

ชีวิตและงาน ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๖
คำนิยาม “ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม”	๘
คุณสมบัติของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	๙
ประกาศคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	๑๐
เรื่อง แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	
หนังสือจากสำนักพระราชเลขาธิการ ที่ รล ๐๐๐๓/๗๓๘๒	๑๑
ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๓๙	
เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร แทนพระองค์	
ลักษณะและความหมายของเครื่องหมายผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	๑๒
การแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	๑๓
โดย นายพะนอม แก้วกำเนิด	
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	๒๓
คำประกาศเกียรติคุณ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	๒๔
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	
ชีวิต แนวคิด และงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	๓๓
บทความ เรื่อง กรรมของคนไทย ทำกันไว้เอง	๑๐๓
(ถึงเวลา มาแก้กรรมกันเสียที)	

โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

๑. เจอวิกฤตการเมือง คือเจอจุดพลิกผันคนไทย ๑๐๕

๒. คนเข้มแข็งขึ้นมา บ้านเมืองก็ฟื้นตัวทันที ๑๐๘

๓. ปฏิกรรม ทำทุกอย่างให้ฟื้น ๑๒๖

๔. วิกฤตศรัทธา คือโอกาสฟื้นฟูสภาวะทางปัญญา ๑๔๔

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ๑๕๑

คำประกาศเกียรติคุณ ศาสตราจารย์ ๑๕๒

นายแพทย์ประเวศ วะสี ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ชีวิต แนวคิด และงานของ ๑๖๑

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี

บทความ สรรนิพนธ์ ๕ บท ๑๙๕

โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี

๑. การเข้าถึงสิ่งสูงสุด พัฒนาการทางจิตวิญญาณ ๑๙๗

๒. วัฒนธรรมคือการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกัน ๒๐๕

อย่างได้ดุลยภาพ

๓. ความเสื่อมจากวัฒนธรรมบนเส้นทางสู่วิกฤตการณ์ ๒๐๗

๔. วัฒนธรรม ๘ แห่งยุคโลกาภิวัตน์ ๒๑๕

๕. วัฒนธรรมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ๒๒๓

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ๒๒๗

คำประกาศเกียรติคุณ ศาสตราจารย์พิเศษ ๒๒๘

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ชีวิต แนวคิด และงานของ ๒๓๗

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

บทความ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง : ทางรอดจากหายนะ ๒๘๙

โดย ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ภาคผนวก

๒๔๔

หนังสือจากวัดญาณเวศกวัน

๓๐๐

ทำเนียบนามผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

๓๐๑

คณะผู้จัดทำ

๓๐๒

ผู้เรียบเรียงประวัติชีวิต แนวคิด และผลงาน

๓๐๓

ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

คำนำ

ด้วยพระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม เพื่อช่วยเผยแพร่งานด้านวัฒนธรรม และเป็นที่ปรึกษาทางด้านวัฒนธรรมให้แก่หน่วยงานต่างๆ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้มีการประกาศคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จำนวน ๓ ท่าน คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ปัจจุบันคือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี และศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ทั้ง ๓ ท่านนี้ นับเป็นปราชญ์แห่งแผ่นดิน เป็นปูชนียบุคคลที่ได้สร้างสรรค์ผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่าง เป็นผู้นำทางความคิด และการกระทำที่สร้างสรรค์ผลงานอันมีคุณค่าต่อสังคมไทยโดยรวม ตลอดจนชี้นำการพัฒนา และแนวทางการแก้ไขปัญหาหรือทางออกเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในสังคม

หนังสือชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ นับถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า ๑๔ ปี ด้วยเห็นความสำคัญของประสบการณ์และผลงานของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมที่ได้สร้างสรรค์เพิ่มขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจึงเห็นควรจัดพิมพ์หนังสือชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเล่มนี้ขึ้น เพื่อเป็นการรวบรวมชีวิตประวัติ ประสบการณ์ อันรวมถึงการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าต่อสังคมและวัฒนธรรมที่เพิ่มพูนขึ้นของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถรวบรวมข้อมูล องค์ความรู้ที่มีอยู่

อย่างมากมายของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ทั้ง ๓ ท่าน ได้อย่างละเอียดและครบถ้วนทั้งหมดก็ตาม แต่ได้นำเสนอตัวอย่างผลงานที่มีคุณค่ายิ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านในการนำมาศึกษาค้นคว้า และใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนเป็นข้อเสนอแนะแนวทางให้สังคมสามารถก้าวผ่านวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า สารัตถะในหนังสือ **ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม** จะมีส่วนที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชน และช่วยกันสืบสานศิลปวัฒนธรรมที่ดั่งามของชาติ ตลอดจนช่วยกันพัฒนาสังคมให้ก้าวพ้นวิกฤตการณ์ต่างๆ และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างปรองดอง รักใคร่ และมีความสุขสืบไป

(นายสมชาย เสียงหลาย)

เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

คำนิยาม ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม หมายถึง ผู้ที่มีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ มีวิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่าง เป็นผู้นำทางความคิดและการกระทำที่สร้างสรรค์ผลงานอันมีผลต่อการพัฒนา ชี้นำทิศทางการพัฒนาและการแก้ปัญหาในสังคมปัจจุบัน

คุณสมบัติของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

๑. เป็นผู้ที่มีสัญชาติไทย
๒. เป็นผู้ไม่เคยมีความประพฤติเสื่อมเสีย
๓. เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีมุ่งมั่นในการดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่าง เป็นผู้นำทางความคิดและการกระทำที่สร้างสรรค์ผลงานอันมีผลต่อการพัฒนาวิถีชีวิต และสังคมโดยรวมอย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านการสืบสานและการพัฒนาวัฒนธรรม
๔. เป็นผู้ที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ดังต่อไปนี้ได้
 - (๑) วิจัย พัฒนา ฟื้นฟู อนุรักษ์ ให้การศึกษา ส่งเสริมและเผยแพร่งานวัฒนธรรม
 - (๒) ให้คำแนะนำและคำปรึกษาทางวัฒนธรรมแก่สำนักงานและหน่วยงานต่างๆ
 - (๓) วินิจฉัยปัญหาทางวัฒนธรรมของสำนักงาน
 - (๔) ดำเนินการอื่นตามที่คณะกรรมการกองทุนกำหนด หรือสำนักงานร้องขอ

ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ เรื่อง แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ด้วยพระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ พ.ศ. ๒๕๖๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๕ กำหนดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเพื่อช่วยเผยแพร่ทางด้านวัฒนธรรม และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านวัฒนธรรมให้แก่หน่วยงานต่างๆ

เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติดังกล่าว ดังนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๙ แห่งพระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ พ.ศ. ๒๕๖๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๕ และมติการประชุมคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ครั้งที่ ๑/๒๕๖๔ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๔ จึงแต่งตั้งให้บุคคลต่อไปนี้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม คือ

๑. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)
๒. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
๓. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม มีหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ พ.ศ. ๒๕๖๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๕

ประกาศ ณ วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

(นายเจริญ คันธวงศ์)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ปฏิบัติราชการแทน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ประธานกรรมการพัฒนาระบบราชการ

ด่วนมาก

ที่ รล ๐๐๐๓/๗๓๘๒

สำนักราชเลขาธิการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๓ พฤษภาคม ๒๕๓๙

เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร แทนพระองค์
เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประธานกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
อ้างถึง หนังสือสำนักราชเลขาธิการ ที่ รล ๐๐๐๓/๖๕๘๓ ลงวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๓๙

ตามหนังสือที่อ้างถึง สำนักราชเลขาธิการแจ้งว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร แทนพระองค์ เพื่อรับพระราชทานเครื่องหมายเชิดชูเกียรติและเกียรติบัตรประกาศเกียรติคุณ ส่วนวัน เวลา และสถานที่ เมื่อทรงกำหนดแล้ว จะแจ้งให้ทราบโดยด่วนต่อไป นั้น

บัดนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระราชทานพระราชวโรกาสให้เข้าเฝ้าฯ ในวันจันทร์ที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๓๙ เวลา ๑๖.๐๐ น. ณ พระตำหนักนันทบุรี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ ทั้งนี้ หากมีการกราบบังคมทูล ขอดำเนินการโปรดส่งสำเนาคำกราบบังคมทูลไปยังสำนักราชเลขาธิการโดยด่วนด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(หม่อมหลวงพีระพงศ์ เกษมศรี)

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

โทร. ๒๒๕ ๓๔๕๗-๖๒ ต่อ ๓๕๘

โทรสาร ๒๒๕ ๓๒๕๙

ลักษณะและความหมายของเครื่องหมาย ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ลักษณะเข็ม

เป็นเข็มทองคำทรงเข็ม สองข้างเป็นลายกระหนกสวยงาม ภายใน
เข็มตรงกลางเป็นรูปบุษบกตามประทีป อัญเชิญพระมหาพิชัยมงกุฎและ
พระปรมากิไธยย่อ ภปร. ประดิษฐานไว้เหนือบุษบก

ความหมายของเข็ม

แสดงถึง การประกาศหรือเผยแพร่ออกไปแห่งธรรมหรือปัญญา และ
ความดีงามที่ส่องสว่างขึ้นไปสู่ความสุข ความเจริญของงามของสังคม

ลักษณะของฐาน

ทำด้วยไม้สัก เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๔ เซนติเมตร ยาว ๗
เซนติเมตร สูง ๔ เซนติเมตร

ความหมายของฐาน

กว้าง ๔ เซนติเมตร หมายถึง “สัมมปปธาน” คือ การประกอบ
ความเพียร ๔ ประการ ได้แก่ สังวรปธาน, ปหานปธาน, ภวานาปธาน
และอนุรักษนาปธาน

ยาว ๗ เซนติเมตร หมายถึง “โพชฌงค์ ๗” คือ องค์แห่งการตรัสรู้
๗ ประการ ได้แก่ สติ, ทัมมวิจยะ, วิริยะ, ปิติ, ปัสสัทธิ, สมาธิ และอุเบกขา

สูง ๔ เซนติเมตร หมายถึง “อิทธิบาท ๔” คือ เครื่องให้สำเร็จ
ความประสงค์ ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ, วิริยะ, จิตตะ และวิมังสา

การแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

โดย : พระนอม แก้วกำเนิด

พระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติมีผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม โดยได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

มาตรา ๒๙ ให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติมีผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมโดยคณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม คัดเลือกจากผู้มีผลงานทางด้านวัฒนธรรม ตามจำนวนที่คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกำหนด

เมื่อคณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมคัดเลือกผู้ใดเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมแล้ว ให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาตินำเสนอคณะกรรมการเพื่อแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

มาตรา ๓๐ บุคคลที่มีสิทธิได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

- (๑) มีสัญชาติไทย
- (๒) ไม่เคยมีความประพฤติเสื่อมเสีย
- (๓) เป็นผู้มีความดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ทางด้าน

ศิลปะและวัฒนธรรม

มาตรา ๓๑ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) วิจัย พัฒนา ปั้นฟู อนุรักษ์ ให้การศึกษา ส่งเสริม และเผยแพร่งานวัฒนธรรม

(๒) ให้คำแนะนำและคำปรึกษาทางวัฒนธรรมแก่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และหน่วยงานต่างๆ

(๓) วินิจฉัยปัญหาทางวัฒนธรรมของสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

(๔) ดำเนินการอื่น ตามที่คณะกรรมการกองทุนกำหนด หรือสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติร้องขอ

มาตรา ๓๒ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมมีสิทธิได้รับเงินตอบแทน ประจำตำแหน่งและประโยชน์ตอบแทนอื่นจากกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม ตามระเบียบที่คณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

มาตรา ๓๓ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมพ้นจากการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเมื่อ

- (๑) ตาย
- (๒) ลาออก
- (๓) ขาดคุณสมบัติตามมาตรา ๓๐

(๔) เป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ

(๕) ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ตามมาตรา ๓๑ และที่ประชุมคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติลงมติให้พ้นจากการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้วยคะแนนเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามของจำนวนคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติทั้งหมด

(๖) มีความประพฤติเสื่อมเสีย และที่ประชุมคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติลงมติให้พ้นจากการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้วยคะแนนเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามของจำนวนคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติทั้งหมด

(๗) ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ

มาตรา ๓๔ เมื่อจำนวนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมไม่ครบจำนวนตามที่คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกำหนดไว้ในมาตรา ๒๙ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติอาจพิจารณาแต่งตั้งเพิ่มขึ้นได้ โดยให้นำความในมาตรา ๒๙ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

เพื่ออนุวัติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติดังกล่าว คณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม จึงได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้น ๒ คณะ เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

๑. คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูล และเสนอแนะแนวทางในการดำเนินงานด้านผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม มีนายพะยอม แก้วกำเนิด เป็นประธานอนุกรรมการ มีหน้าที่ศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปเสนอแนะแนวทางการดำเนินงานด้านผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

๒. คณะอนุกรรมการยกร่างระเบียบว่าด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม มีนายประจวบ แสงอินทร์ เป็นประธานอนุกรรมการ มีหน้าที่ยกร่างระเบียบว่าด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม โดยนำข้อมูลและแนวทางการดำเนินงานที่ได้มาจากคณะอนุกรรมการคณะที่ ๑ ยกร่างเป็นระเบียบกำหนดทางปฏิบัติ

คณะอนุกรรมการคณะที่ ๑ ได้ศึกษาข้อมูล และศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานขององค์กรต่างๆ ที่มีความคล้ายคลึงกันทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้เสนอความคิดเห็นและแนวทางดำเนินการในเรื่องของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง

- คุณสมบัติ
- หน้าที่
- การพ้นจากการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ
- เกณฑ์ และวิธีการสรรหา
- แนวทางส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมกระทำหน้าที่

- คำตอบแทน และการยกย่องเกียรติคุณ

ที่มีรายละเอียดเป็นแนวปฏิบัติลึกลงไปจากที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติฯ

คณะอนุกรรมการยกร่างระเบียบว่าด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ได้นำข้อมูลเหล่านี้ไปยกร่างเป็นระเบียบปฏิบัติ ๒ ฉบับ คือ ระเบียบคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติว่าด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และระเบียบคณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมว่าด้วยเงินตอบแทนประจำตำแหน่ง และประโยชน์ตอบแทนอื่น

คณะอนุกรรมการฯ ทั้งสองคณะได้นำผลงานเสนอคณะกรรมการ กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมให้ความเห็นชอบ และได้นำเสนอคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติพิจารณาอนุมัติระเบียบว่าด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และให้ความเห็นชอบระเบียบว่าด้วยเงินตอบแทนประจำตำแหน่งและ ประโยชน์ตอบแทนอื่นแล้ว ทั้งนี้ เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ และ วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๓๗ ตามลำดับ

จากนั้น คณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมได้แต่งตั้ง คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมขึ้น คณะอนุกรรมการฯ คณะนี้ มีหน้าที่สำคัญอยู่ ๒ ประการ กล่าวคือ ดำเนินการสรรหาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเพื่อนำเสนอ และดำเนินการ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมปฏิบัติหน้าที่ตามที่ พระราชบัญญัติกำหนด

คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทาง วัฒนธรรม ได้ดำเนินการสรรหาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมตามวิธีการ และขั้นตอนการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดและทบทวนจุดเน้นของคุณสมบัติของผู้ทรงคุณวุฒิทาง วัฒนธรรม โดยเน้นในด้าน

๑.๑ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ เป็นผู้มุ่งมั่นในการดำเนิน วิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่าง เป็นผู้นำทางการคิด และการกระทำที่สร้างสรรค์ ผลงานอันมีผลต่อการพัฒนาวิถีชีวิตและสังคมไทยโดยส่วนรวมอย่าง กว้างขวาง ทั้งในด้านการสืบสานและพัฒนาวัฒนธรรม กล่าวคือ

๑.๑.๑ เป็นแบบอย่างที่มีผู้นิยมถือเป็นแบบอย่าง มีผู้อ้างอิง และยกตัวอย่างในทางดี

๑.๑.๒ เป็นผู้นำในการคิดเพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนา
วิถีชีวิตและสังคมไทย

๑.๑.๓ เป็นผู้นำในการปฏิบัติทั้งในการดำเนินวิถีชีวิต
และการแก้ปัญหา การพัฒนาวิถีชีวิตและสังคมไทย

๑.๒ มีความสามารถปฏิบัติงานหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ใน
พระราชบัญญัติฯ

๑.๓ เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ที่สามารถชี้แนะทิศทาง
การพัฒนาและการแก้ปัญหาในสังคมไทยปัจจุบันได้

๑.๔ เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์สามารถช่วยเหลือและ
ดำเนินการเกี่ยวกับนโยบายของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้

๒. กำหนดวิธีการสรรหาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม โดยใช้วิธี
การเสนอชื่อให้บุคคลากรที่มีวิจารณญาณกว้างขวางทางด้านวัฒนธรรม
และสังคม และกรรมการของอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุน
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ช่วยกันเสนอชื่อผู้ที่สมควรจะได้รับการพิจารณา
แต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

๓. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิ
ทางวัฒนธรรม ร่วมกันเสนอชื่อบุคคลที่สมควรได้รับการคัดเลือกให้เป็น
ผู้สรรหาและเสนอชื่อผู้สมควรจะได้รับการพิจารณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทาง
วัฒนธรรม โดยพิจารณาคณะสมบัติเฉพาะตัวเป็นสำคัญ ไม่พิจารณา
จากสถานะในโครงสร้างอำนาจรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจกระจาย
ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศ กลับกรองกันมาได้ ๑๓ ท่านด้วยกัน

๔. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม กำหนดแบบเสนอประวัติและผลงานของผู้สมควรจะได้รับการพิจารณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

๕. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ติดตามประสานงานทำความเข้าใจกับผู้ที่ได้รับคัดเลือกไว้ให้เป็นผู้สรรหาและเสนอชื่อ ผู้จะได้รับการพิจารณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ทั้ง ๑๓ ท่าน

๖. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริม และสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม รวบรวมรายชื่อผู้สมควรจะได้รับการพิจารณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จากการเสนอชื่อและผลงานของผู้ที่ได้รับคัดเลือกไว้เป็นผู้สรรหาและเสนอชื่อ รวมทั้งจากกรรมการในคณะอนุกรรมการสรรหา รวบรวมรายชื่อผู้สมควรจะได้รับการพิจารณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ได้ ๒๑ ท่านด้วยกัน

๗. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ศึกษารวบรวมข้อมูลประวัติและผลงานของผู้ได้รับการเสนอชื่อให้ได้รับการพิจารณาให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมทั้ง ๒๑ ท่าน

๘. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จัดเรียงลำดับรายชื่อผู้สมควรได้รับการพิจารณาให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมโดยเรียงลำดับตามความถี่ที่ได้รับการเสนอชื่อจากผู้สรรหา และจากกรรมการของคณะอนุกรรมการสรรหา เอาไว้เป็นเกณฑ์การพิจารณาทางหนึ่ง

๙. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม นำคุณสมบัติที่กำหนดไว้ของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมเฉพาะที่สำคัญ มาแจ้งเป็นเกณฑ์ประเมิน ดังนี้

น้ำหนัก

๙.๑ การเป็นผู้นำ เป็นแบบอย่างการคิด การปฏิบัติ ๔

๙.๒ ความสามารถในการกระทำหน้าที่ตาม

พระราชบัญญัติกำหนด ๓

๙.๓ ความสามารถชี้้นำในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ๕

๙.๔ ความรู้และประสบการณ์ที่จะช่วยดำเนินการตาม

นโยบายของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒

คณะอนุกรรมการสรรหาฯ ได้ช่วยกันพิจารณากำหนดคะแนนตามเกณฑ์ข้างต้น สรุปได้ผู้ที่สมควรจะได้รับการพิจารณาแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ๓ ท่านตามจำนวนที่คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกำหนดไว้แล้ว

๑๐. คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ได้นำเสนอรายชื่อและผลงานของผู้ที่สมควรจะได้รับการพิจารณาแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมทั้ง ๓ ท่าน พร้อมด้วยวิธีการและเกณฑ์การสรรหา ให้คณะกรรมการกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมพิจารณาให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๓๔ และได้นำเสนอคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติพิจารณาแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๓๔

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้มีประกาศแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ๓ ท่าน ตั้งแต่วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๓๔

ทั้ง ๓ ท่านที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม
เรียงตามลำดับอักษรดังนี้ คือ

๑. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
๒. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
๓. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ในการดำเนินงานครั้งนี้ คณะอนุกรรมการสรรหา ส่งเสริมและ
สนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และผู้เกี่ยวข้องได้ดำเนินการเป็น
ความลับอย่างยิ่งตลอดมา จนกระทั่งได้มีการประกาศแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิ
ทางวัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว

เอกสารอ้างอิง

พนอม แก้วกำเนิด. “การแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม” ใน **ชีวิต
และงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม**. หน้า ๑๓ - ๑๙. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

คำประกาศเกียรติคุณ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ถือกำเนิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ ณ จังหวัดสุพรรณบุรี บรรพชาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔ ศึกษาถึงขั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะเป็นสามเณรสังกัด วัดพระพิเรนทร์ อุปสมบทในฐานะนาคหลวงเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพุทธศักราช ๒๕๐๕

พระธรรมปิฎก เป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตตามอุดมคติทางพุทธศาสนา เป็นผู้มีความรู้เป็นเอก เป็นปราชญ์แห่งพุทธศาสนา เป็นสติปัญญาของประเทศชาติ เป็นเพชรน้ำหนึ่งทางการศึกษาเพื่อสันติภาพของโลก เป็นผู้อุทิศชีวิตให้กับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปฏิบัติเป็นแบบอย่างและชี้นำสังคม เพื่อพัฒนาสังคมไปสู่ความสุขและสันติ โดยการใช้สติปัญญานบนพื้นฐานของสัจธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งโดยการสอน บรรยาย ปาฐกถา อภิปราย แสดงพระธรรมเทศนา งานนิพนธ์ และการให้คำปรึกษาแนะนำทั้งในและต่างประเทศ เป็นที่ยอมรับยกย่องโดยทั่วไป

พระธรรมปิฎก เป็นต้นแบบของชาวพุทธไทย ที่มีความมั่นคงและลุ่มลึกในพระพุทธศาสนา เป็นตัวอย่างและแนวทางทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นการสร้างฐานอันมั่นคงแก่วัฒนธรรมไทย สมควรแก่การเชิดชูเกียรติในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

พระธรรมปิฎก ปัจจุบัน คือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

วัยเด็กเล็ก เด็กชายประยุทธ์ อารยางกูร กับบิดาและพี่ชาย

วัยเยาว์ สามเณร ประยุทธ์ อารยางกูร

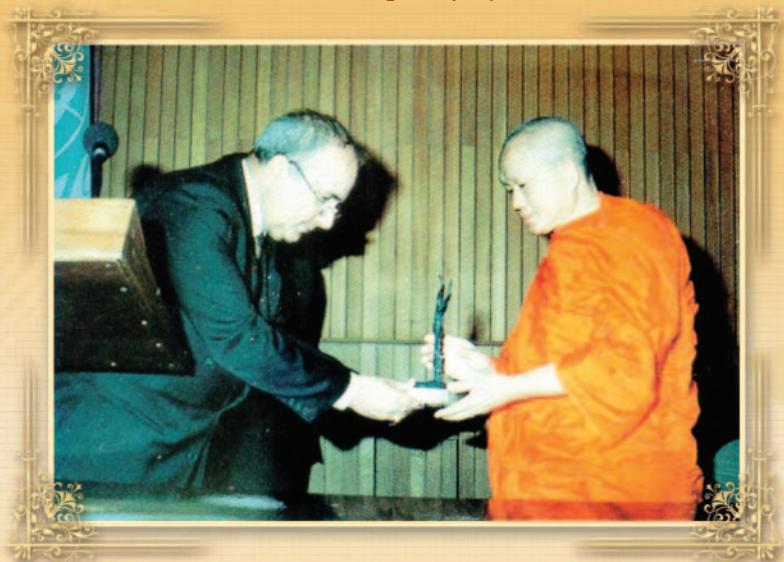
สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะเป็นสามเณร พ.ศ. ๒๕๐๔

ผลงานการศึกษาและการนิพนธ์หนังสือของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

รางวัลเกียรติยศ รางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ
และได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

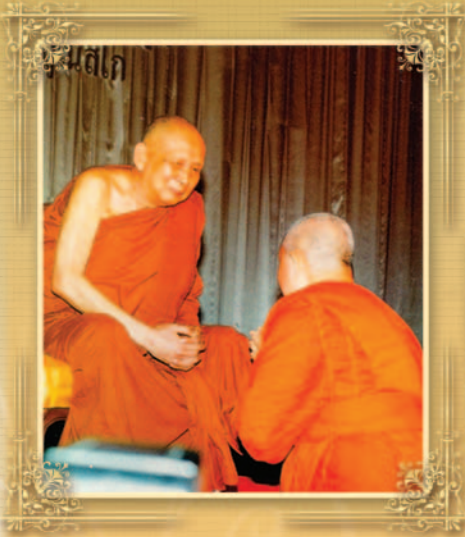
รับการถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ของ UNESCO พ.ศ. ๒๕๓๗

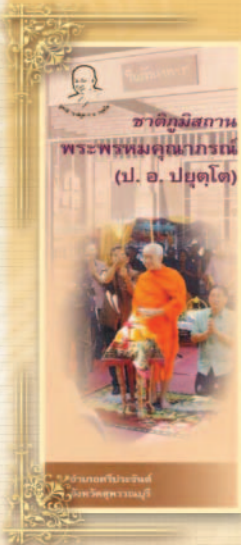
ส่วนหนึ่งของการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ส่วนหนึ่งของรางวัลเกียรติยศที่ได้รับ

วัตรปฏิบัติที่งดงามตลอดเวลาทั้งกับพระเถระผู้ใหญ่และกับบุคคลทั่วไป

ซ้าย แผ่นพับประชาสัมพันธ์ชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)
ขวา บริเวณส่วนหนึ่งของด้านในซึ่งเป็นที่แสดงประวัติและผลงานของ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะ พ.ศ. ๒๕๔๗

วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ณ สำนักสหปฏิบัติ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี แม่ยมอาพาธหนัก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็มีเมตตาให้สติสังคม ยามวิกฤต ไร้ทางออก ให้ทั้งธรรมบรรยายและธรรมนิพนธ์

ส่วนหนึ่งของวรรณกรรมล้ำค่า ผลงานนิพนธ์ของ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ชีวิต แนวคิด และงาน
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

“ปัญหานี้ลึกซึ้งยิ่งนัก ไม่ทราบจะพึงสติปัญญาของใครดี ต้องไปกราบนมัสการขอคำชี้แนะจากท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกแล้ว” หรือ “ไม่ได้ถ้าต้องการความถูกต้องชัดเจนต้องไปกราบนมัสการท่านเจ้าคุณประยุทธ์” หรือ “งานที่พวกเรากำลังจะพัฒนานี้สำคัญมาก จำเป็นต้องมีหลักคิดและทิศทางที่ตรงและชัดเจน ต้องไปกราบอาราธนาพระธรรมปิฎกมาบรรยายให้คณะทำงานเข้าใจและมีแนวทางเดินเพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ประโยชน์สูงสุดแล้ว” ฯลฯ ประโยคเหล่านี้มีให้ได้ยินทั่วไปในหมู่สาธุชนทั้งหลาย จนพระเถระผู้ใหญ่ที่ถึงพร้อมด้วยคุณวุฒิและธรรมวุฒิ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์ในยุคนี้ ต้องทำงานหนักมากกว่าบุคคลทั่วไป ผลงานอันเป็นที่ยอมรับของชาวไทยและชาวโลกเป็นที่มาแห่งความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งผอง คือรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในปัจจุบันได้รับ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๗

เมื่อเวลาล่วงเลยนานวันขึ้น วัตรปฏิบัติที่งดงามบริสุทธิ์ แนวคิดที่เป็นสติและปัญญาให้สังคมมนุษยชาติ ผลงานที่ยังประโยชน์เหลือคณานับต่อสังคมไทยและสังคมโลกก็ยังมีมากขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

(หรือในบางส่วนของข้อเขียนนี้ขออนุญาตเอ่ยถึงท่านว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์) ก็ยังทำงานหนักขึ้น ผลงานของท่านมีที่มาจากแก่นของพระไตรปิฎก ทำให้นำมาปรับใช้ประโยชน์กับสถานการณ์ต่างๆ ได้ทุกยุค ไม่เคยล้าสมัย และจะไม่ล้าสมัยตลอดไป อย่างไรก็ตามสุขภาพที่ไม่สู้ดีนักของท่าน เจ้าคุณอาจารย์ ก็เป็นที่มาของคำกล่าวอีกชุดหนึ่ง ซึ่งยังคงสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน “... ไปรวบรวมงานนิพนธ์ MP3, CD หรือ DVD ด้านการพัฒนา และการศึกษาของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ มาช่วยกันศึกษาและสังเคราะห์ เป็นแนวทางสำหรับงานพัฒนาและวางนโยบายของเรา...” หรือ “ตอนนี้ สังคมมีปัญหา ต้องไปค้นหนังสือของพระพรหมคุณาภรณ์ กับศึกษาจาก MP3, CD หรือ DVD เกี่ยวกับเรื่องของธรรมะสู่การเมือง วิกฤตบ้านเมือง ประชาธิปไตย ฯลฯ ถ้า MP3, CD หรือ DVD ชุดใดหาไม่ได้ ให้เปิดเว็บไซต์ที่เกี่ยวกับท่านแล้วโหลดมาใช้ได้เลย” หรือ “ปัญหานี้ใหม่จริงๆ ทำอย่างไรดี สุขภาพของท่านพระพรหมคุณาภรณ์เป็นอย่างไร ท่านจะพอ พูดได้สัก ๕ นาทีไหม ช่วงใดเหมาะและปลอดภัยกับท่านมากที่สุด” สำหรับคำกล่าวนี้นี้ผู้ใกล้ชิดที่ดูแลท่านมักได้รับในลักษณะของคำถาม เพราะถ้าไปพบท่านเจ้าคุณอาจารย์ ท่านไม่เคยปฏิเสธ ซึ่งส่งผลเสียต่อสุขภาพของท่านและประโยชน์ของสังคมส่วนรวม กล่าวคือ ถ้าท่าน ทำงานหนักหรือออกแรงพูดนานเกินไป จะทำให้ท่านทรุดและไม่สามารถทำงานหนังสือหรืออื่นๆ ได้อีกเป็นเวลานาน ฯลฯ

ชาวพุทธและชาวโลกสามารถกล่าวได้อย่างสมนุญว่า ทุกช่วงชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) มีคุณค่าต่อมนุษยชาติอย่างหาที่เปรียบมิได้ ท่านเป็นผู้นำทางความคิดและผู้นำทางปฏิบัติตลอดมา ถ้าจำแนกกว้างๆ โดยใช้ช่วงเวลาเป็นเกณฑ์อาจแบ่งได้เป็น ๒ ช่วงใหญ่ๆ คือ ช่วงแรก เป็นช่วงสร้างคุณูปการงานบริหารศาสนิกและวรรณกรรมล้ำค่า

ช่วงที่สองหรือช่วงหลัง เป็นช่วงเผยแพร่พระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม
ก้าวไกลในยุคไอที

ช่วงสร้างคุณูปการงานบริหารศาสนกิจและวรรณกรรมล้ำค่า

เป็นช่วงก่อนได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ คือช่วงก่อน
พ.ศ. ๒๕๓๗ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้อุทิศตนเพื่อศาสนา สังคม วิชาการ
สาขาต่างๆ ตั้งแต่เยาว์วัย นอกจากผลิตงานวิชาการที่มีคุณค่ามหาศาล
จำนวนมากแล้ว ท่านเจ้าคุณอาจารย์ยังได้ทุ่มเทเวลาให้งานบริหาร
และการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาต่างๆ โดยเฉพาะหลักสูตรเกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนา พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณได้เล่าวาระระยะแรกของการทำงาน
และพำนักที่วัดพระพิเรนทร์ ไม่มีโอกาสพบท่านเจ้าคุณอาจารย์บ่อยนัก
เพราะท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นทั้งอาจารย์สอนและผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลังฉันเพล ท่านจะทำงานที่มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย จนประมาณ ๒๓.๐๐ - ๒๔.๐๐ น. จึงกลับมาที่วัดพระพิเรนทร์
ต่อมาเมื่อเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ก็ทำงานหนักมากจนเกิดการ
เปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าในระบบของศาสนาทั้งบริหารและวิชาการ
มาจนปัจจุบัน งานนิพนธ์ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงนี้มี ๑๖๕ เล่ม
อาจจำแนกได้เป็น ๑๕ ประเด็นสาขา คือ ประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมทาง
พระพุทธศาสนา กรรม การปฏิบัติธรรม ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
สถาบันสงฆ์ จริยธรรมสันติภาพ วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปศาสตร์
การศึกษา สังคมไทย เศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี
และสิ่งแวดล้อม การแพทย์ สุขภาพ จิตวิทยา ชีวิตประจำวัน การทำงาน
และประเด็นเกี่ยวกับความสุข มีหนังสือที่ทรงคุณค่าและมีชื่อเสียงเกิดใน
ช่วงนี้ เช่น พุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ธรรมานุญชีวิต ไตรลักษณ์

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง จาริกอโคก มาตรฐานชีวิตชาวพุทธ เศรษฐศาสตร์
แนวพุทธ โพชฌงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ การศึกษาที่สากลบนฐาน
แห่งภูมิปัญญาไทย ความสุขที่สมบูรณ์ Toward Sustainable Science,
A Buddhist Solutions for the Twenty-first Century เป็นต้น

ช่วงเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคมก้าวหน้าในโลกในยุคไอที

เป็นช่วงหลังการได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ คือช่วง
พ.ศ. ๒๕๓๗ - ปัจจุบัน ช่วงนี้สะท้อนงานอันยิ่งใหญ่แห่งผลงานในอดีต
ผลจากการได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพของ UNESCO ทำให้ท่าน
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต้องทำงานหนักขึ้นอีกหลายเท่าจาก
ที่ทำงานหนักเป็นประจำ เป็นการทำงานหนักภายใต้บริบทของปัญหา
สุขภาพ หากพิจารณาตามศาสตร์ ผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์
เรียกได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นและกระบวนการต่อเนื่องของการพัฒนาทั้งใน
ภาพรวม ศาสนา ปรัชญา การศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ ช่วงนี้บารมี
ทางธรรมและผลงานชั้นยอด จากความเป็นเลิศแห่งปัญญาของท่าน
เจ้าคุณอาจารย์ได้แพร่กระจายหลากหลายรูปแบบ สู่สังคมโลกาภิวัตน์ใน
วงกว้างอย่างรวดเร็ว ภายใต้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ไม่เคย
หยุดนิ่ง งานนิพนธ์ในช่วงแรกได้นำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบท
ของสังคมในแต่ละกาลสมัยตลอดเวลา และได้รับการพิมพ์เผยแพร่อีกเป็น
ธรรมทานมิเคยหยุด เพราะเนื้อหาสาระมีความทันสมัยเสมอในทุกช่วง
เวลา ขณะเดียวกันงานนิพนธ์ใหม่ๆ ก็มีขึ้นมิขาดช่วง วัดญาณเวศกวัน
ได้รวบรวมรายชื่อหนังสือที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นิพนธ์
ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๕๒ เท่าที่ได้ ณ ปัจจุบัน พบว่ามีธรรมนิพนธ์

๕๔๕ เล่ม ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถค้นคว้าศึกษาได้จาก หอญาณเวศกั-
ธธรรมสมุภย วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม หรือดาวน์โหลดเพื่ออ่าน
เนื้อหาได้จากจากเว็บไซต์ต่างๆ ที่มีจำนวนมาก โดยเฉพาะ ๒ เว็บไซต์หลัก
ของวัดญาณเวศกวัน คือ <http://www.payutto.org> และ <http://www.watnyanaves.net> เนื่องจากหนังสือของท่านเจ้าคุณอาจารย์ทั้งภาษาไทย
และภาษาอังกฤษได้รับอนุญาตให้นำไปเผยแพร่ในกิจการต่างๆ หลายครั้ง
ในแต่ละปีทั้งของหน่วยงาน ส่วนบุคคลในโอกาสต่างๆ เช่น ปีใหม่ วันเกิด
งานแต่งงาน งานศพ งานของครอบครัว ฯลฯ เพื่อแจกเป็นธรรมทาน
การเผยแพร่แต่ละครั้งมีจำนวนมากจนไม่สามารถหาหลักฐานที่แสดงการ
นับจำนวนได้ครบถ้วน

นอกจากหนังสือแล้ว ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี
สื่อเผยแพร่อื่นๆ ก็ช่วยส่งเสริมการขยายการรับรู้ผลงานของท่านเจ้าคุณ
อาจารย์ ปัจจุบันมีรายชื่อผลงาน เทป MP3, CD หรือ DVD จากการ
บรรยายธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่รวบรวมได้
ณ ชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีจำนวนมากกว่า
๕๕๐ เรื่อง โดยนำเรื่องที่มีประเด็นกลุ่มเดียวกันมาจัดเป็นชุดได้ ๓๑ ชุด
แต่ละชุดมีธรรมบรรยายหลายเรื่อง คือ ชุดตามหาพระใหม่ไปเรียนธรรม
จาริกบุญ - จาริกธรรม จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา ธรรมะจากเหตุการณ์ ๒๕๔๔
ฟังธรรมตามกาล ๒๕๔๕ ฟังธรรมตามกาล ๒๕๔๖ ธรรมะมองโลก ๒๕๔๗
ทันโลกถึงธรรม ๒๕๔๘ ธรรมไม่ทิ้งโลก ๒๕๔๙ ธรรมะกับการศึกษา
สถานการณ์พระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่เอเชีย ฟังที่ไรได้สุขทุกที จะถือ
พุทธและรักษาพุทธศาสนาไว้ได้ เรื่องอย่างนี้ต้องเข้าใจอย่าให้เพี้ยน
ช่วยกันนำพาประเทศไทยให้ก้าวไปอย่างสง่างามในท่ามกลางประชาคมโลก
พอรู้ทางก็สุขแท้ รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า ธรรมะสู่การเมือง เมื่อ

ประชาธิปไตยที่ไม่ประสีประสา มาเจอปัญหาศาสนาประจำชาติ ชุติพิเศษ ปาฐกถาธรรม บุญาพระพรหมจรรย์องค์พั้ง ก็ยังไม่รู้จักทำมหาพรหม กระแสจุดคามฯ งานได้ผล คนก็เป็นสุข ถ้าไปถึงปัญญา ก็ไม่มัวหลงหา จริยธรรมสากล มองสิบชั้น ดูสิบด้าน จะเห็นภาพ หมา-มนุษย์ สันดานกา ธรรมะภาษาอังกฤษ Heedfulness and Happiness ธรรมนี้มีไกลในปี พุทธศักราช ๒๕๕๐ จะทำอย่างไรกับวิกฤตการณ์เมืองวันนี้ วิกฤตบ้านเมือง วันนี้ โอกาสที่มีควรเป็นของใคร? หลักชาวพุทธ ถ้ารู้ขั้นนี้ได้ ก็เริ่มถึง เนื้อในของพระพุทธศาสนา และชุดธรรมมีลำดับ ๒๕๕๑

ช่วงที่สองหรือช่วงหลังนี้มักเป็นช่วงที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ประสบ กับปัญหาสุขภาพ มีการอาพาธมากเสมอ บ่อยครั้งที่ไม่สามารถใช้เสียงได้ เมื่อสังคมไทยเกิดความขัดแย้งรุนแรง คำสอนของท่านเจ้าคุณอาจารย์ซึ่ง ได้นิพนธ์หรือบรรยายไว้ในอดีตได้รับการนำมาเผยแพร่ทั้งทางสถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ในการเผยแพร่นั้น ถ้าข้อธรรมะใด มีการบันทึกไว้ใน MP3, VCD หรือ DVD ประชาชนก็จะได้ยินเสียงและ อาจชมภาพของท่านเจ้าคุณอาจารย์ เสมือนกำลังฟังท่านบรรยายใหม่ สะท้อนให้เห็นข้อคิดที่แม้มีมานานแล้วแต่ก็ทันสมัยทุกยุค มีผู้นำมาใช้ เป็นแนวทางยามสังคมประสบปัญหาหรือวิกฤตที่มองไม่เห็นทางออก นอกจากนี้ยังมีการสื่อสารโดยการอ่านของผู้ดำเนินรายการวิทยุโทรทัศน์ หรือโดยการนำแนวคิดของท่านมาวิเคราะห์ เพื่อเสนอทางออกแก่รัฐบาล ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งประชาชน ตลอดจนการบรรจุ ผลงานของท่านไว้ในบทเรียนของนักเรียน นักศึกษา นับว่ามีส่วนสร้าง และพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ตั้งแต่วัยเรียน

ทั้งสองช่วงเวลาดังกล่าวท่านเจ้าคุณอาจารย์ทำงานสมบูรณ์และครอบคลุมทุกด้าน ล้วนเป็นงานสร้างและพัฒนาสังคมทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และนานาชาติ อย่างต่อเนื่องยาวนาน แนวคิดมั่นคงตามหลักพุทธศาสนา มีการพัฒนารายละเอียดตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป เป็นการเอื้อประโยชน์อย่างเต็มที่แก่ทุกฝ่าย ฉะนั้นการนำเสนอในเอกสารนี้จึงเป็น การขมวดสาระสั้นๆ จากเนื้อหาสาระที่อุดมประโยชน์มหาศาลที่ทุกท่านควรได้สัมผัส มีลักษณะของการบอกเล่าให้ผู้อ่านเก็บความมาใช้ประโยชน์แห่งวิถีการดำรงชีวิต และเชื่อมโยงแหล่งข้อมูลเพื่อติดตามศึกษาแนวคิดที่ลุ่มลึกจากงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่อไปจากหนังสือและสื่อต่างๆ เช่น MP3, VCD หรือ DVD ดังที่ได้นำเสนอไว้เบื้องต้น รวมทั้งศึกษาได้จากโลกออนไลน์อีกทางหนึ่ง เช่น เว็บไซต์ (website) ซึ่งเมื่อเรียกดู (หรือเข้าถึง) สาระจากชื่อพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะพบเว็บไซต์ภาคภาษาไทยที่สามารถเลือกศึกษาเรื่องของท่านเจ้าคุณอาจารย์ จำนวน ๕๘,๕๐๐ เว็บไซต์ และภาคภาษาอังกฤษ จำนวน ๑๐,๕๐๐ เว็บไซต์ หรือถ้าเรียกดูจากชื่อประวัติของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เฉพาะภาษาไทยก็จะพบว่าจำนวน ๗๘,๒๐๐ เว็บไซต์ (ข้อมูล ณ วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓) นอกจากนี้การสื่อสารที่รวดเร็วบนโลกออนไลน์ที่ได้รับความนิยมสูงมากในยุคปัจจุบันคือ เฟสบุ๊ก หรือ Facebook คนทั่วไปก็สามารถเข้าถึงเฟสบุ๊กที่ได้จัดทำขึ้นในนามของท่านเจ้าคุณอาจารย์ภายใต้ชื่อ P.A. Payutto ซึ่งได้นำบันทึกที่มีคุณค่าไปใส่ไว้ ประชาชนทั่วไปสามารถเปิดอ่าน และแสดงความคิดเห็นรวมทั้งนำไปเผยแพร่ขยายผลได้ด้วย สำหรับเรื่องที่บ้านทักไว้ตั้งแต่ ๖ มีนาคม - ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ รวมทั้งเรื่องที่น่าไปวางไว้ในเฟสบุ๊กของท่านเจ้าคุณอาจารย์จนถึงปัจจุบันมี

จำนวน ๖ เรื่องดังนี้ Peace Through Freedom and Happiness. วิกฤต
บ้านเมืองวันนี้ โอกาสที่มีควรเป็นของใคร จาริกบุญ จาริกธรรม The Role of
Faith in Science and Buddhisms, Aging and Dying และ An Extract from
“Toward Sustainable Science” (ข้อมูล ณ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓)

ประวัติชีวิต แนวคิด วิถีปฏิบัติและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตโต) ย่อมเป็นประโยชน์อันเกื้อหนุนต่อเยาวชน นักเรียน นักศึกษา
ตลอดจนประชาชนทั่วไป และโดยที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมในวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๕๓๘ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงส่งเสริมและ
สนับสนุนให้ได้มีโอกาสเผยแพร่ประวัติ วิธีการคิด วิธีการปฏิบัติ รวมทั้ง
ถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ต่อสาธารณชนในวงกว้าง
เพื่อเป็นต้นแบบให้แก่ประชาชนในการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิต
เนื่องจากแนวคิดและผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์แพร่หลายค่อนข้างมาก
สาระในเอกสารนี้จึงได้เน้นการเพิ่มรายละเอียดของเรื่องราวเกี่ยวกับวัตร
ปฏิบัติของท่าน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อ
พัฒนาสังคม วัฒนธรรม และอื่นๆ โดยที่บุคคลเพียงบางส่วนอาจมีโอกาส
ได้ทราบ ดังได้กล่าวไว้ทั้งสองช่วงเวลาท่านเจ้าคุณอาจารย์ทำงานหนัก
และครอบคลุมทุกด้าน สาระต่อไปนี้จึงไม่แบ่งเป็นช่วง

หกรอบวาร...ปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นวันครบหกรอบอายุของ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พระภิกษุรูปเดียวในโลกที่ได้รับรางวัล

การศึกษาเพื่อสันติภาพจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO พระผู้ซึ่งมีคุณูปการยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนาและการพัฒนาที่ก้าวไกลของสังคมทุกระดับ โดยเฉพาะสังคมไทย นับเป็นความปลื้มปิติของพุทธศาสนิกชนอย่างล้นเหลือ ท่านได้รับการสดุดีจากบุคคลและองค์กรต่างๆ นับไม่ถ้วน ตัวอย่างบทประพันธ์ของคุณเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติได้สะท้อนภาพพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และความรู้สึกที่บุคคลมีต่อท่านไว้ชัดเจน ดังต่อไปนี้

◦ คารวะพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	พุทธธรรมสถาพรนุสรณ์สมัย
ประทีปธรรมนำทางสว่างใจ	แสดงธรรมวินัยไตรรัตน์า
◦ ให้รู้โลกรู้ธรรมรู้กำหนด	ให้รู้ทั้งธรรมรสบทศึกษา
รู้อรรถะพยัญชนะกาละเวลา	ธรรมชาติธรรมดาอันล้ำแดง
◦ พระกัลยาณธรรมอันนำทาง	งามทั้งต้นทั้งกลางกระจ่างแจ้ง
งามกระทั้งเบื้องปลายกระจายแจ้ง	สว่างแสงแห่งธรรมล้ำเลิศลพ
◦ เกิดวิถีธรรมทัศนัสจะประกาศ	ความสะอาดความสว่างความสงบ
ศรีประจันต์สุพรรณภูมิภูมิพิภพ	ประณตบพระจริยาเนื่อนานบุญ
◦ หกรอบพระชาติะกาลบรรจงคำ	คารวะธรรมคืตามาเนืองหนุน
ถวายพุ่มพรมใจละไมละมุน	กราบพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์
	(ป.อ.ปยุตฺโต)ฯ

ในเพศบรรพชิต พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ตามลำดับต่อไปนี้ พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีวิสุทธิโมลี พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชวรมณี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นพระราชาคณะ ชั้นเทพที่ พระเทพเวที พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมปิฎก อุดุลญาณนายก ปาพจนดิลกนิวิฐ

ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี และ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้รับพระราชทาน เลื่อนสมณศักดิ์เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏที่ พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรมสาธก ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจาร ศาสนการุฬาราม มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี หรือ “พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” นับเป็นราชทินนามที่สัมพันธ์กับธรรมาภิบาลของท่านอย่างยิ่ง กล่าวคือ “พรหม” หมายถึงผู้ประเสริฐเกิดแต่ธรรมผู้ใหญ่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา “คุณ” คือ โสติดิธรรมที่อัดแน่นภายใน สองประกาย ณ ภายนอก “อาภรณ์” เป็นเครื่องประดับกายา สูงส่งด้วยกิริยาพรต ยิ่งควรลองสมณวิสัยยังความปลาบปลื้มในหมู่ศิษยานุศิษย์และญาติมิตรยิ่งนัก

แสงสว่างที่ให้แก่สังคมเริ่มแต่วัยเยาว์...คนดีศรีประจันต์... ผู้ก้าวขึ้นสู่ปราชญ์แห่งสยาม...ปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนา

หากมองภาพย้อนอดีตไปเมื่อ ๗๒ ปีที่ผ่านมา วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ เวลาประมาณ ๒๓.๑๕ น. ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง ที่ตลาดใต้ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เด็กชาย ประยุทธ์ อารยางกูร หรือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในปัจจุบัน ได้ถือกำเนิดเป็นบุตรคนที่ ๖ ของนายสำราญ และนางซุนกี อารยางกูร มีพี่น้อง ๙ คนเรียงตามลำดับอาวุโสคือ นายแพทย์เกษม อารยางกูร นายผาสุก อารยางกูร นายสันต์ อารยางกูร เด็กหญิงธิดา อารยางกูร (เสียชีวิตเมื่อเยาว์วัย) ทนตแพทย์เอก อารยางกูร พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นางสาวกานดา อารยางกูร นางบุพผา คณิกุล และนางจิตรา วัชรบุษราคัม (เสียชีวิต) โยมบิดาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

เคยบรรพชาและอุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา ศึกษาเล่าเรียนถึงชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค แล้วลาสิกขามามีครอบครัว ประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายกางเกงแพรและนาฬิกาข้อมือ พร้อมทั้ง มีกิจการโรงสีไฟขนาดกลางตั้งอยู่ในพื้นที่กว่า ๑๐ ไร่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้รับอิทธิพลจากการอบรมและตัวอย่างการปฏิบัติตนของโยมบิดาอย่างใกล้ชิด รวมทั้งได้รับการถ่ายทอดอุปนิสัยที่ดีงามของมารดาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยังเล็ก จึงทำให้เป็นบุคคลที่มีความประพฤติดีงามตามครรลองครองธรรม มีจิตใจอ่อนโยนเป็นกุศล มีอุปนิสัยนุ่มนวล ช่างสังเกต ประณีต รักรงานช่าง มีความเมตตากรุณารักความสงบและมีความมุ่งมั่นให้บุคคลทั่วไปปฏิบัติตนในทางที่ดีที่ถูกต้องมาแต่เยาว์วัย

โยมบิดาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) มีแนวคิดในเรื่องการศึกษาว่าบุตรชายต้องเป็นหัวหน้าครอบครัว จึงส่งเรียนให้สูงที่สุดสำหรับบุตรหญิงนั้น ไม่จำเป็นต้องเรียนสูงมาก จบการศึกษามัธยมศึกษาแล้วฝึกปฏิบัติงานบ้าน ดำรงตนเป็นกุลสตรีเพื่อเตรียมตัวเป็นแม่ศรีเรือนที่ดีต่อไป แต่ด้วยวิญญานความเป็นครูที่มีมาตั้งแต่เป็นเด็ก ประกอบกับความมุ่งมั่นที่จะให้บุคคลรอบตัวมีความรู้และการปฏิบัติที่ดี การศึกษาเบื้องต้นของท่านเจ้าคุณอาจารย์ จึงมีความผสมผสานระหว่างโอกาสการได้รับการศึกษาของตนเองและการช่วยให้บุคคลอื่นได้รับการศึกษาควบคู่กันไปในเวลาเดียวกัน

ปี พ.ศ. ๒๔๘๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้เรียนที่โรงเรียนอนุบาล ครูเจ็ลยว ตลาดศรีประจันต์ แล้วต่อประโยคประถมศึกษาที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์ จังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. ๒๔๘๘ - ๒๔๙๐ ศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ ในพ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๔๙๓

ศึกษาต่อที่โรงเรียนปทุมคงคา อำเภอสามพันวังส์ โดยได้รับทุนเรียนดี
ของกระทรวงศึกษาธิการ พักอาศัยอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์เป็นช่วงเวลา
ที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้รับประสบการณ์ดีงามหลายประการ ขณะนั้นเจ้าอาวาส
คือ พระศีลขันธโสภิต (ภายหลังได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น
ที่พระเทพคุณาธาร) มีความเคร่งครัดในเรื่องวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์
ตลอดจนเรื่องความมีระเบียบวินัย การทำวัตร เข้า - เย็น ฯลฯ จึงเป็น
ส่วนหนึ่งที่ซึมซับและปลูกฝังเข้าสู่จิตใจของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ระยะเวลา
เดียวกันนี้อุปนิสัยที่แสดงถึงความเป็นครูของท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้
แสดงออกอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ในระหว่างปิดภาคเรียน ท่านเจ้าคุณ
อาจารย์ได้กลับสู่บ้านเกิดพร้อมกับการสอนหนังสือให้น้องๆ และเด็กๆ ที่
คุ้นเคยในตลาด โดยเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษเบื้องต้น ซึ่งช่วงเวลานั้น
น้อยคนนักจะเล็งเห็นความสำคัญ แต่เด็กวัย ๑๐ ขวบ อย่างท่านเจ้าคุณ
อาจารย์ กลับสามารถยังรู้ความสำคัญและความจำเป็นของวิชาภาษาอังกฤษ
จนกระทั่งน้องทุกคนและเด็กในท้องถิ่นที่ใส่ใจ สามารถอ่านและ
เข้าใจความรู้พื้นฐานภาษาอังกฤษได้ พร้อมๆ กับมีความรู้ความคิดในเรื่องต่างๆ
อย่างถูกต้อง มีเหตุผล แม้เรียนหนังสือเพียงจบการศึกษาภาคบังคับชั้น
ประถมศึกษาปีที่ ๔

สำหรับการศึกษาของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ภายหลังจบชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ ๓ มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับการบรรพชาและการอุปสมบท
เนื่องจากท่านได้เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ตั้งแต่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
จนถึงปัจจุบัน โดยเข้ารับการบรรพชา ณ วัดบ้านกว้าง อำเภอศรีประจันต์
จังหวัดสุพรรณบุรี ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ มีพระครู
เมธีธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดบ้านกว้างเป็นอุปัชฌาย์ เริ่มศึกษา ณ วัดบ้านกว้าง

ในปีแรกของการบรรพชา สอบได้นักธรรมชั้นตรี แล้วย้ายไปศึกษาต่อ ณ วัดปราสาททอง ซึ่งมีพระวิกรมุณีเป็นเจ้าอาวาส สอบได้นักธรรมชั้นโท ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ครั้นพ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ย้ายมาสังกัดวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีพระศีลขันธโคตมเป็นเจ้าอาวาส ได้ศึกษาจนสอบได้นักธรรมชั้นเอก และเปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์จากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ธรรมิกมหาราชาทิราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภราชกาลปัจจุบันให้อุปสมบท เป็นพระภิกษุในฐานะนาคนหลวง เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ตรงกับวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๘ ณ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระโฆษาจารย์ วัดสามพระยา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระเทพเมธี (พระธรรมเจดีย์) วัดทองนพคุณเป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า “ปยุตโต” มีความหมายที่เป็นมงคลว่า ผู้เชี่ยวชาญวิทยาการ หรือผู้เพียรประกอบแล้ว ภายหลังจากอุปสมบทได้สำเร็จการศึกษาสอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ และ ปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๕๐๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ก็สามารถสอบได้วิชาชุดครู พ.ม. อีกวุฒิหนึ่ง ตลอดระยะเวลาของการศึกษาเล่าเรียน ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีผลการเรียนดี โดยตลอด ผลการสอบอยู่ในระดับที่ ๑ - ๒ เสมอ จนกระทั่งระดับปริญญา ซึ่งเป็นผลมาจากจิตสำนึกของการเป็นผู้ที่มีฉันทะในการแสวงหาความรู้ไปพร้อมๆ กับการศึกษาเล่าเรียนของตนเอง คุณสมบัติทั้งสองประการนี้ได้สั่งสมในท่านเจ้าคุณอาจารย์ตราบกระทั่งปัจจุบันนี้ นับว่าเป็นคนดีศรีประจันต์สมตามที่ได้รับการเรียกขานโดยแท้

อุปสรรคที่ไม่เคยย่อท้อของพระผู้เป็นพลังสร้างการศึกษาเพื่อสันติภาพ

กว่าจะถึงวันที่ประเทศไทยมีภิกษุเจ้าของรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพองค์เดียวในโลก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เผชิญอุปสรรคสำคัญยิ่งคือ การเจ็บไข้ได้ป่วยตลอดชีวิต แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ไม่เคยย่อท้อ ท่านมีรูปร่างผอมบาง สุขภาพไม่ดีตั้งแต่เด็ก มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนเป็นประจำตั้งแต่อายุไม่ครบหนึ่งขวบ เช่น Һุ่นน้ำหนวก โรคปอด ระบบทางเดินหายใจไม่สะดวกโดยเฉพาะโรคทางเดินอาหาร มีอาการท้องเสียเป็นประจำ ซึ่งเป็นโรคประจำตัว เคยผ่าตัดไส้ติ่ง หูอักเสบหรือมาสตอยด์ และอีกหลายโรค โดยมีโยมบิดาเป็นผู้ดูแล ปัญหาด้านสุขภาพส่งผลต่อตัวของท่านเจ้าคุณอาจารย์มาจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่เริ่มทำงานเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย เป็นนิ่วในกรวยไต และผลของการทำงานเขียนหนังสือ ทำให้เกิดกล้ามเนื้อที่แขนเกร็งและอักเสบอย่างรุนแรง จนไม่สามารถยกแขนได้ ต่อมาหลอดลมอักเสบ ตับไม่ปกติ ลำไส้พบ ไวรัสเข้าตา อักเสบ บวม ต้องปิดตาทั้ง ๒ ข้าง ทั้งยังป่วยด้วยเส้นเสียงอักเสบ แพทย์สั่งห้ามพูด นอกจากนั้นยังมีอาการผิดปกติของกรามบนและกรามล่างไม่ได้ส่วน ต้องเข้าเฝ้าปรึกษาอยู่นาน ปัจจุบันมีเอกสารบอกเล่าแก่พุทธบริษัทจากวัดญาณเวศกวันอธิบายเรื่องสถานภาพของอาการอาพาธของท่านเจ้าคุณอาจารย์พอเข้าใจง่ายดังนี้

ปอดมีแผลเป็นจากวัณโรคในอดีต เกิดเป็นพังผืดที่ขั้วปอดทั้งสองข้าง ทำให้ปอดทำงานได้น้อยลง (โดยทั่วไปทดสอบ lung function ได้ในระดับ ๖๕% บางที่ได้แค่ ๓๗%) และหลอดลมตีบ เส้นโลหิตขึ้นสู่ศีรษะมีขนาดเล็ก

แต่กำเนิด ทั้งชุด (๔ เส้น) ส่งเลือดไปเลี้ยงสมองไม่มากพอ ลำพังเรื่องนี้เท่านั้น มิได้หนักหนา ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อ ๒ อาการนั้นมาประสานกัน คือ เมื่อมีงานพูด หรือพบปะชักทายคนมาก เลือดเลี้ยงสมองไม่ทันใช้ ปอดและหัวใจจึงระดมทำงาน เพื่อส่งเลือดขึ้นไปเลี้ยงสมองให้ทัน หลังพูดแล้วตกกลางคืนจะทรุด เช่น มักไอรุนแรง หรือถ้าค่อยๆ พูด เพื่อถนอมปอด พอค่าลงก็จะเกิดอาการสมองแห้งแบบขาดอากาศ ซึ่งร้ายกว่าการไที่เป็นอันมาก ถ้ามีงานพูดซ้ำๆ ในระยะใกล้เคียง อาการจะค่อยๆ ทรุดลงจนฟื้นได้ยาก บางระยะจึงต้องงดการพบปะพูดจาทั้งหมดตามปกติ จึงไม่ได้ไปร่วมงาน ณ ที่แห่งใด และต้องจำกัดการพูดให้น้อย ที่ผ่านมามีท่านเจ้าคุณอาจารย์มีอาการไอบ้างตลอดฤดูฝน แต่ปัจจุบันนี้ปีพ.ศ. ๒๕๕๓ มีที่ทำจะขยายเป็นไอบตลอดปี นอกจากนี้นับแต่ผ่าตัดเส้นเลือดที่ไปเลี้ยงสมองที่ขาดเป็นขดลวด ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาสุขภาพดังกล่าวได้ ทำให้เลือดไปเลี้ยงสมองที่ช้าอยู่แล้วยิ่งช้ามากขึ้นอีก โดยเฉพาะหลังจันทอาหาร ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีความจำเป็นต้องนอนพักประมาณสองชั่วโมง เพื่อให้ระบบในร่างกายปรับตัวทำงานอย่างปกติ ฉะนั้นระหว่างและหลังอาหารเช้าและเพล ท่านจึงต้องพัก ไม่พูด ลูกศิษย์ที่เคารพและศรัทธาในท่านเจ้าคุณอาจารย์ทราบความข้อนี้จึงไม่ไปรบกวนท่าน หากไม่มีวิกฤตทางสังคมที่ร้ายแรงมากจนไม่สามารถหาทางออกได้ เพราะสามารถนำผลงานที่ผ่านมาของท่านเจ้าคุณอาจารย์ซึ่งไม่เคยล้าสมัยมาใช้แก้ปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามก็ในช่วงเวลาอื่น ท่านก็ยังทำงานหนักเช่นเดิม

แม้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะอาพาธบ่อยและมีอาการที่กล่าวได้ว่า หนักมากสำหรับบุคคลทั่วไป แต่บุคคลที่มีโอกาสพบท่าน กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ท่านดูแจ่มใสไม่เหมือนคนป่วย จนหลายคน

สรุปว่า เป็นเพราะท่านตั้งอยู่ในธรรมอย่างมั่นคง มีจิตใจงดงามเป็นกุศลตลอดมา โดยท่านเจ้าคุณอาจารย์เห็นว่าการป่วยไข้บ่อยๆ ของท่านนั้นเป็นเรื่องธรรมดา ถือเป็นประสบการณ์ส่วนตัวไปอีกด้านหนึ่ง ซึ่งท่านเคยกล่าวแก่ญาติโยมว่า **“...ให้ตั้งใจตั้งใจไว้ว่า ถึงแม้ร่างกายเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยไปด้วย...”** ฉะนั้นท่านจึงไม่เคยว่างเว้นจากการทำงานเลย คุณบุปผา คณิกุล น้องสาวของท่านเจ้าคุณอาจารย์กล่าวว่า **“แม้ท่านเจ้าคุณจะไม่สามารถใช้เสียงในการบรรยาย และมีอาการป่วยที่เรียกได้ว่า หนักมาก ท่านก็มีเคยหยุดนิ่ง ยังทำงานหนังสือ ทั้งค้นคว้าและเขียนเพื่อเผยแผ่พระศาสนาและช่วยเป็นสติในการแก้ปัญหาสังคมตลอดเวลา”** เป็นที่ทราบทั่วกันว่า แม้บางครั้งแพทย์สั่งห้ามพูด ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ใช้กระดานแม่เหล็กเขียนตอบข้อซักถามและสั่งงาน ความป่วยไข้จึงเป็นสหายสนิทของท่านเจ้าคุณอาจารย์

ความงามแห่งวัตรปฏิบัติที่ส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรม

“...ท่านเจ้าคุณประยูรของเรา ท่านเป็นผู้สร้างเกียรติยศชื่อเสียงให้แก่เรา ให้แก่ประเทศชาติของเรา ให้แก่คณะสงฆ์ของเราอย่างมาก ที่จริงก่อนที่องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติจะถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ท่านเจ้าคุณก็เป็นชื่อเสียงเกียรติยศของคนไทย ของไทย ของพระสงฆ์ไทยอยู่ตลอดมาแล้ว เพราะท่านเป็นคนดีจริง เป็นพระดีจริง ผู้ที่รู้จักท่านหรือได้ยินกิตติศัพท์ชื่อเสียงของท่านนิยมยกย่อง สรรเสริญเป็นอันมาก...” ส่วนหนึ่งของพระโอวาทของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ สะท้อนคุณลักษณะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อย่างดี

ดังได้กล่าวถึงวัตรปฏิบัติที่งดงามของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ตั้งแต่วัยเยาว์ตราบจนปัจจุบัน ซึ่งเป็นความงดงามที่บริสุทธิ์ และสม่ำเสมอ ผลการสัมภาษณ์บุคคลที่ใกล้ชิดและบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับท่านเจ้าคุณอาจารย์ ได้ข้อมูล สอดคล้องกันว่า นอกจากคำสอนหรืองานนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณอาจารย์จะเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตหรือการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นของสังคมทุกระดับแล้ว การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีงามของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น มีผลต่อวิถีชีวิตและการทำงานของแต่ละบุคคลยิ่งนัก ตัวอย่างบุคคลใกล้ชิดท่านเจ้าคุณอาจารย์ท่านหนึ่งคือ พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ ผู้ขอสมัครไปพักกับท่านเจ้าคุณอาจารย์ รับสนองงานท่านเรื่อยมาเป็นเวลายาวนานพอสมควรจนถึงปัจจุบันได้กล่าวว่า “...มีความยินดีเต็มใจ พอใจในการทำงานกับท่านเจ้าคุณอาจารย์ ยิ่งทำก็ยิ่งได้รับความรู้ความเข้าใจในงาน ฉะนั้นจึงถือได้ว่าการคบกับบัณฑิตมีแต่ได้ และเป็นมงคลสมจริงตามคาถาในมงคลสูตรที่ว่า อเสวนา จ พาลานํ ปรนุชิตานญจ เสวนา ฐา จ ฐาชนียานํ เอตมมงคลมุตตม ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต ฐาผู้ที่ควรฐา ถือว่าเป็นมงคลสูงสุด” และ “...สำหรับในส่วนตัวนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นแบบอย่าง เป็นกัลยาณมิตร ท่านมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา เวลาท่านแสดงธรรม ก็สามารถนำเรื่องที่ท่านพูดซึ่งเข้าใจง่ายไปใช้ประโยชน์ได้ ...นอกจากนี้จุดเด่นที่เห็นชัดที่สุดอีกประการหนึ่งคือ ความเป็นคนไม่ประมาท ท่านจะไม่ปล่อยให้เรื่องที่มากระทบต่อตัวท่านเกิดความคลุ้มเครือ โดยจะดำเนินการให้ทุกเรื่องเกิดความชัดเจน ไปรุ่งใส...”

การสะท้อนประสบการณ์ของบุคคลต่างๆ ได้เห็นสอดคล้องกันว่า “...แค่การปรากฏตัวของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ก็ทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา ประสาทะเป็นเบื้องต้นแล้ว...” มีตัวอย่างเล็กๆ น้อยๆ บางเรื่องจากมุมมองของบุคคลทั่วไปเกี่ยวกับเกร็ดของวัตรปฏิบัติด้านต่างๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีและส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนยุคปัจจุบันอันเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาและยกระดับสังคมให้ดีขึ้นด้วย สมควรบันทึกไว้ให้อนุชนรุ่นต่อไป มาเจริญรอยตาม เป็นการสืบสานวัฒนธรรมและการผดุงชาติให้รุ่งเรืองตลอดไป ดังต่อไปนี้

ยอดกตัญญู

เมื่อโยมบิดาชราภาพ ไม่ไปไหนและเหงา ท่านเจ้าคุณอาจารย์จะไปเยี่ยมบ่อยครั้งกว่าเดิมทั้งที่ท่านมีภารกิจมาก เวลาสนทนากับโยม ท่านจะบันทึกเทปการสนทนา แล้วรอกลับไปให้โยมบิดาฟัง ทำให้โยมบิดามีความสุข และเมื่อโยมมารดาล้มป่วยด้วยโรคเส้นเลือดในสมองตีบมีอาการเป็นอัมพาต แต่ช่วงแรกพอจะตอบสนองสิ่งเร้าภายนอกได้ เมื่อเห็นท่านเจ้าคุณอาจารย์มาหา ก็ทำท่าจะพนมมือไหว้ ท่านจะพูดคุยสนทนากับโยมแม่ที่นอนไม่ขยับเขยื้อนด้วยความนุ่มนวล อ่อนโยน เป็นภาพงดงามของลูกชายในเพศบรรพชิตที่มีต่อโยมมารดา บางทีก็นำเทปเสียงสวดมนต์หรือเทปเสียงธรรมชาติดมาเปิดให้โยมมารดาฟัง

ครั้งหนึ่งขณะที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์พักรักษาอาการอาพาธด้วยกล้ามเนื้ออักเสบที่โรงพยาบาลพลโยธิน อาการทั่วไปดีขึ้น แต่คุณหมอเกษม อารยางกูร พี่ชาย ขอให้ท่านพักรักษาอาการอีกระยะ วันหนึ่งท่านเปิดหนังสือพิมพ์อ่าน พบข่าวแรงงานฉาปนกิจศพ ชายผู้ตายเคยไปทำบุญ

ถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแด่ท่านที่กุฏิวัดพระพิเรนทร์ ท่านลงจากเตียงพยาบาล
ห่มจีวร เดินทางไปงานเผาศพโยมผู้นั้นทันที

สมณะ ชีวิตที่เรียบง่าย

บุคคลที่ใกล้ชิดพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ทุกคนกล่าว
เป็นเสียงเดียวกันว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์ใช้ชีวิตที่สมณะ เรียบง่าย
สันโดษ ไม่สะสมของที่มีผู้ถวายในโอกาสต่างๆ ท่านจะให้แก่บุคคลทั่วไป
รวมทั้งลูกศิษย์และองค์กร สถาบันการศึกษาต่างๆ ตามความเหมาะสม
ภูมิของท่านสะอาดเรียบง่าย โดยท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้ทำความสะอาด
สะอาดและซักผ้าเอง เป็นการออกกำลังกาย ภายในห้องมีแต่หนังสือที่จัด
เรียงเป็นระเบียบอยู่ในตู้ สามารถหยิบใช้ได้ทันที ของใช้ต่างๆ ที่ช่วยให้
ความสะดวกในการดำรงชีวิต เช่น เครื่องซักผ้า หรือแอร์คอนดิชัน เป็นต้น
ท่านก็ไม่ใช้ โดยกล่าวว่า พระไม่มีความจำเป็นต้องใช้ ผ้าก็มีเพียงไม่กี่ผืน
ปัจจุบันแม้ท่านอาพาธมาก มาพักรักษาสุขภาพที่สำนักปฏิบัติธรรม
สหปฏิบัติ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี อากาศร้อนมาก ไม่เป็นผลดี
ต่อสุขภาพ เมื่อญาติพี่น้องเห็นว่าท่านไม่ยอมพำนักรักษาในหอแอร์จึงใช้วิธีนำ
สปริงเกลส ไปติดตั้งไว้บนหลังคากุฏิพัก เปิดน้ำให้สปริงเกลสหมุน ก็จะมี
ความเย็นจากน้ำและธรรมชาติมาช่วยคลายร้อน รวมทั้งเพิ่มความเย็น
อย่างธรรมชาติได้อย่างวิเศษ เป็นการประหยัดเงินค่าไฟฟ้าจำนวนมหาศาล
มีหลายคนที่เห็นตัวอย่างได้นำไปใช้บ้าง

ปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จ...ขยัน...วินัยในตนเอง...นิสัยการจดบันทึก

ในการเรียนหนังสือของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ตั้งแต่วัยเด็กนั้น ท่านได้วางแผนการเรียนภายหลังทราบผลการสอบแต่ละชั้นว่า ในชั้นเรียนต่อไปมีหนังสือกี่เล่ม อะไรบ้าง แล้วจัดหาให้ครบ จัดไว้เป็นชุดวิชา นับจำนวนหน้าของหนังสือทั้งหมด ดูเวลาจากวันที่เริ่มต้นถึงวันสิ้นสุดก่อนสอบ โดยเหลือเวลาก่อนสอบไว้ ๑ เดือนสำหรับทบทวน เวลาที่เหลือนำมาหารกับจำนวนหน้า เพื่อจะได้ทราบจำนวนหน้าของหนังสือที่ต้องศึกษาในแต่ละวัน ท่านมีวินัยในตนเอง โดยต้องทำให้ได้ตามที่วางแผน ถ้ามีเหตุที่คาดไม่ถึง เช่น มีแขกมาเยี่ยม วันต่อไปต้องทำงานหนักเพิ่มอีก ๑ เท่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์ปฏิบัติตนเช่นนี้ตลอดมาจนกระทั่งช่วงวัยการทำงาน แม้บางวันท่านไม่มีเวลานอนเพื่อพักผ่อนร่างกาย แต่งานทุกชิ้นของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ต้องทำจนแล้วเสร็จ แม้จะยากหรือมีอุปสรรคมากเพียงใด ก็ไม่สามารถทำให้ท่านเจ้าคุณอาจารย์ละลดความพยายามในการทำงานให้สำเร็จด้วยความประณีตและมีคุณภาพได้

อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จของบุคคล ซึ่งหลายคนอาจไม่ให้ความสนใจนักคือนิสัยการจดบันทึก ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นบุคคลที่จดบันทึกเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ เป็นประจำ ท่านมีความละเอียดในการบันทึก แม้กระทั่งสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เช่น การบันทึกอุณหภูมิ จำนวนครั้งที่ใช้โทรศัพท์ หนังสือทุกเล่มของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ได้รับการบันทึกเกี่ยวกับแหล่งที่มา ถ้าท่านอ่านหนังสือเล่มใด ก็บันทึกความคิดเห็นต่อสาระของหนังสือเล่มนั้นๆ ไว้

เมตตาธรรมและ ... ผู้มีความสุขในการให้

ความเมตตาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นชัดตั้งแต่ในวัยเด็ก มีกรณีตัวอย่างที่พี่น้องมักนำมากล่าวถึงเสมอ เช่น ครั้งหนึ่งที่พี่น้องกำลังเล่นกันสนุก ท่านเจ้าคุณอาจารย์หรือเด็กชายประยูรธรรมัยนั้น เห็นนกเขาใหญ่ปีกหักนอนดิ้นอยู่ จึงหยุดเล่นทันทีเข้าไปประคองนกนำมารักษา ให้บิดาต่อกรง เอาตะไคร้มาผูกขา เอาหัวหอมให้ดม ให้กินข้าว และถั่วเขียว ประคบประหมจนกระทั่งหายดี และได้เอาใจใส่ดูแลตลอด แม้ขณะบวชเป็นสามเณร ก็คอยถามข่าวจากพี่ๆ น้องๆ เสมอ อีกเรื่องหนึ่งคือ ในช่วงเวลาที่ไก่อที่บ้านเป็นโรคระบาดชนิดหนึ่งคือ ถ่ายเป็นสีขาวยื่นถอยหลังเวลาใกล้ตาย สมัยนั้นยาออริโอมัยซินเพิ่งจะเริ่มมีจำหน่ายในประเทศไทย ราคาเม็ดละ ๖ - ๗ บาท และข้าราชการชั้นจิตวามีเงินเดือนๆ ละ ๔๕๐ บาท ท่านเจ้าคุณอาจารย์ซึ่งเป็นเด็กที่ได้ชื่อว่ามี ความประหยัด มัธยัสถ์ ได้สละเงินส่วนที่เก็บออมไว้ ซื้อยาเพื่อรักษาไก่ที่เป็นโรค หายบ้างตายบ้าง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นผู้มีความสุขในการให้มุ่งแต่จะให้อย่างเต็มที่ที่สุด ให้ทั้งสมอง เวลา แรงงาน รวมทั้งทุกอย่างที่สมควรและสามารถให้ได้ด้วยความสุขใจ โดยมีได้หวังผลตอบแทน ท่านเจ้าคุณอาจารย์เห็นผู้อื่นมาก่อนท่านเสมอ ให้ทุกคนเสมอเหมือนกันหมด ด้วยใจไม่ว่าเย็นแ่มแจ่มใส ฟังปัญหาและคำถามทุกเรื่องด้วยความสนใจ อธิบายอย่างละเอียด แจ่มแจ้งโดยไม่พะวงถึงความเจ็บป่วยและเวลา แม้บางครั้งต้องอดฉันทเพล เนื่องจากเลยเวลา ตัวอย่างที่เห็นโดยทั่วไปคือ เด็กหนุ่มสาวที่มีความศรัทธาแวะเวียนมาสนทนาธรรม ปรีक्षाเรื่องเรียน การทำวิทยานิพนธ์ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้ช่วยอ่านเอกสาร ตรวจทาน

บทความ และแก้สำนวนให้ ถ้าผู้ใดมีข้อสงสัยในการเรียนธรรมะ หรือมี ปัญหาข้อข้องใจอยากสนทนากับท่าน ท่านจะให้โอกาสจนกว่าบุคคล เหล่านั้นคลายความสงสัยหรือจนกว่า จะเกิดความกระจ่างแจ้ง และยัง บอกว่า “หากกลับไปแล้วมีอะไรติดค้างในใจ ก็ให้กลับมาถามใหม่ได้”

อุปนิสัยนี้สะท้อนได้จากคำสอนของท่านเจ้าคุณอาจารย์ในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะ เรื่องของกระบวนการจัดการศึกษา เคยมีคนถามท่านว่า คุณภาพ ในการจัดการศึกษาสูงสุดคืออะไร อะไรคือผลของการจัดการศึกษาที่ดีควร จะเป็น ท่านตอบว่า **“คือการศึกษาที่สามารถสั่งสอนอบรมจนเป็นคนที่มี สุขในการให้”**

ความมีน้ำใจ ห่วงใย...ธรรมชาติของท่านเจ้าคุณอาจารย์

ทุกคนที่มีโอกาสพบและสนทนาธรรมกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะสัมผัสความอบอุ่นจากน้ำใจ และความห่วงใยที่ท่านเจ้าคุณ อาจารย์มีให้ ตัวอย่างที่เล่ากันเสมอ ช่วงเวลาที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์มี อาการอาพาธมากไม่สะดวกที่จะออกมาฉันที่โรงฉัน ญาติโยมนิมนต์ท่าน ฉันที่กุฏิ แม้ว่าไม่ได้ออกมาพบกับญาติโยม ท่านจะถามถึงว่า “..มาเอง หรือเปล่า ไม่มาเพราะเหตุใด ไม่สบายหรือติดธุระสิ่งใด...” ท่านจะถาม ด้วยความห่วงใยทุกคนสม่ำเสมอ นอกจากนั้นหากได้ยินว่าญาติโยมท่านใด ประสบเคราะห์หรือป่วย ท่านจะหาโอกาสไปเยี่ยม ท่านถือว่าเป็นกิจสำคัญ ที่ต้องทำ ทั้งๆ ที่ท่านเองก็ไม่ค่อยสบายเหมือนกัน แม้คุณพ่อของผู้เขียน เวลาไปกราบท่าน ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็คอยเป็นห่วง เพราะความซรา คอยบอกบุคคลต่างๆ ให้ดูแลท่าน

พระต้องมี...ปฏิสันถาร

ด้วยอัธยาศัยที่งดงามประกอบด้วยความเมตตากรุณา แขนงที่มาพบท่านเจ้าคุณอาจารย์จะรู้สึกสบายใจ บางครั้งอยู่จนดึก เมื่อแขนงกลับถ้าเป็นช่วงกำลังอาหารท่านจะลงนอนเพื่อพักผ่อนร่างกาย ถ้าร่างกายพอไปได้ ท่านจะหยิบงานออกมาทำต่อ ศิษย์คนหนึ่งรู้สึกสงสารและได้ถามท่านเจ้าคุณอาจารย์ว่า **“ทำไมท่านไม่บอกแขนงที่มาพบว่า ท่านกำลังอาหาร ให้เขากลับไปก่อน แล้วค่อยมาใหม่ในโอกาสหน้า”** ท่านตอบด้วยน้ำเสียงอ่อนโยนว่า **“ทำอย่างนั้นไม่ได้ เป็นพระต้องมีปฏิสันถาร”** สมดังที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศกล่าวว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์ **“เป็นสังฆโสภณ ผู้ดงามในหมู่พระสงฆ์”** มีครั้งหนึ่งนานมากกว่า ๑๐ ปีแล้ว ท่านเจ้าคุณอาจารย์อาหารหนัก หดแรง ไม่มีเสียง แพทย์นำเชือกมาชิงบันไดขึ้นกุฏิเพื่อแขวนป้ายว่ากรุณาอย่ารบกวน พอมีแรง มีเสียงบ้างท่านก็นำป้ายออก ทั้งๆ ที่ยังไม่ครบกำหนดที่แพทย์ให้พัก ลูกศิษย์ทั้งพระและคฤหัสถ์ เคยคิดหลายครั้งที่จะตั้งกองเลขาคอยกรองงาน กรองคนก่อนจะถึงท่านเจ้าคุณอาจารย์ แต่ท่านห้ามและยับยั้งทุกครั้ง โดยให้เหตุผลว่า พระภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องเป็นที่พึ่งทางใจ พบง่าย ไม่ยุ่งยากมากเรื่อง

ปราชญ์ที่แท้จริง...ความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด เสมอต้นเสมอปลาย...และ...บัวไม่เปื้อนดิน

แม้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นภิกษุที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วโลก มีความรู้ลึกซึ้งในศาสตร์ทั้งมวล อันเนื่องมาจากการศึกษาอย่างแตกฉาน และมีรายละเอียดของเหตุผลแต่ละประเด็นสนับสนุนอย่างชัดเจน

แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็มีวิธีชีวิตที่เรียบง่าย เป็นกันเองและวางตนเสมอ
ต้นเสมอปลายกับคนทุกชั้น ไม่เคยทะนงตน โอ้อวด หรือเย่อหยิ่ง พุดไฟเราะ
นินมวณ ไม่เคยแสดงท่าทีว่ามีความรู้ลึกซึ้ง จนคู่สนทนารู้สึกว่าคุณรู้น้อย
ดังตัวอย่างเช่น เมื่อลูกศิษย์ช่วยตรวจปฏิทินหนังสือปฏิทินแรกๆ ของการพิมพ์
นอกจากกล่าวอนุโมทนาแล้ว ท่านเจ้าคุณอาจารย์ยังบอกว่า ถ้ามีอะไร
แนะนำท่านก็ให้บอกได้เลย ท่านได้นำข้อคิดเห็นของทุกคนมาพิจารณา
ทุกครั้ง พร้อมกล่าวคำขอบคุณไว้ในคำนำหนังสือ ทำให้ลูกศิษย์ปลื้ม
ในการได้รับเกียรติและโอกาสการมีส่วนร่วม นับเป็นตัวอย่างที่สะท้อน
ความเป็นปราชญ์ที่แท้จริงของท่าน

ความเป็นปราชญ์ที่แท้จริงของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)
ได้สะท้อนให้เห็นอยู่โดยทั่วไปตามกาละต่างๆ แม้เมื่อไปประเทศอินเดีย
ในครั้งหนึ่ง ได้เข้าชมสถานที่ซึ่งเชื่อว่าเคยเป็นวัดเชตะวันในสมัยพุทธกาล
ทันทีที่ลงจากรถและเตรียมเดินเข้าวัด ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้เปลี่ยนการ
ห่มจีวรแบบห่มคลุมมาเป็นห่มแบบลดไหล่ พระมหาประเสริฐ เจ้าอาวาส
วัดไทยที่เมืองสาวัตถิ ได้กล่าวสรรเสริญในที่ประชุมว่า “นี่แหละปราชญ์
ที่แท้จริง ท่านรู้ความควรไม่ควร โดยไม่ต้องมีผู้ใดบอกเลย”

แม้ว่าจะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่อำนวยการให้เปื้อนตม จากความเด่นดังมี
คนเลื่อมใสมาก อันสามารถนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงและการเป็นทาส
ของลาภ ยศ สักการะ ที่พบในหลายๆ ตัวอย่างทั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่มี
ยกเว้นทั้งฆราวาสและบรรพชิต แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ปฏิบัติตนเยี่ยงบัว
ที่ไม่เปื้อนตม ลอยเด่นเป็นสง่าท่ามกลางพญายักษ์นัก ทำให้พระภิกษุที่ได้มี
โอกาสสัมผัสท่านเจ้าคุณอาจารย์พยายามสืบทอดปฏิบัติของท่าน

จากประวัติและวัตรปฏิบัติของท่านเจ้าคุณอาจารย์ที่ได้นำเสนอเพียงส่วนน้อยนิดจากข้อมูลทั้งหมด ถ้าประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะผู้นำองค์กร สถาบันการศึกษา ทุกระดับปฏิบัติได้ตามแนวทางนี้ ร่วมเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับคนในสวนต่างๆ ของสังคมเห็นแนวทางการปฏิบัติชอบและดำเนินชีวิตตาม สังคมก็จะได้อานิสงส์แห่งความเจริญและความสงบสุขอย่างมหาศาลยิ่งแล้ว

ภารกิจด้านงานบริหาร งานสอน งานพัฒนาหลักสูตร ระเบียบการวัดผลรังสรรค์ความเจริญของพระพุทธศาสนาสู่ชาวโลก

ภารกิจหลักของบรรพชิตย่อมเป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับพระศาสนา สำหรับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้น ในระหว่างศึกษาที่มหาวิทยาลัยเกร็ดกรณราชวิทยาลัย ได้เป็นอาจารย์ประจำในแผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๐๖ ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเลขาธิการ และต่อมาเป็นรองเลขาธิการมหาวิทยาลัยปฏิบัติภารกิจนี้ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๑๗ ควบคู่กับการเป็นอาจารย์สอนวิชา English Readings in Buddhism ซึ่งหาผู้สอนยากมาก และเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ความรู้ภาษาอังกฤษของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้นแตกฉานยิ่งนัก ราชบัณฑิตจ่านองทองประเสริฐ อาจารย์ผู้ถวายความรู้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าท่านเจ้าคุณอาจารย์สามารถแปลงานที่ได้รับมอบหมายได้ดีกว่าอาจารย์ ฉะนั้นพระสงฆ์และสามเณรที่มีโอกาสเรียนรู้กับท่านเจ้าคุณอาจารย์จึงได้รับความรู้ทั้งวิชาธรรมะ วิชาสามัญ โดยเฉพาะวิชาภาษา ตลอดจนได้ซึมซับวัตรปฏิบัติที่งดงาม ซึ่งท่านเจ้าคุณอาจารย์ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เป็นตัวอย่างที่ดีมายิ่งด้วย นอกจากนี้

ในบางช่วงบางปีท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ไปบรรยายที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และโครงการศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล

ในช่วงเวลาสิบปีของการปฏิบัติหน้าที่บริหารในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สร้างความก้าวหน้าอย่างมากทั้งด้านบริหารและงานวิชาการ โดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับสภาวะวิชาการที่เป็นระบบนิยมในช่วงเวลาที่เหมาะสม ปรับปรุงและวางระเบียบแบบแผนการคิดคะแนนระบบหน่วยกิตในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งการจัดการศึกษาที่สัมพันธ์กับบทบาทและภาวะทางสังคมที่เพิ่มขึ้นของพระสงฆ์ โดยสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไว้ในหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงหลักสูตรโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้เป็นหลักสูตรที่น่าสนใจและเอื้อประโยชน์ต่อผู้เรียนโดยแท้จริงตลอดจนการจัดการศึกษาที่เอื้อประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด

สำหรับงานบริหารคณะสงฆ์นั้น หลังจากที่พระเทพคุณาธาร เจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ได้ถึงแก่กรรมภาพ มีผู้รักษาการเจ้าอาวาสมาจนปี พ.ศ. ๒๕๑๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งขณะนั้นได้ดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีวิสุทธิโมลี ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ปรับปรุงกิจการภายในวัดจนเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้พระภิกษุสามเณรมั่นใจและเข้าใจบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้สืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องเหมาะสมในภาวะสังคม ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้รับการอนุมัติให้ลาออกได้ ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ แต่ก็ยังช่วยเหลืองานของคณะสงฆ์ตลอดมาและมากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ปัจจุบันท่านเจ้าคุณอาจารย์ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทีก อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม และดูแลสถาน สำนักสงฆ์สายใจธรรม บนเทือกเขาสำโรงดงยาง ตำบลหนองแห่น อำเภอนมสามัคคี จังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ ประจำมูลนิธิแผ่นดินธรรม ในพระสังฆราชูปถัมภ์

ภารกิจสำคัญที่เป็นผลสืบเนื่องจากความเป็นปราชญ์ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

นับจากบรรพชาจนถึงปัจจุบันมากกว่า ๕๐ ปี ชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เต็มไปด้วยการอุทิศตนให้การเผยแผ่พระศาสนา ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและช่วยชี้นำสั่งสอนบุคคลให้ปฏิบัติตน เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่สงบสุข โดยการใช้อนุญาไตรตรองเรื่องราวต่างๆ บนพื้นฐานเหตุผล ข้อเท็จจริงที่นำไปสู่สันติภาพในโลกมนุษย์ ปัจจุบันภารกิจที่ขยายออกไปทำให้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีเวลาทำงานนิพนธ์ได้น้อยลง อย่างไรก็ดี มีผู้ศึกษางานของท่านเจ้าคุณอาจารย์จำนวนไม่น้อย มีความเห็นสอดคล้องกันว่า งานนิพนธ์ของท่านจนถึงวันนี้ครอบคลุมศาสตร์ต่างๆ อย่างละเอียด และท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้ปรับปรุงเนื้อหาให้มีความชัดเจนกับแต่ละช่วงเวลาและทันสมัยสำหรับเผยแพร่อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้การประพาดิตนอยู่ในพระธรรมวินัยของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ส่งผลให้ธรรมที่ท่านแสดงเป็นสิ่งบริสุทธิ์ มีอิทธิพลต่อแนวคิดและแนวปฏิบัติของบุคคลทั่วไปทุกระดับทั้งภายในและต่างประเทศ จึงทำให้ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีภารกิจสำคัญที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก และกว้างขวางกว่างานในหน้าที่รับผิดชอบของบุคคลทั่วไป มากกว่าเวลาที่ควรใช้ปฏิบัติงาน

ในแต่ละวัน ทั้งงานนิพนธ์หนังสือ และการบรรยายธรรม แม้ท่านเจ้าคุณ
อาจารย์จะอาพาธ ก็มีหน่วยงานต่างๆ มาขอธรรมะจากท่านแล้วนำไป
เผยแพร่ในรูปของการแสดงธรรมผ่านระบบวีดิทัศน์หน่วยงานภายในประเทศ
ที่นิมนต์ให้ท่านเจ้าคุณอาจารย์แสดงธรรมประกอบด้วยหน่วยงานต่างๆ
ทั้งหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ สถานศึกษาระดับอุดมศึกษา องค์กร
ภาคเอกชนทั่วไป สำหรับหน่วยงานต่างประเทศ จะขอยกตัวอย่างภารกิจ
บางส่วนดังนี้

พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับอาราธนาไปเยี่ยมเยียนสถาบันการศึกษาชั้นสูง
ทางพระพุทธศาสนาในประเทศลาว ศรีลังกา มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง
ไต้หวัน เกาหลี และญี่ปุ่น โดยการอุปถัมภ์ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์
แห่งโลก (The World Fellowship of Buddhists Organization)

พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้รับอาราธนาไปบรรยายพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
ไทย ที่ University Museum, University of Pennsylvania

พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๒๑ ได้รับอาราธนาไปสอนพุทธศาสนา เป็น
เวลา ๑ ภาคการศึกษาที่ Swarthmore College, Pennsylvania และเป็น
ที่ปรึกษาของวัดชิโรธรรมปิปป ในนครนิวยอร์ก และวัดธรรมาราม ใน
นครชิคาโก สหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็น Guest Lecturer, Faculty of Arts and Sciences,
Harvard University, เป็น Research Fellow, Faculty of Divinity Harvard
University, Cambridge, Massachusetts

นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับการอาราธนาพระบုเฑาะจงให้เป็นผู้แสดงปาฐกถาในการประชุมนานาชาติขององค์กรระดับโลกหลายครั้ง เช่น ปาฐกถาธรรมเรื่อง “Buddhism and Peace” ในการประชุม The International Conference of Higher Education and the Promotion of Peace ในปี พ.ศ.๒๕๒๙ บรรยายธรรมเรื่อง “Identity of Buddhism” ในการประชุม Buddhism Knowledge Exchange Program in Honour of His Majesty the King of Thailand ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และปาฐกถาเรื่อง “Influence of Western VS. Asian Thought on Human Cultural Development” ในการประชุมปฏิบัติการพัฒนาเด็กและวัยรุ่นแห่งเอเชียครั้งที่ ๖ เป็นต้น

ผลงานเด่นที่มีการกล่าวขวัญถึงมากในระดับนานาชาติคือ ในการประชุมสภาศาสนาโลก ที่เมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับนิมนต์ให้เป็นผู้บรรยายและทำสารบรรยายเรื่อง “A Buddhism Solution for Twenty - first Century” โดยมีเนื้อหาสาระในการให้แนวคิด การนำหลักพระพุทธศาสนาไปแก้ปัญหาสังคมโลก มองอนาคตด้วยปัญญาและเน้นความพยายามในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ แต่เนื่องจากท่านเจ้าคุณอาจารย์อาพาธด้วยโรคสายเสียงอักเสบจนแทบจะไม่มีเสียง Dr.Jim Kenny ประธานจัดการประชุมจึงรับเป็นผู้อ่านสารบรรยายแทนด้วยความเต็มใจ ที่ประชุมให้การต้อนรับอย่างดียิ่ง ในช่วงระยะเวลาไม่ถึง ๑ ปี สารบรรยายนั้นได้รับการพิมพ์เผยแพร่ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษมากกว่า ๖ ครั้ง การบรรยายที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงมากอีกครั้งหนึ่งคือ การปราศรัยเรื่อง “สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข” หรือ “Peace Through Freedom and Happiness” ในวันรับมอบรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพประจำปี

พ.ศ. ๒๕๓๗ ของยูเนสโก ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ นั้นจับใจคนในประเทศต่างๆ คำปราศรัยได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในประเทศต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ปัจจุบันสามารถเข้าถึงเนื้อหาของคำปราศรัยได้ง่ายโดยผ่านเฟสบุ๊กในชื่อ P.A. Payutto

สำหรับงานนิพนธ์ด้านเอกสารวิชาการและตำราต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และการพัฒนาในด้านต่างๆ ปัจจุบันพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นิพนธ์หนังสือไว้ประมาณรวม ๑,๐๐๐ เรื่อง และมีผู้จัดทำเป็น MP3, VCD, DVD เพิ่มเติมด้วย ส่วนใหญ่เป็นภาษาไทย และมีภาษาต่างประเทศบ้าง มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา ทุกเรื่องล้วนเป็นที่รู้จักแพร่หลายว่าเป็นงานที่ดีเยี่ยมตามมาตรฐานทางวิชาการ มีความถูกต้องชัดเจนทางด้านภาษาและหลักวิชาการด้านศาสนาและอื่นๆ ตลอดจนความสมบูรณ์ของการอ้างอิง ประการสำคัญที่สุดคือ เนื้อหาสาระให้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคมของมวลมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างมาก งานนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ทุกเรื่องเป็นงานทางปัญญาที่มีคุณค่าต่อวงวิชาการในประเทศและมหาวิทยาลัยชั้นนำของต่างประเทศ จนต้องเพิ่มจำนวนการพิมพ์เสมอ เนื่องจากท่านเจ้าคุณอาจารย์มีฉันทะในการสร้างงานวิชาการเพื่อประโยชน์ต่อสังคมโดยแท้จริง จึงได้มอบลิขสิทธิ์ในการพิมพ์แบบให้เปล่าทุกครั้ง ฉะนั้นบางครั้ง จึงไม่อาจรวบรวมสถิติการพิมพ์งานนิพนธ์ของท่านได้ เพราะมีมากจริงๆ เนื่องจากคำสอนที่เป็นอมตะของท่านเจ้าคุณอาจารย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทุกยุค งานนิพนธ์ของท่านจึงต้องเพิ่มจำนวนการพิมพ์เสมอ แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็มีข้อคิดใหม่ๆ เป็นนิจ เมื่อต้องขึ้นาสังคมที่มีบริบทเปลี่ยนไป

ในการบรรยาย การให้แนวคิดหรืออินพอร์ทหนังสือทุกครั้งที่ได้กล่าวเบื้องต้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ปลูกฝังให้มนุษย์ทุกคนไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา ผิวพรรณ หรือเพศ มีจิตสำนึก ความคิด การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยวิจรรณญาณของตนเองโดยใช้ปัญญาอย่างมีเหตุผล ทั้งนี้ต้องตระหนักถึงเรื่องวินัย ประโยชน์ส่วนรวม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เน้นเรื่องการพัฒนาวัตถุควบคู่กับการพัฒนาทางจิตใจ และสรุปท้ายด้วยแนวคิดในการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ เพื่อความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ อันนำมาซึ่งสันติภาพในจิตใจของบุคคล ของชุมชนและของโลก

นอกจากงานที่กล่าวมาแล้ว พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ยังได้ปฏิบัติงานในฐานะที่ปรึกษา ประธานกรรมการ และกรรมการต่างๆ หลายงาน เช่น ในฐานะประธานกรรมการปาลิวิโสธกะ ฝ่ายพระสูตรต้นตปิฎก ในการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ประธานอนุกรรมการจัดทำหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐานภาคบังคับ ที่ปรึกษา คณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาจิตใจในคณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมประสานงานศีลธรรมและวัฒนธรรม สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ที่ปรึกษาคณะกรรมการส่งเสริมการสอนศึกษาศาสตร์และจิตวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดลในการสร้างพระไตรปิฎก ฉบับคอมพิวเตอร์เสร็จสมบูรณ์ เป็นฉบับแรก ของโลก ฯลฯ

ผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ย่อมได้เห็นในเชิงประจักษ์ดังกล่าวเบื้องต้น อย่างไรก็ตามผลการสัมภาษณ์บุคคลจำนวนหนึ่ง ทั้งนักวิชาการ ผู้บริหาร ภาครัฐและเอกชน ครูอาจารย์ นักเรียน

นักศึกษาที่มีโอกาสศึกษาเรื่องราวและติดตามงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ได้ความเห็นสอดคล้องกันว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีวัตรปฏิบัติงดงามอย่างแท้จริง หาได้ยากยิ่งในยุคปัจจุบัน ทุกคำสอนของท่านได้รับการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ไทยในยุคปัจจุบันอย่างสง่างาม ท่านมีความโน้มเอียงในการอยู่ ที่สงบสงัด ชอบปลีกปลีกหลิกรั่น แต่ก็ได้ใช้เวลาทำงานที่มีคุณค่า ทำงาน พระศาสนาอยู่ตลอดเวลา ทำงานแข่งกับเวลาของชีวิต งานของท่านเจ้าคุณ อาจารย์มีลักษณะของมุ่มมอง ทักตะนะ หรือแนวคิดที่เชื่อมโยงกับการนำ หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มาเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งผ่าน หนังสือ MP3, VCD หรือ DVD การบรรยาย และการสนทนารวมกับ บุคคลทั่วไป เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าใจอย่างชัดเจน ปัจจุบันนับได้ว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นบุคคลที่นำหลักทางศาสนา มาเสนอ เพื่อนำไปสู่การเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคมในทางที่ดียิ่งมา ด้วยวิธีการที่เข้าใจง่ายที่สุดท่านหนึ่ง

สิ่งสะท้อนวิถีชีวิตและผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์... ปราชญ์แห่งสยาม

สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมสะท้อนวิถีชีวิตและผลงานของท่านเจ้าคุณ อาจารย์นอกจากหนังสือ วิถีดีเสียง วิดีทัศน์ และการแสดงผลงานต่างๆ ของท่านแล้ว ยังมีที่เห็นได้ชัดเจนอีก ๓ ประการคือ รางวัลเกียรติยศ ปริญาคุณฐานบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

รางวัลเกียรติยศ

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา ผลงานที่ทรงคุณค่ายิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนา และสังคมโดยรวม ส่งผลให้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับการประกาศเกียรติคุณและรางวัลจากสังคมดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ และรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรม จากมูลนิธิธนาคารกรุงเทพซึ่งรางวัลนี้ท่านได้มอบให้วิทยาลัยสงฆ์ภาคทักซิณ

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานโล่รางวัล “มหิดลวราวุธธรรม” และโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังฆเงิน” สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO Prize for Peace Education)

พ.ศ. ๒๕๓๘ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น “ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม” และสถาบันนวนาถันหา ประเทศอินเดีย ถวายตำแหน่ง “ตรีปิฎกาจารย์” หมายถึงอาจารย์ผู้รู้แตกฉานในพระไตรปิฎก

พ.ศ. ๒๕๔๑ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ถวายรางวัล TFF Award สาขาสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาสำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน”

พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้รับรางวัล “สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล” จาก

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้ง เป็น “ศาสตราจารย์พิเศษ” ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๗ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่ง “เมธาจารย์” (Most Eminent Scholar) ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท

พ.ศ. ๒๕๔๙ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้งเป็น “ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (พิเศษ) ประเภทวิชาปรัชญา สาขาวิชาศาสนศาสตร์”

พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับรางวัลปุษยนีบุคคลด้านภาษาไทย จากกระทรวงวัฒนธรรม

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ภูมิธรรมและความรู้ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้นสูงและลึกซึ้งยิ่งนัก จนได้รับคำยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็น “ปราชญ์แห่งสยาม” บ้าง “ปราชญ์แห่งสงฆ์” บ้าง เป็น “Encyclopedia เคลื่อนที่” บ้าง เป็น “ปรากฏการณ์ของโลกที่เกิดขึ้นในยุคสังคมปัจจุบัน” บ้าง ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนถึง ที่มาแห่งการได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๒๕ ดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๕๒๕ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๙ ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. ๒๕๓๐ ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-
การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๑ อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย และศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์)
จากมหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. ๒๕๓๓ การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา
การศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. ๒๕๓๖ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาศึกษาศาสตร์
จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง

พ.ศ. ๒๕๓๗ ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์

พ.ศ. ๒๕๓๘ ตริปิฎกาจารย์กิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จาก
นวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย และอักษรศาสตรดุษฎี
บัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. ๒๕๔๑ วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัย
เชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๔ ศาสตรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์
จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
สาขาพระพุทธศาสนา จากสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

พ.ศ. ๒๕๔๕ ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา
วิชาการบริหารองค์กร จากมหาวิทยาลัยศรีปทุม

พ.ศ. ๒๕๕๒ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศาสนา
และปรัชญา จากมหาวิทยาลัยบูรพา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
สาขาวิชาการศึกษา จากมหาวิทยาลัยนเรศวร และนิเทศศาสตรดุษฎี
บัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ศาสนกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการอภิปรายธรรม การเทศนา ปาฐกถา การเสวนาธรรม รวมทั้งผลงานนิพนธ์จำนวนมาก ตลอดจนการเป็นปัญญาให้สังคมทั้งเชิงพัฒนาและแก้ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะวิกฤต การพัฒนาวิชาการซึ่งนำสันติภาพของโลก บนฐานความสัมพันธ์แห่งการเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ เช่น สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ฯลฯ เป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องอย่างสูงของชาวไทยและชาวต่างชาติ ได้รับฉายาเรียกขานต่างๆ รวมทั้ง “คนดีศรีประจันต์” จนเป็นที่มาของ “ชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)” ซึ่งเป็นศูนย์ข้อมูลชีวประวัติและผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี และของประเทศไทย จัดตั้งขึ้นโดยมูลนิธิชาติภูมิ ป.อ.ปยุตโต มีพระครูโสมภณสิทธิการเจ้าอาวาส วัดพยุภคคาราม (วัดเสือ) เป็นประธานมูลนิธิ ได้รับทุนบริจาคจากชุมชนท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญ

“ชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)” หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “บ้านท่านเจ้าคุณ” ได้ปรับปรุงจากบ้านเลขที่ ๔๙ หมู่ ๓ ตลาดศรีประจันต์ ซึ่งเป็นร้านขายผ้าชื่อ “ไพบรตนาคร” และที่พักอาศัยบ้านเกิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ปัจจุบันเป็นเรือนไม้ ๒ ชั้น ๔ คูหา ชั้นล่างแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกจำลองบรรยากาศร้าน “ไพบรตนาคร” มีภาพถ่ายแสดงชีวประวัติและครอบครัวของท่านเจ้าคุณอาจารย์ รวมทั้งเครื่องถ้วยประดับฝาผนัง ส่วนที่สองเป็นมุมของใช้ในครัวเรือน ที่ใช้สมัยโยมบิดา มีผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์ทั้งหนังสือ ซีดีเสียงและวีดิทัศน์

ให้ผู้ชมสามารถเลือกอ่าน ฟัง และชมได้ ชั้นบนมีมุมโต๊ะหมู่บูชาประดิษฐานพระพุทธรูป และห้องเล็กๆ ตั้งสิ่งประดิษฐ์เชิงช่างที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์สนใจไว้กลางห้อง ฝาผนัง รอบห้องมีป้ายนิทรรศการแสดงคุณลักษณะนิสัยของท่านในเรื่องต่างๆ พื้นที่ส่วนใหญ่ บนชั้นสองจัดทำเป็นห้องสอนหนังสือจำลองในวัยเยาว์ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ นอกจากนี้ยังจัดแสดงประมวลหนังสือและซีดีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่บรรยายเรื่องพระพุทธรศาสดาครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ เช่น การศึกษา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ เป็นต้น

ชาวศรีประจันต์เชิญชวนให้คนต่างถิ่นมาเยือนด้วยคำขวัญ “ตลาดเก่า บ้านท่านเจ้าคุณ” เปิดทำการเวลา ๙.๐๐ - ๑๗.๐๐ นาฬิกา ทุกวันเว้นวันจันทร์ ไม่หยุดแม้วันนักขัตฤกษ์ ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม เป็นการให้บริการข้อมูลเพื่อการศึกษาค้นคว้า บุคคลที่มีโอกาสเข้าชมล้วนมีความประทับใจและได้รับสาระความรู้ที่เป็นประโยชน์ทั้งทางจิตใจและทางสมอง แม้ชาวต่างชาติที่มีโอกาสชมบ้านหลังนี้ยังกล่าวว่า รู้สึกประทับใจมาก ชื่นชมคนไทยที่ได้เก็บรักษาและอนุรักษ์ของเก่าเอาไว้ให้เป็นประโยชน์ให้กับคนรุ่นหลัง ซึ่งสามารถศึกษาจากหนังสือและตำราเรียน รวมทั้งของจริงได้ ชุมชนตลาดเก่าบ้านท่านเจ้าคุณจึงได้รับการกล่าวขวัญว่าเป็น “ดินแดนถิ่นนักปราชญ์” เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังที่ พระธรรมมหาวิธานวัตร เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรีกล่าวไว้ ซึ่งสะท้อนพระพุทธรพจน์ของพระพุทธองค์ที่ว่า “คนดี คนฉลาด คนบำเพ็ญประโยชน์อยู่ในที่ชุมชนใด ชุมชนนั้นย่อมมีแต่ความสุข ความเจริญในกาลทุกเมื่อ”

“ชาติภูมิสถาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)” นับว่าเป็นอีกหนึ่งผลกระทบของงานที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์รังสรรค์มายาวนาน และจะเป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าในการพัฒนาสังคมมนุษยชาติอีกยาวนานชั่วกัลป์

พระไตรปิฎกไม่เคยล้าสมัยจนใด พุทธธรรมไม่เคยล้าสมัย จนนั้น

ผลการสังเคราะห์เอกสารและแนวคิดของบุคคลทั่วไปที่มีต่อพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ตลอดจนการสัมภาษณ์บุคคลที่ศึกษางานของท่านอย่างลึกซึ้งหรือมีความใกล้ชิดท่านเจ้าคุณอาจารย์ พบความสอดคล้องกันว่าแนวคิดและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในภาพรวมนั้นมีบรรทัดฐานสำคัญจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านมีความเข้าใจลึกซึ้งและได้นำความลึกซึ้งดังกล่าวมาเผยแผ่ผ่านกระบวนการบรรยายและสนทนาธรรม ท่านมิได้ใส่ใจติดตามของท่านลงไป ในผลงาน หากแต่ยึดพระไตรปิฎกเป็นหลักในการเผยแผ่ “พระไตรปิฎก” ซึ่งเป็นหลักฐานคำสอนของพระพุทธเจ้า มีแต่ความจริงที่เต็มไปด้วยเหตุผล ชัดแจ้ง จึงไม่เคยล้าสมัย หนังสือ “พุทธธรรม” ธรรมนิพนธ์ที่มีรากฐานสำคัญจากพระไตรปิฎก ก็ไม่ล้าสมัยเช่นกัน เพราะมีการรวบรวมแก่นของพระไตรปิฎกไว้ทุกแห่งทุกมุม เป็นหนังสือที่ถือหลักฐานทางคัมภีร์เป็นสำคัญ จึงเต็มไปด้วยข้อความที่แปลจากคัมภีร์ภาษาบาลี ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ภีกา อนุภีกา และคัมภีร์อื่นๆ ทั้งในประเทศไทย อังกฤษ และพม่า ได้รับการยกย่องว่า เป็น “เพชรน้ำหนึ่ง” หรือ “เพชรน้ำเอก” เป็นหนังสือที่ใช้ภาษาสละสลวยงดงาม เป็นรากฐานของความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาพุทธธรรม แม้บางครั้งคนอ่านบางคนอาจเข้าใจยาก แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็นิพนธ์หนังสือคู่มือการอธิบายศัพท์ดีเยี่ยม คือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ช่วยคลี่คลายศัพท์ธรรมะต่างๆ ทำให้การศึกษารวมออกธรม มีความบันเทิง ประมวลศัพท์ดังกล่าว ช่วยให้ความกระจ่างแก่ธรรมนิพนธ์เล่มอื่นๆ ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ด้วย

แนวคิดสำคัญที่เป็นปัญญาที่นำสังคมซึ่งถ่ายทอดจากพระพรหม-
คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มาสู่หนังสือพุทธธรรม นับแต่การพิมพ์ครั้งแรก
ในปี ๒๕๑๔ (ฉบับเดิม ๒๐๖ หน้า) จนถึงฉบับปัจจุบันในปี ๒๕๕๒
(ฉบับปรับปรุงและขยายความ ๑,๑๔๕ หน้า) นับจำนวนพิมพ์ได้ ๓๕ ครั้ง
แล้วกล่าวได้ว่า พุทธธรรมเป็นคำสอนสำหรับคนทุกประเภท ครอบคลุม
สังคมทั้งหมดสาระสำคัญของหนังสือแบ่งเป็น ๒ ภาคใหญ่ๆ คือ ภาค ๑
ได้แก่ **มัชฌิมนิเทศนา** แสดงหลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ
หรือธรรมที่เป็นกลาง และ ภาค ๒ ได้แก่ **มัชฌิมาปฏิปทา** แสดงข้อ
ปฏิบัติที่เป็นกลางตามกฎธรรมชาติ ในที่นี้ได้ยกเนื้อหาทั้ง ๒ ภาคมากล่าว
โดยสรุป เพื่อช่วยให้เข้าใจวิธีคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)
และเป็นการจุดประกายให้ผู้อ่านไปค้นคว้าหาอ่านเพิ่มเติม รวมทั้งแสวง
ประโยชน์และเข้าถึงรายละเอียดตามความเหมาะสม

มัชฌิมนิเทศนา เป็นเรื่องของความจริงตามแนวบริสุทธิ์ตาม
กระบวนการของธรรมชาติ เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริง มีสาระ
๔ ตอนหลักคือ **ตอนที่ ๑ ชีวิตคืออะไร?** ประกอบด้วยเนื้อหาสาระ
เกี่ยวกับขันธ ๕ หรือส่วนประกอบ ๕ อย่างของชีวิต ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร และวิญญาณ และอายตนะ ๖ คือ แตนรับรู้และเสพสวैयाโลก
ตอนที่ ๒ ชีวิตเป็นอย่างไร? ประกอบด้วยเนื้อหาสาระเกี่ยวกับไตรลักษณ์
ซึ่งหมายถึง ลักษณะโดยธรรมชาติ ๓ อย่าง ของสิ่งทั้งปวง ได้แก่ สังขาร
ทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ ในขณะที่ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
คือ ความเป็นของ มิใช่ตัวตน หมายความว่า ไม่มีสิ่งซึ่งเป็นตัวแทนแท้
ที่ยืนยงคงอยู่ตลอดไป **ตอนที่ ๓ ชีวิตเป็นไปอย่างไร?** ประกอบด้วย
เนื้อหาสาระเกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท ได้แก่ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน
จึงเกิดมีกรรมในฐานะหลักธรรมที่เนื่องอยู่ในปฏิจจสมุปบาท **ตอนที่ ๔**

ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร? ประกอบด้วยเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิชาวิมุตติ วิสุทธิ นิพพาน หรือประโยชน์สูงสุดที่ควรจะได้จากชีวิตนี้ ประเภทระดับ แห่งนิพพานและผู้บรรลุนิพพาน ข้อควรทราบเพิ่มเติมเพื่อเสริมความ เข้าใจเกี่ยวกับวิปัสสนา ปัญญาวิมุตติ ความเข้าใจเกี่ยวกับอนัตตาและ นิพพาน หลักการสำคัญของการบรรลุนิพพาน บทสรุปเรื่องเกี่ยวกับ นิพพาน มีบทความประกอบบทที่ ๑ คือ ชีวิตและคุณธรรมพื้นฐานของ อารยชน บทความประกอบบทที่ ๒ คือ ศิลปะเจตนารมณ์ทางสังคม บทความประกอบบทที่ ๓ คือ อิทธิปาฏิหาริย์และเทวดา บทความ ประกอบบทที่ ๔ คือ ปัญหาเกี่ยวกับแรงจูงใจ บทความประกอบบทที่ ๕ คือ ความสุข

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นหลักการครองชีวิตของบุคคลให้รู้เท่าทัน ไม่ หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ มีสาระตอนสุดท้ายของหนังสือคือ **ตอนที่ ๕ ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร?** ประกอบด้วยเนื้อหาสาระเกี่ยวกับบทนำของ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งนำผู้อ่านไปสู่ความเข้าใจชัดเจนเกี่ยวกับมรรคในฐานะ ต่างๆ ตลอดจนถึงเรื่องของมรรคสุตรสิกขา และระบบของมัชฌิมาปฏิปทา เรื่องต่อมาคือ บุพภาคของการศึกษาหรือบุพนิมิตแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ๑ : ปรัตติยะที่ตี ถ้าอ่านจบแล้วจะเข้าใจเรื่องของกัลยาณมิตรอย่างละเอียด เนื้อหาต่อมาเป็นเรื่องของบุพภาคของการศึกษาหรือบุพนิมิตแห่งมัชฌิมา ปฏิปทา ๒ : โยนิโสมนสิการ ส่วนนี้ท่านเจ้าคุณอาจารย์ให้รายละเอียด เกี่ยวกับโยนิโสมนสิการ ทั้งเรื่องของความสำคัญ ความหมาย และ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ รวมทั้งเปรียบเทียบวิธีคิดแบบอริยสัจกับวิธีคิด แบบวิทยาศาสตร์ที่อ่านเข้าใจง่าย ชัดเจน ลำดับต่อมาได้แก่ องค์ประกอบ มัชฌิมาปฏิปทา ๑ : หมวดปัญญา เป็นการอธิบายเรื่องสัมมาทิฐิและ

สัมมาสังกัปปะ อีกเรื่องได้แก่ องค์ประกอบของมัชฌิมาปฏิปทา ๒ :
หมวดศีล ท่านเจ้าคุณอาจารย์อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับ สัมมาวาจา
สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ผู้อ่านจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
ศีลสำหรับประชาชน ทั้งศีลพื้นฐาน และศีลเพื่อเสริมความดีงามของชีวิต
ตลอดจนหลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ การรักษาทรัพย์ การใช้จ่าย
ทรัพย์และความสุขอันชอบธรรมที่คฤหัสถ์ควรมี เนื้อหาเรื่องสุดท้ายคือ
องค์ประกอบของมัชฌิมาปฏิปทา ๓ : หมวดสมาธิ เป็นอริยสังข์ข้อสุดท้าย
หรือ มรรค คือประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติหรือระบบจริยธรรม
ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ในเนื้อหานี้ผู้อ่านสามารถศึกษาเรื่อง
เกี่ยวกับสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิได้อย่างละเอียด

นอกจาก ๒ ภาคดังกล่าวแล้วท่านเจ้าคุณอาจารย์ยังได้เขียนเพิ่มเติม
ในบทสรุปเกี่ยวกับอริยสังข์ ๔ ซึ่งเป็นคำสอนที่ครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมด
ในพระพุทธศาสนา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจน
เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างอริยสังข์กับปฏิจจสมุปบาท
ทั้งในส่วนที่สอดคล้องเหมือนกันและในส่วนที่แตกต่างกัน หน้าที่อันพึงทำ
ต่ออริยสังข์ ๔ แนวอธิบายอริยสังข์โดยสังเขป ซึ่งท่านอธิบายไว้สนุกชวน
ติดตาม แม้ผู้เริ่มศึกษาพุทธศาสนาก็เข้าใจโดยง่าย วิธีแก้ปัญหาแบบพุทธ
ทั้งโดยหลักการและโดยแง่ที่เน้นเนื้อหาคำสอนมากกว่า และคุณค่าที่เด่น
ของอริยสังข์ 'ได้แก่' เป็นวิธีการแห่งปัญญาดำเนินการแก้ไขปัญหตาม
ระบบเหตุผล เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตโดยนำหลักความจริงที่
มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิต
ของคนทุกคน และเป็นหลักความจริงกลางๆที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิต เป็น
เรื่องของชีวิต เมื่อพิจารณาโครงเรื่องของหนังสือพุทธธรรมจะเห็นได้ว่า
หลักอริยสังข์ ๔ หมวดทุกขนั้นก็คือ ตอนที่ ๑ ชีวิตคืออะไร? และ ตอนที่ ๒

ชีวิตเป็นอย่างไร? หมวดสมุหทัย คือ ตอนที่ ๓ ชีวิตเป็นไปอย่างไร? หมวดนิโรธ คือตอนที่ ๔ ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร? และหมวดมรรคคือ ตอนที่ ๕ ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร?

จากหัวข้อที่นำมาแสดงเพียงสั้นๆ ซึ่ให้เห็นว่าถ้าใครอ่านหนังสือ พุทธธรรมของท่านเจ้าคุณอาจารย์จบแล้ว จะสามารถดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทัน และแก้ปัญหาต่างๆ ได้ไม่ยาก และถ้าทุกคนมีโอกาสอ่านแม้เพียงบางส่วน สังคมก็จะไม่มีควมวุ่นวายให้ได้เห็นกัน ปัจจุบันมีการนำสาระในหนังสือไปเป็นแนวทางประกอบการบรรยายขยายผลจำนวนไม่น้อย ในที่นี้จะขอแสดงตัวอย่างของสาระบางเรื่องจากหนังสือพุทธธรรม ซึ่งสะท้อนแนวความคิดสำคัญของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ซึ่งมีบุคคลในแวดวงต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนนำไปเผยแพร่ให้มีผลในทางปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

สาระเกี่ยวกับแนวคิดที่สำคัญ ได้แก่ “**วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ**” เป็นวิธีการทางปัญญา เป็นการอธิบายวิธีคิดอย่างถูกต้อง คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักวิเคราะห์ ไม่มองในสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริง โยนิโสมนสิการนี้ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้แจกแจงรายละเอียดไว้ ๑๐ แบบ วิธีคิดแบบแรกคือ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย หรือวิธีคิดแบบอิทัปปัจจยตาเป็นการพิจารณาปัญหาและหาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา วิธีคิดแบบที่สองเป็นวิธีคิดแบบส่วนประกอบ คือการคิดที่มุ่งให้มองและรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสถานะของมันเองที่เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันขึ้น มักใช้พิจารณาให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริง

ของสิ่งทั้งหลายให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ วิธีคิดแบบที่สาม เรียกว่า สามัญลักษณะ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทัน ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเองที่เป็นสิ่งไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบที่สี่เรียกว่า อริยสังหรือคิดแบบแก้ปัญหา ซึ่งเริ่มต้นด้วยการพิจารณาทุกข์ : สภาพปัญหา สมุทัย : เหตุแห่งทุกข์ นิโรธ : ความดับทุกข์ และจบด้วย มรรค : ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แบบที่ห้าเรียกว่า วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ การพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย เมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอย หรือมลาย

วิธีคิดแบบที่หกเรียกว่า วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการมองสิ่งต่างๆ ทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการยอมรับความจริงตามสิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก แบบต่อมาเรียกว่า วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิสេวนา คือ การใช้สอย หรือการบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ วิธีคิดนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับกรบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เพื่อให้ได้คุณประโยชน์ หรือคุณค่าที่แท้จริงจากสิ่งที่บริโภคหรือใช้สอย วิธีคิดแบบที่แปดเรียกว่า วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกันหรือบรรเทาและขัดเกลาดต้นเหตุ เป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญอกงามแห่งกุศลธรรม และสร้างสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ วิธีคิดแบบที่เก้าเรียกว่า วิธีคิดแบบเป็น

อยู่ในขณะนี้ หรือวิธีคิดแบบ มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นการคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา การคิดในแนวทางนี้สามารถอธิบายได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นไปอยู่ในขณะนี้ หรือเป็นเรื่องล่วงไปแล้วหรือเป็นเรื่องของกาลภายหน้า เมื่อเป็นการคิดในเชิงปัญญา ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น และแบบที่สิบเรียกว่า วิธีคิดแบบวิวิธชาต วิธีนี้เป็นวิธีพูดหรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตามสิ่งที่พูดล้วนมาจากความคิดทั้งสิ้น มีลักษณะสำคัญคือเป็นการมองและแสดงความเป็นจริง โดยแยกแยะให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียว หรือบางแง่มาวินิจฉัยตีคลุมลงไปทั้งหมด

จากพุทธธรรม...สู่การพัฒนาสังคม

จากแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ดังกล่าวข้างต้น ได้มีการขยายผลในธรรมนิพนธ์และธรรมบรรยายจำนวนมาก แนวคิดและผลงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น นอกจากเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก ครอบคลุมเกี่ยวพันไปยังศาสตร์ต่างๆ ทั้งทางด้านสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์แล้ว ยังเป็นต้นแบบที่มีคุณค่าให้ประชาชนในสังคมได้นำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติและดำเนินชีวิตเพื่อผดุงสังคมให้น่าอยู่ และเพื่อสร้างสันติสุขให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนเพื่อให้สติรวมทั้งแก้ปัญหาให้สังคม สิ่งสำคัญที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันคือ ผลงานจากภูมิปัญญาที่ล้าลึกของท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นผลงานทางวิชาการที่เป็นอมตะซึ่งสามารถหยิบมาใช้เมื่อใดก็ได้ ก่อนนำเสนอแนวคิด ภูมิปัญญาของท่านเจ้าคุณอาจารย์ในการช่วยพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมนั้น ขอให้

นิยามเฉพาะสำหรับความเข้าใจตรงกันในการอ่านเอกสารนี้ว่า การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในที่นี้ครอบคลุมบริบททั้งหมด ทั้งด้านคุณภาพชีวิต ศาสนา ปรัชญา สันติภาพ การศึกษา วิชาการ รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เพราะในเชิงของการพัฒนานั้นยากที่จะแยกส่วน การพัฒนาเรื่องหนึ่งย่อมส่งผลต่อการพัฒนาอีกเรื่องหนึ่ง มีลูกศรโยงซึ่งกันและกันทั้งซ้ายไปขวาและขวาไปซ้าย เนื้อหาต่อจากนี้จึงเป็นการสรุปบางตัวอย่างที่สะท้อนวิถีคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาด้านต่างๆ ทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึกดังต่อไปนี้

หนึ่งในครูผู้ทรงคุณค่ายิ่ง...ทั้งมีคุณูปการยิ่งใหญ่ต่อการศึกษา

คำถามที่มักพบและได้ยินเสมอตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือ “...เราพยายามพัฒนาการศึกษามายาวนานทุกยุคทุกสมัย แต่ทำไมคุณภาพคนจึงมีปัญหา ทำไมประเทศของเราจึงต้องเผชิญปัญหามากมาย ทั้งวิกฤตสังคม เศรษฐกิจ ความยากจน ความลุ่มหลงในวัฒนธรรมใหม่ บางเรื่องที่น่าไปสู่ความเสื่อม เช่น วัฒนธรรมวัตถุนิยม ความเสื่อมในทางจริยธรรมที่เห็นได้จากชีวิตจริงและข่าวที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ...” แม้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จะมีได้มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาของประเทศ แต่มีบุคคลจำนวนไม่น้อยกล่าวว่า ถ้าผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาระดับนำแนวคิดและสาระจากธรรมนิพนธ์ ธรรมบรรยายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มาวิเคราะห์ให้เข้าใจ แล้วนำไปสู่การปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ปัญหาที่ได้ยินจะค่อยๆ บรรเทาและอาจหมดลงได้ อย่างไรก็ตามการปรากฏการณ์ในสังคมไทยที่ต้องตระหนักคือนักวิชาการและบุคคลในวงการศึกษามีจำนวนมากได้พยายามศึกษาและทำความเข้าใจหลักคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ รวมทั้งได้นำไปสู่การปฏิบัติ แต่ก็เป็น

เพียงส่วนหนึ่งและระดับหนึ่ง มักไม่ครอบคลุมอำนาจในการจัดการศึกษาระดับนโยบาย ผู้มีอำนาจมาจากฝ่ายการเมืองทั้งรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งหมุนเวียนเปลี่ยนกันมาบริหารประเทศ ข้อมูลที่ปรากฏใน ๑ - ๒ ทศวรรษที่ผ่านมา นั้น กล่าวได้ว่า มีผู้บริหารระดับนโยบายน้อยคนนักที่แสดงให้เห็นว่า ได้ตระหนักในการนำหลักคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์มาเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินงานพัฒนาทางการศึกษา

ขอยกคำพูดการให้สติแก่สังคมล่าสุด ในวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ที่สำนักสหปฏิบัติ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อย้อนกลับไปสู่แนวคิดทางการศึกษาที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้ให้ไว้ตั้งแต่อดีตมากเหลือคณานับ “...การศึกษา ของเราควรแก้ปัญหาระยะยาว พุดถึงอนาคตของประเทศชาติแล้วลงไปถึงว่า เด็กเป็นอนาคตของประเทศชาติ คือการมองระยะยาว ...แต่ในทางปฏิบัติจริง การเอาใจใส่ ให้ความสำคัญจริงจังในเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย ยอมรับกันมานาน แต่ยังไม่เห็นความเป็นจริงการศึกษา สภาพของครูเป็นเครื่องบ่งชี้อนาคตของประเทศ บอกว่าเด็กเป็นอนาคตของชาติ ถ้าว่าไปแล้วสภาพครูนี้แหละคือตัวบ่งชี้อนาคตของประเทศ เด็กจะเป็นอนาคตได้อย่างไรถ้าครูไม่ดี ...การยอมรับสถานะของครูเป็นสิ่งที่ยอมรับกันมานานว่า สถานะของครูนั้นตกต่ำ ทำอย่างไรจะยกระดับของครู อาตมาเคยเขียนไว้แรงๆ ว่านักการเมืองไปในชนบทต้องให้เกียรติเคารพครู ไม่ใช่ไปแสดงตัวยิ่งใหญ่กว่าครู ถึงแม้ครูท่านจะมีตำแหน่งน้อยกว่าก็จริง แต่ก็เป็นคนสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคม ชุมชนเป็นบุคคลที่ควรจะทำให้ความเคารพนับถือ โบราณเราให้ความสำคัญมานาน คือไม่จำเป็นต้องถือเอาฐานะของครู เมื่อรู้ว่าเป็นครูอาจารย์เราก็ให้ความเคารพนับถือ ให้ความสำคัญ จริงแล้วนักการเมืองเราต้องเริ่มก่อน เพราะ

เป็นผู้นำในสังคม เป็นคนที่มีบทบาทใหญ่ ในเรื่องของการที่จะกำหนด
กำกับวิธีของสังคม ...คิดว่าการศึกษาเป็นเรื่องใหญ่ ...แต่ในทางปฏิบัติถือว่า
ไม่เดินหน้าเท่าไร จริงอยู่เรื่องเศรษฐกิจก็สำคัญ แต่ว่า**ระยะยาวก็ยอมรับ
เลยว่าการสร้างประเทศอยู่ที่การศึกษาเราต้องเอาจริงเอาจังให้มาก...**

ท่านเจ้าคุณอาจารย์เคยพูดไว้นานกว่า ๒๐ ปีแต่มีความชัดเจน
เหลือเกินตราบนับปัจจุบัน “การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละ
เป็นเนื้อเป็นตัว เป็นความหมายที่แท้จริงของการศึกษา...” และ “คุณภาพ
ในการจัดการศึกษาสูงสุดหรือผลของการจัดการศึกษาที่ควรจะเป็นคือ
การที่สามารถสั่งสอนอบรมจนเป็นคนที่มีความสุขในการให้”

จากคำกล่าวข้างต้นอธิบายความโดยสรุปได้ดังนี้ พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้จำแนกความหมายของการศึกษาเป็น ๒ ลักษณะคือ
การศึกษาเพื่อเรียนรู้กายและจิตใจที่เรียกว่า ภาวนา ใช้วิธีอบรมและ
พัฒนา ประกอบด้วย กายภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาร่างกาย
ศีลภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่ทำให้เกิดจากผลการ
อบรมด้วยศีล จิตตภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาจิต และปัญญา
ภาวนา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา อีกลักษณะหนึ่งคือ การศึกษา
เรียนรู้สิ่งที่อยู่ภายนอกเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า
ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล เป็นการศึกษา ฝึกฝน พัฒนาพฤติกรรม
ทางกายและวาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดี สมารถ
เป็นการศึกษาที่ทำให้เกิด การฝึกฝนพัฒนาจิตใจ และปัญญา เป็นการศึกษา
ที่ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรม
ทั้งหมด สำหรับจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้น ท่านเจ้าคุณอาจารย์
ช่วยให้บุคคลทั้งหลายเข้าใจแจ่มชัดว่า เป็นสิ่งเดียวกับจุดมุ่งหมายของ

ชีวิต เป็นกิจกรรมของชีวิต ด้วยชีวิต และเพื่อชีวิต ซึ่งสามารถศึกษา รายละเอียด ได้จากงานนิพนธ์ของท่าน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้น นอกจากมีแนวทางการ จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ท่านยังให้แนวคิดอีกประการหนึ่งคือ เรื่องของการจัดการศึกษาโดยทั่วไป เป็นแนวคิด ที่มองว่ามนุษย์สามารถ ฝึกได้ และต้องไม่แยกคนออกจากสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนา คนแบบองค์รวม แนวทางพื้นฐานของการจัดการศึกษาประเภทนี้มี ๒ ประการ คือ ต้องให้ผู้เรียนรู้จักปัจจัยเบื้องต้นของการศึกษา เพื่อจะได้มี แนวทางในการเรียนให้บรรลุเป้าหมายชีวิต การเป็นอยู่ในสังคม เป็นหลัก วิธีการศึกษาเรียนรู้แบบอุปสมนสิการ คือวิธีคิดแบบแยกแยะ ซึ่งถูกต้อง ตามหลักความจริงแห่งชีวิต และต้องทำให้ผู้เรียนมีหลักประกันชีวิต อย่างน้อยก็มีศีลเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตในสังคม

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาที่ต้องดำเนินการ เป็นระยะอันได้แก่ การปฏิรูปการศึกษานั้น ต้องยอมรับว่าแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้รับการนำมาเป็นแนวทางการทำงาน อย่างเหมาะสมในหลายส่วน พระณรังค์ กิตติโร (เด่นประเสริฐ) ได้วิเคราะห์ ไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในประเด็นของสิ่งที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาว่า ประกอบด้วยปัจจัย สำคัญดังต่อไปนี้ ประการแรกคือ การพัฒนาวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี การปฏิรูปการศึกษาที่ถูกต้องจะต้องทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเทคโนโลยีให้ได้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาปรับประยุกต์ การดำเนินชีวิตในสังคม สิ่งแวดล้อมได้ตามสถานะแห่งความเป็นจริง ประการต่อมาได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม พระพรหมคุณาภรณ์

(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศมาหลายฉบับ แต่ยังคงประสบปัญหาเศรษฐกิจ และสังคมอยู่ ท่านเจ้าคุณอาจารย์กล่าวถึงหลักการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมที่ทำให้เจริญก้าวหน้า ต้องทำให้คนเข้าใจความหมายของการพัฒนา ได้อย่างถูกต้อง หลักการศึกษาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้มนุษย์ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขนั้นมียอดประกอบของการพัฒนา ประกอบด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ การพัฒนามนุษย์ ทั้งกายและจิต การพัฒนาสังคมซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในระบบต่างๆ เพื่อพัฒนาจัดสรรการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม และการพัฒนาธรรมชาติ ทำให้เข้าใจระบบพึ่งพาอาศัยระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกันและกับสิ่งไม่มีชีวิต

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาได้แก่ การพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้แนวคิด ไว้มากและบ่อยครั้ง ท่านแสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้เรื่องประชาธิปไตย เป็นสิ่งจำเป็น ผู้เรียนต้องมีความเข้าใจหลักอภิปไตยในพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านเจ้าคุณอาจารย์ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประกอบด้วย ๓ ประการ คือ อัตตาริปไตย หรือ การยึดถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ โลกการิปไตย หมายถึงการกระทำด้วยความปรารถนานิยมของโลก หรือ คนส่วนใหญ่ และธัมมาริปไตย คือการยึดเอาธรรมเป็นใหญ่ กระทำการต่างๆ ด้วยความถูกต้อง เป็นไปตามสมควรแห่งธรรม ท่านเจ้าคุณอาจารย์ระบุ ถึงสาเหตุแห่งความสับสนประการหนึ่งในสังคมนั้นสืบเนื่องมาจากประชาชน ผู้นำทางการเมืองและทางการศึกษาไม่สามารถแยกแยะความแตกต่าง ได้อย่างชัดเจนระหว่างประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบการปกครอง และ ธัมมาริปไตยซึ่งเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลในการเข้าร่วม กิจกรรม ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีแนวคิดว่าการเรียนรู้หลักประชาธิปไตย

และธัมมปฏิบัติเป็นเรื่องสำคัญ ควรส่งเสริมให้มีการฝึกปฏิบัติตั้งแต่วัย
ในระบบโรงเรียนจนถึงระดับอุดมศึกษา ทำให้มีการศึกษาเรียนรู้หลักการ
ประชาธิปไตยที่ถูกต้อง เป็นการสร้างอุดมการณ์ทางการศึกษาและการ
พัฒนาบ้านเมืองของเด็กและเยาวชนต่อไป

ขอสรุปแนวคิดทางการศึกษาที่ชัดเจน เข้าใจง่ายประการหนึ่งด้วย
คำกล่าวของท่านเจ้าคุณอาจารย์ “...คำว่าการศึกษาเป็นการปฏิบัติ
ไม่ใช่เล่าเรียน เล่าเรียนเป็นเบื้องต้นของการศึกษา ถ้าพูดให้เต็มก็คือ
เรียนให้รู้ เข้าใจ และทำให้ได้ให้เป็น หรือเรียนรู้และฝึกทำให้ได้ผล จึงจะ
เรียกว่าการศึกษา ไม่ใช่เรียนแต่เนื้อหาวิชาอย่างเดียว...”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)...ผู้ให้แนวคิด แนวปฏิบัติที่ ลุ่มลึกเกี่ยวกับการพัฒนาและจัดระบบวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบดีว่าวัฒนธรรมเป็นแกนสำคัญของสังคมมนุษย์ เพราะ
วัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นเครื่อง
กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งเป็นลักษณะเด่นของแต่ละสังคม
จำแนกเป็นวัฒนธรรมที่สัมผัสได้หรือวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรม
ที่ไม่สามารถสัมผัสได้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ ทั้งเรื่องของ
จิตใจ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ความรู้สึก ฯลฯ แต่เดิมบุคคลทั่วไปมักไม่มี
ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยเฉพาะการที่สังคมไทยได้รับ
อิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมแตกต่างจาก
สังคมไทย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความรู้ ความคิดที่
ชัดเจนลึกซึ้งแก่บุคคลต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง
กับจิตใจและภูมิปัญญาคุณูปการที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีต่อการพัฒนา

วัฒนธรรมในสังคม ได้แก่ การเสนอวิธีพัฒนาสังคมไทยด้วยการสร้างสรรค์ วัฒนธรรมสำหรับสังคมไทยโดยเฉพาะ วัฒนธรรมที่สำคัญและเป็น วัฒนธรรมที่คนไทยจะต้องสร้างสรรค์ขึ้นมาในท่ามกลางวัฒนธรรมของ โลกปัจจุบัน คือ วัฒนธรรมความใฝ่รู้ สู้อย่าง ทานเจ้าคุณอาจารย์ เป็นบุคคลหนึ่งที่มีส่วนช่วยทำให้บุคคลยุคปัจจุบันมีความเข้าใจในวงกว้าง มากขึ้น ท่านเป็นภิกษุที่สร้างสรรค์ผลงานด้านวัฒนธรรมด้วยจิตวิญญาณ อันเป็นธรรมชาติ โดยมีวัตรปฏิบัติที่ส่งผลต่อการพัฒนาวิถีชีวิตและสังคม ไทยตลอดจนสังคมมนุษยชาติในโลกอย่างสม่ำเสมอจนจบถึงปัจจุบัน ผลงานที่สำคัญด้านวัฒนธรรมของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ได้แก่ความเป็น ผู้นำทางแนวคิดและแนวปฏิบัติของประชาชนทั่วไปทุกระดับ งานนิพนธ์ เกี่ยวกับวัฒนธรรมหลายเรื่องของท่านได้รับการนำไปพิมพ์เผยแพร่ซ้ำ แล้วซ้ำอีกนานกว่า ๒๐ ปี เป็นหลักในการพัฒนาและจัดระบบวัฒนธรรม เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาวัฒนธรรม ตัวอย่างแนวคิดด้านวัฒนธรรมของ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เช่น

“...วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ ซึ่งได้ขยายความให้เห็น ชัดขึ้นว่า วัฒนธรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและ เจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้ หรือคือ เนื้อตัวทั้งหมด ของทั้งสังคมนั่นเอง...” ฉะนั้นโดยนัยแห่งความหมายนี้ท่านเจ้าคุณอาจารย์ ชี้ให้เห็นชัดว่า การพัฒนาสังคมมนุษย์ที่มุ่งแต่ด้านเศรษฐกิจด้วยการใช้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วตัดปัจจัยด้านวัฒนธรรม หรือไม่คำนึงถึง คุณค่าความเป็นมนุษย์ในตัวบุคคล เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความสูญเสีย คุณภาพชีวิต ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว ท่านเจ้าคุณอาจารย์สรุปลักษณะ

สำคัญของวัฒนธรรมไว้ ๓ ประการ คือวัฒนธรรมเป็นรูปแบบที่สื่อสาร
สำหรับคนหมู่ใหญ่ วัฒนธรรมจะดีต้องพร้อมทั้งสาระและรูปแบบ และ
วัฒนธรรมมีความต่อเนื่องเป็นกระแส

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ชี้ทางให้คนทั่วไปมีความเข้าใจ
กระจ่างชัดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนาตั้งแต่
ปีพ.ศ. ๒๕๓๒ ว่าทั้งสองต่างก็เป็นเรื่องความเจริญอกงาม โดย “วัฒนธรรม”
ในวัฒนธรรม คือคำเดียวกับ “พัฒนา” ถ้าแปลง่ายๆ วัฒนธรรมหมายถึง
สิ่งที่เป็นความเจริญอกงาม ส่วนพัฒนาแปลว่า การทำให้เจริญอกงาม
“...วัฒนธรรมเน้นส่วนที่สืบมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การพัฒนา
เน้นการท่าต่อจากปัจจุบันที่จะสืบเนื่องไปในอนาคต วัฒนธรรมเป็น
ทุนจากเดิมเท่าที่มีอยู่ อันได้จัดเตรียมไว้ให้พร้อมสำหรับการที่จะก้าวเดิน
ต่อไปในอนาคต ส่วนการพัฒนาเป็นการดัดแปลงเพิ่มขยายจาก (ทุนที่มี
อยู่ใน) ปัจจุบันให้เจริญอกงามพร้อมยิ่งขึ้นไปในอนาคต...” สำหรับ
เรื่องการพัฒนาวัฒนธรรม การใช้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยร่วมในการพัฒนา
และการสืบสานวัฒนธรรมไว้ ตามแนวคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ขยาย
ความสั้นๆ ได้ดังคำพูดของท่านต่อไปนี้

“...การพัฒนาวัฒนธรรม หมายถึง การทำให้วัฒนธรรมได้รับการ
ปรับปรุงและปรับตัวให้มีคุณค่าสมสมัย และกำลังก้าวเดินต่อไปใน
อนาคต...ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา ในการที่สิ่งทั้งหลาย
จะดำรงอยู่ด้วยดี พร้อมที่จะเจริญอกงามต่อไป องค์ประกอบของมัน
จะต้องประสานสัมพันธ์เกื้อกูลกันจนทำให้องค์รวมอยู่ในภาวะสมดุล
...การที่จะพัฒนาวัฒนธรรมได้ดีจนเป็นผู้นำอย่างยอดเยี่ยม โดยการศึกษา
ของเราจะต้องทันทางปัญญาของประเทศ ... เราต้องจับต้นไม่ไขคอยตาม

เขาอยู่ ๒๐ ปีข้างหลัง ...การใช้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยร่วมในการพัฒนา หมายถึงการนำเอาประสบการณ์ ความชัดเจน และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ได้สั่งสมสืบกันไว้ในสังคมของตน ตลอดจนออกมาเป็นเครื่องมือในการที่จะเผชิญ ต้อนรับ ปรับ ดัดแปลงและสร้างสรรค์จัดทำสิ่งใหม่ๆ มาให้ เข้ากันและบังเกิดคุณค่า อำนาจประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง...” ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้ขยายความว่า การที่จะนำวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา ต้องรู้จักวัฒนธรรมของเราเองให้ชัดเจนทั้งข้อดีข้อเสีย ความมีคุณค่า ส่วนที่ควรรักษา ส่วนที่ควรแก้ไขปรับปรุง การนำไปใช้ให้เกิดผลดี การพัฒนาในยุคที่ผ่านมาขาดปัจจัยด้านวัฒนธรรมจึงผิดพลาด แต่ถ้าไม่มีโยนิโสมนสิการ แม้จะเอาวัฒนธรรมเข้ามาร่วมในการพัฒนา ก็อาจจะผิดพลาดได้อีก

ในด้านการสืบสานวัฒนธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงปาฐกถาธรรม สะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมที่จะเจริญต้องเป็น วัฒนธรรมของนักทำหรือนักสร้างสรรค์ และสามารถสืบสานได้ พร้อมทั้ง ขยายความสรุปได้ว่า การสืบสานวัฒนธรรมได้ ต้องมีความรู้หลายอย่าง เช่น สภาพสังคมไทย ปัญหาสังคมไทย ปัญหาความเสื่อมความเจริญของ สังคมโลกทั้งหมด รู้เท่าทันความเป็นไปของอารยธรรม และต้องรู้จักโยง ปัจจุบัน อดีต อนาคตเข้าด้วยกัน เพื่อให้สามารถสืบต่อวัฒนธรรมได้ดี ภายในกระแสที่สืบเนื่องมาจากอดีต นอกจากนี้ยังได้กล่าวว่าสังคมที่ เจริญย่อมต้องรู้จักเลือกรับจากภายนอกไม่ใช่ยืนตัวปิดตาย ถ้าเป็นสังคม ที่ปิดตาย ก็จะมีวัฒนธรรมที่นิ่งตาย ไม่มีความเจริญงอกงามอีกต่อไป แนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัฒนธรรม ที่มีความรักใคร่ไมตรีและการร่วมมือกัน เป็นมาตรฐานที่สำคัญระหว่าง มนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสัตว์ธรรม

ผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ให้แนวคิดเกี่ยวกับเกณฑ์การตรวจสอบวัฒนธรรมโดยเริ่มจาก ๓ ระดับ คือ สังคม จริยธรรม และวัฒนธรรม ขยายเป็นเกณฑ์พิจารณา ๖ ประการ โดยให้พิจารณาว่าวัฒนธรรมนั้นอยู่ได้ด้วยดีมีประโยชน์สมจริงตามความมุ่งหมาย มีคุณค่า เพียงพอหรือไม่ ดังต่อไปนี้ วัฒนธรรมตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งสังคม มีเนื้อหาสาระและมีเหตุผลตามความจริงของธรรมชาติหรือไม่ มีความดีงามอยู่ในวัฒนธรรมนั้นหรือไม่ วัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบหรือวิธีการนั้น ได้ผลหรือไม่ หรือมากเกินไปใดในการที่จะให้สำเร็จความต้องการตามกระบวนการของกฎธรรมชาติ วัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบวิธีการนั้น เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม คือ กาลเทศะหรือไม่ เข้ากับยุคสมัยและถิ่นฐานบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ วัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบ เหมาะสมกับสังคมของเราและกระทบต่อผลประโยชน์ของสังคมเราหรือไม่ รูปแบบวัฒนธรรมมีลักษณะที่น่าชื่นชมชวนนิยม มีความน่าตื่นตาตื่นใจ เราความสนใจแค่ไหนอย่างไร เกณฑ์พิจารณาทั้ง ๖ ประการ ได้ใช้สืบมาจนถึงยุคปัจจุบัน

พระภิกษุ...ผู้พัฒนาสันติภาพในมวลมนุษยผ่านกระบวนการศึกษาและวัฒนธรรม

ตลอดชีวิตพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อุทิศตนเพื่อการทำงาน โดยมีเป้าหมายเพื่อความสุखที่แท้จริงของมวลมนุษย์ ให้ความสำคัญเพียรพยายามอย่างยิ่งยวดในการปลูกฝังบุคคลให้มีจิตสำนึกความคิด การตัดสินใจและแก้ปัญหาต่างๆด้วยวิจาร์ณญาณของตนเองโดยไม่ลืมเรื่องวินัย ประโยชน์ส่วนรวม เน้นให้ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบปัญหาสังคม และช่วยกันป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นแล้วใช้ปัญญาไตร่ตรองตามแนวทาง

ของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น **สันติภาพระดับชาติจะต้องเกิดขึ้นในระดับบุคคลก่อน** ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้ให้ความหมายของสันติภาพว่าเป็นเช่นเดียวกับความสุข กล่าวคือ บุคคลไม่มีความสุข ย่อมไม่สามารถหาสันติได้เลย และจะไม่มีสันติถ้าปราศจากความสุข ความสุขมี ๒ ลักษณะ คือ ความสุขที่ขึ้นกับวัตถุ และความสุขที่ไม่ได้ขึ้นกับวัตถุ หลักการสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพของท่านเจ้าคุณอาจารย์คือ การวิเคราะหฺ อย่างแจ่มแจ้งลึกซึ้ง และการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้กับหลักของศาสตร์สมัยใหม่โดยสอนให้บุคคลใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยการวิเคราะหฺสาเหตุที่แท้จริง และการเห็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสิ่งทั้งปวง

ผลงานเพื่อสันติภาพของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ประกอบด้วยการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสำนึกอย่างมีสติรอบคอบ มีความตระหนักถึงสันติภาพและคุณภาพที่แท้จริงของชีวิต ซึ่งปรากฏในการบรรยายธรรมทุกเรื่อง ทั้งทางเศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การเมือง แพทย์ รวมทั้งทางศาสนา กิจกรรมภายใต้หัวข้อการศึกษาเพื่อสันติภาพของท่านเจ้าคุณอาจารย์อยู่ในรูปของความคิด เน้นให้ความสำคัญแห่งปัญญา และการพิจารณาอย่างมีเหตุผลต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโลก ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องแสดงจุดมุ่งหมายของชีวิต คือสันติภาพและความดีของบุคคลและสังคมนั่นเอง วิธีการให้การศึกษาผ่านสื่อต่างๆ นี้ แม้จะเห็นผลช้าไม่เหมือนกับการสร้างสันติภาพด้วยการยุติสงคราม แต่ผลที่ได้รับย่อมถาวรมั่นคงเพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจจากการคิดวิเคราะห์ด้วยปัญญาอย่างมีเหตุผล มีตัวอย่างการนำศาสตร์ต่างๆ มาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสันติภาพ เช่น การมองเศรษฐศาสตร์ เพื่อโยงไปสู่การสร้างสันติภาพ ท่านเจ้าคุณอาจารย์มองว่าเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่ได้แยก

โดดเดี่ยวจากความรู้และความชัดเจนด้านอื่นๆ ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ เศรษฐศาสตร์จึงไม่เป็นศาสตร์ที่เสรีจลื่นในตัว แต่ต้องอาศัยกันกับวิทยาการด้านอื่นๆ ในระบบความสำคัญของชีวิตและสังคม กล่าวคือ หลักการทางเศรษฐศาสตร์สัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ว่า มีองค์ประกอบ ๓ อย่างสัมพันธ์ซึ่งอาศัยกันอยู่ ได้แก่ องค์ประกอบด้านมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม

นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สอนให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนานั้น มนุษย์ต้องมีเมตตาและปฏิบัติต่อกันด้วยความเห็นใจ ทำให้คนต่างศาสนาอยู่ร่วมกันได้ด้วยความเห็นใจไม่ตรี ผลกระทบจากการทำงานสร้างสรรค์สันติภาพ ได้ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ในสังคมที่อยู่ในภาวะตึงเครียดบรรเทาเบาบางลง บุคคลมีจิตใจที่สงบขึ้น แต่งานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เพิ่มขึ้น จากการอาราธนาแบบระบุเจาะจงให้ไปบรรยายและแสดงธรรม ณ ที่ต่างๆ จนแทบมิได้มีเวลาพักผ่อน ส่งผลให้องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ได้ถวาย “รางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ” แต่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เมื่อครั้งมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปิฎก นับเป็นคนไทยคนแรกและภิกษุรูปแรกของโลกที่ได้รางวัลนี้ รวมทั้งเป็นคนเอเชียคนแรกที่มีโอกาสได้รับรางวัลดังกล่าว โดยไม่มีบุคคลอื่นหรือองค์กรอื่นร่วมรับพร้อมกัน

Mr.A. Badran รองผู้อำนวยการใหญ่ยูเนสโกกล่าวว่า “...รางวัลนี้ถวายแด่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อเป็นการยกย่องผลงานในช่วงระยะเวลาหลายปีของพระคุณท่าน ซึ่งเน้นความสำคัญของสันติภาพภายใน และความรับผิดชอบของทุกคนต่อปัญหาต่างๆ ของสังคม...” ใน

ขณะที่ Ms. Nazli Moawas ประธานคณะกรรมการการพิจารณาตัดสินรางวัล กล่าวว่า “...คณะกรรมการประทับใจพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งเพียบพร้อมทั้งในด้านภูมิปัญญา ปรัชญา และคุณธรรม สามารถใช้ทั้งภูมิปัญญาและคุณธรรมในการให้การศึกษาและสอนเรื่องสันติภาพ และชื่นชมอย่างสูงสุดต่อแนวความคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เน้นความสำคัญอย่างยิ่งยวดของสันติภาพภายใน และความร่วมมือของมนุษย์ทุกคนที่จะรับผิดชอบร่วมกันแสวงหาวิธีการแก้ไขปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และศีลธรรมอย่างสันติ โดยเน้นความคิดที่ว่าสันติภาพเป็นค่านิยมที่ลึกซึ้งอยู่ภายใน เน้นค่านิยม ความเป็นมนุษย์ เกิดขึ้นจากพลังภายในของมนุษย์ และทอแสงออกมาให้ประจักษ์เมื่อได้สัมผัสกับผู้อื่น ซึ่งในที่สุดจะสะท้อนผลดีต่อความสัมพันธ์ระดับนานาชาติ ระหว่างประชาชนและระหว่างรัฐ...”

รางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้รับนี้ ท่านได้มอบให้เป็นทุนจัดตั้งมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มีสำนักงานใหญ่ ตั้งอยู่ที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานสาขาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เป็นมูลนิธิที่ดำเนินกิจกรรมหลายอย่างเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพหนึ่งในกิจกรรมนั้นคือ การพิจารณาเลือกบุคคลที่เหมาะสม ประกอบด้วยคุณงามความดี มีความเสียสละ เพื่อให้กำลังใจและยกย่องเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ซึ่งก็คือคนไทยที่ปฏิบัติตนเจริญรอยตามวัตรปฏิบัติของท่านเจ้าคุณอาจารย์เข้ารับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นประจำทุกปี

พุทธสาวกที่มีคุณค่าและหาได้ยากยิ่ง ...ผู้ใช้วิถีแห่งปราชญ์ ชี้ทางแก้วิกฤตสังคม

ภายใต้ภาวะวิกฤตของประเทศไทยซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทุกด้าน โดยเฉพาะในช่วงระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา ยามที่ประเทศดูเหมือนจะทางออกได้ยากมาก เป็นช่วงเวลาที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อาพาธหนัก ไม่สามารถบรรยายนานๆ ได้ หนังสือ MP3, VCD และ DVD ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้รับการนำไปเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะบางเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่อง การพัฒนาจริยธรรม การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ไตรลักษณ์ จริยธรรมนักการเมืองจริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ มองให้ลึก นึกให้ไกล: ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ มองอเมริกา มาแก้ปัญหาไทย เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต สลายความขัดแย้ง - สังคมศาสตร์ที่ยั่งยืนถึงธรรมชาติ ทางออกของสังคมไทย เป็การเมือง: เรื่องขุ่นใจก่อนการเลือกตั้ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) บอกวิธีทำใจ ฯลฯ

มีตัวอย่างที่คัดจากเว็บไซต์ซึ่งนำเทปจากธรรมบรรยายของท่านเจ้าคุณอาจารย์ มาเผยแพร่ในยามที่ประชาชนล้า เบื่อหน่ายการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง แม้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ผลประโยชน์ของตนเองและประเทศชาติ เช่นเรื่องการเลือกตั้ง ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้แสดงธรรม และมีการนำธรรมบรรยายของท่านมาจัดทำเป็นหนังสือเรื่อง

“เป็การเมือง : เรื่องขุนโจกก่อนการเลือกตั้ง” ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ผ่านมาแล้วถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ในปัจจุบัน ธรรมบรรยายและหนังสือนี้ก็ยังได้รับการเผยแพร่อย่างไม่หยุดนิ่ง (เฉพาะเว็บไซต์ที่เกี่ยวกับธรรมบรรยายเรื่องเป็การเมืองภาคภาษาไทยมีจำนวน ๒,๒๑๐ เว็บไซต์) ขอยกตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

“...ต้องบอกไว้ก่อนว่า เรื่องการเมืองนี้ พระไม่ยุ่งด้วยนะ แต่พระต้องพูดนะ เรื่องธรรมะสำหรับการเมือง สำหรับคราวนี้ ดูเหมือนจะเป็นการช่วยแก้ปัญหาของคนที่มีความทุกข์เพราะการเมือง..... ถ้าเราไปอยู่ในสถานที่แห่งหนึ่ง หรือเราต้องไปพักที่ไหนสักแห่งหนึ่ง เราก็น่าจะต้องรู้สภาพแวดล้อมที่นั่นว่าเป็นอย่างไร รู้จักบริเวณนั้นว่าปลอดภัยไหม ทางหนีทีไล่เป็นอย่างไร มีอะไรที่เป็นข้อมูลทั่วไปพอให้ทราบไว้ เพื่อว่าเราจะอยู่ได้โดยมีความสบายใจพอสมควร อย่างน้อยในแง่ความมั่นคงปลอดภัยของตัวเอง อันนี้เอาตามคิดว่า มันก็คล้ายๆ กันนั่นแหละ นึกมองในแง่กว้างออกไปเป็นประเทศชาติ สังคมนี้ก็เป็นสิ่งที่แวดล้อมเราอยู่ มีอะไรเกิดขึ้น ก็ต้องกระทบตัวเรา กระทบคนที่เรารัก กระทบคนและกิจการที่เรารับผิดชอบ เราจึงต้องรู้ไว้ พอให้มองอะไรๆ ออกบ้าง พอจะวางตัวได้ในสถานการณ์ที่เป็นไป อย่างน้อยในจิตใจก็พอจะมีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยพอสมควร มิฉะนั้น ความไม่รู้นี้ มันจะทำให้เราปรับตัวไม่ได้ทันการณ์ แล้วก็จะมีอะไรคิดอะไรไม่ออก เพราะไม่มีข้อมูลที่จะเอามาใช้ในการพิจารณา คือเอาแค่พอรู้ทันว่าอะไรเป็นอะไร...”

“...การที่จะไม่ยอมรับรู้ ปิดหูปิดตา ก็สุดโต่งไปข้างหนึ่ง แต่ถ้าจะติดตามเรื่องเขาจริงเขาจัง จนเสียงานของเราก็สุดโต่งไปอีกข้างหนึ่ง ในฐานะคนทั่วไปที่อยู่ในสังคมนี้ควรรู้ว่าสถานการณ์บ้านเมืองเป็น

อย่างไร เราจะได้เตรียมตัวตั้งรับหรือปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้องทั้งในปัจจุบันและอนาคต มีปัญญา ดีกว่า การไม่รับรู้อะไรเลย...”

ย้อนไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ หนังสือเรื่อง สลายความขัดแย้ง ได้สะท้อนความแหลมคมและทันสมัยจนถึงยุคปัจจุบัน เกี่ยวกับต้นตอของความขัดแย้ง และวิธีการแก้ปัญหความขัดแย้ง ดังตัวอย่างคำกล่าวของท่านเจ้าคุณอาจารย์บางข้อความ “...ในสถานการณ์ที่ขัดแย้งกันนั้นแต่ละฝ่ายต่างก็มีจุดหมายอยู่ที่ (การมุ่ง) จะเอาประโยชน์ของตน เมื่อจะไม่รบหรือไม่ล้างกันก็ต้องยุติด้วยการประนีประนอม...” และ “...วิธีแก้ปัญหา ให้เกิดการประสานสอดคล้องก็คือต้องให้ทั้งสองฝ่าย หรือทุกฝ่ายมองเห็นจุดหมายใหญ่เหนือขึ้นไปซึ่งเป็นประโยชน์ร่วมกัน...”

สำหรับเหตุการณ์วิกฤตมากที่สุดของสังคมไทยตั้งแต่เดือนมีนาคม - พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นช่วงระยะเวลาที่กล่าวได้ว่านานสำหรับการวิกฤตที่รุนแรงของประเทศ ซึ่งไม่ควรเกิดขึ้นแม้เพียงวันเดียว ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้ให้แนวคิดในวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งบุคคลที่ได้รับฟังต่างกล่าวว่าตรงประเด็นสำหรับการแก้ปัญหามากที่สุด ขณะนี้กำลังมีการนำ DVD แนวคิดการแก้ปัญหาสังคมไทยดังกล่าวเผยแพร่ ในวงกว้างกับบุคคลกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะผู้มีความรับผิดชอบสังคมของประเทศทุกระดับ คาดว่าในระยะยาว ปัญหาทุกอย่างจะคลี่คลาย ถ้าผู้รับผิดชอบบ้านเมืองมีสติและปัญญาในการดึงข้อคิดดังกล่าวไปใช้อย่างไม่สิ้นหวัง ดังที่เจ้าคุณอาจารย์กล่าวว่า “เป็นคนต้องเพียรพยายามเรื่อยไป จนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย” ขอยกตัวอย่างคำพูดบางประโยค เป็นช่วงๆ ที่ให้แนวทางชัดเจนในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

“...สังคมได้ส่งสมเหตุปัจจัยมานาน เปรียบเทียบเหมือนมีแผลพุพองโผล่ขึ้นมา เหตุปัจจัยอยู่ลึก ถ้ายังไม่แก้แผลพุพอง ไม่แก้เหตุปัจจัย ปัญหาพุพองก็จะไม่หาย ...ปัญหาเฉพาะหน้านี้ คิดว่า เพียงแต่จะประคับประคองให้ผ่านไปด้วยดี ข้อสำคัญอยู่ที่การแก้ปัญหาในระยะยาว ซึ่งเรามักจะมองข้าม คิดแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ...พอเสร็จไปแล้วก็อย่างเก่า... การมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างนี้ ต้องถือเป็นเครื่องเตือนสติ ปลุกให้ตื่นดูเหตุปัจจัยที่สะสมระยะยาวที่จะต้องแก้ไขปัญหา อย่าไปทิ้ง ตั้งใจเอาจริงเอาจังในการวางแผนแก้ปัญหาในระยะยาว...

...ถ้านักปกครองของเรามีความจริงใจต่อประชาชน ต่อประเทศชาติ มีเมตตาจิต ห่วงดี อยากให้ประชาชนมีความสุขอย่างแท้จริง เหมือนอย่างที่ว่า ฉันจะมีความสุขไม่ได้ถ้าประชาชนยังมีความสุขมาก หรือยังเดือดร้อน ยังไม่มีความสุข...

...มุ่งมั่นอธิษฐานตัวเดียวนี้แหละ เป็นตัวกำหนดความสำเร็จของคนไทย... ต้องอธิษฐานแบบแท้ แบบธรรมะ คืออธิษฐานแบบตั้งใจมั่น ในการกระทำการแบบเด็ดเดี่ยวทำให้สำเร็จ บรรลุจุดหมายท่ามกลางความวุ่นวาย เรามีเป้าหมายระยะยาวเป็นตัวตั้ง ช่วยได้มาก ทำให้ใจสงบ งานของเราอยู่ที่เป้าหมายระยะยาว เมื่อใจเรามีทางเดินแล้ว ปัญหาเฉพาะหน้ามันก็เดินทางไปได้ ...

...ถ้าจิตใจถูกความชอบใจ ไม่ชอบใจมาเป็นตัวครอบงำ หรือเป็นตัวเบียดเบียน มันก็ไป ฉะนั้นต้องตัดตั้งแต่ต้น ความชอบใจไม่ชอบใจเกิดขึ้น ก็มีสติยังไม่ให้ความชอบใจไม่ชอบใจมาเป็นตัวกำหนดตัดสินใจ แม้แต่ตัวที่จะมาครอบงำจิตใจของตัวเอง เวลานี้คำอะไรต่างๆ ก็ไม่ขัดไปหมด อย่างคำว่า เป็นกลาง กลายเป็นว่าไม่ไปเอาฝ่ายใดเป็นกลางก็คือไม่ลำเอียง

ก็พูดง่าย ๆ ชัดอยู่แล้ว เป็นกลางก็คือไม่ลำเอียง ไม่ลำเอียงก็คืออยู่กับ
ธรรมะนั้นเอง ไม่เข้าข้างไหนนั่นเอง คือ เอาความถูกต้อง เอาธรรมะ...”

มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง วัตรปฏิบัติและแนวทางพัฒนาที่ใช้ได้ ทุกยุค

ในช่วง ๒ - ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา มีความเปลี่ยนแปลงต่างๆ
เกิดขึ้นในสังคมระดับโลก ระดับประเทศและชุมชนต่างๆ อย่างรวดเร็ว
อาทิ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการสื่อสาร
ขณะเดียวกันความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ก็ปรากฏชัดเจน
ยิ่งขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้พยายามเตือนสังคมให้ระวัง
โดยพยายามเน้นในเรื่องความไม่ประมาทอยู่เสมอ เพราะความเจริญ
มักเกิดขึ้นควบคู่กับปัญหา ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีวิถีปฏิบัติในการพัฒนา
เรื่องต่างๆ ที่สำคัญประการหนึ่งมาเป็นเวลานานคือ เป็นบุคคลที่**มองกว้าง
คิดไกล ใฝ่สูง**ในทุกเรื่อง คุณหญิงกระจางศรี รักตะกนิษฐ กล่าวว่
“...ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้มีอุดมการณ์สูงส่งและรักษาอุดมการณ์ไว้
ทุกเรื่อง จะทำอะไรก็ต้องทำให้ดีที่สุด จะรู้อะไรก็ต้องรู้ให้ลึกที่สุด จะมอง
อะไรก็ต้องมองให้กว้างที่สุด ไกลที่สุด...” ฉะนั้นบ่อยครั้งที่สังคมประสบ
ปัญหาวิกฤต มีความสับสนในเรื่องความดี ความชั่ว ความถูกและ
ความไม่ถูกต้อง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงเป็น “สติของสังคม”
มาจนปัจจุบัน ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้พยายามถ่ายทอดวิธีปฏิบัตินี้ให้เกิดขึ้น
ในบุคคลต่างๆ ทั้งในธรรมนิพนธ์และธรรมบรรยาย โดยท่านเจ้าคุณอาจารย์
ได้กล่าวว่า การพัฒนามนุษย์ให้เกิดสติปัญญาและสร้างสรรค์ความไม่ประมาท
ที่เป็นไปด้วยสติปัญญาอย่างแท้จริง คนเราต้อง **มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง**
โดยได้แจ่มแจ้งให้เห็นชัด ในแต่ละวิธีดังนี้

“มองกว้าง” พุทธศาสนาถือว่าทุกสิ่งในโลกอยู่ในระบบความสัมพันธ์สายตาของเราควรมองไปทั่วโลกด้วยปัญญาที่ยังเห็นธรรม มองเห็นจริงเกี่ยวกับผลกระทบของสิ่งต่างๆ ที่มีต่อโลกและประเทศซึ่งจะทำให้เรามีส่วนช่วยสร้างสรรค์และแก้ปัญหาโลก อันจะส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาสังคมไทยได้ดี “คิดไกล” คือการมองแบบสืบสาวหาเหตุและปัจจัย ต้องมองด้วยปัญญาเนื่องจากปัจจุบันเป็นผลจากอดีต ฉะนั้นต้องเป็นคนที่มีมองจากอดีตโดยสายตาที่สืบสาวเหตุปัจจัยให้ชัดเจน แล้วมองไปข้างหน้าด้วยการรู้จักวางแผนโดยใช้ปัจจุบันเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์อนาคตได้ “ไฝสูง” คือความไฝสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม สิ่งใดที่ดีงามมีประโยชน์จะต้องก้าวหน้าไปเรื่อยจะหยุดอยู่มิได้ พระพุทธศาสนาสอนให้ไม่สันโดษในกุศลธรรมแต่สันโดษด้านปัจจัยที่เป็นเรื่องบำรุงบำเรอความสุข ปัจจุบันไม่ต้องการความไฝสูงในแง่หาเหตุผลประโยชน์ส่วนตัว ไม่ว่าทรัพย์สินสมบัติ ลาภ ยศ หรืออำนาจ แต่ต้องการความไฝสูงที่ถูกต้องแท้จริง คือมุ่งหมายสิ่งที่ดีงาม มีคุณค่าสูงประเสริฐ เพื่อชีวิตและสังคม เราต้องช่วยสร้างสังคมและประเทศ จนกระทั่งโลกของเราเป็นโลกที่ดีงาม มีสันติสุข เจริญด้วยความรู้และปัญญา

สำหรับมุมมองของบุคคลทั่วไปทั้งนักวิชาการ ผู้บริหารภาครัฐและเอกชน ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ประชาชน เกี่ยวกับแนวคิด ภูมิธรรม ภูมิปัญญา และผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่มีส่วนหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้านต่างๆ เช่น สังคม คุณภาพชีวิต วัฒนธรรม ศาสนา ปรัชญา สันติภาพ การศึกษา และวิชาการ วิทยาศาสตร์ และด้านเศรษฐศาสตร์นั้น ได้รับการสะท้อนจากผลการสัมภาษณ์ที่สอดคล้องกันทุกกลุ่มว่า การแสดงธรรมของท่านเจ้าคุณอาจารย์แต่ละครั้งมีการนำไปขยายผลในวงกว้างผ่านกระบวนการ

ที่หลากหลาย การขยายผลดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างกว้างไกล ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมดีขึ้น แต่แต่ละคนมีความถนัด มีพื้นความรู้ความเข้าใจ มีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน แต่ความรอบรู้ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ครอบคลุมทุกศาสตร์ สามารถตอบคำถามของแต่ละบุคคลได้เป็นอย่างดี หากมีการนำแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เกื้อกูลกัน ซึ่งจะนำความเจริญมาสู่ชุมชนแต่ละแห่ง อย่างยั่งยืนทำให้คุณภาพชีวิตการดำเนินชีวิตโดยรวมมีความเป็นสุขมากขึ้น

กลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลยังแสดงความคิดเห็นต่อพัฒนาการทางภูมิปัญญา แนวคิด และผลงานที่ไม่หยุดนิ่งของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในการแก้ปัญหา และพัฒนาสังคมโดยรวมในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของประเทศทั้งในยามวิกฤตและสงบสุขว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีฉันทะ ในการสร้างสรรค์งานทางวิชาการออกมาอย่างสม่ำเสมอ และเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้ เพราะท่านเจ้าคุณอาจารย์มีพื้นฐานทางธรรมที่ชัดเจน รู้จริง เห็นความเชื่อมโยงขององค์ธรรมอย่างเป็นระบบ เมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นในสังคม ท่านจะนำเสนอทางออกที่เป็นเหตุเป็นผล ตั้งอยู่บนฐานของความจริง ความถูกต้องดีงาม ไม่เอนเอียงไปเข้าข้างใดข้างหนึ่ง ท่านถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นที่ตั้ง ท่านหลีกเลี่ยงการกระทบตัวบุคคล แต่นำเสนอหลักความจริงให้สังคมนำไปพิจารณา ซึ่งทำให้มองเห็นทางออกของสังคมในยามวิกฤตได้เป็นอย่างดี ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญทางศาสนา ปรัชญาและสามารถนำความเชี่ยวชาญดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคมได้อย่างดียิ่ง หาผู้เทียบได้ยากยิ่งนักในยุคปัจจุบัน

บทสรุป ... ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ด้วยมุมมองแห่งมิติทางวัฒนธรรม ผู้บริหารการศึกษาท่านหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีความรู้อย่างลุ่มลึกด้านวัฒนธรรม รวมทั้งแนวคิดและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ตลอดจนมีวิถีปฏิบัติที่เจริญรอยตามวัตรปฏิบัติของท่านเจ้าคุณอาจารย์มาโดยตลอด ได้ให้ความคิดเห็นที่มีความกระจ่างชัด

“...ถ้าเรากล่าวถึงวัฒนธรรมในความหมายสากล ความหมายของ UNESCO สามารถพูดได้ว่า วัฒนธรรมคือลักษณะเด่นของสังคมแต่ละแห่ง เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีทั้ง tangible culture และ intangible culture สำหรับ tangible culture หมายถึงลักษณะของวัฒนธรรมทางวัตถุ จำต้องได้มีความเป็นรูปธรรม เช่น ตึกงาม ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ ยานพาหนะ เป็นต้น intangible culture หมายถึงลักษณะของวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์ มีความเป็นนามธรรม ประกอบด้วยเรื่องของ spiritual หรือส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจ จิตวิญญาณ intellectual หรือเรื่องของภูมิปัญญา และ emotional หรือส่วนของ อารมณ์ ความรู้สึก ค่านิยม ฯลฯ เมื่อวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นแล้ว ย่อมมีการยึดถือปฏิบัติ สืบสาน และพัฒนาไปเรื่อยๆ ...

... เมื่อมองในมิติวัฒนธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านมีความลึกซึ้งและเด่นมากในเรื่องของ intangible culture ทั้ง ๓ องค์ประกอบ ท่านเจ้าคุณอาจารย์อธิบายมิติวัฒนธรรมให้เห็นสัจธรรมในเชิงพุทธธรรมได้อย่างชัดเจน ทั้งเรื่องของ จิตใจ จิตวิญญาณ ภูมิปัญญา อารมณ์ ความรู้สึก ค่านิยมต่างๆ โดยท่านได้สรุปสาระสำคัญทั้งหมดไว้ในรูปของไตรสิกขา ความเด่นและลึกซึ้งของท่านในประเด็นนี้ย่อมนำมาสู่ประโยชน์ของการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคม และประโยชน์ของงานในมิติวัฒนธรรมของประเทศได้อย่างมีคุณค่ายิ่ง...”

บทสะท้อนประวัติศาสตร์ ผลงาน และแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวข้างต้นแม้เป็นเพียงบางส่วน ประกอบกับความคิดเห็นของบุคคลในสังคมที่มีต่อตัวท่านเจ้าคุณอาจารย์ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เหมาะสมยิ่งนักกับการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม สามารถชี้นำทิศทางการพัฒนา และแก้ปัญหาสังคมทุกยุค ด้วยความแหลมคมแห่งภูมิปัญญาและตัวอย่างของวัตรปฏิบัติที่งดงาม เป็นกำลังสำคัญในบริบทของการช่วยเหลือด้านนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติสืบไป.

- กระจำวงศ์ รักตะกนิษฐ (คุณหญิง). (๒๕๓๘). เล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับ **พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- กลุ่มเสขิยธรรมภายใต้มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์. **พระพรหมคุณาภรณ์**. (ป.อ. ปยุตโต) เพชรน้ำเอกสงฆ์ไทย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.skyd.org/html/personage/05-PBK.html/>. (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๓).
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (๒๕๓๘). ข้อพิจารณาบางแง่มุมของหนังสือ “พุทธธรรม”. ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- จิตรกร ตั้งเกษมสุข. (๒๕๓๘). พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กับ การศึกษาของชาวราษ. ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย. **พิพิธภัณฑ์ชาติภูมิสถาน ป.อ. ปยุตโต**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.2sac.or.th/databases/museumdatabase/detail_museum.php?get_id=-006. (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๓).
- นิเชต สุนทรพิทักษ์. (๒๕๓๘). ครูของครูที่หาได้ยากยิ่ง. ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. **หกรอบพระพรหมคุณาภรณ์**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.oknation.net/blog/nowwarat/2010/01/10/entry-1>. (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๓).
- บุบผา คณิกุล. (๒๕๓๘). เกร็ดชีวิตพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พนิดา อังจันทร์เพ็ญ. (๒๕๓๘). วิถีแห่งปราชญ์. ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร). (๒๕๓๘). คบบัณฑิต. ใน ป.อ. ปยุตโต.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ). (๒๕๔๙). การศึกษาเปรียบเทียบ
ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนิกชนและพระพรหมคุณาภรณ์.
(ป.อ. ปยุตโต). วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : [http://
www.mcu.ac.th/En/thesisdetails.php?thesis=255008/](http://www.mcu.ac.th/En/thesisdetails.php?thesis=255008/) (วันที่ค้น
ข้อมูล : ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๓).

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (๒๕๓๑). ทางออกของสังคมไทย.
กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (๒๕๓๒). วัฒนธรรมกับการพัฒนา.
พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (๒๕๓๑). หลักการศึกษาในพระพุทธ-
ศาสนา. ใน โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ ครุศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๓๗). วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำ
และผู้ให้. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๓๗). สืบสานวัฒนธรรมไทยบนฐาน
การศึกษาที่แท้จริง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.

พระธรรมรักษา. (๒๕๓๘). ปฏิปทาของพระธรรมปิฎกที่ข้าพเจ้าได้สัมผัส.
ใน ป.อ. ปยุตโต. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๐). เป็การเมือง: เรื่องชวนใจ
ก่อนเลือกตั้ง พระพรหมคุณาภรณ์บอกวิธีทำใจ. กรุงเทพมหานคร:
จันทร์เพ็ญ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๒). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

ระวี ภาวิไล. (๒๕๓๘). ข้อพิจารณาบางแง่มุมของหนังสือ “พุทธธรรม”.

ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

วัดญาณเวศกวัน Wat Vyanaveskavan. **พระพรหมคุณาภรณ์ Bhikkhu P.A.Payutto ประวัติ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.watnyanaves.net/th/web_page/papayutto. (วันที่ค้นข้อมูล : ๑ เมษายน ๒๕๕๓).

วัดญาณเวศกวัน Wat Vyanaveskavan. **รายชื่อหนังสือ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.watnyanaves.net/th/book_list. (วันที่ค้นข้อมูล : ๑ เมษายน ๒๕๕๓).

วิษณุตา ทองแดง. (๒๕๕๐). **ชาติภูมิสถาน ป.อ.ปยุตโต ในเมืองโบราณ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.muangboranjournal.com/modules.php?name=News&file=print&sid=1607>. (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๓).

วิปัสสนาไทยดอทคอม. (๒๕๕๓). **ประวัติพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.vipassanathai.com/web-board/viewthread.php?tid=784> (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๓).

ศรัณย์ เลิศรักษ์มงคล. **อ่าน “สลายความขัดแย้ง” ของพระพรหมคุณาภรณ์**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.chula-alumni.com/forum/forum_postpop.asp?FID=3&AN=1&TID=684&PN=1&TPN=1. (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๓).

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (๒๕๓๘). **วรสัมมโมทนียกถาของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก**. ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

สมเด็จพระพุฒาจารย์. (๒๕๓๘). **โลกธรรมที่ล้ำค่า**. ใน **ป.อ. ปยุตโต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

กรรมของคนไทย
ทำกันไว้เอง
(ถึงเวลา มาแก้กรรมกันเสียที)

วิสาขบูชา ๒๕๕๓

โดย
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑. เจอวิกฤตการเมือง คือเจอจุดพลิกผันคนไทย

คนทั่วไป พอกายป่วย ใจก็ป่วย

ลองมองดูคนเจ็บคนไข้ที่ว่าสุขภาพร่างกายไม่ดี ถูกโรคเบียดเบียน เมื่อร่างกายเจ็บป่วย จิตใจก็มักจะไม่สบายไปด้วย พอจิตใจไม่สบาย ก็เกิดปัญหาข้างในหลายอย่าง เช่น ท้อแท้ หดหู่ เชื่องซึม เหนงาหงอย เบื่อหน่าย เป็นต้น บางทีก็ถึงกับเครียด คับแค้นใจ หมดหวัง สิ้นหวัง ฯลฯ เหล่านี้ เราถือว่าเป็นสภาพจิตที่ไม่ดี เป็นความป่วยทางจิตใจ กลายเป็นว่า ไม่ได้ป่วยแต่กายอย่างเดียว ใจก็ป่วยไปด้วย เลยอ่อนแอป้อแป้ไปหมด นี่แค่คนเจ็บคนไข้เท่านั้น

ใช้ปัญญาพลิกฟื้นใจ ให้เป็นผู้กระทำ

เรามาศึกษากันดู เอาแค่ที่คนไข้ก่อนว่า เมื่อคนไข้ถูกรอคยไข้เจ็บ ใจมดีทางร่างกายนั้น กับอบเข้าไปด้านหนึ่งแล้ว เรียกว่า ถูกกระทำทางด้านร่างกาย คือร่างกายถูกรอคยมันทำเอา แต่ปัญหายังเกิดขึ้นขึ้นมาอีกว่า ทั้งที่ความจริงนั้น โรคไม่ได้ไปทำอะไรกับใจของเขาเลย ใจของเขาก็ยังเป็นปกติ แต่กลายเป็นว่า ด้านที่ถูกกระทำมากที่สุด กลายเป็นจิตใจพอกายถูกกระทำแล้ว ใจก็พลอยถูกกระทำด้วย ทั้งๆ ที่ใจอยู่ดีๆ แต่กลายเป็นตัวถูกกระทำไปเสียนี้

ปัญหาสำคัญที่ตรงนี้ ก็คือ คนทำตัวให้เป็นผู้ถูกกระทำไปเสีย ใจพลอยไปถูกกระทำ เหมือนกับที่กายได้ถูกกระทำ แต่ที่จริงนั้น ใจไม่ได้ถูกรอคยทำอะไรเลย แล้วใครทำละ ก็ตัวนั้นแหละทำเสียเอง เพราะฉะนั้น ต้องจับจุดนี้ให้ได้ คือ ก็อย่าให้ใจถูกกระทำสิ นี่มันเรื่องอะไรละ เราถูกกระทำ เราก็แยะ

แม้แต่แค่เป็นฝ่ายตั้งรับก็ไม่เอา อย่าทำอย่างนั้น เราต้องเป็นผู้กระทำต่อมัน จริงๆ นะ ใจเรายังเป็นอิสระอยู่นี่ เราเปลี่ยงพล้ำไปบ้าง ก็ด้านเดียวเท่านั้น อีกด้านหนึ่งยังเป็นของเราเต็มที่ ต้องวางท่าทีให้ถูก

ขณะนี้ร่างกายของเราถูกโรคกระทำแล้ว เราก็พลิกตัวขึ้นมาเป็นผู้กระทำต่อโรค ทางกายก็หันไปทำต่อมัน คือทำการบำบัดรักษา และทางใจที่เป็นอิสระอยู่ ก็ช่วยให้กำลังเสริมเข้าไป แล้วยังมีปัญญาซึ่งสำคัญที่สุดอีกตัวหนึ่ง เอาปัญญานั้นมาใช้หาทางเป็นฝ่ายกระทำต่อปัญหาให้ได้ผลดีที่สุด

จุดสำคัญข้อแรก ก็คือ เรายอมตัวเป็นผู้ถูกกระทำ หรือทำตัวเราให้เป็นผู้ถูกกระทำเสียเอง จึงเสียท่า เสียกระบวณไปหมด

เพราะฉะนั้น ต้องคอยนึกไว้ คือมีสติบอกตัวเองไว้ ไม่ว่าต่อเรื่องอะไร เราต้องเป็นผู้กระทำ อย่าปล่อยตัวลงไปให้ผู้ถูกกระทำ ถ้าเราผันตัวขึ้นมาเป็นผู้กระทำได้ จิตใจจะดีขึ้นมาเองเลย

พอเจอกับสถานการณ์ ดูท่าซักจะไม่ดี สิ่งแรกที่ต้องทำก็คือ ต้องได้สติตั้งหลัก และรู้ตัวขึ้นมาเลยว่า นี่ ทำไมเอาตัวของเราลงไปเป็นผู้ถูกกระทำเสียละ อย่าทำตัวเองอย่างนั้น หยุต แล้วตั้งตัวขึ้นมาเป็นผู้กระทำซะ

พอเริ่มเป็นผู้กระทำ เราก็เข้มแข็ง มีกำลังขึ้นมาทันที

ถ้าเป็นผู้ถูกกระทำ เราก็ยับเยิน อ่อนแอ ป้อแป้ ปวกเปียก แล้วก็แม้แต่จะถอย จะแพ้ จะสูญเสีย และจะหมด จะสิ้น เราจึงต้องเป็นผู้กระทำต่อปัญหาให้ได้

พอเหลียวดูเห็นคนอื่นที่เขาทุกข์กว่า ทุกข์ของเราก็เล็กลงมาทันใด

ขอแทรกนิดหนึ่ง เดี่ยวจะลืมนะ วิชิต วิธิมอง ก็เป็นเรื่องสำคัญ คนที่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ บางทีก็ไปหมกมุ่นครุ่นคิดอยู่กับเรื่องตัวเองว่า เราแย่แล้ว นี่เราจะเป็นอย่างไรต่อไป เราจะไม่มีชีวิตที่ดี เราจะมีแต่ความทุกข์ เราจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ นี่ก็คือมัวไปหวาดกลัว มัวแต่ท้อแท้ มัวหมดหวัง มัวแต่เสียใจ ก็เลยมองเห็นแต่เรื่องทุกข์และเรื่องร้าย แล้วก็จมอยู่ในนั้น

แต่ความจริง ถ้ามองให้ดี เหลียวดูทางอื่นบ้าง มองให้กว้างออกไป ก็จะเห็นว่า ที่เราเป็นโรคนี้มัน เรามีฐานะอย่างนี้ อยู่ในภาวะอย่างนี้ ยังขนาดนี้ แล้วคนอื่นอีกไม่น้อยเลยก็เป็นโรคอย่างเรานี่ หลายคนก็ยิ่งกว่านี้ แล้วคนที่เขายากจนแร้นแค้น ไม่มีเงินจะใช้จ่ายในยามจำเป็น ไม่มีญาติมิตรดูแล เขาเจ็บป่วยเจอเคราะห์อย่างนี้ จะยิ่งแย่ขนาดไหน

พอมองดูให้ทั่วๆ ออกไป กลายเป็นว่า ความเจ็บป่วยของเราก็เป็นเรื่องเล็กน้อย คนอื่นที่เขาทุกข์ยิ่งกว่าเรามีเยอะแยะ

ที่นี้ ก็คิดสงสารคนอื่น กลายเป็นว่าโรคภัยมาเตือนเรา ให้เราคิด สงสารเห็นใจเพื่อนมนุษย์ ให้รู้จักมอง รู้จักเหลียวแลดูทุกข์ภัยของมนุษย์ทั้งหลาย นอกจากว่า เราจะได้ไม่ประมาทแล้ว ก็คิดหาทางว่าจะช่วยเหลือเขาอย่างไร

ต่อไป เมื่อไรหายโรค เราจะต้องไปช่วยคนอื่นเป็นการใหญ่

คิดอย่างนี้ก็เลยกลายเป็นบุญเป็นกุศล บางทีก็เลยหายโรคไปแทบไม่รู้ตัว

อย่างน้อย ถึงแม้ตัวเองจะมีโรคภัยมาก ยากจน ไม่มีทรัพย์สิน ไม่มีฐานะอะไร ก็ยังมองเห็นได้ว่า คนที่อยู่ในภาวะที่แย่กว่าเรายังมีอีก เพราะฉะนั้น อย่ามัวครุ่นคิดจับเจ้าจมอยู่กับเรื่องเศร้าของตัวเอง การปล่อยใจอย่างนั้น มีแต่จะทำให้ยิ่งทุกข์ ยิ่งเลวร้ายไปกันใหญ่

เมื่อใจไม่มัวทุกข์มัวเศร้า ก็เอาปัญญามาใช้แก้ปัญหา บำบัดเสียวยา ให้หายโรค และบำรุงรักษาร่างกายให้ดีที่สุดที่จะทำได้

ถึงสังคมจะเลวร้าย บ้านเมืองไทยยามนี้จะวิกฤต ก็ยังไม่ร้ายเท่าที่อื่นหลายประเทศ ยังไม่หมดสิ้นอย่างครึ่งแฉกรุงเก่า อยู่ที่เราคนไทยจะใช้ปัญญาค้นหาเหตุปัจจัยของปัญหา และรวมกำลังกันแก้ไขป้องกันไม่ให้อันเป็นไปอย่างในบทเรียนแห่งความวิบัติเช่นนั้น

๒. คนเข้มแข็งขึ้นมา บ้านเมืองก็ฟื้นตัวทันที

เป็การเมือง ผลสืบเนื่องจากบ้านเมืองที่เสื่อมสุภาพะ

หลายปีมาแล้ว คนไทยบ่นกันนัก บอกว่าใจคอไม่สบาย ได้ยินญาติโยมบ่นกันว่าเป็การเมือง เป็เหลือเกิน แม้แต่ทีวีก็ไม่อยากดู เห็นข่าวที่ออกมา เป็นักหนา รัปปิดตันที่ วิทยุก็ไม่อยากฟัง พอคุยกับคนนั้นคนนี้ เขาก็เป็เหมือนกัน

เวลาผ่านไป สถานการณ์ยังไม่ดีขึ้น สภาพจิตของคนก็หดหู่หนักเข้า จนผู้คนชักจะมีคำพูดใหม่บอกว่า “เป็บ้านเมือง” จากเป็การเมือง จะกลายเป็นเป็บ้านเมือง

ทีนี้ ถ้าเป็บ้านเมือง ก็แย่หนัก เรียกว่าถึงขั้นหมดทางไป

บรรยากาศทั่วไปและเสียงคนพูด เหมือนบอกว่า บ้านเมืองนี้ไม่น่าไว้
วางใจแล้ว คนทั้งหลายใจคอไม่ดี เสียความมั่นใจ ขาดศรัทธา รวากับว่า
ไม่รักประเทศไทย ไม่เชื่อถือสังคมของตัว

บางท่านถึงกับพูดออกมาว่าไม่อยากอยู่แล้วประเทศไทย ชักจะ
อยากย้ายประเทศ ย้ายประเทศไม่พอ จะเปลี่ยนสัญชาติเสียอีก ไม่อยาก
เป็นคนไทยเสียแล้ว คงจะเป็นการพูดแบบประชด เพราะไม่ชอบใจมาก
แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร

ทั้งหมดที่เป็นกันอย่างนี้ ถือว่าน่าเห็นใจ แต่จะตามใจไม่ได้ คือ
เห็นใจ แต่ไม่อาจตามใจ เป็นเรื่องที่ต้องมองให้ถูก เป็นสภาพแวดล้อม
ที่เราต้องมีท่าทีที่ถูกต้อง ที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหา

เรื่องของสังคมนี้ รวมถึงเรื่องการเมืองด้วย เป็นเรื่องของชีวิตของเรา
ที่เราต้องเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา มันมีผลต่อชีวิตของทุกๆ คน รวมถึง
พระด้วยก็ไม่พ้น

สังคมเป็นอย่างไร เช่น คนมีวินัยหรือวุ่นวายสับสน คนส่วนมาก
ยากจนหรืออุดมสมบูรณ์ อยู่กันสงบดีหรือมีอาชญากรรมมาก การเมืองเป็น
อย่างไร มีนโยบายด้านนั้นด้านนี้อย่างไร กระทั่งจะออกกฎหมายแบบไหน
ก็มีผลกระทบมาถึงทุกคน ตรงบ้าง อ้อมบ้าง จึงอยู่ที่ว่า เราจะอยู่จะทำ
อย่างไร เริ่มต้นตั้งแต่ว่า จะวางท่าทีวางจิตใจอย่างไร จะมองอย่างไร

อย่างน้อยต้องมองเป็น ถ้ามองได้ถูกต้อง อาจะพลิกสถานการณ์
ไปเลยก็ได้

บอกแล้วว่า ปัญหาของสังคม เรื่องบ้านเมือง อะไรๆ เหล่านี้ เป็น

สภาพแวดล้อมใหญ่ ที่ส่งผลกระทบต่อทุกคน แม้แต่จิตใจของเราก็อยู่ในสภาพแวดล้อมอันนี้ และถูกกระทบตลอดเวลา บางทีก็แทบทั้งวัน เข้ามาทางตา ทางหู หรือทางไหน ในที่สุดก็มาถึงและมารวมที่ใจ เพราะฉะนั้นมันมีผลแน่นอน ต้องตั้งทำให้ถูก เตรียมหลักให้ดี ทำความเข้าใจให้แบบคาย คือ ต้องมองให้ถูกต้องนั่นเอง

สังคมไทยได้รับผลกระทบ ที่สั่งสมมานาน

สังคมของเรามีปัญหามานานนักหนา เราพูดคำว่า “วิกฤต” กันมานานแล้ว อย่างวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี ๒๕๔๐ ก็ ๑๑ ปีมาแล้ว และตอนนั้นก็ได้พูดว่า ก่อนจะเจอวิกฤตเศรษฐกิจนั้น เมืองไทยมีภาวะวิกฤตทางสังคมมานานแล้ว แต่เราไม่รู้จักเอาประโยชน์จากสิ่งที่เตือนสติมาตั้งหลักแล้วใช้ปัญญาพิจารณาหาทางแก้ไข เจอวิกฤตเข้า ก็ตื่นเต้นโวยวายกันรุ่น แต่แล้วก็อยู่กันในความประมาทต่อไป

เมื่ออยู่ในความประมาท ไม่ฟื้น ไม่ตื่น ไม่แก้ไขปรับปรุงตัว ต่อมาก็ต้องเจอวิกฤตซ้ำซาก แล้วมันก็ยังเลื่อนไหลลงไปในลั๊ปปากเหวเข้าทุกทีๆ

ที่บอกเมื่อก็ว่า เห็นใจ แต่ไม่อาจตามใจนั้น ก็คือจะปล่อยไว้หรือปล่อยไปไม่ได้ ขั้นต้นที่สุดคือ ต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ขอให้เข้าใจว่า สภาพสังคมที่เป็นปัญหากันอยู่ทั้งหมดนั้น ต้องบอกว่าเป็นผลกระทบของสังคมนี้เอง ซึ่งสะสมมานาน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า สังคมไทยได้รับผลสมกับกรรมของตนเองที่ได้ทำกันมา

ทำไมจึงว่าอย่างนั้น เราไม่รู้ตัว เราไม่ได้คิด เรามองไปแต่ที่คนอื่นว่าเขาเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ยอมรับเสียเถิดว่า ที่จริง สังคมของเราได้เป็น

ปัญหามานานแล้ว และพวกเราคนไทยนี่แหละ ที่ได้ร่วมทำกรรมกันมา ที่จะให้เป็นอย่างนี้ ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

เดี๋ยวนี้ ขอบพูดกันว่า ให้มีส่วนร่วม เช่น พูดถึงประชาธิปไตย ก็บอกว่าประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม นั่นก็ถูกต้อง แต่อย่ามองแค่นั้น ไม่ใช่แค่จะไปร่วมได้ร่วมเสีย จะไปเอาไปทำเรื่องนั้นเรื่องนี้กับเขา แต่ต้องมอง “ความมีส่วนร่วม” ด้านนี้ด้วย คือต้องมองตัวเราเองว่ามี ส่วนร่วมในการที่ได้ทำให้สังคมไทยเป็นอย่างนี้ และจะต้องร่วมรับผิดชอบ เช่น ในการแก้ไขปรับปรุงพัฒนาตนเองด้วย

ความมีส่วนร่วมด้านนี้สำคัญมากมองเห็นยาก ลึกกว่า ต้องศึกษาให้ดี อย่ามองข้ามไป ถ้าตีสตริงนี้ไม่แตก จะแก้ปัญหาสังคมไทยทะลุไปไม่ได้

แล้วเราทำกรรมอะไรมาล่ะ? คำว่า “กรรม” ที่จริงมันก็คือ การทำเหตุปัจจัยนั่นเอง หมายความว่า เหตุปัจจัยในแง่ที่เป็นเรื่องของคน คือการกระทำของคน ที่เป็นเหตุปัจจัยจากตัวของเขา เราเรียกว่า กรรม ที่จริงคำว่า กรรม ก็คือเหตุปัจจัย พูดอีกครั้งว่า “กรรม” คือเหตุปัจจัย ในแง่ที่เป็นเรื่องของคน

กรรมนี้ไม่ใช่เรื่องยาก แต่มันยากที่เป็นเรื่องของคน หมายความว่า คนนี้แหละ ที่ยาก กรรมไม่ได้ยากอะไร ปัญหาอยู่ที่ว่า เราจะเข้าใจเรื่อง กรรม ก็ต้องเข้าใจเรื่องคน

ที่นี้ คนนั้นแหละเป็นเรื่องยาก เพราะคนมีทั้งกายทั้งใจ และใน ใจก็มีดีมีชั่ว มีคุณธรรม มีกิเลส มีเจตนา ทั้งที่บริสุทธิ์ และที่ซ่อนเร้น ทำกรรมกันทั้งทางกาย ทางพูด ทางคิด ทำออกมาในสังคมแล้วยังไป ทำเจียบๆ อยู่ในใจของตัวเองอีก มีอะไรต่ออะไรซับซ้อนเหลือเกิน

เราจะเข้าใจกรรมได้ ก็ต้องเข้าใจคน เพราะกรรมเป็นเรื่องของคน เมื่อเข้าใจเรื่องคนแล้ว ก็จะเข้าใจเรื่องกรรมได้ง่ายเอง ไม่ต้องห่วง

เป็นอันว่า เรื่องคนเป็นเรื่องที่ยาก แล้วคนก็ทำกรรม โดยทำไปตามเจตจำนงของตน จะดีหรือร้ายก็แล้วแต่ให้กุศลหรือกิเลสมากำกับขับเคลื่อน และสุดท้ายปัญญาก็จะอำนวยประสิทธิภาพ

ที่นี้คนไทยเราก็ได้ทำกรรมที่เป็นเหตุปัจจัยกันมาตลอดเวลายาวนาน จนกระทั่ง สังคมนี้น่ากลัวมากแล้ว บางอย่างเหลือแต่ซาก ถ้าเป็นคนที่เจ็บป่วย เมื่อป่วยหนัก ในที่สุดก็เป็นศพ ที่นี้ สังคมเมื่อน่ากลัวมากๆ เข้า ก็กลายเป็นซาก เหมือนกับวัตถุทั้งหลาย เป็นซากอย่างไร เราก็มาดูกัน

นี่แหละ แม้แต่เรื่องของสังคมตัวเอง เราก็ไม่ค่อยรู้ ไม่ค่อยเข้าใจ เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็มองไม่เห็นปัญหา เมื่อไม่รู้ปัญหา ก็แก้ปัญหไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะไปแก้ที่ไหน

สังคมไทย แม้แต่วัฒนธรรมก็เสื่อม แทบจะเหลือแต่ซาก

เมื่อที่บอกว่าสังคมไทยเสื่อมโทรมน่ากลัวมากจนจะกลายเป็นซาก แล้วนั้น ก็ขอยกตัวอย่างเช่น เมื่อ ๒ - ๓ วันมานี้ ชาววิทยุบอกว่า มีคนไปเถียงกันเรื่องการเมืองในงานศพที่วัด กินเหล้า แล้วก็ยิงกันตาย เอาละแค่นี้

คนเถียงกันในวงเหล้า ยิงกันตายในวัด ข้อความแค่นี้มันบอกอะไรหลายอย่าง หนึ่ง ในงานศพ กินเหล้า มันก็ไม่เคารพศพแล้ว นี่วัฒนธรรมหายไปไหน สอง กินเหล้า ในวัด คนเมืองพุทธทำอะไรกันในวัด สาม ฆ่ากันตาย ทั้งในงานศพ และในวัด แล้ว สี่ ฆ่ากันตายเพราะเรื่องการเมือง ที่เป็นเรื่องซึ่งจะต้องช่วยกันสร้างสรรค์

การเมืองเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าว่ากันตามหลักแท้ๆ ก็เป็นงานสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นเรื่องของการมาช่วยกันจัดการบ้านเมืองให้สงบสง่างามเรียบร้อย มีจุดหมายเพื่อจะให้คนทั้งประเทศอยู่ดีมีสุข คือทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั้งชาติ และแม้กระทั่งทั้งโลก

การที่จะถกเถียงเรื่องการเมืองจึงต้องเป็นการเถียงกันด้วยปัญญา ควรพูดกันให้เป็นเรื่องเป็นราว มาตรวจตราว่าประเทศชาติเจริญออกมาดีหรือไม่ จะแก้ปัญหาย่างไร ฯลฯ เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องใช้ปัญญา แต่ไปเถียงกันในวงเหล้า แล้วไปพูดกันในวงเหล้า จะไปได้อะไร คนมากก็ได้แต่โมหะ แล้วก็โมโหกันไป

เรื่องนี้มันสื่อถึงสภาพของสังคมไทยที่น่ากลัว อย่างที่ว่า เริ่มตั้งแต่ในด้านวัฒนธรรม ที่เป็นสภาพพื้นฐานของสังคม เรื่องของงานศพในวัด ทั้งงานศพ ทั้งกิจกรรมในวัด เป็นเรื่องของวัฒนธรรม แล้วสภาพที่เกิดขึ้นก็คือ มีการตั้งวงเหล้า กินเหล้า แล้วทะเลาะกัน เถียงกัน ชกกัน

นี่หรือคือบรรยากาศของวัด นี่หรือประเพณีงานศพ มันก็แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมไทยนี้เหลือแต่รูปแบบ สิ่งที่เหลือแต่รูปแบบโดยไม่มีเนื้อหาสาระ ก็คือชากนั้นเอง เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมไทยเวลานี้จึงแทบจะเหลือแต่ชากเท่านั้น

ต่อมา วิฑูรย์ อานพาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์ว่า โจ้ตะลุมบอนกันในงานวัด นี่ก็แสดงถึงสภาพของเด็กและเยาวชนไทยในปัจจุบัน ว่าจะเป็นอย่างไหนขนาดแบบไหนของประเทศชาติ แต่เมื่อเทียบกับชาวข้างบน อันนี้เป็นเรื่องของเด็ก เรื่องที่เด็กทำอย่างนี้ ก็เบากว่า ก็ผู้ใหญ่ยังไปเถียงกัน ไปชกกันตายในงานศพที่วัด แล้วจะไปเอาอะไรกับเด็ก เราจะไปว่าเด็กได้อย่างไร ผู้ใหญ่ยิ่งหนักกว่า ถึงกับชกกันตาย

รวมแล้วก็เทือกเดียวกัน คือใจเหล่านี้ก็กำลังก้าวไปในแนวทางที่จะเป็นอย่างผู้ใหญ่เหล่านั้น

รวมความก็คือ นี่เป็นเรื่องของสภาพสังคมที่เป็นเพียงตัวอย่างให้มองเห็นว่า เวลานั้นมันเป็นอย่างไร ถ้าสภาพสังคมเป็นอย่างที่ว่า มีวัฒนธรรมที่เหลื่อมแต่ซากอย่างนี้ เราก็ต้องคิดแก้ไข

อาการป่วยเหล่านี้แพร่ระบาดไปทั่ว ไม่ใช่แค่ว่าคนป่วยทางสังคม คนป่วยทางอารมณ์ คนป่วยทางเศรษฐกิจแล้ว แต่กลายเป็นว่าเศรษฐกิจป่วย การเมืองป่วย และสังคมป่วยเสียเอง

เวลานี้ การที่คนมีอาการเบื่อหน่ายขนาดหนักอย่างที่ปรารภกันในตอนต้นนั้น เป็นไปได้ว่าเราอาจจะอยู่ในภาวะที่ว่า ทั้งเศรษฐกิจก็ป่วย สังคมก็ป่วย การเมืองก็ป่วย ป่วยกันไปหมด รวมทั้งการพระศาสนาก็ป่วยไปด้วย

เมื่อสถาบัน องค์กร กิจกรรมงานของบ้านเมือง และสังคมส่วนใหญ่มันป่วยเสียเองแล้ว คนที่เป็นส่วนย่อยของสังคมนั้น ก็มีทางที่จะป่วยได้ง่าย เพราะฉะนั้นเราจะมาแก้ปัญหาในตัวของคนแต่ละคนเท่านั้นไม่พอ แต่จะต้องแก้ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจป่วย สังคมป่วย เป็นต้นนี้ด้วย

ทีนี้ ในการแก้ปัญหา ก็ต้องรู้จักมองย้อนกลับ คือว่า พอสังคมหรือหน่วยใหญ่ มันป่วยแล้ว แต่ละคนที่เป็นหน่วยย่อยต้องพลิกตัวกลับขึ้นมาตั้งหลัก

สังคมที่ป่วยจะหายได้อย่างไร ก็ต้องอาศัยคนนี้แหละมารักษา ก็คนนี่แหละที่รวมกันขึ้นเป็นสังคม และเป็นกลไกในการนำและขับเคลื่อนสังคม ถ้าคนไปมัวป่วย ยอบแยบๆ ระย่อ ท้อแท้ หดหู่ เหี่ยวแห้ง

หยอยเหงา ซึมเศร้า หม่นหมอง ชุ่นมัว คับแค้นใจอยู่ คนเป็นอย่างนี้เสียเอง แล้วสังคมมันจะฟื้นคืนดีได้อย่างไร

เมื่อบ้านเมืองสังคมเสื่อมทรุดลงไป คนในบ้านเมืองในสังคมนั้น ต้องตั้งหลักให้ได้ เพื่อมาช่วยแก้ไข ตอนนีกลายเป็นว่า คนนั้นแหละ ต้องตั้งหลักขึ้นมาเพื่อไปรักษากันบ้านเมืองที่มันป่วย

ทุกท่านจะต้องตั้งหลักขึ้นมาใหม่ อย่าไปคิดว่า บ้านเมืองป่วย แล้วเราก็จะเสียใจ นั่นก็คือเราพลอยป่วยตามบ้านเมืองไปด้วย ก็จะต้องแยกกันไปใหญ่ ถ้าเป็นอย่างนั้น ประเทศชาติก็หมดทาง และสิ้นหวัง ถึงเวลาต้องจับหลักให้ได้

ถ้าสังคมล้ม คนต้องลุกขึ้นมาแก้ไข

ตอนแรกเมื่อคนป่วยเป็นรายๆ สังคมต้องช่วยแก้ไข แต่ถ้าสังคมป่วยเอง คนต้องตั้งหลักให้ได้ แล้วมาแก้ไข หมายความว่า เราต้องมาชวนกัน ทุกท่านทุกคนมาช่วยกันบำบัดเยียวยารักษาสังคมนี้

พอเราตั้งตัวขึ้นมา ใจคิดว่าเราจะเป็นผู้เยียวยาแก้ไข เราก็จะเป็นผู้กระทำขึ้นมาทันที พอรู้สึกตัวว่าเป็นผู้กระทำ เราก็จะมีกำลังขึ้นมา พอเรามีกำลัง เราก็มีสุขภาพะตามมาด้วย ความเสียสุขภาพะที่เป็นอยู่จะเบาไปเลย ใจเราจะหายป่วย

เพราะฉะนั้น ตั้งใจให้ถูก ตั้งหลักขึ้นมาเลย ตอนนีถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องเป็นผู้มาแก้ไข มารักษาสังคมนี้ ฟื้นฟูสู่สถาบันต่างๆ รวมถึงพระศาสนาด้วย

ถ้าตั้งใจให้ถูกอย่างนี้แล้ว เราจะเข้มแข็งขึ้นมา พอคนมีความเข้มแข็ง เป็นหลัก ก็เกิดสติ สมาธิ ตามมาโดยง่าย พอสติมา สมาธิมี ปัญญา จะเข้าประจำที่ แล้วก็เริ่มงานแก้ปัญหามีชีวิตชีวาขึ้นมาทันที

ถ้าสติไม่มา สมาธิก็ไม่มี ปัญญาหาที่ลงไม่ได้ ก็ขาดที่ทำงาน จะทำงานอะไรก็กว้างไปหมด ไม่ได้ผลดี แต่พอเราตั้งหลักได้ วางใจถูก กำลังใจก็เกิดมีและเข้มแข็งขึ้นมา สติก็มา สมาธิก็มี ปัญญาทำงานได้ ก็จะเริ่มเห็นทาง จึงต้องตั้งเท่าที่ของจิตใจให้ถูกก่อน

เวลานี้ปัญหาสำคัญของคนก็คือ เราป่วยกันหลายอย่าง ถ้าป่วย ทางกาย ก็จำกัดความป่วยไว้แค่นั้น อย่าขยายมันออกไป

วิธีง่ายๆ ก็เรียกสติมาและทำให้ใจให้ถูก บอกตัวเองว่า “ป่วยแต่กาย แต่ใจไม่ป่วย” เพราะถ้าป่วยใจ หรือป่วยทางอารมณ์แล้ว ก็จะมีผลทำให้ ปัญญาขอย ไม่มีกำลังทำงาน ปัญญา ก็จะป่วยไปด้วย

ถ้าป่วยทางปัญญา นับว่าแย่ที่สุด

เวลานี้สังคมไทยมีอาการป่วยอย่างร้ายที่สุด คือ ป่วยทางปัญญาขอให้ พิจารณาดูเถิด เวลานี้ปัญหาสุขภาพที่น่ากลัวที่สุดคือ ความป่วยทางปัญญา

ความป่วยสองอย่างนี้มันเนื่องกัน คือป่วยทางใจ กับป่วยทางปัญญา หรือป่วยทางอารมณ์กับป่วยทางปัญญา พออารมณ์เสีย จิตใจไม่ดี ปัญญาก็มีดมัว ถ้าปัญญาไม่มี ใจก็อึดอัดอับจนหาทางออกไม่ได้ ก็คิด เคว้งคว้างออกนอกกลุ่มนอกทาง ทำให้ไม่ถูก เลยซ้ำเติมตัวเอง เป็นวงจรร้าย ที่ทำให้ปัญหารุนแรงยิ่งขึ้น

ลองหันกลับไปมองดูเถิด ที่ว่า ดูทีวี ฟังข่าววิทยุ เห็นหน้าคน ได้ยินเสียงนายนั้่นนายนี้ เห็นเหตุการณ์บ้านเมืองแล้ว เบื่อหน่าย หดหู่ ห่อเหี่ยว ละเหี่ยวใจนั้น นี่คือการรู้สึกที่ชบเซาหรืออารมณ์ที่ฝ่อ ซึ่งไม่มีกำลัง มันปิดกั้นปัญญา

แล้วถ้าดูลึกลงไป ก็จะทำให้ความรู้สึกหรืออารมณ์นั้น เกิดจากการมีท่าทีที่เอาตัวลงเป็นผู้ถูกระทำ มองตัวเป็นผู้ถูกระทำ ถูกคนนั้น คนนี้กระทำ ถูกเหตุการณ์ ที่เป็นไปอย่างนั้นมันกระทำกระทบกระแทกเอา เมื่อรู้สึกตัวว่าถูกระทำฯ อยู่ตลอดเวลา ก็ต้องแยแสเป็นธรรมดา

แล้วจะอย่างไร ก็ต้องวางท่าทีใหม่ มองตัวเองใหม่ คือ ตั้งตัวขึ้นมาเป็นผู้กระทำ ก่อนนี้ ความรู้สึกเบื่อหน่าย ห่อเหี่ยว มันกลบ มันฝังเรา ให้จมอยู่กับมัน ก็เลยปิดกั้นปัญญา พอเราตั้งใจใหม่ บอกตัวเองว่า เราจะต้องหาทางช่วยเยียวยาแก้ปัญหของสังคมนี้ เท่านั้นแหละ กำลังก็เกิด มีขึ้น ก็เปิดรับปัญญาให้เข้ามาได้ทันที พอปัญญาทำงาน เราก็กลับเป็นผู้กระทำ

ไม่ต้องอะไรมาก แค่ตั้งตัวขึ้นมาเป็นผู้ดู เป็นผู้ติดตามเรื่อง มีท่าทีเป็นผู้ศึกษาเหตุการณ์ หรือศึกษาคนนั้นๆ แค่นี้ เราก็กลายเป็นผู้กระทำ ขึ้นมาแล้ว

พอยกตัวขึ้นมาเป็นผู้กระทำเท่านั้นแหละ ความรู้สึกเบื่อหน่าย ละห้อยละเหี่ยว ก็จะหายไปทันที ถ้าไม่หมด ก็แทบจะหมดไปเลย ความเจ็บป่วยทางอารมณ์ก็หายไป สุขภาวะทางจิตใจก็กลับคืนมา และดีขึ้นๆ พร้อมกับความมั่งคั่งของสุขภาวะทางปัญญา

เพราะฉะนั้น ตั้งท่าที่เสียให้ถูก วางใจอย่างที่บอกเมื่อีกว่า เราจะ
ต้องตั้งตัวขึ้นมาเยียวยาสังคม สามัคคีกันนะ ช่วยกันนะ แคนี้แหละก็
แก้ปัญหาความเจ็บป่วยทางอารมณ์ หรือความป่วยทางจิตใจไปได้ตั้งครึ่ง
ตั้งค่อน ทำให้ด้านอารมณ์ความรู้สึกอยู่ตัวสงบได้

คนไทยมักเอาความรู้สึกเป็นใหญ่ อยู่กับความรู้สึกมาก เพราะฉะนั้น
จะต้องแก้ไข เอาปัญญามาเป็นใหญ่ ใช้ปัญญาให้มาก ต้องพัฒนาให้เป็น
สังคมที่มีวัฒนธรรมทางปัญญาสูง

ต้องยอมรับตัวเองว่า สังคมไทยนี้อ่อนวัฒนธรรมทางปัญญา เริ่ม
ตั้งแต่ขาดวัฒนธรรมแสวงปัญญาเป็นต้นไป จึงต้องเร่งสร้างวัฒนธรรม
ทางปัญญา รวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญานั้นขึ้นมา

คนที่เอาความรู้สึกเป็นใหญ่นั้น เวลาอะไร พิจารณาคิดวินิจฉัย
ตัดสินเรื่องอะไร ไม่ว่าเรื่องการเมือง หรือเรื่องไหนๆ ความรู้สึกหรือ
อารมณ์จะเข้ามาก่อน แล้วความรู้สึกนั้นก็มักจะครอบงำนำเขาไป เช่น
จะมองจะชี้ว่า คนนี้ กลุ่มนี้ พรรคนี้ ดีหรือไม่ดี จิตก็มักจะแวบไปที่
ความรู้สึกว่าชอบใจหรือไม่ชอบใจก่อน และติดอยู่แค่นั้น แล้วก็ตัดสินไป
ตามความรู้สึกที่ชอบหรือไม่ชอบ จบแค่นั้น

ถ้าอยู่กันแบบนี้ ทั้งคนและสังคมก็ไม่ไปไหน ตัวคนก็ป่วย แล้วก็พา
สังคมให้ป่วย ป่วยไปด้วยกันหมดทั้งสังคม

แสวงหาความรู้ เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ตามหลักธรรมนั้น ในการรับรู้ทางตาหู จูฬัง เป็นต้น ถ้าปล่อย
ให้ความรู้สึกยินดียินร้ายชอบหรือชังขึ้นมาครอบงำจิตชักนำความคิด

ก็ถือว่าเป็นความผิดพลาดขั้นพื้นฐานเลยทีเดียว บุคคลนั้นจะไม่เข้าสู่กระบวนการของการศึกษา จะขาดการพัฒนาปัญญาจะไม่เจริญงอกงาม

ความชอบใจ-ไม่ชอบใจ เป็นความรู้สึก เป็นภาวะทางจิตใจที่เรา นิยมเรียกว่าทางอารมณ์ ที่จริงเป็นสีสันที่เราใส่ให้แก่อารมณ์ เมื่อเอา ความรู้สึกมาเป็นตัวตัดสิน ก็กลายเป็นว่าไปอยู่กับสีสันในใจของตัวเอง คราวนี้ความรู้สึกก็นำไปหมดเลย

คนไหน พวกไหน ที่ตัวชอบ ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ดี ก็ถูกต้องไปหมด แต่พอนายคนไหน พวกไหน ที่ตัวไม่ชอบ ไม่ว่าจะทำอะไร จะพูดอะไร ก็ไม่ดี ไม่ถูกไปหมด มันกลายเป็นอย่างนี้ไป ขอให้สำรวจดูเองว่าเป็น เช่นนี้หรือเปล่า

เรื่องนี้ ทางพระถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง ท่านให้รู้จักแยกแยะระหว่าง ความรู้ กับ ความรู้สึก และไม่ให้ติดอยู่กับความรู้สึก ไม่ให้รับรู้ไปตาม ที่รู้สึก แต่ให้รับรู้เพื่อให้รู้ตามที่มันเป็น ให้เดินหน้าก้าวไปกับความรู้ หากความรู้ให้ถ่องแท้ชัดเจน ให้เป็นปัญญา และให้คิดพิจารณาวินิจฉัย ด้วยความรู้ ซึ่งเป็นตัวโยงกับความจริง

อย่างน้อยก็ให้ใช้วิธีการที่จะตัดอิทธิพลของความรู้สึกออกไป โดยเอาธรรมเอาหลักมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสิน ซึ่งเป็นวิธีการ ทางปัญญาขั้นพื้นฐาน หมายความว่า ไม่เอาคนเป็นประมาณ ไม่เอา ความรู้สึกเป็นเกณฑ์ ไม่เอาอารมณ์มาปรุงแต่งความคิด แต่ให้เป็นปฏิบัติการของปัญญา

ปัญญาเอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ ปัญญาก็ถือธรรมเป็นเกณฑ์ หมายความว่า ธรรมเป็นประมาณ ตั้งหลักการเป็นเกณฑ์ แล้วที่ว่าธรรมเป็นประมาณ ตั้งหลักการเป็นเกณฑ์นั้น ทำอย่างไร

เราจะวัดจะตัดสินอะไร ก็ตั้งธรรม คือจับเอาตัวหลักหรือหลักการ ขึ้นมาตั้งเป็นเกณฑ์ หลักว่าอย่างนี้ เช่น หลักความผิดความถูก ความดี ความชั่ว หน้าที่ของนักการเมือง ความรับผิดชอบของรัฐ ฯลฯ มีว่าอย่างนี้ๆ แล้วก็ดูว่า นายหรือนางคนนี้ คนกลุ่มนี้ เป็นอย่างไรตามเกณฑ์นี้ อ้อ... ข้อนี้เสีย ข้อนี้ได้ รวมแล้วได้คะแนนเท่าไร ก็ว่ากันไปตามหลักตามเกณฑ์นั้น

ปัญญามานำ ก็ได้ธรรมเป็นเกณฑ์

เวลานี้ เรามักจะเอาคนเป็นประมาณ แทนที่จะเอาธรรมเป็นประมาณ ก็เลยอยู่กันด้วยความรู้สึก อย่างน้อยก็จะเป็นสังคมที่ไม่เอาหลักไม่เอาเกณฑ์ ก็จะต้องเจอปัญหาด้านนั้นด้านนี้กันเรื่อยไป

เพราะฉะนั้น รีบแก้ไขกันตั้งแต่จุดพื้นฐานนี้เลย ต่อไปนี้ ตั้งธรรมขึ้นมาเป็นหลัก เอาหลักการเป็นเกณฑ์ แล้วก็วัดกันไป อย่างนี้จึงจะเป็นวิธีการที่ถูกต้อง

ที่นี่ เวลาเถียงกัน ก็ไม่ต้องเถียงเรื่องคนแล้ว ใครจะเป็นฝ่ายไหน อยู่พรรคใด ฉันไม่เข้าใครออกใครทั้งนั้น มาดูกันที่หลักการ เอาธรรมมาวัด ใครจะได้หรือจะเสียคะแนนเท่าไร ก็ว่ากันไปตามเกณฑ์

นี่คือแนววิธีปฏิบัติ ที่เป็นเรื่องทางปัญญา ซึ่งความรู้สึกหรืออารมณ์ จะเข้ามาครอบงำได้ยาก

ถ้าไม่มาถึงขั้นธรรมขั้นปัญญา อย่างที่ว่านั้น ความรู้สึกหรืออารมณ์ ก็จะเข้ามาครอบงำ แล้วก็จะพุ่มเถียงกัน เกิดเรื่องเกิดราวกันอย่างไรว่า ยิ่งกันตายคาบวลงเหล้าในงานศพที่วัด เพราะเถียงกันเรื่องการเมือง เรื่องก็เศร้า สังคมก็เหลือแต่ซาก

การเมือง เรื่องของทุกคน

การเมืองเป็นเรื่องสำคัญ ตามหลักการที่เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา ช่วยสร้างสรรค์สังคมนี้ให้ดี ไม่ควรจะไปทำให้กลายเป็นเรื่องเลวร้ายเสียหาย

ถ้าภาพของคำว่า “การเมือง” ได้เสียหายตกต่ำไปเพราะการกระทำของคนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง ก็ต้องแก้ไขให้มันกลับคืนดี ให้เป็นไปตามหลักการ เพราะถึงอย่างไร เมื่อบ้านเมืองยังอยู่ การเมืองก็ยังคงต้องมี ก็ต้องทำให้มันดีให้ได้ ทำให้มันเป็นประโยชน์ตามความมุ่งหมายที่แท้จริง

พระก็ต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง เกี่ยวอย่างไร พระไม่ยุ่งกับการเมือง แต่ต้องให้ธรรมแก่การเมือง พระให้ธรรมะ โยมก็เอาธรรมะไปเป็นเกณฑ์สำหรับวัดคนและงานการเมืองนั้น แต่พระไม่ต้องเข้าไปยุ่งกับการวัดโดยไม่จำเป็น พระให้แต่หลักแต่เกณฑ์ที่จะเอาไปวัด โยมก็ไปวัดกันเอง อันนี้เป็นหลักการในการปฏิบัติต่อการเมือง

การเมืองเกี่ยวข้องกับทุกคน แต่ทุกคนเกี่ยวข้องกับการเมืองไม่เหมือนกัน แต่ละคนเกี่ยวข้องกับการเมืองด้วยวิธีที่ต่างๆ กัน มีบทบาท มีหน้าที่ต่อการเมืองคนละอย่าง

ถ้าบอกว่าการเมืองเกี่ยวข้องกับพระ นั้นแน่นอน พระเกี่ยวข้องกับการเมือง ก็แน่นอนเหมือนกัน แต่ต้องถามต่อไปอีกว่าเกี่ยวข้องอย่างไร ไม่ใช่เข้าไปยุ่ง เลยจะพูดถึงหลักกันนิดหน่อย

เวลานี้ญาติโยมก็อาจจะสงสัยว่า พระจะเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างไร เอาหลักก่อน หลักการก็พูดอยู่บ่อยๆ แต่ไม่เห็นมีใครสนใจ คือ

พระมีหลักสำคัญที่จะต้องปฏิบัติว่า มิให้กระทำคิหิสังสัคคะอันไม่สมควร (คิหิสังสัคคะ=การคลุกคลีกับคฤหัสถ์) คือไม่ให้คลุกคลีกับชาวบ้าน เพราะฉะนั้น พระจึงไม่เข้าเป็นฝักฝ่ายกับนักการเมืองฝ่ายไหนทั้งสิ้น เป็นกลางต่อทุกคนทุกฝ่าย

ที่ว่าเป็นกลางนั้น คือเป็นกลางอย่างแท้ เป็นกลางไม่ได้หมายถึงอยู่ระหว่างกลาง หรืออยู่ครึ่งทางระหว่างสองฝ่าย แต่ “กลาง” หมายถึง เสมอกันแก่ทุกคน ไม่เข้าใครออกใคร

พูดง่าย ๆ ว่า เป็นกลาง ก็คือ ไม่ลำเอียง ไม่เอียงไปข้างไหน เอาความถูกต้องเป็นหลัก เรียกว่าถือธรรมเป็นประमाण

เหมือนกาลเวลา เหมือนฟ้าดิน หรือเหมือนดินน้ำลมไฟ เวลาไม่รอใคร และมีให้แก่ทุกคนเท่ากันหมด แดด ใครถูกก็ร้อน น้ำ ใครถูกก็เปียก เสมอกันหมด ไม่เลือกรักผลักชัง

เป็นกลางที่แท้คืออยู่กับธรรม ธรรมเป็นของทุกคนเท่าเทียมกัน มันเลยเป็นของกลางถ้วนทั่ว อย่างที่ว่าไม่เข้าใครออกใครทั้งนั้น

พระก็เช่นเดียวกัน ไม่เข้าใครออกใคร ถือธรรมเป็นใหญ่ เอาธรรมเป็นเกณฑ์วินิจฉัยอยู่กับธรรม จะว่าเป็นตัวแทนของธรรม หรือเป็นสื่อของธรรมก็ได้ พระก็แสดงธรรมไป แล้วโยมก็เอาธรรมนั้นไปวัดกันเข้าไป ธรรมเป็นเรื่องที่ต้องตั้งเป็นเกณฑ์ไว้

เวลานี้เราก็ไม่ค่อยเอาใจใส่ ทั้งหลักการที่ “ถือธรรมเป็นใหญ่” ทั้งหลักการที่พระไม่ทำ “คิหิสังสัคคะ” คนไทยแทบจะไม่รู้เลย

ก่อนจะผ่านตรงนี้ไป ขออย่าว่า การที่พระต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง

อย่างที่ว่านั้น ไม่ใช่เป็นเพราะเหตุผลที่ว่าการเมืองมีผลกระทบต่อพระด้วย เหมือนกับที่กระทบต่อทุกคนในบ้านเมือง

เหตุผลของพระต่างจากคนอื่นๆ คือ พระต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะการเมืองต้องมีธรรม การเมืองต้องชอบธรรม หรือว่าการเมืองต้องถูกต้องตามธรรม และการเมืองจะต้องมุ่งต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เพราะฉะนั้น พระผู้อยู่กับธรรม เป็นผู้ให้ธรรม จึงต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง ด้วยการให้ธรรมแก่การเมือง

ตามหลักการที่พระไม่เข้าไปคลุกคลีกับคฤหัสถ์ ซึ่งรวมถึงผู้ปกครอง และนักการเมืองนี้แหละ ประเทศพุทธศาสนาอย่างไทยเรานี่ จึงมีประเพณีทางการเมืองการปกครอง ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา หรือระหว่างอาณาจักรกับพุทธจักร เป็นแบบแผนสืบมา

นั่นคือประเพณีที่น่าจะเรียกว่า แยกภูมิกันอยู่-ร่วมแผนกันทำ หรือ แยกภูมิประสานแผน ระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร

รับพระราชอำนาจมา ต้องรับราชธรรมมาด้วย

ที่นี้ก็กลับมาสู่เรื่องที่ว่า พระมีหน้าที่ให้ธรรมแก่การเมือง ธรรมด้านนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้มากมาย อย่างธรรมสำหรับพระราชาก็มี ทศพิธราชธรรม แล้วก็มีจักรวรรดิวัตร และราชสังคหวัตถุ เป็นต้น

เวลาในหลวงจะเสด็จขึ้นครองราชย์ทุกแผ่นดิน ก็มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในพระราชพิธีนั้น มีการอ่านเนื้อความที่เป็นคำสอนทางพระศาสนา พราหมณ์เป็นผู้อ่าน แต่สิ่งที่อ่าน เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่อ่านประกาศในพระราชพิธีนั้นเป็นประจำ ก็คือ

๑. ราชธรรม ๑๐ (ทศพิธราชธรรม)

๒. จักรวรรดิวัตร ๑๒

๓. ราชสังคหวัตถุ ๔

๔. ขัตติยพละ ๕

หลักเหล่านี้ เป็นธรรมของนักปกครอง เริ่มที่ผู้ปกครองแผ่นดิน
สมัยก่อนก็พระราชฯ เวลานี้ก็รัฐบาล

เคยพูดว่า เวลานี้เราเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว จากราชธิปไตย
เป็นประชาธิปไตย อำนาจก็เปลี่ยนจากพระมหากษัตริย์มาอยู่ที่ประชาชน
แต่ประชาชนมีตัวแทนใช้อำนาจ มีสภาผู้แทน แล้วมีรัฐบาลเป็นผู้บริหาร
ก็คือได้รับพระราชอำนาจมา

แต่พระราชฯ นอกจากมีอำนาจแล้ว ต้องทรมีธรรมด้วย

ในเมืองไทยเรา呢 รัฐบาลรับเอาพระราชอำนาจมาแล้ว แต่มีคำถามว่า
รับเอาราชธรรมมาด้วยหรือเปล่า

ตรงนี้คือจุดสำคัญ เมื่อรับพระราชอำนาจมา ต้องรับราชธรรมมา
ด้วย ถ้าไม่รับราชธรรมมา สุขภาวะทางการเมืองต้องเกิดปัญหาแน่

เวลานี้ ญาติโยมบ่นกันมาก ท่านใดเป็นนักการเมือง ก็ต้องช่วย
แก้ปัญหาด้วยการหันไปสืบทอดราชธรรม

เวลานี้เราใช้พระราชอำนาจกันเต็มที่ แต่ราชธรรมไม่เคยพูดถึง
ย่ำว่า ราชธรรม ไม่ใช่มีไว้สำหรับพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว
แต่ใครมาเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ก็ต้องปฏิบัติราชธรรมทั้งนั้น

ราชธรรมทั้ง ๔ หมวดที่ว่ามาแล้ว นักการเมืองไทยทุกคนควรต้องรู้ ถ้าคล่องได้ก็จะดี แล้วก็ปฏิบัติตามด้วย

เริ่มตั้งแต่ข้อที่หนึ่ง ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ เอาหลักการ เอาธรรม เป็นหลักใหญ่ เป็นเกณฑ์ตัดสินทั่วไป อย่างน้อย rule of law ไม่ใช่เอาความชอบใจของตัวเอง ไม่ใช่เอาผลประโยชน์ของตัวเอง หรืออะไรๆ ก็ยึดตาธิปไตยทั้งนั้น อันนี้ก็เรื่องหนึ่ง

“ให้ธรรม” คือหน้าที่ของพระต่อบ้านเมือง

กลับมาพิจารณาเรื่องบทบาทต่อไป เป็นอันว่า พระมีบทบาท เกี่ยวข้องกับการเมือง คือให้ธรรมแก่การเมือง ซึ่งแน่นอนว่าคนที่รับหน้า ก่อนใคร หนีไม่ได้ ก็คือนักการเมือง และเมื่อให้ธรรม พระก็ต้องเป็นกลาง อย่างธรรมนั้นแหละ เรียกว่าต้องเป็นหลักให้แก่สังคม

เมื่อให้ธรรมเป็นเกณฑ์แล้ว ก็จะมีทางตัดสินโดยไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ ของอารมณ์ ความรู้สึก ความป่วยทางอารมณ์ ป่วยทางจิตใจ และป่วย ทางปัญญา ก็จะหายไป

การเอาธรรมเป็นเกณฑ์อย่างนี้มันใช้ได้หมด และสามารถแยกได้ เป็นระดับๆ ด้วย อย่างที่ว่า แม้แต่ใจก็ยังต้องมีธรรม หรือมีจริยบรรณ เมื่อก็พูดถึงชาวบ้านว่า เรามีธรรมสำหรับวัดชาวบ้านว่าได้กี่คะแนน ใจก็มีเหมือนกัน ไปดูสิ ในพระไตรปิฎกก็บอกไว้

ในเมืองไทยนี้เอง ได้ยินว่า ใจอสัมยโบริณานั้น ชาวบ้านเขาู้กันว่า พวกใจหัวหน้าใหญ่ถือธรรมเคร่งมากในเรื่องเหล่านี้ในทำนองที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ แต่เวลานี้มันขาดหลักไปหมด แม้แต่ใจก็ไม่มีธรรมของใจที่ดี

ปล้นฆ่ากันเลอะเทอะ ไม่มีหลักการเลย สังคมจึงอ่อนแอเต็มที่ แล้วบ้านเมืองจะอยู่อย่างไร อย่างที่ว่าแม่แต่งงานวัดก็กินเหล้ากัน ไปงานศพก็กินเหล้า ไม่เคารพคนตาย แม้แต่จริยธรรมขั้นสัมพันธก็ไม่เหลือ แล้วสังคมจะไม่ใกล้ปากเหวได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น จะต้องมาชำระสะสางสังคมนี้ ยกเครื่องกันใหม่ เอาธรรมะกลับมา ธรรมะก็อยู่ได้ทีคน คือทุกคนต้องตั้งหลักขึ้นมาว่า เวลานี้สังคมมันป่วย การเมืองมันป่วย ศาสนาก็ป่วย อะไรต่ออะไรป่วย ไปหมด เราทั้งหลายต้องตั้งหลักขึ้นมาช่วยกัน มาตั้งเจตนาที่ดี มีจิตใจที่ดี เอาปัญญามาช่วยกันคิดแก้ไขหาทาง ถือธรรมเป็นประมาณ ใช้ธรรมเป็นหลักการ เป็นเกณฑ์ พอตั้งตัวเริ่มต้นอย่างนี้เราก็กินหน้าได้

นี่เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ที่คิดว่าจะช่วยแก้ปัญหาของประเทศชาติ สังคมนี้ได้ ได้ยินว่าญาติโยมอยากให้มีเวลาสำหรับตอบปัญหาบ้าง เอาเป็นว่าบรรยายพอเท่านี้ก่อน ต่อไปนี้ขอให้โยมถามปัญหา

๓. ปฏิกรรม ทำทุกอย่างให้พิน

อย่ามัวแต่รอรับผลกรรม จงลุกขึ้นมาทำปฏิกรรมเร็วไว

ผู้ฟัง: ตอนแรกอยากถามท่านเรื่องการเมืองที่มันร้อนรุ่มในขณะนี้ แต่ท่านก็ได้ตอบมาหมดแล้ว

ท่านเจ้าคุณฯ: อย่างนั้นหรือ การเมืองร้อน ใจเราย่าร้อน ใจเราสบาย ถ้ามองเป็นแล้ว ไม่เร้าร้อนไปด้วย มองเป็นสนุกบ้างก็ได้ แต่อย่าเอาแค่สนุกนะ คนที่ทำเรื่องร้อนให้สนุกได้ เป็นคนมีความสามารถมาก

แต่คนที่เอาแต่สนุกก็ใช้ไม่ได้ เอาแค่เป็นการพัฒนา
ความสามารถ ให้ทำเรื่องที่น่ากลัวให้กลายเป็นเรื่องสนุก
แล้วเราก็จะได้พูดกันได้ง่ายๆ ไม่เครียดให้สมองตื้อตัน
แต่ถ้ามันเอาแต่สนุก ก็เรียกว่าตกอยู่ในความประมาท
บ้านเมืองก็คงจะต้องพินาศล่มจมแน่

ผู้ฟัง: อาจารย์บางท่านบอกว่าเวลานี้ไม่มีความรู้สึกอะไรเลย
จิตว่าง

ท่านเจ้าคุณฯ: ระวัง จะเป็นการพูดแบบแค่ประชดสังคม ต้องตั้งท่าทีใหม่
สังคมป่วย การเมืองป่วย ศาสนาป่วย เราก็ต้องตั้งหลัก
ขึ้นมา เอาคนกลับขึ้นไปเป็นผู้เยียวยาสังคม

แต่ที่เอาตมอยากจะย่ำแล้วล้มพุดไป คือ เมื่อสังคมนี้รับผลกระทบ
ของตนเองแล้ว จะแก้ไขอย่างไร

ตอบง่ายๆ ก็บอกว่า ก็แก้กรรมสิ การแก้กรรมนี้ ไม่ใช่เป็นการพูด
ล้อเล่น แต่เป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งเลยทีเดียว มีศัพท์เรียกด้วยว่า
ปฏิกกรรม

เวลานี้ เราเอาคำว่า “แก้กรรม” มาใช้กันเหมือนเป็นเรื่องไสยศาสตร์
จะเรียกว่า นาสังเวช หรืออะไรก็แล้วแต่ อาจถึงขั้นที่ควรเรียกว่า น่าอเนจอนาถ ก็ได้

การแก้กรรมตามหลักที่แท้ คือ ปฏิกกรรม นั้น เป็นเรื่องสำคัญ เวลานี้
เราเอาคำว่า “ปฏิกกรรม” ในรูปต่างๆ มาใช้เป็นศัพท์บัญญัติสมัยใหม่
ในหลายความหมาย เช่น ค่าปฏิกกรรมสงคราม เครื่องปฏิกรณ์ปรมาณู
พวกนั้นมีปฏิกิริยา ฯลฯ (ปฏิกรณ์, ปฏิกกรรม, ปฏิกิริยา ตลอดจนปฏิการ
เป็นคำเดียวกันแต่ต่างรูปทางไวยากรณ์)

แต่ในภาษาพระ “ปฏิกกรรม” เป็นศัพท์หลักสำคัญอยู่ในเรื่องกรรม ซึ่งชาวพุทธไทย แทบจะไม่พูดถึงเลย

ในความหมายแบบพื้นๆ ถ้าอะไรเสียหาย มันเสื่อมโทรมไป หรือเราทำอะไรไปผิดพลาด ก็ให้ปฏิกกรรม

ฟังดูก็ง่ายๆ ปฏิกกรรม ก็คือการแก้ไข แต่พอเอาจริง ก็เป็นเรื่องใหญ่ ถึงขั้นต้องตั้งเป็นกระบวนการแก้ไขเลย เวลานี้สังคมของเรา ก็ถึงเวลาที่จะต้องปฏิกกรรม เข้าขั้นนี้แล้ว

หลักปฏิกกรรม พุดง่ายๆ คือ หลักการแก้ไข การทำให้กลับคืนดี การละเลิกกรรมที่ชั่วเลวผิดพลาดเสียหาย เปลี่ยนหรือหันไปทำกรรมที่ดีแทน หรือเรื่องที่ทำไปขาดตกบกพร่อง ก็ปรับแก้ใหม่ให้เต็มให้สมบูรณ์ ตลอดจนการกลับตัว

การจัดการแก้ไขความผิดพลาดอะไรต่างๆ เพื่อพลิกกลับให้เป็นไปในทางที่ดี เป็นปฏิกกรรมทั้งนั้น รวมทั้งการเยียวยาแก้ไขบำบัดโรค ก็เป็นปฏิกกรรมอย่างหนึ่งด้วย

ปฏิกกรรมเป็นหลักที่ดีมีอยู่ แต่เรากลับไม่รู้ แล้วก็ไม่ใช่ มันก็เป็นส่วนหนึ่งของหลักกรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น มันจึงรวมอยู่ในเรื่องใหญ่ที่คนไทยเป็นปัญหากันนักหนา คือหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนาเรื่องกรรม ที่คนไทยซึ่งบอกว่าตัวเป็นชาวพุทธ ไม่รู้ไม่เข้าใจ แถมถือเพี้ยนทำผิดพลาด ออกนอกทางกันไปไกล จนแม้แต่เอากรรมไปทำเป็นไสยศาสตร์ ที่ตรงกันข้ามกับพุทธศาสนา

ปฏิกรรมด่วนของสังคมไทย คือแก้ไขพัฒนาคุณภาพของคน

ในเมื่อบอกว่าคนไทย หรือสังคมไทย กำลังรับผลที่สมกับกรรมของตน กรรมของตนคือกรรมของสังคมนี้ ที่ทำกันมาเป็นเวลายาวนาน คือกรรมอะไร แล้วเมื่อแก้ไข จะทำอย่างไร

คำตอบมีว่า ผลกรรมใหญ่ของสังคมไทย เป็นปัญหาเรื่องคน และปัญหานั้นลึกเลยทีเดียว คือ **ปัญหาคุณภาพคน**

ถ้าใช้ภาษาตามหลักกรรม ก็บอกว่า คนไทยอ่อนในกุศล คือกุศลมีกำลังน้อย อยากได้กุศลง่ายๆ โดยใช้วิธีลัด แต่พอจะให้ทำกุศลจริงๆ ก็ไม่สู้ พัฒนาก้าวหน้ามุ่งแนวไปในกุศลจริงๆ จังๆ ไม่ได้ เฉพาะอย่างยิ่ง กุศลขั้นปัญญา

เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาเรื่องคุณภาพของคน จึงเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดของสังคมไทย

การพัฒนาคุณภาพคนนั้น จะต้องทำกันให้จริงจัง

ปัญหาคุณภาพคนไทยเป็นอย่างไร จับจุดที่เรื่องเด่น บอกได้ว่า สังคมไทยเวลานี้อ่อนแอมาก อ่อนแออย่างยิ่ง ร่างกายพอมีกำลัง แต่อ่อนแอทางจิตใจ

สภาพอ่อนแอที่ร้ายที่สุด คือ อ่อนแอทางปัญญา ถ้าอ่อนแอทางปัญญาแล้ว แย่ที่สุด สังคมจะเอาดีไม่ได้ ต้องทำให้มีความเข้มแข็งทางปัญญา สร้างความเข้มแข็งทางปัญญาขึ้นมา จึงจะไปได้ แล้วความเข้มแข็งทางจิตใจ ความเข้มแข็งทางสังคม และความเข้มแข็งอะไรต่ออะไรจะตามมาหมดเลย

ที่นี่ สังคมไทยของเรามีอาการที่แสดงสภาพอ่อนแออย่างไร

หนึ่ง ซบทรุนแรง ทำเรื่องรุนแรงมากๆ บ่อยๆ ความรุนแรงนั้นแสดงถึงความอ่อนแอ เพราะความรุนแรงเกิดจากความอ่อนแอ

ที่ว่าความรุนแรงเกิดจากความอ่อนแอ นั้น จะเห็นว่า คนอ่อนแอ ไม่มีความเข้มแข็งที่จะควบคุมรักษาภาวะจิตใจของตน ก็เลยดูวามเอาแต่อารมณ์ หรือปัญญาอ่อนแอ คิดหาทางออกทางไปอย่างอื่นไม่ได้ ทำความสำเร็จด้วยวิธีการที่ดีงาม ไม่ได้ ก็เลยต้องเอาความรุนแรงเข้ามา นี่ก็เพราะความอ่อนแอ

สอง เห็นแก่เสพ หมกมุ่นมัวเมา มัวสุรายาเสพติด ปล่อยตัวไปตามกระแสบริโภคนิยม ตั้งตัวอยู่ไม่ได้ที่จะไม่เลื่อนไหลล่องลอยไปตามกระแสนั้น จิตใจอ่อนแอ ไม่มีเรี่ยวแรงพอที่จะเหี่ยวร้างตัวเองไว้ ขาดกำลังความรู้เข้าใจ คือปัญญาที่จะรู้เท่าทัน และที่จะเห็นทางไปที่ดีกว่า ขาดความเข้มแข็งที่จะทนกระแสร้ายไม่ให้ท่วมท้นพัดพาตัวไป หรือที่จะยืนหยัดไม่ยอมตามเหยื่อล่อแห่งผลประโยชน์ ฯลฯ

สาม ไม่มีความเข้มแข็งอดทนที่จะรอผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเอง จริงอยู่ มนุษย์ปุถุชนคนทั่วไป ต้องอยู่ด้วยความหวัง การที่มีความหวังก็ดีแล้ว แต่ต้องหวังโดยรอผลจากการกระทำของตน ไม่ใช่หวังลอยๆ หวังแบบพึ่งพา

ถ้าเขาแต่รอผลจากการดลบันดาล ไม่ว่าจะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ของฤทธิของเทวดา หรือว่าของคน ได้แค่หวังผลที่รอให้คนอื่นบันดาล ไม่มีเรี่ยวแรง ไม่มีความมุ่งมั่น และไม่มีความคิดที่จะทำให้จริงจังจนกว่าจะสำเร็จ ก็คืออ่อนแอ

สังคมไทยเวลานี้เป็นสังคมรอมผลดลบันดาลอย่างหนัก ไม่ว่าจะรอม
เทวดาบันดาล หรือรอมมนุษย์บันดาลก็แล้วแต่ ก็คือจมอยู่ในความอ่อนแอ
และความประมาท เป็นเรื่องที่ใช้ไม่ได้

ถ้าจะให้สังคมของเราเข้มแข็ง ก็ต้องให้คนมีความเข้มแข็งที่จะ
รอมผลจากการกระทำของตน ก็คือต้องเป็นคนหวังผลจากการกระทำ
ถ้าคนไทย “หวังผลจากการกระทำ” ไม่ว่าจะจากการทำงาน จากการทำ
การศึกษาค้นคว้า จากการทำเหตุปัจจัยของความเจริญก้าวหน้าอื่นๆ
ก็ตาม ถ้าอย่างนี้แล้ว รับรองว่าสังคมไทยเดินหน้าแน่

สังคมรอมผลดลบันดาล ก็คือคนใช้ที่นอนรอการรักษาพยาบาล

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งการกระทำ พระพุทธเจ้าตรัสไว้
เลยว่า “เราเป็นกรรมวาท เราเป็นกิริยวาท เราเป็นวิริยวาท” คือ เราเป็น
ผู้ถือหลักการกระทำ เราถือหลักความเพียร

ถ้าจะเอาคำชุดนี้ เป็นชื่อของพระพุทธศาสนาก็ได้ บอกว่า พระพุทธ-
ศาสนาเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็น กรรมวาท และวิริยวาท เป็นศาสนา
แห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม

ถ้าใครมัวไปหวังผลจากการดลบันดาลของเทวดาหรือไม่ว่าของ
อะไร ก็แสดงว่า หดแรง และหล่นจากพระพุทธศาสนาแล้ว

เวลานี้สังคมไทยเป็นอย่างไรเห็นชัดๆ วุ่นอยู่กับเรื่องอ่อนนอนนอนคอย
และรอมผลดลบันดาล เลยปล่อยเวลาไปเปล่าๆ นานเข้าก็กลายเป็นนิสัย
ที่ว่า ไม่คิดไม่อยากจะทำอะไร กลายเป็นคนอ่อนเปลี้ย ไม่มีกำลัง เมื่อคน
อ่อนแออย่างนี้ ชุมชนก็อ่อนแอ แล้วสังคมก็เบื่อง่าย มันจะไปไหวอย่างไร

ถ้าปล่อยให้คนอยู่ในสภาพอย่างนี้ อ่อนแออย่างนี้ ก็ไม่สามารถทำการสร้างสรรค์อะไรเป็นขึ้นเป็นอัน ก็แก้ปัญหาสังคมไม่ได้

คนที่รอการบันดลจากภายนอกอย่างนี้ ก็คือคนเจ็บป่วยชนิดหนึ่ง ก็เหมือนคนเจ็บไข้ ที่ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่รอการรักษา แล้วก็พาให้ชุมชนป่วยป่วยกันไปหมด ป่วยด้วยความอ่อนเปลี้ย

อาการอ่อนเปลี้ย เปลี้ย ไม่มีแรง เป็นความป่วยอย่างหนึ่งใช่ไหม

พอชาวบ้านป่วย ชุมชนป่วย ต่อไปจังหวัดก็ป่วย ต่อจากนั้น ประเทศไทยก็ป่วย จึงต้องพัฒนาคนให้มีความแข็งแรงขึ้นมา

คนที่แข็งแรงนั้น ดูได้จากการที่ เขาเป็นคนทำจริงจัง มีความเพียรพยายาม ขยัน อดทน รอดผลจากการกระทำของตนได้

บริหารบ้านเมืองให้มั่นคงปลอดภัย ให้คนมีโอกาสทำดี พัฒนาชีวิตเต็มที่

เรื่องนี้ ไม่ต้องเกรงใจ เวลานี้ มัวแต่เอาใจชาวบ้านกัน จะให้เขารักจะหาพวก หาคะแนน หรืออะไรก็แล้วแต่

ถ้าจะเอาใจด้วยเจตนาดีจริง ต้องให้เขามีหวังจากการกระทำ ไปสนับสนุนให้เขาทำ คุณขาดทุนขาดรอน ขาดอุปกรณ์อะไร จะช่วยแต่คุณต้องทำ อันนี้สำคัญที่สุด แล้วเขาจะเข้มแข็งขึ้นมาได้

อย่างการสวดมนต์สวดพร หรือพระเจริญพระพุทธมนต์ ที่เรียกว่าพระ “ปริตร” ก็คือการสร้างอำนาจในการคุ้มครองป้องกันให้มีความมั่นคงปลอดภัย ปลอดภัยโปร่งโล่งใจ มีใจสบาย เกิดกำลังใจขึ้นมา แล้วก็ใช้โอกาสได้เต็มที่ หน้าที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีแค่นี้

คุณมีงานมีหน้าที่มีความดีที่จะทำอยู่แล้ว อันนั้นฉันไม่ไปบันดลให้เป็นเรื่องของผลที่จะเกิดจากการทำเหตุปัจจัยด้วยตัวของตนเอง แต่เมื่อคุณปลอดภัย มั่นใจ ก็จะได้ใช้โอกาสนั้นไปทำงานทำการเป็นต้นของคุณไปได้เต็มที่ ไม่ต้องหวาดหวั่นพรั่นกลัวอะไร นี่คือการศักดิ์สิทธิ์ที่กลับมาหนุนการกระทำ คือมาหนุนกรรม ตรงข้ามกันเลยกับลัทธิหรือผลดลบันดล ที่จะบันดลให้โดยไม่ต้องทำ

อันนี้ก็ตรงกันเลยกับเรื่องราวกิจการของมนุษย์ เป็นหลักของการบริหารประเทศชาติบ้านเมืองเลยทีเดียว คือ ผู้ใหญ่ ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ไม่ว่าระดับไหน จนถึงทั้งรัฐ มีหน้าที่สำคัญก็คือ ดูแลคุ้มครองให้ชาวบ้านหรือราษฎรมีความมั่นคงปลอดภัย แก้ไขอุปสรรค จัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนเปิดช่องทาง สร้างโอกาส ประสานกลไกในระบบ อำนวยเครื่องให้ความสะดวก และเสริมบรรยากาศที่เอื้อ เพื่อให้ประชาชนสามารถเล่าเรียนศึกษา พัฒนาชีวิต ทำงานทำการ หรือทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ แล้วก็แนะนำให้ความรู้ ซึ่งช่องทาง หนุน ส่งเสริมเข้าไป ไม่ใช่ไปดลบันดลผลให้เขา

วิกฤตเป็นโอกาสไม่พอ ต้องเอาโอกาสมาใช้ทำแบบฝึกหัด

ที่นี่ ที่ว่าสังคมไทยเวลานี้ทรมานมากจนวิกฤตนั้น เราอย่าหยุดแค่เอาวิกฤตเป็นโอกาส

เอาวิกฤตเป็นโอกาสไม่พอหรอก มันไม่ชัดว่าจะเอาโอกาสนั้นทำอะไร เวลานี้ต้องชัด ต้องเจาะลงไป โอกาสที่จะต้องใช้ คือ เป็นโอกาสสำหรับสังคมไทยที่จะทำแบบฝึกหัด

สังคมที่จะเจริญ คนที่จะเจริญ ตั้งแต่เด็กที่จะเจริญ จะมีปัญญา จะสำเร็จการศึกษา ต้องทำแบบฝึกหัดมากๆ สังคมไทยเราต้องทำแบบฝึกหัดเยอะๆ

เวลานี้ สังคมมีแบบฝึกหัดให้ทำมากมาย เราจะเข้มแข็งและเราจะเจริญ จะพัฒนาไปได้ ก็ด้วยการหมั่นทำแบบฝึกหัดนี้แหละ ตอนนี้เรามาถึงขั้นตอนที่จะต้องทำแบบฝึกหัดแล้ว ต้องลุกขึ้นมาทำแบบฝึกหัดกัน อย่ามัวบ่นอยู่

แม้แต่คนที่เรียกกันว่าผู้ปฏิบัติธรรม ก็อย่าแค่มาปฏิบัติพอให้ใจสบายหายทุกข์ กลายเป็นนักหลบหนีปัญหาไปเสีย อย่างนี้ไม่ได้

เมื่อปฏิบัติธรรมแล้ว จิตใจต้องเข้มแข็งมากขึ้น ปัญญาต้องสว่างมากขึ้น ต้องตั้งเท่าที่ของจิตใจต่อชีวิตต่อโลกได้ถูกต้อง มีเมตตาการุณย์มากขึ้น เป็นอิสระมากขึ้น กลับไปอยู่กับชีวิตในบ้านในที่ทำงานอย่าง กระปรี้กระเปร่า เข้มแข็ง มีปัญญา สดใส พร้อมยิ่งขึ้นที่จะก้าวไปได้เต็มที่ จะทำอะไรก็ทำได้ผลดียิ่งขึ้น ช่วยแก้ปัญหารอบตัวได้ดียิ่งขึ้น มิฉะนั้น แม้แต่สมาธิก็จะกลายเป็นสมาธิกล่อมไป

สมาธินั้นมีไว้เพื่อเป็นฐานของปัญญา ถ้าใครไม่เอาสมาธิเป็นบาทฐานของปัญญา สมาธินั้นก็เป็นทางที่ตัน ถึงจะเก่งได้มานานได้อะไรแค่ไหน ในที่สุดก็ตัน

ธรรมทุกอย่าง เป็นองค์ประกอบอยู่ในกระบวนการส่งต่อไปสู่จุดหมาย ถ้ายังไม่ถึงจุดหมายแล้ว อย่าหยุด อย่าให้ค้างหรือขาดลอย

จะปฏิบัติธรรมข้อไหนต้องถามทันทีว่า ธรรมข้อนี้จะส่งต่อสู่ธรรมข้อไหน จุดหมายใหญ่ที่จะไปถึงในที่สุดคืออะไร แล้วอันนี้จะเป็นส่วนร่วม

ส่วนนี้อ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการไปถึงจุดหมายใหญ่นั้นอย่างไร ถ้าตอบไม่ได้ ก็แสดงว่ายังสอบตอยู่

การทำบุญก็คือปฏิบัติการในการพัฒนาคนอย่างครบครันและชัดเจน จึงมีบุญมีกุศลในด้านและระดับต่างๆ มากมาย ซึ่งในที่สุดก็ให้ถึงจุดหมายสุดท้ายที่เป็นอิสระจากกิเลส จึงต้องระวังที่จะไม่เอาบุญมาใช้ในการบงกชผลลบันดาลและการตอบแทนกิเลส

สมาธิซึ่งเป็นบุญ เป็นกุศลข้อสำคัญ ที่พูดถึงกันนัก จะเกื้อหนุนการไปถึงจุดหมายสุดท้ายนั้นได้ ด้วยการส่งต่อสู่ปัญญา อันนี้ต้องรู้ไว้ จึงต้องก้าวเดินหน้าต่อไป ไม่ใช่จบที่สมาธิ

พระพุทธศาสนาบอกจุดหมายชีวิตของบุคคลไว้ว่า คือนิพพาน เมื่อใดบุคคลถึงนิพพานแล้ว เขาจะทำการเพื่อโลกได้อย่างสมบูรณ์

ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าคนนิพพาน ก็คือไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป ก็จึงโล่ง ไม่มีอะไรกั้นขวางจำกัด จึงมองไปได้ทั่วทั้งโลก แล้วก็ไปทำเพื่อโลกได้เต็มที่

นิพพานคืออะไร ตอบได้หลายแง่ นิพพานในแง่หนึ่ง คือ ภาวะหมดกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไป แม้แต่ในการที่จะมีความสุข หมายความว่า ความสุขนั้น

หนึ่ง เป็นความสุขที่มีอยู่ตลอดเวลา เป็นคุณสมบัติประจำอยู่กับตัว ไม่ต้องหา

สอง ความสุขนั้นเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อสิ่งภายนอก ไม่ขึ้นต่อวัตถุเสพ ไม่เป็นความสุขที่พึ่งพา

สาม เป็นความสุขที่เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ คนทั่วไปมีแต่ความสุขที่
เจือทุกข์ หรือมีเชื้อทุกข์ ซึ่งพร้อมที่จะกลายเป็นทุกข์ อย่างน้อยขณะ
เสวยสุขอยู่ ก็มีความห่วงใจหรือความกังวล เป็นต้น ยังแผ่ยังระคายหรือ
คอยกวนอยู่ แต่ความสุขที่เรียกว่านิพพาน เป็นความสุขที่ไร้ทุกข์ จึงเป็น
ความสุขที่สมบูรณ์

นี่คือนิพพานที่ตอบในแง่ความสุข เมื่อตอบอย่างนี้แล้ว ก็มีความหมาย
ต่อเนื่องไปอีกแง่หนึ่งว่า ในเมื่อบุคคลนั้นมีความสุขอยู่ในใจเต็มที่ตลอด
เวลา เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อสิ่งอื่นใดแล้ว เขาก็ไม่ต้องหาความสุข ไม่ต้องทำ
อะไรเพื่อตนเอง

ขณะนั้นตัวเขามีปัญญา มีความสามารถอยู่อย่างเต็มที่ เพราะกว่า
จะพัฒนามาเป็นพระอรหันต์บรรลุนิพพานได้ ต้องผ่านการฝึกตนมา
อย่างเต็มที่ ถึงตอนนี้ พลังความสามารถเท่าที่มี ซึ่งไม่ต้องใช้เพื่อตัวเอง
เลยแล้วก็เอาไปทำเพื่อโลกอย่างเดียว โดยสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น หลักที่พันอยู่ด้วยกันสองอย่างนี้สำคัญมาก คือ
“บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก”

อันนี้คือจุดหมายของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีภาวะสัมพัทธ์ในระหว่าง
ด้วยว่า ยิ่งคนไหนพัฒนาใกล้นิพพานเท่าไร เขาก็ยิ่งมีความพร้อมที่จะ
ทำการเพื่อโลกได้มากขึ้นเท่านั้นด้วย เพราะเขาจะมีความพึงพาขึ้นต่อ
ปัจจัยภายนอกน้อยลง พร้อมกับพึ่งตัวเองได้ เป็นอิสระมากยิ่งขึ้น กับทั้ง
ในขณะเดียวกัน ก็มีความสามารถ มีสติปัญญาที่จะทำอะไรๆ ได้ดี
ได้มากขึ้นด้วย

ถ้าศรัทธายังมี ปัญหาสุขภาวะก็ยังไม่มา

อย่างที่ว่าแล้ว เวลานี้เป็นช่วงตอนสำคัญ ที่เราจะต้องลุกขึ้นมา *ปฏิกรรม* และปฏิกรรมที่สำคัญ ก็คือการแก้ไขพัฒนาเรื่องคุณภาพของคนไทย อันนี้เป็นเรื่องใหญ่อย่างยิ่ง จะมัวนอนใจอยู่ไม่ได้

ทีนี้ในกรณีที่คนทั่วไปยังลุกขึ้นมาตั้งหลักตั้งตัวเป็นผู้กระทำยังไม่ไหว ก็ต้องอาศัยศรัทธา คือ คนที่เป็นผู้นำต้องดีมีปัญญาให้คนในสังคมเห็น เมื่อคนเห็นแล้ว เกิดความมั่นใจ คนก็จะมีศรัทธา เมื่อคนมีศรัทธา สุขภาวะก็จะดีขึ้นมาทันที

ศรัทธาเป็นคุณสมบัติทางจิตใจที่สำคัญ แต่ไม่ใช่ศรัทธาแบบงมงาย ไม่ใช่ศรัทธามีเดบอด แต่เป็นศรัทธาที่เชื่อมคนเข้ากับปัญญา คือศรัทธาในคุณธรรมความดี ศรัทธาในปัญญาความสามารถ

ถ้าผู้บริหารประเทศชาติบ้านเมืองมีคุณธรรม มีจิตใจดี มีความประพฤติดี มีปัญญาแก้ปัญหาได้เก่ง ประชาชนก็มีศรัทธา พอประชาชนมีศรัทธาในบ้านเมือง ในนักการเมือง ในผู้บริหารประเทศชาติ สุขภาวะก็ดีขึ้นมาทันที

แต่เวลานี้ ที่เป็นปัญหาสุขภาวะกันหนักหนา ก็เพราะปัญหาสำคัญ คือความขาดศรัทธา หดศรัทธา แล้วก็เลยเกิดภาวะไร้ศรัทธา

คนที่เคยชินมากับระบบพึ่งพา ตั้งตัวไม่ทัน หรือที่จริงคือตั้งตัวไม่ถูก ตั้งหลักไม่เป็น หรือไม่มีหลัก ก็กลายเป็นผู้ถูกกระทำอย่างเต็มที่ ก็เลยกะปลกกะเปลี้ย เบื่อหน่าย ถดถอย ท้อแท้ หดเหี่ยวหมดแรง กลายเป็นภาวะวิกฤตศรัทธา หรือสูญญากาศแห่งศรัทธา

เวลานี้คนไม่มีศรัทธา เห็นพระ ก็ไม่มีศรัทธา เห็นผู้บริหารประเทศชาติ ก็ไม่มีศรัทธา ก็ใจเสีย รู้สึกอ้างว้าง ขาดความเชื่อมั่นต่อวิถีของสังคม และต่อชะตากรรมของประเทศชาติ เป็นต้น สุขภาวะจะเหลือได้อย่างไร ก็จิตใจ หงุดหงิด หงอยเหงา เศร้า หม่นหมอง หดหู่ ห่อเหี่ยว ท้อแท้

แต่ถ้าคนมีศรัทธาขึ้นมา เห็นท่านที่ทำงานเป็นผู้นำ มีจิตใจดี มีปัญญา มีความสามารถ มีเจตนาสุจริต จริใจ หัวดีต่อชาวบ้านจริงๆ ทำอะไรก็ตั้งใจทำเพื่อประชาชน มุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์สุขของสังคม ศรัทธาก็มา พอศรัทธามา ใจเขาก็มีแรงขึ้น ก็หายป่วย

รวมความว่า ศรัทธามีความสำคัญมากในขั้นพื้นฐานนี้ มันเป็นตัวเชื่อมใหญ่ในสถานการณ์ทั่วไป ซึ่งผู้ทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองจะช่วยเหลือประเทศชาติได้มาก ด้วยการสร้างศรัทธาขึ้นมา

พอสร้างศรัทธาขึ้นมาได้ ประชาชนก็ใจดี สดชื่น มีเรี่ยวแรง ก็หายป่วย แล้วประชาชนก็จะร่วมมือในการแก้ปัญหาของสังคมประเทศชาติ ด้วยศรัทธานั้น และศรัทธานั้นก็จะช่วยให้เรามาพังกัน ทำให้ได้ปัญญา ศรัทธาจึงเป็นสะพานเชื่อมต่อไปสู่ปัญญา

ถ้าอยู่เพียงด้วยศรัทธา ความมั่นคงปลอดภัยแท้ก็ยังไม่

แต่นั้นเป็นขั้นพื้นฐาน สำหรับกรณีทั่วไป แต่ยังมีกรณีซับซ้อน ที่ทำให้ศรัทธาอาจจะไม่ปลอดภัย ถึงได้บอกว่าศรัทธานั้นต้องมากับปัญญา

ถ้าคนไม่มีหลัก คือไม่มีปัญญาที่รู้หลักหรือรู้ทัน อาจจะกลายเป็นศรัทธาตาบอด หรือศรัทธาไปตามหลอกก็ได้ และศรัทธาตามหลอกนั้นก็พายุอันตรายมาให้อย่างยี้ดยื้อยาวนาน จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องพัฒนาคนให้มีปัญญาให้ได้

ดูง่าย ๆ ถึงจะมีศรัทธา แต่ถ้าคนทั่วไปยังอ่อนเปลี้ยอยู่ด้วยสภาพจิตแบบรอกผลดลบันดาลละก็ สังคมก็ไปไม่ไหว เขาอาจเปลี่ยนจากรอกเทวดาบันดาล มาขอให้ผู้นำหรือผู้ปกครองช่วยบันดาล

ถ้าผู้นำมีเจตนาดีจริง และถ้าคนเขามีศรัทธาในผู้นำนั้น ผู้นำก็ต้องใช้ศรัทธาเป็นเครื่องพาคนออกจากลัทธิรอกผลดลบันดาล ไปสู่การพึ่งตนด้วยความเพียร และปัญญาให้ได้ ถ้าอย่างนี้ ศรัทธาจึงจะเป็นประโยชน์

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่ง ในเรื่องรอกเทวดามาบันดาลให้ นั้น ไม่ว่าจะเป็นการรอกเทวดาในสวรรค์ หรือรอกเทวดาในโลกมนุษย์ก็ตาม ก็ต้องระวังทั้งนั้น เพราะว่า ถ้าเป็นเทวดาดี ท่านจะไม่ให้คนมัวแต่รอกผลดลบันดาลไม่ให้มัวมัวหวังผลจากการบันดาลของท่าน

อย่างเรื่องพระมหาชนก ที่ในหลวงทรงพระราชนิพนธ์จากชาดกไฉนางมณีเมขลาเป็นเทพธิดา เธอมาช่วยพระมหาชนก เพราะพระมหาชนกอ่อนวอนก็เปล่า

พระมหาชนกเป็นผู้ที่ไม่ยอมอ่อนวอนเทวดา ตอนเรือแตก คนทั้งหลายบ้างก็เอาแต่พิโรธบ้าง โศกเศร้าปริเทวนากการ บ้างก็มัววุ่นวายกับการอ่อนวอนให้เทวดาช่วย พระมหาชนกไม่เอาด้วย แต่ท่านใช้ปัญญา พิจารณาว่าเราจะไปอยู่ที่จุดไหนของเรือดีนะ เพราะว่าในเวลาที่เรือล่มลงในท้องทะเลแล้ว เราจะอยู่ได้ดีที่สุด และจะต้องเตรียมตัวอะไรบ้าง เช่น มีไม้สำหรับเกาะช่วยลอยตัวในน้ำ เป็นต้น ก็เตรียมตัวให้พร้อมเต็มที่ โดยใช้ปัญญาคิดแก้ปัญหาตอนวิกฤต

พอเรือล่ม พวกอ่อนวอนเทวดาก็ตายหมด พระมหาชนกว่าย่น้ำมาได้ ๗ วัน ก็ยังไม่เห็นฝั่ง แต่ก็ไม่หยุดความเพียร

ฝ่ายนางมณีเมขลาเป็นเทวธำรักษามหาสมุทรเห็นเข้า ก็เลยมาดู เพราะมีหน้าที่ดูแลรักษามหาสมุทร ตอนแรกก็มาเยาะเย้ยว่าว่ายน้ำไปทำไม ว่ายมา ๗ วันแล้วยังไม่เห็นฝั่ง มีหวังตายเปล่า เลยเกิดเป็น บทสนทนาระหว่างพระมหาชนกกับนางมณีเมขลา

พระมหาชนกพูดจาให้เห็นว่า เมื่อเป็นมนุษย์ ก็ต้องเพียรพยายามไป ตราบใดยังไม่ตาย ถึงไม่เห็นทางก็ต้องพากเพียรหาทางไปเท่าที่ปัญญา ของตัวเองจะมองเห็นได้ ทำไปจนถึงที่สุด ตายแล้วไม่เป็นหนี้ใคร พูดเหตุผล ไปจนกระทั่งนางมณีเมขลาเลื่อมใสเลยพาขึ้นฝั่ง

อันนี้เป็นคติของพระพุทธศาสนา ว่าเราต้องใช้ความเพียรของตัวเอง ให้เต็มที่ เทวดาก็เหมือนผู้ใหญ่ทั้งหลาย ต้องช่วยคนที่เขาทำความดี และ มนุษย์คนนี้ คือมหาชนกนั้น ก็ไม่ได้อ่อนวอนเทวดาเลย ตัวก็ทำหน้าที่ ของตนเองไป ฝ่ายผู้ใหญ่ที่ดี ได้แลเห็นคุณความดี ก็มาช่วยตามหน้าที่ ของตน และตามเหตุผลที่ได้พิจารณา ไม่ได้ช่วยเพราะเขาอ่อนวอน

แม้แต่निทานอิสปสั้นๆ ก็ให้คติสอนธรรมไว้ ชายคนหนึ่งขับเกวียน ไปติดหล่มอยู่ในป่า ลงมาคุกเข่าสวดมนต์อ่อนวอนขอให้เทวดาช่วย เทพารักษ์ก็เลยมาสอนเขาให้รู้จักใช้เรี่ยวแรงกำลังและบ่าของตัวเองแก้ไข ปัญหา ก็เอาเกวียนขึ้นมาจากหล่มได้ นี่ก็ง่ายๆ เทวดาดี ไม่ว่าเมืองฝรั่ง หรือเมืองไหน ก็สอนคนให้รู้จักพึ่งตนเอง

เทวดาที่ไม่ดีนั้น ไม่ต้องการให้ใครมีความดีงามมีความเจริญขึ้นไป เหนือตัว ไม่ต้องการให้สัตว์ทั้งหลายพ้นไปจากอำนาจของตน หรือ มิฉะนั้นก็หาทางที่จะดั่งรังครอบงำสัตว์ไว้ให้อยู่ใต้อำนาจของตน

เทวดาที่มุ่งร้ายเอาคนไว้ได้อำนาจนี้ เป็นเทวดาใหญ่มากเสียด้วย เรียกว่า “มาร”

วิธีของมารนั้น มี ๒ อย่างตรงข้ามกัน

อย่างแรกก็คือ คอยทำลายล้างและขัดขวางคนที่ทำความดี หรือ คนที่ทำการสร้างสรรค์ กีดกันคนไม่ให้เข้าถึงสิ่งที่ดีงามหรือทางที่จะนำไปสู่ความสุขความเจริญ

แล้วอีกอย่างหนึ่งที่ตรงข้าม คือ คอยล่อหลอกคนให้ติดเพลินอยู่กับสิ่งบำรุงบำเรอ หรือให้ลุ่มหลงมัวเมาจมอยู่กับความสำเร็จสำราญต่างๆ

ในการล่อหลอกมนุษย์นั้น มารมีอุปกรณ์สำคัญ ๒ อย่าง คือ เบ็ด กับ บ่วง

“เบ็ด” สำหรับติดเหยื่อล่อ อย่างเวลานี้สังคมไทยก็ติดเหยื่อล่อที่เบ็ดกันเยอะเยาะไปหมด นี่ก็คือติดเบ็ดมาร พอลคนติดเบ็ด มารก็โยน “บ่วง” มารัดมัดไว้ คราวนี้ติดบ่วงมารแล้ว ก็ไม่ต้องพินกันเลย

มารเป็นเทวดาที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ อยู่ในสวรรค์ชั้นสูงมากเรียกว่า พรนิมิตตสวรรค์ เทวดาใหญ่นี้ไม่ต้องการให้ใครพ้นไปจากอำนาจของตัวเอง ก็เลยกำจัดขัดขวางคนดี พร้อมทั้งใช้วิธีการอันชาญฉลาดต่างๆ มายั่วยวนชักจูง ดักล่อมนุษย์ไว้

เทวดาก็ปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง ให้เป็นไปตามธรรม ในทางที่จะส่งเสริมการพัฒนามนุษย์ เทวดาไม่ดีก็ล่อหลอกตามวิธีของมารไป

ถ้ามีเรื่องขึ้นมา เราก็เอาธรรมเป็นประมาณ ถือหลักการเป็นเกณฑ์ จะเอาคนมาวัดกับคน เป็นมาตรฐานไม่ได้ เราจะวัดคน ก็วัดกันที่ธรรมนั้น

ไม่ต้องเถียงกัน และไม่ต้องเถียงกับคนที่มาช่วยวัดด้วย เพราะเราเอาธรรมเป็นเกณฑ์ ดูซิว่าตามเกณฑ์นี้ นายคนนั้นได้เท่าไร นายคนนี้ได้เท่าไร ก็ว่ากันไป

ถ้าคนเกิดปัญหากัน ก็ไม่ต้องมาสู้กันกับคน แต่ให้ไปสู้กับธรรม สู้กับความจริง สู้หน้าความจริงไปเถิด ตัวมีปัญหาอะไร ก็สู้กับความจริงไป ไม่ต้องมาเสียเวลาสู้กับคน ซึ่งจะเกิดปัญหาไม่จบไม่สิ้น สู้กับธรรมดีที่สุดแล้ว เอาธรรมมาวัด แล้วธรรมก็ตัดสินให้เลย

พัฒนาคุณภาพคน ต้องให้ถึงขั้นพึ่งตนได้ด้วยปัญญา

ที่นี่ คนจะเอาธรรม เอาหลักความจริงความถูกต้องดีงาม เอาหลักการ แม้กระทั่ง เอาธรรมในระดับที่เรียกว่ากฎหมาย มาเป็นมาตรฐานวัด มาเป็นเกณฑ์ตัดสินได้ คนก็ต้องรักธรรม ต้องรู้ธรรม และคนจะรู้ธรรมได้ ก็ต้องให้เขาพัฒนาปัญญาขึ้นมา ให้เขาเป็นคนที่มีปัญญา

เราบอกว่าประเทศนี้เป็นประชาธิปไตย มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย แล้วถามบอกกันว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน หรือประชาชนเป็นผู้ปกครอง

เมื่อประชาชนปกครอง เป็นเจ้าของประชาธิปไตย เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เขาก็ต้องรู้เข้าใจประชาธิปไตยของเขาให้ชัดให้ดี และต้องรู้จักใช้อำนาจอธิปไตย มิฉะนั้น เขาจะปกครองได้ หรือมีประชาธิปไตยให้ดีได้อย่างไร มันย่อมเป็นไปได้อยู่เอง

ถ้าประชาชนไม่รู้ไม่เข้าใจประชาธิปไตย และใช้อำนาจอธิปไตยไม่เป็น ก็เปิดช่องให้นักการเมืองร้ายเอาอำนาจอธิปไตยนั้นไป “เล่น” กัน เอาไป exploit เอาไปปู้ยี่ปู้ยำ บ้านเมืองก็เป็นประชาธิปไตยไม่ได้สักที

เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้ประเทศเป็นประชาธิปไตย ก็ต้องให้ประชาชน
รู้เข้าใจประชาธิปไตยให้ชัดให้ดีให้ได้ การศึกษาของชาติ ไม่ว่าในแบบ
หรือนอกแบบ ต้องให้มวลชนพัฒนาปัญญาขั้นนี้ขึ้นมาให้ได้ เป็นเกณฑ์
เป้าหมายอย่างต่ำที่เด็ดขาด มิฉะนั้น จะพูดไปทำไมว่าเมืองไทยเป็น
ประเทศประชาธิปไตย มันไม่มีความหมายอะไรเลย

ยิ่งกว่านั้น เมื่อประชาชนเป็นผู้ปกครองประเทศ นักการเมืองก็เป็น
ผู้สนองงานของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนั้น ประชาชนที่มีธรรม มีปัญญา
กับนักการเมืองที่มีความดีงามมีความสามารถ ก็มาร่วมกันทำให้การปกครอง
แบบประชาธิปไตยนั้นสัมฤทธิ์จุดหมาย

แต่ถ้าสภาพทั่วไปยังเป็นดังได้เห็นกันอยู่ว่า นักการเมืองที่ไม่ดี
มาเที่ยวหลอกล่อประชาชนได้ ก็คือเรามีผู้ปกครองประเทศที่ด้อยคุณภาพ
ซึ่งขาดปัญญา ไม่รู้เท่าทัน แม้แต่นักการเมืองของตัวเอง แล้วจะปกครองประเทศ
ได้อย่างไร ประชาธิปไตยจะดีหรือแม้แต่แค่อยู่ไปได้อย่างไร คงไม่พ้นต้อง
เรียกว่าเป็นประชาธิปไตยชนิดหัวทิ่มดิน

ประชาชนจะปกครองประเทศได้ ก็ต้องเป็นคนี่ปกครองตัวเองได้
และจะปกครองตัวเองได้ ก็ต้องพอพึ่งพาตัวเองได้ โดยรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ
มีกินมีอยู่มีใช้ ที่เรียกว่าพึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ สามารถดูแลรับผิดชอบ
ครอบครัว อยู่ในชุมชนร่วมกับเขาได้ เป็นที่ยอมรับนับถือหรือไม่เป็นพิษ
เป็นภัย ที่เรียกว่าพึ่งตนได้ทางสังคม เป็นต้น แล้วในที่สุดก็ครอบคลุมด้วย
การมีธรรมรู้ธรรมพึ่งตนได้ทางปัญญา จึงจะปกครองประเทศให้ดีได้

เพราะฉะนั้น จึงต้องพัฒนาคน และในแง่ของประชาธิปไตยนี้ ก็คือ
จะต้องพัฒนาความสามารถพึ่งตน พัฒนาปัญญาของประชาชน ต้อง

พัฒนาจิตใจนักการเมือง ต้องพัฒนาประชาชนและนักการเมืองให้ถึง
ธรรมถึงปัญญา

ถ้ามัวจมกันอยู่ในความประมาท หรือได้แต่ฉวยโอกาสในการแอบอ้าง
ชื่อประชาธิปไตยเพื่อความมุ่งหมายส่วนตัว ไม่รีบเร่งให้ประชาชนพัฒนา
ที่จะพึ่งพาตนได้อย่างที่กล่าวมา ก็คงมีแต่คำว่าประชาธิปไตย สำหรับไว้
อ้างในการต่อสู้ระหว่างกลุ่มชนต่างฝ่ายที่ปกป้องแย่งชิงผลประโยชน์และ
อำนาจของตนกันอยู่เรื่อยไป

ความจริงใจ ซื่อสัตย์ มุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนโดยสุจริต
ให้มวลชนมีและใช้โอกาสในการพัฒนาชีวิตพัฒนาคุณภาพอย่างเต็มที่
โดยทำการด้วยปัญญาสามารถอย่างจริงจังเท่านั้น จะนำ จะขับเคลื่อนและ
สร้างสรรค์สังคมไทยให้มีประชาธิปไตยที่แท้จริงได้

๔. วิกฤตศรัทธา คือโอกาสฟื้นฟูสภาวะทางปัญญา

เป็นโอกาสดีที่เกิดวิกฤตศรัทธา จะได้ตื่นขึ้นมาใช้ปัญญาเสียที

ผู้ฟัง: ขณะนี้มี “วิกฤตศรัทธา” เกิดขึ้นรอบตัว ไม่รู้จะทำ
อย่างไร ทำอะไรไม่ได้

ท่านเจ้าคุณฯ: ศรัทธาในคนไม่สำเร็จ ก็ศรัทธาในธรรมสิ แน่นนอนยังยืน
กว่า ศรัทธาในธรรมต้องมีเป็นหลักอยู่แล้ว เมื่อคนไม่ตั้ง
อยู่ในหลัก ก็ตัดคนไปเลย ไม่เอาแล้ว เราศรัทธาในธรรม
ในตัวหลักการตัวความจริง ถึงคนจะเป็นอย่างไรไป
ธรรมก็ยังอยู่ ธรรมก็เป็นหลักอยู่ ไม่ไปไหน

เมื่อเอาธรรมเป็นหลักแล้ว เราก็หันไปคิดที่จะเอาธรรมมาใช้แก้ปัญหา เราก็ตั้งหลักตั้งตัวขึ้นมาให้เข้มแข็ง ไม่ไปมัวรอหวังพึ่ง คือ เมื่อเราศรัทธาใคร ก็คือเราเห็นว่าท่านผู้นั้นพึ่งได้ ถ้าเราศรัทธาไม่ได้จริงๆ เราก็มาศรัทธาอยู่กับธรรม ไม่ต้องไปหมดศรัทธา

ศรัทธาในธรรมเป็นหลักยืนตัว ศรัทธาในคนนั้นอ่อนแอได้พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักอ่อนของศรัทธาในคน และไม่ให้หยุดอยู่แค่นั้น พระสาวกมาศรัทธาในพระองค์ พระองค์ยังทรงเตือน คือ ยอมให้ใช้เป็นจุดเชื่อมในเบื้องต้น แล้วพระองค์ก็ตรัสบอกว่า ศรัทธาในตัวบุคคลมีข้อเสียอย่างนั้นๆ หนึ่ง สอง สาม สี่พระองค์ตรัสหมด

เมื่อไหร่ ได้ยินบอกว่าเกิดมีวิกฤตศรัทธา ก็เราพูดกันนักหนาว่า ให้เอาวิกฤตเป็นโอกาส นี่ก็ถึงเวลาแล้ว ต้องเอาวิกฤตเป็นโอกาส

อย่างน้อยวิกฤตศรัทธานี้ ก็ต้องทำให้เราตื่นตัวขึ้นมา ต้องรู้ตัวว่า เราได้ปล่อยตัวกันมา ฝากชีวิตและสังคมให้ขึ้นต่อศรัทธาอย่างเดียว หวังพึ่งแต่ศรัทธา จนจะกลายเป็นคนที่ไม่ใช่หลักของตัวเอง จึงเห็นชัดว่า พอเสียศรัทธา ก็อ่อนนอกอ่อนในใจ มือไม้ปวดเปื่อย ถ้ามีฉะนั้นก็ตรงข้ามกลายเป็นเกิดเป็นปฏิกิริยาจะทำความรุนแรง

วิกฤตนี้ต้องมาทำให้เราตื่นขึ้นว่า คนไทย สังคมไทยฝากชะตากรรมให้ขึ้นต่อศรัทธามากไปจนจะเสียดุลแล้ว หลงลืมด้านปัญญา ไม่พัฒนามันเลย ก็เลยไม่มีหลัก ไม่รู้ธรรม พอสูญเสียศรัทธา ก็ป้อแป้ ท้อแท้ เบื่อหน่ายอย่างเดียว ตั้งหลักไม่ได้ เพราะไม่มีหลักจะตั้ง

ที่ถูกต้อง ศรัทธากับปัญญาอย่ามโนกัน จะมีศรัทธาก็ต่อเมื่อปัญญามองเห็นเหตุผลเห็นความจริงว่าน่าเชื่อถือ เมื่อศรัทธาแล้ว ก็ทำให้

ตั้งใจศึกษาใส่ใจพิจารณาเรื่องนั้นๆ อย่างจริงจัง จึงทำให้เจริญปัญญา

ตอนนี้เอาปัญญามาเป็นหลัก ปัญญานั้นรู้ธรรม ปัญญาก็เอาธรรมเป็นหลัก ปัญญาที่จับคือมันอยู่กับธรรม เป็นตัวเข้าถึงธรรม พอปัญญามาจับใจก็มีกำลังเข้มแข็งขึ้นมาทันที ก็หายป่วยทางอารมณ์ มีความรู้สึกดีขึ้น

ขอให้ทุกท่านเข้มแข็งทางปัญญา โดยมองไปที่ธรรม ปัญญาที่พาเอาธรรมมาตั้งเป็นหลักให้ เราก็หายป่วยทางปัญญา เกิดมีพลังเข้มแข็งทางปัญญา มีสุขภาพะทางปัญญาแล้วทีนี้ละ สุขภาวะทางจิตใจ ทางสังคม ทางกาย ก็จะมาตามมา ไม่มากก็น้อย ตามมาแน่ๆ

คนเรานี่ เมื่อปัญญายังไม่มาตั้งธรรมเป็นหลักให้ ส่วนมากก็จะไปขึ้นอยู่กับความรู้สึก ว่าชอบใจ หรือไม่ชอบใจ

แล้วความชอบใจหรือไม่ชอบใจนั้น ก็จะครอบงำใจ เป็นตัวนำความคิด ที่เรียกว่าไปกับอารมณ์ พอไปกับอารมณ์ ก็ล่องลอย คือไม่มีหลัก หรือไม่อยู่กับหลัก ตอนนั้นก็ป่วยแล้วละ

ที่ว่าพระบอกธรรมให้โยมเอาไปใช้วัดคนนั้น ก็คือเปิดโอกาสให้ปัญญาเข้ามานั่นเอง พอโยมเอาธรรมเอาหลักการไปใช้วัดคน ก็ต้องใช้ปัญญา พอปัญญามาตั้งหลักให้ ก็มีทางไปขึ้นมาทันที

เพราะฉะนั้น เริ่มต้นจึงให้มีสติ ไม่ยอมให้ใจไปขึ้นอยู่กับหรือเลื่อนไหลไปกับความชอบใจและไม่ชอบใจ ตั้งหลักทันทีว่า ไม่เอาความชอบใจหรือไม่ชอบใจมาเป็นตัวกำหนด

แล้วเราก็เอาธรรมมาเป็นตัวกำหนดอย่างที่ว่า “เอาธรรมเป็นประมาณ เอาหลักการเป็นเกณฑ์” อารมณ์ไม่มี ความรู้สึกหมดอิทธิพลไปเลย

เมืองไทยจะฟื้นเต็มที่ เมื่อยอดพระเจดีย์กลับเต็มขึ้นมา

รวมความว่า การพัฒนาคุณภาพของคนไทย เป็นจุดสำคัญในการพูดวันนี้ เราต้องมีการพัฒนาคุณภาพพลเมือง อย่างน้อยก็อย่าให้อ่อนแอ ต้องให้เข้มแข็ง ให้คนไทยหวังผลจากการกระทำของตน ไม่ไปมัวหวังผลจากการดลบันดาลให้นับถือ เทวดาใหม่ให้ถูกต้อง แล้วก็ร่วมมือกับเทวดาดี อย่าไปหลงเชื่อมาร

ที่นิมนต์อาตมาพูด ก็ด้วยความหวังร่วมกันว่า ทำอย่างไรเราจะช่วยให้สังคมไทย รวมไปถึงสังคมโลกทั้งหมด ฟื้นไปได้จากความเสื่อม สามารถตั้งตัวตั้งหลักได้ และพัฒนาไปสู่ความเจริญงอกงามที่เรียกกันว่าเป็นความยั่งยืนที่แท้ ไม่ใช่ยั่งยืนอยู่แค่สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยั่งยืนในสันติสุขที่แท้จริง ตั้งแต่ในจิตใจคนเป็นต้นไป

การที่จะเป็นอย่างนั้นได้ ก็ด้วยการที่เราทุกคนต้องมีกำลัง และมีกำลังที่สำคัญก็มีหลายอย่าง หมายถึง กำลังกาย โดยมีสุขภาวะทางกายดี กำลังใจ โดยมีสุขภาวะทางจิตใจ หรือสุขภาวะทางอารมณ์ดี และมีสุขภาวะทางสังคมที่ดี

อย่างน้อยเมื่อยังเริ่มตั้งตัว ยังไม่ได้อะไร ก็ให้มีความสามัคคีกัน ในหมู่คนที่มีเจตนาดี เพื่อว่าความสามัคคีนั้นจะได้เป็นกำลังทางสังคม ซึ่งจะทำให้เกิดมีสุขภาวะทางสังคมขึ้นมา แล้วเราก็จะมาเอื้อต่อกัน มาเสริมสุขภาวะของกันและกันเป็นการย่นทางให้เกิดสุขภาวะทางจิตใจ และเป็นเครื่องประกันสุขภาวะทางกาย

แต่ทั้งนี้ ในที่สุด จะต้องให้มีสุขภาวะทางปัญญาให้ได้

คนไทยจะต้องมีปัญญาที่เข้มแข็ง จะมองเรื่องอะไร ต้องมองให้ชัด จะศึกษาอะไร ต้องให้รู้เข้าใจชัด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนของเรา จะต้องให้เขาพัฒนาตัวขึ้นมาชนิดได้ปัญญาที่แท้ ไม่ใช่อยู่แค่สักแต่ว่าความโก้ แต่จะต้องกระจ่างแจ่มแจ้ง เรียนรู้อะไรต้องชัดเจน ให้เกิดปัญญาที่แท้จริง แล้วเราก็จะมาช่วยกันแก้ปัญหาสร้างสรรค์สังคมได้จริง สังคมก็จะเดินหน้าไปได้

เมื่อเราเดินหน้าถูกต้อง เริ่มมีปัญญา ศรัทธามันจะมาเอง เช่น ศรัทธาในหลักความจริง ศรัทธาในความถูกต้องดีงาม ศรัทธาในธรรม ศรัทธาในคนที่มีธรรมมีความจริง ความถูกต้องความดีงามนั้น พอศรัทธามา คนก็มีความเข้มแข็งในตัว แล้วคนที่มีศรัทธาถูกต้องด้วยกัน ก็สามัคคีกัน สังคมก็เข้มแข็ง แล้วก็ทำให้สังคมของเราเดินไปข้างหน้าอย่างมีจุดหมาย ไม่ใช่แค่วิ่งคว้างเลื่อนลอย

เดี๋ยวจะบอกว่า พม่ามาเผากรุงเก่า ทำลายพระเจดีย์พังพินาศ เจดีย์ยอดหักไปตั้งนานแล้ว คนไทยยังปล่อยปละละเลย ไม่สร้างต่อยอด พระเจดีย์ คนไทยเดี๋ยวนี้จึงยังคว้างคว้างอยู่เหมือนกับเจดีย์ที่ไร้ยอด คือไม่มีจุดหมาย

เจดีย์จะต้องมียอด เราจะมีฐาน มีอะไรต่อยอดอะไรก็ตาม ในที่สุดเจดีย์จะสมบูรณ์ได้ ก็คือต้องมียอด เจดีย์ขาดยอดไม่ได้ ตอนนี่ต้องทำยอดพระเจดีย์ให้มีขึ้นให้ได้ อย่าให้เป็นเจดีย์หักอยู่ทีกรุงเก่าอย่างเดียว แล้วสังคมไทยก็จะเดินหน้าไปได้ด้วยดี

ต้องฟื้นฟูกรุงเทพกรุงไทยขึ้นมาอีกครั้ง เพราะกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ก็มาต่อด้วย กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ เมื่อฟื้นฟูกรุงได้ และทำให้ฟูขึ้นไปเจริญงอกงามแล้ว ก็จะได้เป็นกำลังไปสร้างสรรคโลกต่อไปด้วย

ขอให้ทุกท่านมีกำลังทุกอย่างดังที่กล่าวมา ช่วยกันเสริมสร้าง
ให้ประเทศชาติสังคม มีความเจริญงอกงาม และมีความสุขที่แท้จริง
ยั่งยืนสืบต่อไป ขอให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัยทุกเมื่อ

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๕๓). **กรรมของคนไทย ทำกัน
ไว้เอง (ถึงเวลามาแก้กรรมกันเสียที)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม :
จ.เจริญอินเตอร์พริ้นต์ (ประเทศไทย) จำกัด.

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

คำประกาศเกียรติคุณ
ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี เกิดเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔ ณ จังหวัดกาญจนบุรี สำเร็จการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิตจากคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล และได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์และทุนมูลนิธิ “อานันทมหิดล” ศึกษาต่อจนสำเร็จดุขฎีบัณฑิตด้านโลหิตวิทยาจากมหาวิทยาลัยโคโลราโด สหรัฐอเมริกา และด้านพันธุศาสตร์จากมหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ดำรงชีวิตเรียบง่ายอยู่บนรากฐานของความเป็นไทย รักการศึกษา เรียนรู้ ค้นคว้า อุทิศตนทำงานด้วยความเสียสละอย่างมีความสุข ทำหน้าที่ในแวดวงของตนด้วยสติปัญญาและสัมปชัญญะได้อย่างสมบูรณ์ สามารถเชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ากับความรู้ทางสังคมศาสตร์ แล้วขยายวงออกมาในด้านการพัฒนาเด็ก การศึกษา การศาสนา วัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเน้นความสำคัญในบทบาทขององค์กรชุมชน และท้องถิ่น ตลอดจนการพึ่งพาตนเอง เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี มีบทบาทและความสามารถในการเชิงความคิดที่เป็นองค์รวมและบูรณาการตั้งวิศกรสังคมผู้มีความรู้ความเข้าใจในรากฐานของชีวิตและสังคมอย่างลุ่มลึกชัดเจน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักธรรมทางศาสนาและภูมิปัญญาไทยดั้งเดิมที่ผสมผสานกลมกลืนสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเตือนสติสังคมไทยได้อย่างเหมาะสมนำไปสู่การเชื่อมประสาน การพัฒนา ป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนมาอย่างเด่นชัด ควรแก่การเชิดชูเกียรติในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี

ศ.นพ. ประเวศ วะสี

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

แก้ไข ๖ วิกฤตการณ์สังคม เริ่มจากปฏิรูปทางความคิด

ชีวิต แนวคิด และงาน
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ประวัติชีวิตและครอบครัว

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เกิดเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ณ บ้านเลขที่ ค ๑๐๓ ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวน ๕ คน ของนายคล้ายและนางกิม วะสี

ในวัยเด็ก ฐานะทางบ้านค่อนข้างยากจน บิดามีอาชีพทำไร่ เมื่อการทำไร่ฝืดเคืองก็เปลี่ยนอาชีพมาทำการค้าขายด้วยการล่องแพขายไม้ และในที่สุดก็ตั้งร้านขายของชำ สินค้าพื้นเมืองและสินค้าที่จำเป็นแก่การบริโภคที่ตำบลโคกสำโรง จังหวัดกาญจนบุรี ชีวิตในวัยเยาว์ต้องช่วยบิดา ประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว เช่น แจวเรือ ถ่อเรือ ล่องแพบรรทุกสินค้า ไปขายรวมทั้งช่วยเหลืองานต่างๆ ภายในบ้าน ทั้งกวาดบ้าน ถูบ้าน ตักน้ำ ล้างถ้วยชาม เป็นต้น การที่บิดามารดาเป็นคนขยันขันแข็งมีความบากบั่นอดทน มีผลให้บุตรชายได้รับการอบรมสั่งสอนและเห็นแบบอย่างที่ดีทำให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริตและมีธำรงมาตั้งแต่เยาว์วัย

นอกจากนี้สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี อยู่อาศัยมาตั้งแต่เล็กยังเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต แนวคิดและทัศนคติของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ ด้วย การอยู่อาศัยอย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติมีส่วนสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติและวิถีชีวิตแบบชุมชนซึ่งมีการพึ่งพาอาศัยกัน มีความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านเรือนเคียง ได้อยู่ใกล้ชิดกับญาติผู้ใหญ่และคนเฒ่าคนแก่

ส่วนนิสัยรักการอ่าน เริ่มมาจากการอ่านหนังสือให้ย่าฟังแล้วกลายเป็นความชื่นชอบของตนเองอย่างต่อเนื่อง ในวัยเด็กจึงอ่านหนังสือจำนวนมากทุกเรื่อง ทุกแนว อ่านอย่างหามรุ่งหามค่ำหรืออ่านเป็นวันๆ ได้โดยไม่เบื่อ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศจึงถือว่าหนังสือเป็นสิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของตนเป็นอย่างมากมีส่วนปลูกฝังทัศนคติในเรื่องคุณธรรม ความดีความชั่วและทำให้มีความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวางและเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

การศึกษา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เริ่มการศึกษาระดับชั้นมูลที่โรงเรียนวัดเหนือ จังหวัดกาญจนบุรี และเข้าเรียนต่อในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนประชาบาลเกาะลำโรง จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ความขยันหมั่นเพียร ความเอาใจใส่ในการศึกษาและผลการเรียนดีเด่นมีผลให้บิดาคิดที่จะส่งเสริมบุตรชายคนนี้ให้ได้รับการศึกษาสูงขึ้นไปอีกตามค่านิยมในสมัยนั้นที่นิยมให้บุตรเรียนสูงๆ เพื่อจะได้มีโอกาสเข้ารับราชการอันถือเป็นงานที่มีเกียรติและสบาย ไม่ต้องใช้แรงงานตรากตรำเหมือนอาชีพเกษตรกรดังเช่นบิดามารดาอีก

นายคล้ายผู้เป็นบิดาจึงกระเปียดกระเสียรายได้ของครอบครัวมาส่งเสริมให้บุตรชายได้เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนประจำจังหวัด ซึ่งบุตรชายก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างขยันขันแข็ง เนื่องจากเห็นความยากลำบากของบิดามารดาที่ต้องทนลำบากทำงานหนักเพื่อออกดอกเงินส่งเสียให้ตนได้เล่าเรียน ประกอบกับอุปนิสัยเป็นผู้ใฝ่การเรียนรู้ ชอบคิด ชอบอ่าน จึงใฝ่ใจที่จะศึกษาให้สูงยิ่งขึ้นอีก การศึกษาในโรงเรียนประจำจังหวัดช่วยให้เกิดความรู้และมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม จึงเกิดฉันทะที่จะไปศึกษาเล่าเรียนต่อในกรุงเทพฯ ความตั้งใจดังกล่าวสัมฤทธิ์ผล เนื่องจากสามารถเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ด้วยคะแนนดีเยี่ยม ทั้งๆที่มีอายุเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น อีกทั้งทางบ้าน เพื่อนฝูง ครูบาอาจารย์ ก็ล้วนแต่สนับสนุนให้เรียนต่อ ที่สำคัญคือการศึกษาที่สามารถสอบคัดเลือกเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้ตามที่ตั้งใจด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงเดินทางเข้ามาศึกษาต่อในเมืองหลวง อันเป็นเรื่องน่าตื่นตื้นมากในสมัยนั้น

การศึกษาที่กรุงเทพฯทำให้มีโอกาสได้เรียนรู้ความรู้ต่างๆ อีกมากมาย และได้อ่านหนังสือนานาประเภทอย่างเต็มที่ ความรู้สึกว่าตนเองเป็นเด็กบ้านนอก ไม่มีความรู้ความสามารถเทียบเท่าเด็กชาวกทม. และความสำนึกในความลำบากยากเข็ญของบิดามารดาที่ต้องดิ้นรนชวนขายเพื่อส่งเสียให้ได้เล่าเรียน เป็นสาเหตุสำคัญที่มีผลให้เกิดความขยันหมั่นเพียร มีความมุ่งมั่นที่จะเรียนให้ได้ดี ดำเนินชีวิตอย่างประหยัดและประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี จึงสามารถเรียนจบเตรียมอุดมศึกษา และสอบเข้าเรียนต่อชั้นเตรียมแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ และเข้าเรียนต่อแพทยศาสตร์ในคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลในปีเดียวกัน

ที่คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลนี้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เล่าว่าได้มีโอกาสอ่านหนังสือและศึกษาค้นคว้า ด้วยตนเองมาก เนื่องจากมีฉันท์เป็นคนรักการอ่านและมีตำราให้ค้นคว้ามามาก ผลการศึกษาจึงดีเยี่ยม สอบได้คะแนนเป็นที่ ๑ ตลอดหลักสูตร มีความรอบรู้ในวิชาที่ศึกษามากกว่านักศึกษาแพทย์โดยทั่วไป เนื่องจากชอบค้นคว้าอ่านหนังสือเพิ่มเติมเอง อย่างไรก็ตาม การขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติมนี้มีได้เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจที่ต้องการจะสอบให้ได้เป็นที่ ๑ หากเกิดขึ้นจากอุปนิสัยรักการเรียนรู้ มีฉันท์ใฝ่รู้และสนุกสนานในการแสวงหาความรู้ อาจารย์แพทย์ ๒ ท่านที่มีอิทธิพลและสร้างแรงบันดาลใจให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นผู้ใฝ่ใจในความรู้ คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ และศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ซึ่งศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี รู้สึกประทับใจและนิยมยกย่องตั้งแต่เข้าเรียนชั้นปีที่ ๑ ในคณะแพทยศาสตร์ เนื่องจากเห็นว่าทั้งสองท่านเป็นบุคคลที่สนใจเรื่องการสอนและการศึกษาหาความรู้ ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง เป็นผู้เสียสละและอุทิศตนเพื่อแสวงหาความรู้ที่จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ความรู้สึกนิยมยกย่องมีผลให้เกิดความตั้งใจที่จะปฏิบัติตนตามแบบอย่างอุปนิสัย “รักความรู้” จึงยิ่งเพิ่มพูนออกงามมากยิ่งขึ้น

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี สำเร็จการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมเหรียญทองในฐานะที่สอบได้คะแนนเป็นที่ ๑ ตลอดหลักสูตร ใน พ.ศ. ๒๔๙๘ เมื่อจบการศึกษาแล้วได้สมัครเข้ารับราชการเป็นแพทย์ในภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล นอกจากตรวจรักษาคนไข้แล้วยังทำงานที่ตนชอบอย่างต่อเนื่อง นั่นคือการศึกษาหาความรู้ด้วยความสนใจโดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยของศาสตราจารย์ แพทย์หญิง คุณสุภา ฦ นคร ทำวิจัยเกี่ยวกับโลหิตวิทยา

ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนส่วนพระองค์และต่อเนื่องด้วยทุนมูลนิธิอานันทมหิดลให้ไปศึกษาต่อจนสำเร็จปริญญาเอก ด้านโลหิตวิทยาจากมหาวิทยาลัยโคโลราโด สหรัฐอเมริกาแล้วไปศึกษาต่อด้านพันธุศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัย ลอนดอน ประเทศอังกฤษ การได้ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ เป็นโอกาสสำคัญที่ส่งเสริมให้ได้ศึกษาวิชาความรู้ต่างๆ อย่างกว้างขวางและได้เรียนรู้วิถีชีวิตและทัศนคติของคนในสังคมตะวันตก ความก้าวหน้าของการศึกษาและวิจัยในต่างประเทศมีส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี พัฒนาระบบความคิด โดยเฉพาะวิธีคิดให้ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นโดยผ่านการทำวิจัยซึ่งฝึกฝนให้ผู้วิจัยเป็นคนช่างสังเกต รู้จักการตั้งคำถาม และค้นหาวิธีการแสวงหาคำตอบเพื่อสร้างความรู้ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เล่าว่าการศึกษาวิจัยในต่างประเทศสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นอันมากถึงกับทำงานโดยไม่มีวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ เนื่องจากรู้สึกพอใจเป็นอย่างยิ่งกับการเรียนรู้และการค้นพบความรู้ใหม่ๆ ในการวิจัย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี สำเร็จการศึกษาและกลับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ จากนั้นเริ่มชีวิตการทำงานอีกครั้งในฐานะของแพทย์และอาจารย์แพทย์ในภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

ด้านชีวิตครอบครัว ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี สมรสกับแพทย์หญิงจันทพงษ์ (ประกอบผล) วะสี มีบุตรชาย ๑ คน และบุตรสาว ๑ คน ชีวิตครอบครัวของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี อบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้รู้จักคิดด้วยตนเองและให้เสรีภาพในการคิดและการตัดสินใจโดยมีผู้ใหญ่คอยดูแลให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด

การทำงานและผลงานของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นบุคคลที่ได้อุทิศตนเพื่อวิชาชีพและการพัฒนาชีวิตและสังคมในด้านต่างๆ อย่างกว้างขวางด้วยความตั้งใจจริง เสียสละและไม่คำนึงถึงผลตอบแทนหรือชื่อเสียงใดๆ ของตน นับเป็นบุคคลที่สร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอย่างสูง การทำงานและผลงานของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี อย่างต่อเนื่องยาวนานมานับกึ่งศตวรรษสามารถแบ่งพัฒนาการได้เป็น ๓ ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงแรก: อาจารย์แพทย์ดีเด่นผู้เชิดชูความรู้คู่คุณธรรม

งานสำคัญในช่วงแรกของชีวิตการทำงานของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี คือผลงานพัฒนาวิชาชีพด้านการแพทย์และสาธารณสุข โดยการทุ่มเทเวลาให้กับการสอนและการทำวิจัยอย่างเอาใจจริง เอาใจตามแบบอย่างของปฐนียบุคคลทั้ง ๒ ท่านที่ตนเองเคารพนับถือโดยไม่ใส่ใจที่จะขวนขวายแสวงหาทรัพย์สินจากวิชาชีพแพทย์เลยทั้งๆ ที่สามารถที่จะทำได้โดยไม่ลำบาก นอกจากตรวจรักษาคนไข้ในโรงพยาบาล การสอนและการทำวิจัยแล้วก็ได้ทำงานเพื่อหารายได้พิเศษเช่นการเปิดคลินิกเหมือนแพทย์ทั่วไป หากเลือกที่จะดำรงชีวิตด้วยรายได้จากการรับราชการเพียงอย่างเดียว แม้ว่ารายได้จะไม่มากนัก แทบจะไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของตนเองและภาระรับผิดชอบต่อครอบครัว จำต้องใช้จ่ายอย่างกระเปียดกระเสี้ยวแต่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ก็ยังมุ่งมั่นที่จะทำงานในหน้าที่เพียงอย่างเดียวเนื่องจากมีความสุขและความพอใจในงานที่ทำโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาความรู้ในงานวิจัย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสีและคณะ ได้ร่วมกันทำงานวิจัยอย่างต่อเนื่องเพื่อขยายพรมแดนแห่งความรู้ด้านโลหิตวิทยา โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับความผิดปกติของเม็ดเลือดแดงอันเนื่องมาจากกรรมพันธุ์ซึ่งทำให้เกิดโรคโลหิตจางที่เรียกว่าโรคธาลัสซีเมียซึ่งเป็นโรคที่เกิดขึ้นกับคนไทยมากที่สุด โดยพบมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในกลุ่มชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับคนเชื้อชาติมอญและเขมร ผู้ป่วยด้วยโรคนี้จะทุกข์ทรมานมากและเป็นโรคที่ถ่ายทอดทางพันธุกรรม งานวิจัยที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี และคณะ ได้ร่วมกันศึกษาค้นคว้านี้ช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุของโรคและแนวทางในการป้องกันรักษา ผลงานวิจัยดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ บทความวิชาการเกี่ยวกับโลหิตวิทยาของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารการแพทย์และวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงของต่างประเทศไม่น้อยกว่า ๒๐๐ เรื่อง นอกจากนี้ยังมีบทความภาษาไทยในวารสารวิชาการด้านการแพทย์และวิทยาศาสตร์อีกจำนวนมาก ตำราโลหิตวิทยาและคู่มือโลหิตวิทยาซึ่งเป็นตำราเรียนของนักศึกษาแพทย์

นอกจากผลงานวิชาการที่เป็นงานเขียน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ยังได้รับเชิญเป็นวิทยากรไปบรรยายในสถาบันการศึกษาด้านการแพทย์ และวิทยาศาสตร์ทั้งในประเทศและต่างประเทศทั่วโลก ได้รับเชิญให้เป็นกรรมการผู้เชี่ยวชาญเรื่องโรคธาลัสซีเมียของคณะกรรมการมาตรฐานโลหิตวิทยาระหว่างประเทศ เป็นประธานคณะกรรมการที่ปรึกษางานวิจัยทางการแพทย์ขององค์การอนามัยโลกส่วนภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ด้วยความรู้ความสามารถอันสูงยิ่งในด้านการวิจัยทางการแพทย์นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้มูลนิธิอานันทมหิดลสร้างตึก “อานันทราช” เพื่อพระราชทานให้เป็น
ที่ทำการค้นคว้าวิจัยและการสอนนักศึกษาแพทย์ ที่นาภาคภูมิไฉย
คือ องค์การอนามัยโลกได้ถือให้สถานที่นี้เป็นศูนย์สำหรับฝึกแพทย์และ
นักวิทยาศาสตร์ด้านโลหิตวิทยาสำหรับนานาประเทศด้วย

ด้วยผลงานการวิจัยด้านโลหิตวิทยาที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องและ
โดดเด่นเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการทั้งในประเทศและนานาชาติ ศาสตราจารย์
เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี จึงได้รับรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดีเด่น
แห่งชาติ ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับเหรียญดุษฎีมาลา
เชิดศิลปวิทยาในฐานะเป็นบุคคลดีเด่นของชาติ สาขาการแพทย์ และใน
พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้รับรางวัลนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์

ด้านหน้าที่ในฐานะเป็นอาจารย์แพทย์ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้อุทิศเวลาให้อย่างเต็มที่ทั้งด้านการเตรียม
การสอนและการดูแลนักศึกษาอย่างเอาใจใส่ รวมทั้งร่วมกับคณาจารย์
ปรับปรุงหลักสูตร วิธีการสอน การเขียนตำราและคู่มือเพื่อช่วยการเรียนรู้
ของนักศึกษาแพทย์ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี
ตั้งใจที่จะสอนศิษย์ให้ “คิดเป็น” คือรู้จักคิดด้วยตนเอง รู้จักตั้งคำถาม
และค้นหาคำตอบด้วยตนเองมากกว่าการท่องจำ ส่งเสริมและสนับสนุน
ศิษย์ให้เรียนรู้และฝึกทำงานวิจัย ศึกษาความรู้ต่างๆ อย่างเชื่อมโยง
ไม่มองเรื่องหรือปรากฏการณ์ใดอย่างโดดๆ โดยไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

สิ่งสำคัญที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ให้ความสำคัญในการบ่มเพาะศิษย์นอกเหนือจากวิชาความรู้คือการปลูกฝัง
ให้นักศึกษาแพทย์มีจริยธรรมในวิชาชีพ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์
ประเวศ วะสี อบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งโดยวาจาและโดยการปฏิบัติให้ดู

เป็นตัวอย่างอย่างสม่ำเสมอเพื่ออบรมแพทย์ให้มีมนุษยธรรม รู้จักปฏิบัติต่อผู้ป่วยด้วยความเห็นอกเห็นใจ มีเมตตาและกรุณาธรรมเป็นพื้นฐานเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้ป่วยและญาติ สิ่งสำคัญที่ย้ายอยู่เสมอในระหว่างปฏิบัติหน้าที่แพทย์คือ หน้าที่ของการรักษา “คน” มิใช่เพียงรักษา “โรค” เพื่อให้แพทย์เห็นถึงความเป็นมนุษย์และความทุกข์ของผู้ป่วยที่สำคัญคือให้มองความเจ็บป่วยอย่างเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น มิใช่หยุดอยู่เพียงเรื่องของโรคหรือเชื้อโรคนั้น การพิจารณาพิจารณาดังกล่าวจะทำให้แพทย์เข้าถึงเหตุปัจจัยของความเจ็บป่วย โดยเฉพาะในหมู่คนยากจนว่าความเจ็บป่วยมักเชื่อมโยงอยู่กับสภาพความยากจน การขาดความรู้และความดีโอกาสที่จะได้รับบริการด้านสุขภาพอนามัยจากรัฐ ความเข้าใจอย่างเชื่อมโยงเช่นนี้จะช่วยเปิดโลกทัศน์ของแพทย์ให้เข้าใจเรื่องความเจ็บป่วยมากขึ้น มีความเห็นใจและเข้าใจปัญหาของคนยากจนมากขึ้น

ความเอาใจใส่ในหน้าที่อาจารย์แพทย์ของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ทำให้ได้รับรางวัลทุน “เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี” ในฐานะเป็นอาจารย์แพทย์ดีเด่นคนแรกของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ แต่ผลสำเร็จอันน่าชื่นชมยิ่งกว่าคือความรู้และความคิดที่อบรมนักศึกษาแพทย์นั้น มีส่วนสำคัญทั้งโดยตรงและโดยอ้อมทำให้นักศึกษาแพทย์จำนวนไม่น้อยจบการศึกษาออกไปปฏิบัติหน้าที่แพทย์ได้อย่างสมบูรณ์ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ โดยมีศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี คอยให้กำลังใจและคำปรึกษา ตลอดจนกระตุ้นให้แพทย์ที่จบการศึกษาแล้ว ไม่หยุดนิ่งทอดทิ้งการศึกษาค้นคว้า หากยังคงเรียนรู้จากผู้ป่วยและจากชุมชนที่ตนเข้าไปทำงาน เพราะเชื่อว่าที่นั่นคือห้องเรียนที่มีความรู้มากมายที่รอให้ไปศึกษา

ช่วงที่ ๒ : งานบุกเบิกพัฒนาสังคมอย่างบูรณาการสาธารณสุข เพื่อมวลชน

การได้อ่านวารสาร “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” ซึ่งเป็นวารสารชั้นนำในกลุ่มปัญญาชนไทยในช่วงที่กลับมาจากต่างประเทศ ประกอบกับการได้เดินทางไปสัมผัสความเป็นจริงในท้องถิ่นต่างๆ มีอิทธิพลสำคัญต่อจุดเปลี่ยนทางความคิดของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ขยายขอบเขตจากเรื่องของวิทยาศาสตร์การแพทย์และเทคโนโลยีมาสู่มิติทางสังคม

ความรับรู้ปัญหาต่างๆที่เพิ่มมากขึ้นนี้ส่งผลให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ขยายบทบาทและอุทิศตนทำงานด้านต่างๆเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม เริ่มจากงานการแพทย์และสาธารณสุข ผลงานสำคัญคือการกระจายความรู้ด้านการแพทย์และสุขอนามัยไปสู่ประชาชนที่ด้อยโอกาสในชนบททั่วประเทศ โดยเน้นไปที่การป้องกันและการพึ่งตนเองในการรักษาพยาบาลโรคที่ควรรักษาได้ด้วยตนเองโดยไม่เป็นอันตราย เนื่องจากเห็นว่าโรคส่วนใหญ่ที่ประชาชนในชนบทมารักษาที่โรงพยาบาลนั้นเป็นโรคที่สามารถป้องกันได้โดยง่าย หรือหากเจ็บป่วยก็สามารถรักษาได้เองก่อนโดยไม่จำเป็นต้องเสียเงินและเวลาเดินทางมารักษาที่โรงพยาบาล

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เริ่มงานกระจายความรู้ไปสู่ชนบทด้วยวิธีการหลากหลาย ได้แก่ การจัดทำสื่อวารสารจัดทำวารสาร **หมอชาวบ้าน** รายเดือน เริ่มฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ และจัดทำต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน การจัดอบรม เน้นการถวายเป็นความรู้แก่พระภิกษุสงฆ์เพื่อส่งเสริมและรักษาบทบาทของสถาบันสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นบุคคล

สำคัญคนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูและส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้านให้มีประโยชน์ต่อเนื่องถึงปัจจุบันอย่างสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ ชุมชน และปัญหาความขาดแคลนบริการทางการแพทย์ในชนบท

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ยังอุทิศเวลาเขียนบทความ หนังสือจำนวนมากเพื่อกระตุ้นแพทย์และประชาชนที่มีการศึกษาโดยทั่วไป ให้มีความรู้ความเข้าใจปัญหาการแพทย์และสาธารณสุขซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชนและประเทศชาติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เช่น **บันทึกเวชกรรมไทย สาธารณสุขหรือสาธารณสุข รักษาคนหรือรักษาโลก การปรับทัศนะทางการแพทย์ และสาธารณสุข** เป็นต้น แม้ว่าในระยะแรกจะมีผู้ไม่เข้าใจและคัดค้านโดยกล่าวหาว่าเป็นงานที่กำลังส่งเสริมให้เกิด “หมอเถื่อน” แต่ด้วยความตั้งใจจริงที่จะแก้ไขปัญหาเพื่อบรรเทาทุกข์ประชาชนผู้เจ็บไข้ได้ป่วยให้มีทางเลือกอื่นๆ ที่ดีขึ้นในการรักษาและดูแลตัวเอง จึงมิได้ทำให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ท้อถอยหรือยุติความพยายามดังกล่าว เมื่องานเริ่มปรากฏผลในเวลาต่อมา วงการแพทย์และสาธารณสุข ตลอดจนวงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับมากขึ้นว่าแนวทางดังกล่าวนี้ถูกต้องและมีประโยชน์แท้จริงแก่การพัฒนา สุขภาพอนามัยของประชาชน กิจกรรมต่างๆ จึงขยายตัวมากขึ้น เกิดหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนที่ทำงานด้านพัฒนาการแพทย์และสาธารณสุขเป็นจำนวนมาก โดยมีศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี เป็นผู้ร่วมก่อตั้งหรือร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษา ได้แก่ มูลนิธิหมอชาวบ้าน มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ คณะกรรมการระบาดวิทยา สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สถาบันการแพทย์ไทย สถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย เป็นต้น

ผลงานที่อุทิศตนเพื่อพัฒนาปรับปรุงคุณภาพชีวิตประชาชน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสในด้านการแพทย์และสาธารณสุขนี้ เป็นผลงานสำคัญที่ส่งผลให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการรัฐ ใน พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้รับการยกย่องเป็นปูชนียบุคคลท่านหนึ่งในวงการสาธารณสุข และการแพทย์ของไทย อีกทั้งยังมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการแพทย์และสาธารณสุขในต่างประเทศอีกด้วย

งานพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กไทย

แนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาอย่างเชื่อมโยงและความรับรู้ปัญหาสังคมมากยิ่งขึ้น ทำให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี มิได้จำกัดบทบาทการทำงานอยู่เฉพาะในงานวิชาชีพ หากยังเข้าไปมีบทบาทสำคัญยิ่งในวงการต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือการพัฒนามนุษย์ให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ไม่ถูกบีบคั้นให้ทุกข์ทรมานจากโรคภัยไข้เจ็บ ความยากจนหรือความไม่รู้ (อวิชชา) ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ร่วมก่อตั้งมูลนิธิเด็กให้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ทำงานด้านการพัฒนาเด็ก ด้วยแนวคิดที่มากไปกว่าการอนุเคราะห์ด้านปัจจัยสี่แบบงานสังคมสงเคราะห์ หากแต่ให้มูลนิธิดังกล่าวมีบทบาทและหน้าที่ในการกระตุ้นให้คนไทยและหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนให้ตระหนักว่า ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ในประเทศไทยซึ่งเป็นผู้ช้ำวุ่นน้ำนั้น ยังมีเด็กอีกจำนวนมากทั้งเด็กเล็กและเด็กโตตกอยู่ในสภาพขาดสารอาหารถึงขั้นเสียชีวิตปีละนับหมื่นคนและพิการอีกเป็นจำนวนมาก มีเด็กนักเรียนจำนวนมากไม่มีอาหารกลางวันรับประทาน ปัญหาดังกล่าว

ถือเป็นวิกฤตการณ์ที่สร้างผลกระทบต่อการพัฒนาร่างกาย สติปัญญา และจิตใจของเด็กซึ่งเป็นอนาคตแห่งชาติอย่างร้ายแรง มูลนิธิเด็กยังมีบทบาทสำคัญยิ่งในการนำปัญหาซึ่งไม่มีใครตระหนักถึงมาก่อน มาเปิดเผยให้คนในสังคมร่วมกันรับรู้และหาทางแก้ไข เช่น ปัญหาการใช้แรงงานเด็ก อย่างผิดกฎหมาย การทารุณกรรมทางร่างกายและจิตใจของเด็กโดยพ่อแม่ หรือผู้เลี้ยงดู การค้าประเวณีเด็ก เป็นต้น การทำงานอย่างต่อเนื่องและจริงจังของมูลนิธิและองค์กรเกี่ยวกับเด็กอื่นๆ มีผลสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการแก้ไขปัญหาโดยหน่วยงานของรัฐและได้รับการสนับสนุนจากเอกชน ทั้งส่วนบุคคลและหน่วยงาน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ชี้ให้สาธารณชน เกิดความคิด ความรู้และความเข้าใจในปัญหาเด็กว่า เชื่อมโยงกับปัญหาความยากจน การพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ยุติธรรม แนวคิดการพัฒนาที่มุ่งแต่วัตถุเพียงด้านเดียว และความล้มเหลวบกพร่องของการจัดการศึกษา อีกทั้งยังได้เสนอแนวคิดของการพัฒนาเด็กเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาย่างถูกต้องและตรงประเด็น ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการของมูลนิธิเด็กและมีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาเด็กในด้านอื่นๆ อีกมากทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

การศึกษาเพื่อชีวิต

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นนักการศึกษาซึ่งมีบทบาทเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการศึกษาทุกระดับ ผลงานสำคัญ อาทิ เคยดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาและวางแผน มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยมหิดลและมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงอีกหลายแห่งทั่วประเทศ เป็นกรรมการการศึกษาแห่งชาติและเป็นที่ปรึกษาในงานด้านการศึกษาอีกเป็นจำนวนมาก

ผลงานที่สำคัญยิ่งกว่าการดำรงตำแหน่งต่างๆ คือผลงานเขียนและการปาฐกถาและบรรยายจำนวนมากที่ส่งเสริมให้คนทั่วไป ทั้งนักการศึกษา ครู นักเรียนนักศึกษา ตลอดจนบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะบิดามารดาของเด็ก ทำให้เกิดความคิด ความเข้าใจความหมายของคำว่า “การศึกษา” ที่แท้จริงว่าได้เริ่มต้นและสิ้นสุดที่โรงเรียนและมหาวิทยาลัย หากการศึกษา คือกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ซึ่งจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและเป็นการศึกษาที่ให้ความสุขกับผู้เรียน มิใช่การศึกษาแบบท่องจำและมุ่งสอบแข่งขันซึ่งบีบคั้นและสร้างความทุกข์ ความเครียดให้กับผู้ศึกษา เพราะมีเป้าหมายจำกัดอยู่เพียงการศึกษาในตำราและให้จบการศึกษาเพื่อไปประกอบอาชีพ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้กระตุ้นให้รัฐจัดการศึกษาซึ่งสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นโดยเฉพาะในชนบท โดยให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงแทนการเรียนภาคทฤษฎีอยู่ในชั้นเรียน เช่น ให้นักศึกษาเรียนรู้ชุมชนของตนเอง สนับสนุนวิทยาลัย ครู และบุคลากรครู ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้วิทยาลัยครูและครู เข้าไปศึกษาเรียนรู้จากชุมชน แล้ววิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ร่วมกับชุมชน อันเป็นการศึกษานอกระบบซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาสติปัญญาและพัฒนาสังคมอย่างแท้จริง อีกทั้งผู้ศึกษาไม่เกิดค่านิยมดูถูกวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนตนเองเหมือนการศึกษาในระบบซึ่งมักกล่อมเกลาผู้เรียนให้มีค่านิยมดูถูกการใช้แรงงานและวิถีชีวิตในชนบท ทำให้การศึกษาเป็นตัวการสำคัญที่ดึงดูดพายุกรบุคคลของชุมชนออกจากท้องถิ่นของตนเอง เมื่อบุคคลนั้นจบการศึกษาแล้ว

แนวคิดเรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมซึ่งต้องเรียนรู้อย่างไม่หยุดนิ่งเช่นนี้ ยังส่งอิทธิพลไปสู่บุคคลในวงการต่างๆ ที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ เกี่ยวข้องทำงานอยู่ด้วย เช่น บุคลากรด้านการแพทย การศึกษา ครูอาจารย์ นักพัฒนา พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

ศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่ทำงานด้านศาสนาอย่างเอาการเอางานและทุ่มเท ทั้งในด้านการผลิตงานเขียนอันทรงคุณค่าจำนวนมาก เพื่อชี้นำความคิดให้ประชาชนทั่วไปในสังคมปัจจุบัน เข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของพระพุทธศาสนา ที่มีต่อชีวิตของปัจเจกบุคคลและสังคม โดยการประยุกต์พุทธธรรมมาอธิบายได้อย่างลึกซึ้ง เป็นที่ยอมรับทั้งในวงการพระพุทธศาสนาและฆราวาส ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย อธิบายปัญหาที่เข้าใจยากหรือข้อธรรมะที่ลุ่มลึก ให้เข้าใจได้ง่ายและแจ่มชัด เป็นความสามารถพิเศษในการอรรถาธิบาย ทำให้ผู้คนจำนวนมากกลับมาสนใจศาสนา เกิดความรู้และความเข้าใจในคุณค่าของพุทธธรรมมากขึ้น ผลงานเขียนด้านพุทธธรรมได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง อาทิ พุทธธรรมกับสังคม วิธีแก้เชิงสร้างสุข พุทธเกษตรกรรมกับสานตีสู่สังคมไทย ไปอูลานบาตอร์ สอนโมกข์-ธรรมกาย-สันติอโศก ความสุขถ้วนหน้า และ आयुวัฒน์ เป็นต้น

ส่วนงานด้านปาฐกถา บรรยาย และอภิปรายจำนวนมากแสดงถึงการยอมรับนับถือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้รับการยอมรับนับถือทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในฐานะนักคิดชาวพุทธคนสำคัญในสังคมไทยร่วมสมัย พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ มหาเถระ) กล่าวชื่นชมศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ ว่าเป็นผู้ที่ชักชวนคนทั่วไปให้หันมาสนใจพระพุทธศาสนาได้มาก

ผลงานที่มีคุณค่าสำคัญอีกประการหนึ่งคือการพัฒนาและส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม การฟื้นฟูสถาบันที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางสติปัญญา

ของสังคม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไปสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ได้รับการกระทบกระเทือนและเสื่อมถอยลงเป็นอันมาก ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ร่วมผลักดันให้วัดกลับมามีบทบาทร่วมกับชุมชนและโรงเรียนเพื่อพัฒนาชุมชน สนับสนุนกิจกรรมถวายเป็นบุญแด่พระภิกษุสงฆ์ในด้านสุขภาพอนามัยและด้านอื่นๆที่จำเป็นเพื่อให้พระสามารถช่วยเหลือชาวบ้านและเป็นผู้นำชุมชนได้เช่นเดิม ตลอดจนส่งเสริมการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนามาช่วยเหลือชุมชน เช่น การทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้ ผ้าป่าการศึกษา รวมทั้งสนับสนุนบทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในท้องถิ่นต่างๆ องค์การพัฒนาเอกชนซึ่งศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นประธานคณะกรรมการและมีกิจกรรมสำคัญในการฟื้นฟูบทบาทสถาบันศาสนา คือ คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศ.น.พ.) ของมูลนิธิเสถียรโกเศศและนาคะประทีป

การพัฒนาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอันยั่งยืน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ศึกษา วิเคราะห์ และวิพากษ์ แนวนโยบายการพัฒนาของรัฐซึ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวคิดตะวันตกในช่วง ๔ ทศวรรษที่ผ่านมาว่าก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ร้ายแรงต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย ผลกระทบจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินับตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมาส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวชนบทอันเป็นประชากร ส่วนใหญ่ของประเทศอย่างร้ายแรงยิ่ง วิกฤตการณ์ที่สำคัญคือปัญหาความยากจนที่เพิ่มมากขึ้น ช่องว่างรายได้ระหว่างคนเมืองและชนบทแตกต่างกันมากขึ้นตามลำดับทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและเสื่อมโทรมลงอย่างรุนแรง แต่ที่ร้ายแรงยิ่งไปกว่านี้คือความล่มสลายของชุมชนชนบทอันเป็นรากฐานสำคัญของ

สังคมไทยมานานนับปี การล้มละลายทางเศรษฐกิจจากการพัฒนาแบบใหม่ มีผลให้เกิดการอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองซึ่งกระทบกระเทือนวิถีชีวิต อันอบอุ่นของครอบครัวและชุมชนในอดีต แม้แต่เด็กและผู้หญิงก็ต้อง ดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการใช้แรงงานและแม้แต่การค้าประเวณี วัฒนธรรม อันดีงามด้านจิตใจ เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเคารพอ่อนน้อมต่อ ธรรมชาติ ความมีเมตตา เป็นต้น เปลี่ยนแปลงไปเพราะความบีบคั้นจาก ความยากจน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้เข้าไปศึกษา เรียนรู้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นด้วยตัวเองแล้วส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแบบ ใหม่ที่แตกต่างไปจากการพัฒนากระแสหลักซึ่งมีข้อบกพร่องมากมาย เพราะมุ่งพัฒนาแต่ทางวัตถุและผลผลิตหรือความเติบโตทางเศรษฐกิจ มากกว่าการพัฒนาคน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ ได้ ผลักดันความคิดและส่งเสริมให้เกิดองค์กรที่จะเข้าไปสนับสนุนการพัฒนา ที่ให้ความสำคัญกับคนและสิ่งแวดล้อม หรือมีคนเป็นเป้าหมายของการพัฒนา โดยมุ่งการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเองและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เน้นการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และวิเคราะห์ ปัญหาเพื่อหาทางออกด้วยตนเอง เนื่องจากเห็นว่าการพัฒนาคนให้มีปัญญา และศักยภาพจะเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เป็น ผลดีต่อคนและสิ่งแวดล้อม บทบาทสำคัญของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ ในการพัฒนาชนบทคือ การผลักดันความคิดและ เชื่อมโยงบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งภาครัฐ และเอกชน รวมทั้งธุรกิจและองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ให้เข้ามา สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพขององค์กรชาวบ้าน ตลอดจนคิดค้นแล้ว นำเสนอความคิดในด้านการเกษตร เพื่อสนับสนุนเกษตรกรรมแบบยั่งยืน

ซึ่งไม่ทำลายคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เช่น เสนอผลงานเขียนเรื่อง พุทธเกษตรกรรมกับสานตีสู่ของสังคมไทย รวมไปถึงบทความและผลงาน การบรรยาย และปาฐกถาอีกจำนวนมาก

บทบาทโดยตำแหน่งในงานพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ของ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี คือ เป็นกรรมการ ในคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์ฯ) ประธาน คณะกรรมการมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่ปรึกษาของมูลนิธิหมู่บ้าน กรรมการ นโยบายของคณะกรรมการจัดการประชุมประจำปีด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

บทบาทในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี มีบทบาทสำคัญ ในการขยายขอบเขตความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ให้มีความหมาย กว้างขึ้น และเชื่อมโยงกับภาคส่วนต่างๆ ของสังคม วัฒนธรรม มิได้ หมายถึงเพียงงานศิลปหัตถกรรม นาฏศิลป์ สถาปัตยกรรมหรือรูปธรรมต่างๆ ในทางศิลปะของชาติเท่านั้น ความหมายของวัฒนธรรมเช่นนี้ทำให้ วัฒนธรรมกลายเป็นสิ่งหยุดนิ่ง ไม่เคลื่อนไหวหรือเป็นเรื่องโบราณที่ อยู่นอกเหนือวิถีชีวิตของสังคมสมัยใหม่และคนรุ่นใหม่ ความหมายของ วัฒนธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมคือ วัฒนธรรมหมายถึงระบบคุณค่า หรือค่านิยม ความเชื่อในการดำรงชีวิตของคนในสังคม ทั้งด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา การแพทย์ ศิลปวัฒนธรรม สันทนาการ และการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและมีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนาสังคมทุกด้าน การเปลี่ยนแปลง ในเชิงพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้หรือเกิดได้แต่ไม่ดี หากการเปลี่ยนแปลงนั้น มิได้คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรม

การให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมในความหมายดังกล่าว มีส่วนส่งเสริมให้เกิดกระแสความตื่นตัวในเรื่องการศึกษาและฟื้นฟู “ภูมิปัญญาไทย” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จนเป็นกระแสแนวคิดที่ได้ ได้รับความสนใจอย่างสูงในปัจจุบัน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ชี้ให้เห็นว่า สาเหตุสำคัญของความล้มเหลวในการพัฒนา ชนบทและสังคมไทย เพราะการทอดทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง การนำแนวคิดการพัฒนาแบบตะวันตกซึ่งมาจากภูมิปัญญาของตะวันตก ทำให้ต้องประสบปัญหาหลายด้านในการพัฒนา การหันมาให้ความสำคัญ กับภูมิปัญญาตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่อง สำคัญยิ่งของนโยบายการพัฒนาในสังคมไทย

แนวคิดด้านวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นเป็นที่ยอมรับในสังคมไทย และหน่วยงานต่างๆ เป็นอย่างสูง ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี จึงได้ริบยกย่องจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม และยังได้รับเชิญเป็นกรรมการผู้ทรง คุณวุฒิและเป็นที่ปรึกษาในคณะกรรมการต่างๆ ที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรม อาทิ กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประธานอนุกรรมการส่งเสริมองค์กร เอกชนเพื่อการพัฒนา กรรมการเสริมสร้างวินัยของคนในชาติ เป็นต้น

ช่วงที่สาม: บทบาทในฐานะราษฎรอาวุโส ปรากฏของสังคม และผู้นำทางความคิด

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี มีบทบาทใน เชิงสร้างสรรค์ต่อการเมืองการปกครองของไทยด้วย แต่ไม่ใช่ในฐานะ นักการเมือง หากเป็นบทบาทของ “ราษฎรสูงอายุ” ซึ่งต่อมาสื่อมวลชน เรียกว่า “ราษฎรอาวุโส” จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป โดยกำหนดบทบาท

“ผู้เป็นกลาง” ของตนเองกล่าวคือ เป็นผู้เสนอแนะแนวคิดและทัศนะที่คิดว่าเป็นประโยชน์อย่างอิสระ ปฏิเสธอย่างหนักแน่นและมั่นคงเสมอมาที่จะไม่รับตำแหน่งใดๆ ทางการเมืองหรือเข้าเป็นที่ปรึกษาของพรรคการเมืองใดๆ เนื่องจากเห็นว่า ตำแหน่งทางการเมืองนั้นทำประโยชน์ได้น้อยเพราะปัญหาวิกฤตการณ์ในด้านต่างๆ นั้น เป็นปัญหาของโครงสร้างและระบบ อีกทั้งการแบ่งขั้วทางการเมืองเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ นักการเมืองทำอะไรได้จำกัด ไม่เป็นอิสระ การนำเสนอความคิดใดๆ แม้ในเชิงสร้างสรรค์ก็จะถูกเพ่งเล็งและตีความไปในเรื่องของผลประโยชน์เสมอ

ความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยซึ่งมีสาเหตุมาจากผลประโยชน์และอุดมการณ์ทางการเมืองสร้างความระส่ำระสายต่อเสถียรภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างต่อเนื่อง บางครั้งรุนแรงถึงขั้นนองเลือด ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้แสดงทัศนะ ข้อคิด และเตือนสติแก่สังคมทั้งต่อนักการเมือง และประชาชนในหลายสถานการณ์หลายวาระ โดยใช้เมตตากรุณาและเจตนาอันบริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน

หลังเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ร.ส.ช.) ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวเตือนสติคณะบุคคลผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงอย่างมิได้หวั่นไหวवादกลัวท่ามกลางบรรยากาศทางการเมืองซึ่งมีลักษณะของการใช้อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จในขณะนั้น นับเป็นความกล้าหาญทางจริยธรรมเป็นอย่างยิ่ง บทความของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ให้แก่วัดคิดและเตือนสตินักการเมือง ทหาร และประชาชนว่าอาจเกิดความรุนแรงทางการเมืองถึงขั้นต่อสู้นองเลือด หากไม่มีการกระจายอำนาจจากเดิมออกไป ต่อมาโดยไม่มีใครคาดคิด ก็เกิดเหตุการณ์

นองเลือดครั้งใหญ่ตามการวิเคราะห์ดังกล่าว ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ สร้างความสูญเสียแก่ชีวิต ทรัพย์สินและก่อให้เกิดความสลดหดหู่เคียดแค้นชิงชังระหว่างกลุ่มคนในสังคมอย่างกว้างขวาง บทบาทสำคัญของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ในสถานการณ์ดังกล่าวคือ ความพยายามที่จะสร้างสมานฉันท์คนในชาติให้เกิดความเคียดแค้นชิงชังและมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นอนุสติ เพื่อให้เห็นว่าสังคมยังมีข้อบกพร่องที่ต้องแก้ไขในระดับโครงสร้างทั้งการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ในด้านรูปธรรม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ริเริ่มให้มีการก่อตั้ง “กองทุนรวมน้ำใจไทย” เพื่อสร้างสมานฉันท์ของคนในชาติและระดมความช่วยเหลือจากคนทุกหมู่เหล่าเพื่อบรรเทาทุกข์ผู้ประสบเคราะห์กรรมในเหตุการณ์ ทั้งผู้บาดเจ็บ พิการ ผู้เสียชีวิตและผู้สูญหาย อีกทั้งยังสนับสนุนการจัดตั้ง “ศูนย์บรรเทาทุกข์และฟื้นฟูสภาพผู้ประสบภัยจากการชุมนุมเพื่อประชาธิปไตย” เพื่อให้ความช่วยเหลือด้านการแพทย์แก่ผู้บาดเจ็บและพิการและให้ความอนุเคราะห์ครอบครัวของผู้ประสบภัยให้ได้รับการดูแลพร้อมๆ กับการชี้ให้เห็นถึงผลกระทบอันเกิดจากความรุนแรงทางการเมืองครั้งนั้น เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้สังคมได้ศึกษาเรียนรู้และแสวงหาแนวทางป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ซ้ำรอยขึ้นอีก

หลังเหตุการณ์นองเลือดครั้งดังกล่าวแล้ว ได้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองอีกหลายครั้ง โดยมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ และระหว่างมวลชนกับรัฐ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนี้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี วิเคราะห์ว่า จะนำไปสู่ความรุนแรงถึงขั้นนองเลือดได้อีก วิธีแก้ไขและป้องกันที่สำคัญ

คือ การปฏิรูปทางการเมือง เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นชนวนของความรุนแรง กฎเกณฑ์สำคัญที่สุดคือการร่วมกันร่างรัฐธรรมนูญที่จะนำไปสู่การปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองใหม่ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้รับการแต่งตั้งโดยการยอมรับของทุกฝ่ายให้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (ค.พ.ป.) เพื่อให้ดำเนินการระดมความคิดของทุกกลุ่มทุกฝ่าย เพื่อปฏิรูปการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ภารกิจขั้นแรกคือการระดมความคิดของนักวิชาการ กลุ่มผลประโยชน์ ทั้งนักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ ทหาร ผู้นำชาวบ้าน เป็นต้น และร่วมกันร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยและเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติวิธี

คิดด้วยปัญญาและเมตตาธรรม: คิดแบบองค์รวม คิดแบบ ทวิลักษณ์และคิดทางบวก

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของสังคมไทย คือ คนส่วนใหญ่เมื่อเกิดปัญหาหรือความขัดแย้งมักคิดโดยใช้อารมณ์เป็นหลักใหญ่ หรือใช้เหตุผลซึ่งอธิบายตามอารมณ์ของตน วิธีคิดดังกล่าว มีผลให้บุคคลไม่สามารถมองวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตามจริง เพราะ “ความจริง” นั้นได้ถูกบิดเบือนไปตามความต้องการของแต่ละคน ลักษณะเช่นนี้มีผลให้ความขัดแย้งยิ่งรุนแรง เพราะเกิดมีฝ่ายที่ “ถูก” และฝ่ายที่ “ผิด” ซึ่งนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง การหาพรรคพวก การใช้ความรุนแรงเพื่อยุติปัญหา (ชั่วคราว) แล้วก่อตัวเป็นวงจรของความขัดแย้งซ้ำแล้วซ้ำอีก ไม่จบสิ้น

ทักษะและวิธีคิดข้อนี้พัฒนามาจากการเรียนรู้และปฏิบัติตามแนวพุทธศาสนา โดยความสนใจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ของตนเองที่พบว่า วิชาความรู้มากมายทางโลกที่ร่ำเรียนมานั้น ยังไม่พอที่จะใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงได้ จึงเริ่มศึกษาและปฏิบัติตามการอ่านหนังสือจำนวนมากของพุทธทาสภิกขุ จนเกิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ได้เห็นและเข้าใจในคุณค่าแห่ง “ปัญญา”

แนวคิดหลักที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธทาสภิกขุคือ แนวคิดเรื่องอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักวิทยาศาสตร์ หมายถึง ความเป็นเหตุ เป็นผล ความเชื่อมโยงของเหตุปัจจัยต่างๆ ทุกอย่างมีเหตุปัจจัยและเป็นกระแสของเหตุปัจจัยนั้นๆ การฝึกวิธีคิดและมองปัญหาด้วยหลักอิทัปปัจจยตา ประกอบกับการฝึกสมาธิภาวนาอยู่เป็นประจำทุกวัน ทำให้สามารถมองปัญหาแตกต่างจากคนอื่นและช่วยให้มองบุคคลอื่นด้วยเมตตาและปัญญา อีกทั้งยังย้ำว่า คนไทยจำเป็นจะต้องพัฒนาให้มี “จิตใหญ่” หรือใจกว้าง มีความเมตตาและอดทนกับความคิดเห็นที่ไม่เหมือนตน โดยอาศัยปัญญาวิเคราะห์ให้เห็นถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้อื่นคิดต่างจากตน

คิดแบบองค์รวม

ในผลงานเขียนชื่อ ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ : ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน (๒๕๓๗) ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยอิงอาศัยปัญญา การแก้ไขวิกฤตของประเทศชาติต้องใช้ยุทธศาสตร์ทางปัญญาซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของชาติทั้งโดยเร่งด่วนและตลอดไป ยุทธศาสตร์ทางปัญญาต้องนำแนวคิดพื้นฐานของพุทธศาสนา เรื่องวิธีคิดแบบอิทัปปัจจยตา หรือการคิดแบบเชื่อมโยงเป็นองค์รวม (Holistic)

และบูรณาการ (Integration) ไม่คิดหรือวิเคราะห์สิ่งใดแบบแยกส่วนหรือ
เพ่งไปที่เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เรื่องการเมือง เศรษฐกิจ
การศึกษา วัฒนธรรม ฯลฯ แต่ต้องคิดแบบเชื่อมโยง โดยธรรมชาติแล้ว
ทุกสิ่งทุกอย่าง เชื่อมโยงกันเป็นกระแสของเหตุปัจจัยที่ผลักดันกันต่อไป มา
ดังนั้นการจะแก้ไขปัญหาใดๆ จะต้องใช้วิธีคิดแบบอภิปัจจยตาหรือคิด
แบบเชื่อมโยงเป็นองค์รวมเข้าไปวิเคราะห์ จึงจะทำให้มองเห็นภาพรวม
ทั้งหมด ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาเพราะ
จะนำไปสู่ความสมานฉันท์ ความเข้าใจและความร่วมมือกันอันจะส่งผล
ให้การแก้ปัญหามีพลังและถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง
การพัฒนาสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านใด เช่น การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ
การเมืองและวัฒนธรรม บุคลากรและผู้วางนโยบายการพัฒนาต้องมอง
ปัญหาแบบบูรณาการ ไม่มองแยกส่วน เพื่อให้แนวทางการแก้ไขปัญหา
เข้าถึงความจริงที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเชื่อมโยงกัน

วิธีคิดแบบองค์รวมหรือแบบอภิปัจจยตานี้ เป็นรากฐานสำคัญที่
ส่งผลให้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นผู้นำทาง
ความคิดที่มีพรศนะและวิธีคิดอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยเชื่อมโยง
ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เข้ากับความรู้ทางสังคมศาสตร์ สามารถวิเคราะห์
สังคมด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น วิเคราะห์เรื่องความรุนแรงทาง
สังคมว่าเกิดขึ้นจากการรวมศูนย์อำนาจ การแก้ไขจึงต้องใช้กฎที่ว่าด้วย
แรงและความสมดุลเชื่อมโยงมาสู่การนำเสนอแนวคิดและยุทธศาสตร์
“สังคมสมานภาพและริชชา” เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการกระจาย
อำนาจและการสร้างความเข้มแข็งให้ภาคต่างๆของสังคม ด้วยการพัฒนา
องค์กรและสถาบันทุกรูปแบบ ทั้งครอบครัว ชุมชน กลุ่ม ชุมรม สมาคม
สหกรณ์ สถาบันและเครือข่าย ฯลฯ ให้กว้างขวางในทุกระดับของประเทศ

และในระดับระหว่างประเทศ ส่วนวิธีการนั้น มิใช่สร้างความสมดุลในลักษณะของการแบ่งขั้วเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างภาครัฐ ธุรกิจและประชาชน แต่ให้ใช้วิชาหรือปัญญาเป็นแนวทางสำคัญของการจัดความสมดุลในอำนาจทั้งสาม

การคิดแบบเชื่อมโยงยังรวมถึงการเชื่อมโยงความคิดเก่าและความคิดใหม่ให้ประสานเป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยกระตุ้นให้เห็นความสำคัญและข้อดีของภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยแสดงทรรศนะว่า ความเชื่อของแนวคิดการพัฒนายุคใหม่ มักเห็นว่าคุณรู้ดั้งเดิมนั้นล้าสมัย ไม่มีประโยชน์ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิด เพราะสังคมที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองมาเป็นเวลาช้านาน จะต้องมีความรู้ภูมิปัญญาของตนเอง ภูมิปัญญาในอดีตจึงมีคุณค่าหากสามารถปรับประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้ผู้ที่ยึดถือความคิดแบบสมัยใหม่นิยมยกย่องเรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้เห็นจุดอ่อนของการพัฒนาแบบใหม่และโทษของการใช้เทคโนโลยีอย่างฟุ่มเฟือยหรือมลาย ควรนำด้านดีของแนวคิดทั้งแบบไทยและแบบตะวันตกมาใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมไทย

คิดแบบทวิลักษณ์

วิธีคิดที่สำคัญอีกลักษณะหนึ่งนอกจากการคิดแบบองค์รวมแล้ว คือการคิดแบบทวิลักษณ์หรือการมองทั้ง ๒ ด้าน คือการมองสรรพสิ่งทุกอย่างทั้งด้านที่เป็นคุณและด้านที่เป็นโทษ ไม่มองแบบสุดโต่ง ด้านเดียว ปัญหาสังคมไทยปัจจุบันส่วนหนึ่งเกิดจากการคิดหรือมองเพียงด้านเดียว แล้วแบ่งฝ่ายตามทรรศนะนั้น ทำให้เกิดความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทแบ่งขั้ว บั่นทอนศักยภาพของสังคม หากบุคคลสามารถปรับวิธีคิดให้เป็นแบบ

ทวิลักษณ์ จะช่วยให้มองสรรพสิ่งและเหตุการณ์ตามจริง ไม่ลำเอียงตามความพอใจของตน มีความเมตตาและเข้าใจผู้อื่นซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไม่ว่าจะในครอบครัว ชุมชน สังคม จนถึงระดับประเทศและมนุษยชาติ

คิดแบบทางบวก

แนวคิดที่สัมพันธ์กับแนวคิดแบบทวิลักษณ์หรือการมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงทั้งสองด้าน คือควรจะมีทั้งด้านบวกหรือด้านที่เป็นคุณประโยชน์มากกว่าด้านลบ การมองโลกในแง่ดีและคิดทางบวกเป็นการมองแบบสร้างสรรค์ ส่งผลให้ผู้มองมีความสุข เกิดกำลังใจในการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานในการพัฒนาซึ่งต้องเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่างๆ มาก ในทางกลับกัน หากคิดในทางลบเป็นประจำๆ จะทำให้เกิดหวังเสียใจ ท้อใจ มีความทุกข์อยู่เสมอและไม่มีกำลังใจในการทำงาน ทำให้การทำงานล้มเหลวบ่อยครั้ง

สิ่งที่น่าชื่นชมและควรยกย่องเป็นพิเศษ คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี มิใช่เป็นนักคิดในเชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นนักปฏิบัติด้วย แนวคิดต่างๆ เกิดจากการเรียนรู้ชีวิตและสังคมของตนเอง ผลจากการเรียนรู้ก่อตัวเป็นแนวคิดซึ่งนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานทั้งในฐานะแพทย์และนักพัฒนาสังคม

สู่สันติวัฒนธรรมและโลกาภิวัตน์แบบศรีอาริยะ

ในผลงานหนังสือชื่อ **วิถีมุขยี่ในศตวรรษที่ ๒๑** ซึ่งเป็นผลมาจากโครงการวิจัย “ธรรมชาติของสรรพสิ่ง” ในราว พ.ศ. ๒๕๔๐ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี จุดประกายความคิดให้คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนชั้นกลางผู้มีการศึกษาซึ่งเริ่มตระหนักว่าตนมีอำนาจ

ในการมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของประเทศชาติ หากชนชั้นกลาง
ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตน มีจิตใจบริสุทธิ์ ไม่เห็นแก่ตัว อนาคต
ของสังคมไทยก็น่าจะรุ่งเรืองได้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์
ประเวศ วะสี ในฐานะที่เป็นนักปราชญ์ชนชั้นกลาง เป็นแบบอย่างที่ดีของ
ผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ทั้งในด้านวิชาการ ด้านสังคม และมีชีวิตส่วนตัว
เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้เสียสละ ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการช่วยเหลือผู้อื่น
ในหนังสือเล่มนี้ถือเป็นประมวลแนวคิด วิสัยทัศน์และกระบวนทัศน์ของ
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ชัดเจน เป็นองค์รวม
เพื่อแก้ปัญหาไม่เพียงแต่สังคมไทย แต่เพื่ออนาคตของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์

หลักคิดสำคัญที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์และเข้าใจ
ปัญหาของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์คือ หลักอัทธิปัจจยตา หมายความว่า
ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น อาศัยอยู่และเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย
ทุกอย่างเกี่ยวเนื่องกันด้วยเหตุด้วยปัจจัย หลักนี้มีอยู่ในวิทยาศาสตร์ทุกแขนง
ที่เรียกว่า “การมีระบบตามธรรมชาติ (Orderliness) หรือ ธรรมนิยามตาหรือ
อัทธิปัจจยตา แนวคิดนี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่ท่านพุทธทาสภิกขุ
ได้หยิบยกมาอธิบายสรรพสิ่งต่างๆ เพื่อให้คนไทยเข้าถึงพระพุทธศาสนา
อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถนำมาประยุกต์แก้ไข

ปัญหาสังคมไทยในทัศนะของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี วิเคราะห์ปัญหา
สังคมไทยไว้ว่า “สังคมไทยก็เหมือนกับร่างกายของเรา จะไปห้ามร่างกาย
ไม่ให้มีเชื้อโรคไม่ได้ ไม่ให้มีเซลล์มะเร็งเกิดขึ้นไม่ได้ เชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย
เราทุกวันแต่เราไม่เป็นมะเร็งเพราะเรามีภูมิคุ้มกัน เพราะฉะนั้นถ้าสังคม

มีภูมิคุ้มกัน ถึงมีเชื้อโรคก็ไม่ลุกลามเป็นเรื่องใหญ่โต ตัวภูมิคุ้มกันในสังคมคือความยุติธรรมในสังคม ความเคารพศักดิ์ศรีคุณค่าความเป็นคน ถ้าขาดความยุติธรรมในสังคม คนก็ไม่ร่วมมือกัน

ถ้าชุมชนทั้งในชนบทและในเมืองเข้มแข็ง ประชาธิปไตยระดับชุมชนจะเกิดขึ้น เป็นความสัมพันธ์ทางราก แต่ถ้าหากเรามีการปกครองแบบศูนย์รวมอำนาจจะนำไปสู่ความขัดแย้ง ความเครียด อย่างปัญหาภาคใต้ที่เกิดขึ้นก็เพราะอย่างนี้ เพราะระบบรวมศูนย์อำนาจ เพราะฉะนั้นการปกครองท้องถิ่นต้องกระจายอำนาจออกไปอย่างจริงจัง ไม่เฉพาะภาคใต้ จังหวัดที่มีวัฒนธรรมใกล้เคียงกันควรมารวมกันเพื่อปกครองตนเอง ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง อีสานตอนล่าง อีสานตอนบน เป็นต้น”

“ผมคิดว่าถึงเวลาจำเป็นแล้ว ไม่อย่างนั้นแก้เรื่องความรุนแรงไม่ได้” ความเป็นจริงประเทศไทยพยายามทำอะไรมากมาย แต่ที่ต้องติตเขา เพราะมีภูเขา ๔ ลูกขวางกั้นคือ

- ๑) วัฒนธรรมกับโครงสร้างเชิงอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย
 - ๒) ระบบราชการและระบบการเมืองที่ด้อยประสิทธิภาพ
 - ๓) ระบบการศึกษาที่คับแคบอ่อนแอ
 - ๔) ทิศทางการพัฒนาที่เน้นเรื่องเงินนิยม บริโภคนิยม และวัตถุนิยม
- ที่ไปเร่งความเสื่อมเสียทางวัฒนธรรม การเอารัดเอาเปรียบ

ภูเขาทั้ง ๔ ลูกนี้จะเชื่อมโยงกันเป็นปราการที่ทำให้ความพยายามใดๆ เป็นเรื่องยากมากและติดขัดไปหมด ในความพยายามที่จะสร้างสันติ จำเป็นต้องแสวงหาพลังอำนาจที่จะระเบิดภูเขาทั้งสี่ลูกออกไปพร้อมกัน

ขณะนี้ เราเรียนรู้เพื่อไปสู่การพัฒนา ระบบการศึกษาต้องเชื่อมกับความคิด ถ้าระบบการศึกษาเชื่อมกับความคิดแล้ว ทั้งหมดจะพากันไปเสื่อมเสีย ถ้าเป็นการเมืองของนักการเมือง มีการเงินเข้ามาจะกลายเป็นธนาธิปไตย ไม่ใช่ประชาธิปไตย ที่จริงแล้วประชาธิปไตยโดยตัวแทนของคนทั่วไปหมดสมัยแล้ว เพราะการคมนาคมสื่อสารถึงกันแล้ว ไม่ต้องการตัวแทนไปบอกกล่าวเหมือนสมัยก่อน ฉะนั้นจำเป็นต้องมีประชาธิปไตยโดยตรง นั่นคือบทบาทของประชาชนทั้งหมดว่าจะทำอะไรเองบ้าง จะตรวจสอบรัฐบาล ร่วมกันพัฒนา กำหนดนโยบายสาธารณะ เรื่องของสันติวัฒนธรรมและประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องของทุกปริมณฑลของสังคม ไม่ใช่เฉพาะการเลือกตั้ง

ขณะนี้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในภาคใต้เป็นวิกฤตสูงสุดและอาจนำไปสู่มีคดียุติ คนไทยต้องใช้วิกฤตนี้เป็นโอกาสแล้วที่จะทบทวนสิ่งต่างๆ ผันตัวไปสู่สันติวัฒนธรรมที่แท้จริงให้ได้ เพื่อหลุดพ้นจากวิกฤตนี้ไปสู่การพัฒนาในที่สุด”

นอกจากปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยแล้ว ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ยังแสดงวิสัยทัศน์อันเป็นสากลถึงสังคมโลกในปัจจุบันที่ตกอยู่ในสภาวะวิกฤต ๓ ด้านคือ

วิกฤตแรกคือ โลกวิกฤตจากสภาพแวดล้อมที่ถูกรบกวนทำลาย เพราะพฤติกรรมและการเสพมากเกินความจำเป็นหรือบริโภคนิยมและวัตถุนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่ขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจการเงิน โลกาภิวัตน์ประเภทนี้เป็นโลกาภิวัตน์แบบด้อยพัฒนา

วิกฤตประการที่สองคือ วิกฤตสังคมและสภาวะทางเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันแบบเสรีทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนคนรวยจนชุมชนแตกสลาย เกิดอาชญากรรม และความรุนแรงต่างๆ

วิกฤตประการที่สามคือ วิกฤตที่ตัวมนุษย์เองที่ต้องเผชิญกับความเครียดจากวิกฤตโลกและวิกฤตสังคม

ท่ามกลางสภาวะวิกฤตในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่ด้อยพัฒนานี้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี นำเสนอระเบียบวาระใหม่ของมนุษยชาติในศตวรรษที่ ๒๑ คือโลกาภิวัตน์แบบศรัทธาวิริยะ มนุษย์ควรมีจิตสำนึกใหม่โดยใช้หลักการเกื้อกูลเพื่อเชื่อมโยงให้โลกนี้เป็นหนึ่งเดียวกันโดยเริ่มจากชุมชนเล็กไปหาใหญ่ เช่น ความเป็นครอบครัวเดียวกัน ความเป็นชุมชนเดียวกัน ความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน ความเป็นประเทศเดียวกันจนถึงความเป็นโลกเดียวกัน โลกาภิวัตน์แบบศรัทธาวิริยะคือโลกที่เกื้อกูลกัน ไม่ใช่โลกที่แข่งขัน แย่งชิงกันโดยเสรี สภาวะเช่นนี้ จะเกิดขึ้นได้ด้วยวิถีในเชิงสัญลักษณ์ที่เรียกว่า “ศูนัย หนึ่ง แก้ว”

ศูนัย คือ สุนัขจิ้งจอกหรือความว่าง

หนึ่ง คือ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของทั้งหมด

แก้ว คือ ความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เสนอว่า หากมนุษย์ละทิ้งตัวตนหรืออัตตา การยึดมั่น ถือมั่นในความเห็นแก่ตัว ชีวิตที่เป็นอิสระหลุดพ้นจากอวิชชาหรือความหลงในตัวตน มนุษย์จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั่วกันทั้งโลก เป็นโลกเดียวกันที่เจริญหรือโลกาภิวัตน์แบบศรัทธาวิริยะ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นนักคิดที่ได้รับการยกย่องจากบุคคลผู้ใกล้ชิดและบุคคลในวงสังคมว่าเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน มีความเมตตา ไม่ส่งเสริมการยึดมั่นหรือการยกย่องเชิดชูตัวบุคคลมากเกินไปกว่าความคิด เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญทางจริยธรรม กล้าที่จะนำเสนอความคิดของตนเองอย่างอิสระ แม้กับผู้ที่มีอำนาจ โดยท่าทีของการนำเสนอความคิดต่างๆ นั้น จะกระทำด้วยความนุ่มนวล อ่อนโยน มีกุศโลบายเป็นที่ยึดตั้ง นามของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี จึงเป็นที่ยอมรับจากสาธารณชนอย่างกว้างขวางในทุกวงการว่าเป็นผู้ที่นำเสนอความคิดเห็นต่างๆโดยมุ่งผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งและมีเจตนาอันบริสุทธิ์ในการนำเสนอความเห็นนั้นๆ ที่สำคัญคือ ทรรศนะที่นำเสนอนั้นมีไม่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้าชั่วคราวครั้งชั่วคราวเท่านั้น หากเป็นทรรศนะที่มองลึก กว้าง และไกล มิได้เพ่งมองเพียงปรากฏการณ์หรือสถานการณ์เฉพาะหน้า เช่น เรื่องความรุนแรงในภาคใต้ ปัญหาสังคมเรื่องโสเภณีเด็ก โรคเอดส์ การทำแท้ง พุทธพาณิชย์ ยาเสพติด การคอร์รัปชัน ความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาการทำลายป่า เป็นต้น ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี วิเคราะห์ปัญหาอย่างหยั่งลึกถึงรากฐาน โครงสร้าง และระบบ เพื่อไปให้ถึงแก่นแท้หรือต้นตอของปัญหานั้นๆ ความสามารถพิเศษเฉพาะตนที่สามารถอธิบายเรื่องที่เข้าใจยากและสลับซับซ้อนให้เป็นเรื่องที่เข้าใจง่าย โดยอาศัยการวิเคราะห์แบบเชื่อมโยงและกลวิธีการเปรียบเทียบที่ใช้รูปธรรมเพื่ออธิบายเรื่องนามธรรม ใช้ตัวอย่างที่เข้าใจได้ง่าย มาอธิบายเปรียบเทียบ ทำให้แนวคิดที่นำเสนอเข้าใจได้ไม่ยาก ประกอบกับท่วงทำนองการนำเสนอที่สุภาพอ่อนน้อม สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยมีผลให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นนักคิดที่สังคมให้การยอมรับสูง และมีบทบาทเป็นปราชญ์ผู้นำทางความคิดและเป็นสติปัญญาของสังคมมาโดยตลอด ทั้งในภาวะปกติและในยามวิกฤต

บทสรุป

จากประวัติชีวิตและผลงานของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ดังได้กล่าวมาเป็นลำดับ จะเห็นได้ว่า ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี มีความเหมาะสมด้วยประการต่างๆ ที่จะได้รับการยกย่องเชิดชูให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ดังนี้

ประการแรก ด้านชีวิตส่วนตัวและครอบครัว

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นบุคคลที่มีวิถีชีวิตในแบบของกัลยาณชน มีจริยธรรมทั้งในการดำรงชีวิตและการทำงาน มีความกตัญญูตเวที ซื่อสัตย์สุจริต อ่อนน้อมถ่อมตน ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย สมถะ เสมอต้นเสมอปลาย เป็นผู้ไม่แสวงหาโภคทรัพย์เพื่อความร่ำรวย แม้ว่าจะมีความสามารถและโอกาสที่จะกระทำได้ แต่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เลือกที่จะใช้ความรู้ความสามารถและเวลาของตนเองเพื่ออุทิศให้การทำงานเพื่อส่วนรวม อีกทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัยรักการเรียนรู้ มีฉันทะใฝ่การแสวงหาและพัฒนาความรู้มาตั้งแต่ครั้งเป็นนักเรียนนักศึกษา และไม่เคยหยุดนิ่งในกิจกรรมดังกล่าวแม้ในปัจจุบัน การดำเนินชีวิตจึงเป็นวิถีของ “บัณฑิต” ในความหมายที่แท้จริง คือการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เป็นวิถีชีวิตที่สมควรได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นแบบอย่างแก่เยาวชนและประชาชนโดยทั่วไปในสังคม

ประการที่สอง ด้านการทำงานเพื่อส่วนรวมและสังคม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นผู้ทุ่มเทเวลาให้กับการทำงานอย่างจริงจังตั้งใจและเสียสละเพื่อส่วนรวมและสังคมนับเนื่องมาตั้งแต่จบการศึกษาเข้าปฏิบัติงานเป็นอาจารย์แพทย์ ก็ได้

อุทิศตนทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้ทุกข์ทรมานจากโรคภัยไข้เจ็บอย่างเต็มความสามารถและด้วยความเมตตากรุณาและอบรมสั่งสอนนักศึกษาแพทย์ผู้เป็นศิษย์ให้มีจริยธรรมในวิชาชีพ มีสติปัญญาในการดำรงชีวิต และทำงานอย่างถูกต้อง

ด้านการงานเพื่อสังคม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี เป็นผู้นำในการพัฒนาการแพทย์และระบบสาธารณสุขให้ เกื้อกูลประชาชนผู้ด้อยโอกาสในชนบทมากขึ้น เป็นผู้นำในการผลักดัน และริเริ่มแนวคิดใหม่ในงานพัฒนาด้านต่างๆอย่างเอาจริงเอาจัง อาทิ งานพัฒนาด้านเด็ก การศึกษา ศาสนา การเมือง และวัฒนธรรม การริเริ่มงานพัฒนาดังกล่าวเป็นฐานสำคัญในการเผชิญวิกฤตการณ์ ที่จะรุนแรงขึ้นตามลำดับในอนาคต ผลงานดังกล่าวจึงมีคุณประโยชน์ต่อ สังคมเป็นอย่างยิ่งทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ประการที่สาม ด้านแนวคิดและวิสัยทัศน์ในฐานะปราชญ์ของสังคม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นนักคิด ที่ทำหน้าที่เสมือน “วิศวกรสังคม” ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องรากฐาน โครงสร้างและระบบสังคมอย่างชัดเจน โดยมีรากฐานมาจากพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของภูมิปัญญาไทย แนวคิดทั้งหลายจึงมีความสอดคล้อง กลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยและยังพัฒนาภูมิปัญญาไทยให้ทันโลก ทันเหตุการณ์ มีคุณประโยชน์ในการแก้วิกฤตการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันและ ในอนาคตด้วย นอกจากนี้ ในยุคที่สังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ แนวคิดของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ยังนำเสนอ การแก้ไขวิกฤตโลกยุคโลกาภิวัตน์ด้วยกระบวนการโลกาภิวัตน์ศรีอาริยะ ที่มุ่งความเกื้อกูลกันอีกด้วย

ด้วยคุณลักษณะเด่นทั้งสามประการที่กล่าวมานี้ ศาสตราจารย์
เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี จึงสมควรได้รับการยกย่องและเชิดชู
เกียรติ ในฐานะ “ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม” ของสำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

สรุบบทที่ ๕ บท

๑. การเข้าถึงสิ่งสูงสุด พัฒนาการทางจิตวิญญาณ
๒. วัฒนธรรมคือการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่าง
ได้ดุลยภาพ
๓. ความเสื่อมจากวัฒนธรรม : บนเส้นทางสู่วิกฤตการณ์
๔. วัฒนธรรม ๘ แห่งยุคโลกาภิวัตน์
๕. วัฒนธรรมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

โดย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี

๑. การเข้าถึงสิ่งสูงสุด พัฒนาการทางจิตวิญญาณ

มนุษย์ขาดพัฒนาการทางจิตวิญญาณ (Spiritual Development) ไม่ได้ ถ้าขาดไปจะขาดความสมบูรณ์และขาดพลัง ในอารยธรรมสมัยใหม่ มิติทางจิตวิญญาณ ขาดหายไป จนอาจจะเรียกว่าเป็นยุคสมัยแห่งวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณก็ได้ ความเจ็บป่วยของมนุษย์และสังคมเกือบจะทั้งหมด เกิดขึ้นเพราะวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณ พัฒนาการทางจิตวิญญาณ เป็นแรงสุมานสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เมื่อขาดไปสังคมก็แตกแยกจากกัน เนื่องจากศตวรรษใหม่จะเป็นศตวรรษแห่งการอยู่ร่วมโลกเดียวกัน พัฒนาการทางจิตวิญญาณจะเป็นเครื่องมือของมนุษย์ที่จะเข้าไปสู่ศตวรรษที่ ๒๑ จึงสมควรศึกษาและพัฒนา

แม้มนุษย์จะเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งแต่ต่างจากสัตว์ที่โครงสร้างสมองของมนุษย์วิจิตรมาก จนเกิดนามธรรมที่เรียกว่า คุณค่าขึ้น สัตว์ทำอะไรก็ไม่มีบุญหรือบาป เพราะบุญบาปเป็นเรื่องคุณค่าที่มีแต่กับมนุษย์เท่านั้น ถ้ามนุษย์ได้ทำอะไรที่มีคุณค่าหรือทำความดีจะทำให้เกิดความสุขซึมซาบไปทั่วตัว เพราะสารที่เรียกว่า เอ็นโดฟิน หลั่งออกมามากขึ้น สารนี้เป็นสารสุขคือก่อให้เกิดความสุขไปทั่วตัว

ความดีหรือคุณค่าเกิดจากการลดความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมากขึ้น ยิ่งเห็นแก่ตัวมาก จิตวิญญาณยิ่งตกต่ำ ยิ่งลดความเห็นแก่ตัวลงได้มาก จิตวิญญาณยิ่งสูงขึ้น คนเห็นแก่ตัวมากอยู่ร่วมกันได้ยาก จิตวิญญาณยิ่งสุขยิ่งอยู่ร่วมกันได้ดีขึ้น ศาสนาทุกศาสนาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้นเพื่อความสุขและการอยู่ร่วมกัน ศาสนาทุกศาสนาสอนให้มนุษย์มีความรักต่อผู้อื่น (Compassion) และสอนให้ลดละความเห็นแก่ตัว ศาสนาที่มีพระเจ้าก็สอนให้เอาใจไปไว้ที่พระเจ้า

จะได้หลุดจากความคับแคบในตัวเองไปอยู่กับสิ่งสูงสุด พุทธศาสนาไม่มี
อคติเรื่องพระเจ้า แต่สอนเรื่องอนัตตาหรือความไม่มีตัวตนหรือสัพพัญญุต
หรือความว่าง ใครเข้าถึงความว่างได้มากเท่าใด ความมีตัวตนก็น้อยลง
เมื่อความมีตัวตนน้อยลง จิตวิญญานก็สูงขึ้น สิ่งสูงสุดทางพุทธศาสนาคือ
นิพพาน หรือความสงบเย็นจากความเห็นแก่ตัว หรือการเป็นอิสระหลุดพ้น
จากการยึดมั่นในตัวตน ศาสนาเกิดขึ้นเพราะธรรมชาติของมนุษย์และ
จำเป็นต้องมีหลายศาสนา เพราะศาสนาเกิดในวัฒนธรรมต่างๆ โลกมี
ศาสนาเดียวไม่ได้ แต่ท่ามกลางความแตกต่างภายนอก แก่นของศาสนาต่างๆ
ที่ตรงกันที่ **ทาน ศีล ภาวนา** ทุกศาสนาจะเน้นเรื่อง **ทาน ศีล ภาวนา**
อันเป็นเครื่องพัฒนาจิตวิญญาน ดังจะกล่าวต่อไป

เมื่อจิตของบุคคลได้เชื่อมกับความดีหรือสิ่งที่มีคุณค่าสูงส่งก็จะมี
ความเป็นอิสระ มีความสุขอันลึกซึ้งละเอียดประณีต ที่เรียกกันว่า
ความสุขอันเป็นทิพย์บ้าง ความสุขทางจิตวิญญาน (Spiritual Happiness)
บ้าง คนที่ไม่พบความสุขทางจิตวิญญานจะไม่พบความสุขที่แท้จริง และ
จะต้องแสวงหาเรื่อยไป

ความสุขทางจิตวิญญานทำให้บุคคลเกิดความสมบูรณ์ในตัวเอง
ถ้าขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง มนุษย์จะต้องหาสิ่งอื่นมาเติม เช่น ยาเสพติด
ความฟุ้งเฟ้อ ความตื่นเต้นเร้าใจ และความรุนแรง ในยุคสมัยที่สังคม
หนักไปในทางวัตถุนิยมและบริโภคนิยม โดยละทิ้งมิติทางจิตวิญญาน
มนุษย์ขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง เป็นโรคพร่องที่จะต้องหาอะไรมาเติม
ปัญหาหาเสพติดและความรุนแรงถึงควบคุมไม่ได้เลย และจะควบคุมไม่ได้
ถ้าไม่แก้ไขให้มนุษย์เกิดความสมบูรณ์ในตัวเอง การขาดความสมบูรณ์
จะทำให้มนุษย์บริโภคมากเกินไป อันนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อมและ

ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน อันเป็นปัญหาใหม่ของโลกที่ยังไม่มีคำตอบ

เพื่อความสมบูรณ์ในตัวเองและเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยสันติอย่างยั่งยืน การพัฒนาทางจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้

การพัฒนาทางจิตวิญญาณควรจะเป็นวัตถุประสงค์ของการกระทำทุกเรื่อง ไม่ว่าการกระทำใดๆควรทำให้เราเป็นคนดีขึ้น คือลดความเห็นแก่ตัวลงและเห็นแก่คนอื่นมากขึ้น จึงจะถือเป็นกำไรหรือการพัฒนา แต่ถ้าการกระทำใดๆ ซึ่งอาจจะทำให้เราได้เงินแต่ความเห็นแก่ตัวของเรามากขึ้น ถือเป็นการขาดทุนและไม่พัฒนาหรือตกต่ำลง

เรื่องศาสนา หลายคนอาจรังเกียจ เพราะพฤติกรรมของบุคคลหรือของสถาบันทางศาสนาหรือในนามของศาสนา แต่ตัวศาสนาโดยสาระหรือหรือแก่นแท้เป็นภูมิปัญญาที่ยิ่งใหญ่เพราะล้วนสอนเรื่องพัฒนาการทางจิตวิญญาณเพื่อการอยู่ร่วมกัน เรื่องศาสนาหรือจิตวิญญาณเป็นธรรมชาติที่ลึกที่สุดของมนุษย์อย่างหนึ่งเพราะอยู่ในดีเอ็นเอหรือรหัสชีวิตอะไรที่จำเป็นต่อการมีชีวิตรอด ธรรมชาติจะเอาสิ่งนั้น ไปเป็นรหัสชีวิตในดีเอ็นเอ เมื่อมนุษย์เกิดความคิดหรือคุณค่าขึ้นในตัว สารเอ็นโดฟินหลั่งออกมา ทำให้เกิดความสุขแผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย ทำให้เกิดความสงบในร่างกาย สุขภาพดี มีประโยชน์ต่อการอยู่รอด การที่ร่างกายจะหลั่งเอ็นโดฟินออกมาได้ต้องมีสิ่งที่เป็นรหัสอยู่ในดีเอ็นเอ จึงกล่าวว่าความคิดหรือคุณค่าหรือศาสนานั้นอยู่ในรหัสชีวิตของมนุษย์

อะไรที่อยู่ในดีเอ็นเอหรือรหัสชีวิต เป็นพื้นฐานที่มีกำลังแรงมาก ยุคสมัยใหม่ที่กินเวลาประมาณ ๔๐๐ ปีที่มนุษย์เฉียดข้างไปทางวัตถุนิยม

และทอดทิ้งมิติทางจิตวิญญาณ อาจถือได้ว่าเป็นอุบัติเหตุในวิวัฒนาการของมนุษย์ เรื่องจิตวิญญาณที่อยู่ในรหัสชีวิตนั้นมีกำลังมากกว่า จะดึงมนุษย์กลับมาหาธรรมชาติของตัวเอง การที่มนุษย์ทิ้งธรรมชาติในตัวแล้ว ต้องหาธรรมชาตินอกตัวมาเติม เช่น ยาเสพติด ความฟุ่มเฟือย ความรุนแรง ยากล่อมประสาท ก็ได้พามนุษย์เข้าสู่วิกฤตจนสุดสายป่านแล้ว มนุษย์กำลังจะกลับมาหาธรรมชาติในตัวเองใหม่ โดยสิ่งนั้นจะเรียกว่า ศาสนาหรือไม่ก็ตาม แต่โดยสาระ มิติทางคุณค่าหรือจิตวิญญาณจะถูกค้นพบใหม่ในบริบทใหม่ของโลก

ในพัฒนาการทางจิตวิญญาณ ควรคำนึงถึงสาระหรือแก่นศาสนาต่างๆ เพราะเป็นภูมิปัญญาใหม่ของโลกและพิจารณาถึงสิ่งที่อาจจะต้องพิจารณาเพิ่มเติมในบริบทใหม่ของความเป็นโลกเดียวกัน

ที่แล้วมา เพราะการคิดแบบแยกส่วน เมื่อเปรียบเทียบศาสนาต่างๆ มักจับจุดที่ต่างกันมาพูด แล้วเลยต่อไปเป็นว่าของใครดีกว่ากัน ถึงทะเลาะกัน หรือฆ่าฟันกันนั้นเกิดขึ้นเพราะจิตมนุษย์เล็ก ไปแปลเรื่องศาสนาซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ให้เล็ก เข้ากับความเล็กของจิตของตัว แล้วก็ไปทะเลาะกันดังเรื่องดาบอดคาล่าตาช้าง แท้ที่จริงศาสนาต่างๆ อันเป็นภูมิปัญญาใหญ่ของโลกมีแก่นที่เหมือนกันมากกว่าต่างกัน ท่านอาจารย์พุทธทาสมหาเถระนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคนร่วมสมัย ได้ฝากปณิธานไว้ ๓ ข้อ คือ

๑. ขอให้ศาสนิกต่างๆ ศึกษาให้เข้าใจหัวใจคำสอนของศาสนาของตน
๒. มีความร่วมมือกันระหว่างศาสนา
๓. ขอให้มนุษยชาติถอนตัวออกจากวัตถุนิยม ซึ่งเป็นหลักการที่มนุษย์ควรใช้เพื่อถอนตัวออกจากวิกฤต

หัวใจหรือสาระคำสอนทางศาสนาทุกศาสนาเพื่อยกระดับจิตวิญญาณ
ที่เหมือนกัน คือ ทาน ศีล ภาวนา

ทาน ทุกศาสนาสอนว่าการให้เป็นคนดี ถ้ามนุษย์มีแต่จะเอา มนุษย์
จะเครียดและการอยู่ร่วมกันจะลำบาก มนุษย์ทุกหนทุกแห่งจึงค้นพบว่า
การให้เป็นคุณค่า เป็นความดี เป็นการลดความเห็นแก่ตัว เป็นประโยชน์
ทั้งต่อผู้ให้และผู้รับ การให้มีพื้นฐานมาจากความรักเพื่อนมนุษย์ ตรงข้าม
กับการขโมยหรือการแย่งชิง หรือ อทินนาทาน ซึ่งเกิดจากโลภจริต
ปัญหาคือระบบเศรษฐกิจโลกซึ่งเป็นโครงสร้างของการแย่งชิง ยุคสมัยใหม่
นอกจากการให้ซึ่งเป็นปัจเจกแล้ว ควรคิดถึงระบบเศรษฐกิจบุญนิยมด้วย
คือเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการได้ที่เป็นบุญหรือเป็นการพัฒนาความดี ไม่ใช่
ทุนนิยมที่เน้นการได้ซึ่งเป็นเงิน

ศีล ทุกศาสนาสอนเรื่องศีลหรือกติกากของการอยู่ร่วมกันเพราะ
มนุษย์พบว่าในการอยู่ร่วมกัน ถ้าขาดกติกากของการอยู่ร่วมกันแล้วก็จะ
เกิดความขัดแย้ง วิวาท ฆาตกรรมหรือการรบกวนความสงบสุข มนุษย์
ทุกหนทุกแห่งจึงบัญญัติข้อประพฤติปฏิบัติแห่งการอยู่ร่วมกันว่าเป็นคุณค่า
เช่น การไม่ทำร้ายผู้อื่น การไม่ขโมย การไม่พูดปด การไม่ผิดประเวณี
ผู้ใดประพฤติอยู่ในศีลธรรมก็จะมีคามอิม ความเป็นบุญในตนเอง มีความสงบ
ความอิสระซึ่งก็คือการยกระดับจิตวิญญาณ ศีลในความหมายกว้างคือ
ระบบการอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นปกติ ในยุคใหม่ที่โลกเชื่อมโยงเป็น
โลกเดียวกัน มนุษย์ยังขาดความสามารถในการจัดระบบการอยู่ร่วมกัน
ด้วยความเป็นปกติ ซึ่งเป็นวาระของมนุษยชาติร่วมกันที่จะจัดระบบการ
อยู่ร่วมกันทั้งโลก

ภาวนา ทุกศาสนาสอนเรื่องภาวนา ภาวนาแปลว่าทำให้เจริญ ในที่นี้แปลว่าพัฒนาจิตใจให้เจริญ จิตที่เจริญคือจิตที่ลดละความเห็นแก่ตัว จิตที่สูงขึ้นกว่าการติดอยู่ที่ตัวตนเท่านั้น ทานและศีลที่กล่าวมาแล้วก็เป็นภาวนา คือทานภาวนา ศีลภาวนา ในข้อหลังนี้ หมายถึงจิตภาวนา จิตภาวนาประกอบด้วยการเจริญสติ เจริญสมาธิและเจริญปัญญา

การเจริญสติ สมาธิ หมายถึงความสงบและการตั้งมั่นของจิต มีเทคนิคการฝึกสมาธิต่างๆ ซึ่งเมื่อเกิดสมาธิจะทำให้เบาสบายและมีความสุข มีข้อต้องระวัง ว่าสมาธิต้องเป็นไปกับการลดความเห็นแก่ตัว คือต้องเป็นไปกับศีล สติและปัญญา จึงจะเป็นสมาธิที่ถูกต้องหรือสัมมาสมาธิ สมาธิอาจเป็นมิจฉาสมาธิและเป็นไปเพื่อความหลง ความกำเริบของกิเลสได้ นี่เป็นข้อที่ควรศึกษาให้เข้าใจ

ปัญญา ในที่นี้หมายถึงการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติจนสามารถลดละความเห็นแก่ตัว หรือความยึดมั่นในตัวเอง ในศาสนาต่างๆ สอนให้ภักดีต่อพระเจ้า ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจมากที่สุด (Omnipotent) และสถิตอยู่ในสรรพสิ่ง (Omnipresent) เพื่อให้กลายจากการถือตนเป็นใหญ่ เอาใจไปไว้กับสิ่งที่ดีที่ที่สุด สูงที่สุด กรณามากที่สุด นี่คือการบรรเทาทางปัญญา ในพุทธศาสนาถือว่าธรรมชาติมีลักษณะ ๓ หรือไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้แก่ ความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความไม่เป็นตน หากเข้าถึงความจริงของธรรมชาติทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็จะคลายจากความยึดมั่นในตัวตนและบรรลุนิสรภาพ ความไม่มีตัวตนคือสุญญตา หรือความว่าง ความว่างเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความว่างทำให้เป็นอิสระ

ควรสังเกตว่า คำว่า “ปัญญา” ในที่นี้ต่างไปจากคำว่าปัญญาที่ใช้ทั่วไป ซึ่งหมายถึงการมีความรู้มาก แต่ในที่นี้หมายถึงการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติจนลดละความเห็นแก่ตัวลง ถ้าความเห็นแก่ตัวมาก ไม่ว่าจะมีความรู้เท่าใดๆ ไม่ถือว่าเป็นปัญญา

อุปสรรคหรือข้อจำกัดในพัฒนาการทางจิตวิญญาณ คือ

- (๑) การคิดแบบวิทยาศาสตร์เก่า
- (๒) โครงสร้างของเศรษฐกิจทุนนิยม
- (๓) สัญชาตญาณเผ่าพันธุ์

เรื่องเหล่านี้ต้องทำความเข้าใจเพื่อให้รู้เท่าทันและหาทางแก้ไข มิฉะนั้น บุคคลจะติดอยู่ในอุปสรรคเหล่านั้น

การคิดแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งครองโลกมานาน มองโลกตายตัวและเป็นวัตถุ ไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างวัตถุกับจิตวิญญาณ วิธีแก้ไขคือทำความเข้าใจกับวิทยาศาสตร์ใหม่ในเรื่องทฤษฎีสัมพันธภาพของไอน์สไตน์ ฟิสิกส์ควอนตัมและหลักการแห่งความไม่แน่นอน (Principle of Uncertainty) ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่เชื่อมโยงรูปธรรมกับนามธรรมได้

โครงสร้างของเศรษฐกิจทุนนิยมที่ถูกผลักดันด้วยเงินและความโลภ จะไม่ให้ความสำคัญหรือทำลายเรื่องอื่นๆรวมทั้งจิตวิญญาณด้วย ควรแสวงหารูปแบบเศรษฐกิจ แห่งการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ชุมชนเป็นรูปธรรมของการอยู่ร่วมกัน

สัญชาตญาณเผ่าพันธุ์เป็นเรื่องที่รุนแรง สืบเนื่องมาจากสังคมแต่โบราณที่มนุษย์แยกกันอยู่เป็นเผ่าพันธุ์ มาบัดนี้โลกเชื่อมโยงกันมากขึ้น

สัญญาตญาณเผ่าพันธุ์ ไม่เหมาะแก่การอยู่ร่วมกันในสังคมใหญ่ แต่ยังยากต่อการปลดปล่อย การจัดระบบการอยู่ร่วมกันด้วยความยุติธรรม การเคารพและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมีความสำคัญยิ่งต่อการลดสัญญาตญาณเผ่าพันธุ์

ที่กล่าวมานี้เป็นอธิบายพัฒนาการทางจิตวิญญาณอย่างย่อเนืองจากจิตวิญญาณทำให้เกิดความสมบูรณ์ในตัวเอง และทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริงและเป็นการทำให้ความเป็นมนุษย์สูงขึ้น มนุษย์ทุกคนควรทำความเข้าใจและพยายาม ให้กิจกรรมทุกชนิดนำไปสู่การลดละความเห็นแก่ตัว ผูกให้ได้รับทิพยรสของนิพพาน ชิมลองทุกวัน โดยให้จิตเชื่อมกับพระเจ้าซึ่งทรงอยู่ในทุกอณูของสรรพสิ่งรอบตัวเราและในตัวเรา หรือเชื่อมโยงกับความว่างหรือความไม่มีอะไร จะทำให้เบาสบายและความสุขแผ่ซ่านไปทุกอณูของร่างกาย พยายามฝึกบ่อยๆ จะรู้รสของนิพพานหรือความสงบเย็นมากขึ้น และนานขึ้น ลดละความเห็นแก่ตัวลงไปเรื่อย ๆ จิตวิญญาณสูงขึ้นๆ ดังนี้เรื่อยไป

ควรระลึกไว้เสมอว่า ในความเป็นมนุษย์ไม่ได้มีแต่เรื่องทางวัตถุที่เรียกว่า “กิน ชี ปี้ นอน” เหมือนสัตว์เท่านั้น แต่มีเรื่องของความเป็นผู้มีจิตใจสูงหรือการเข้าถึงความดีหรือการเข้าถึงสิ่งสูงสุด สิ่งสูงสุดจะเป็นพระเจ้าหรือพระนิพพานก็ตาม แต่โดยยอระคือการลดละความเห็นแก่ตัวลง ความเห็นแก่ตัวยิ่งน้อยลง จิตใจยิ่งสูงขึ้น ยิ่งมีความสุขมากขึ้น ยิ่งมีความสมบูรณ์มากขึ้น ยิ่งรักผู้อื่นและสรรพสิ่งมากขึ้น อันจักเป็นเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ

๒. วัฒนธรรมคือการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ ดุลยภาพ

วัฒนธรรมมีความหมายกว้าง เช่นหมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น ภูมิปัญญาในอดีต คำว่า ศิลปวัฒนธรรมหมายถึงวัฒนธรรมส่วนที่เป็น ศิลปะ แต่คนจำนวนมาก เข้าใจว่าวัฒนธรรมคือศิลปวัฒนธรรม ทำให้ ความเข้าใจวัฒนธรรมแคบไป แท้จริงวัฒนธรรมคือวิถีชีวิต วิถีชีวิตของ ชุมชนหนึ่งๆ คือวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ

ตัวอย่างของสังคมที่มีดุลยภาพคือชุมชน ในชุมชนสมาชิกมี ความเอื้ออาทรต่อกัน มีความเชื่อร่วมกัน มีระบบคุณค่าร่วมกัน มีการ ทำมาหากิน มีกฎกติกา และประเพณีของการอยู่ร่วมกัน ซึ่งต้องคำนึงถึง คนทุกคน ทั้งคนเฒ่าคนแก่ เด็ก คนที่ตายไปแล้ว และธรรมชาติแวดล้อม เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ศาสนธรรมเป็นเรื่องที่ขาดไม่ได้ เพราะถ้าขาด ชุมชน ก็แตกสลายไม่ยั่งยืน ทั้งหมดนี้จะเห็นว่าในความเป็นชุมชนมีสัมพันธภาพ ทุกๆ มิติอย่างเป็นบูรณาการ จึงทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ยั่งยืนเป็นเวลา ยาวนาน ถ้าสัมพันธภาพขาดความสมดุลเพราะเหตุจากภายในก็ดี จาก ภายนอกก็ดี ชุมชนก็จะขาดปกติภาพ วิกฤติ และล่มสลาย

เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือระบบการดำรงชีวิตร่วมกันได้ อย่างดุลยภาพ ตามที่กล่าวถึงในตอนก่อนหน้านั้นเอง วัฒนธรรมต่างจาก วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือการเศรษฐกิจซึ่งเป็นการแยกส่วนเป็นเรื่องๆ และเฉพาะบางคน วัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาที่สรรค์สร้างขึ้นเพื่อคน ทั้งหมดสามารถจะดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับ มนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมจึงเป็นภูมิปัญญาที่เป็น

บูรณาการและมีจุดมุ่งหมายที่ดูดยภาพของการดำรงชีวิตร่วมกัน
วัฒนธรรมจึงเป็นภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนา
สมัยใหม่ที่แยกย่อยเป็นส่วนๆ ไม่ใช่การพัฒนาที่มีฐานทางวัฒนธรรม

คำถามก็คือถ้ามองวัฒนธรรมว่าเป็นภูมิปัญญาของอดีต จะมีความหมายและเชื่อมต่อกับอนาคตได้อย่างไร ณ จุดนี้เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องตีความหมายของคำว่าวัฒนธรรมให้เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน อนาคตให้ได้ ตรงนี้เหมือนเส้นผมบังภูเขา แต่สำคัญมากถ้าตีความว่าวัฒนธรรมเป็น **“ความรู้ในอดีต”** เท่านั้น จะมีปัญหา เพราะความรู้นั้นดูสำเร็จรูป ตายตัว หายดิ่ง เมื่อสิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป ก็ล้าสมัยหมดยุค เอามาใช้ไม่ได้ ต่างจาก **“การเรียนรู้”** การเรียนรู้นั้นเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน อนาคต การเรียนรู้ไปเอาความรู้ในอดีตมาเป็นเครื่องเรียนรู้ได้ วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นความรู้และส่วนที่เป็นการเรียนรู้ ถ้าเราจับส่วนที่เป็นการเรียนรู้ขึ้นมาให้เด่นว่า **วัฒนธรรมคือการเรียนรู้อย่างบูรณาการเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกัน** **อย่างได้ดูดยภาพ** อย่างนี้ก็เชื่อมโยงได้ทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างเป็นพลวัต และเพื่อวัตถุประสงค์อันสูงสุดของมนุษยชาติคือการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ดูดยภาพ

ถ้าเป็นอย่างนี้ ศิลปวัฒนธรรมก็ดี โบราณสถานก็ดีจะกลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ มีปฏิสัมพันธ์กับคนปัจจุบันเพื่ออนาคตได้ ถ้าศิลปวัฒนธรรมไว้เพื่อชื่นชมอย่างเดียวก็มองไม่ออกว่าแล้วจะเชื่อมต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนใน อนาคตได้อย่างไร การชื่นชมเป็นการเสพอย่างหนึ่ง ถ้าเสพสุขแล้วหยุด ปัญญาก็ไม่เคลื่อนไหว เรื่องการเสพสุขกับปัญญาเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจต่อไปข้างหน้า แต่ถ้าตัวตั้งของเราในที่นี้คือปัญญาหรือ

การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมนอกจากในแง่การสัมผัสความงามซึ่งเป็นเรื่องสำคัญแล้ว ยังเป็นวัตถุประสงค์แห่งการเรียนรู้ เรียนรู้ไม่ใช่เพื่อความรู้ในสิ่งนั้นแล้วหยุดอยู่แค่นั้น แต่เรียนรู้เพื่อให้เกิดปัญญา อันเชื่อมโยงหรือบูรณาการไปสู่การดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพในท่ามกลางความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

ถ้าเข้าใจว่าวัฒนธรรมคือการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และธรรมชาติอย่างได้ดุลยภาพแล้ว วัฒนธรรมก็เป็นกรอบใหญ่ของระบบปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ หัวใจสำคัญของ “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” จึงอยู่ที่ตรงนี้ และจะเห็นได้ชัดเจนว่าวัฒนธรรมเป็นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๓. ความเสื่อมจากวัฒนธรรมบนเส้นทางสู่วิกฤตการณ์

ชุมชนเป็นตัวอย่างของการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติ วัฒนธรรมชุมชนเป็นวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันซึ่งดำรงอยู่ช้านาน ต่อมามนุษย์ได้เสื่อมจากชีวิตวัฒนธรรม มนุษย์ค่อยๆ เกิดทรศนะและการกระทำแบบแยกส่วน กระทบต่อการดำรงชีวิตร่วมกัน ทำให้โดยรวมมนุษย์ไม่สามารถรักษาดุลยภาพของการอยู่ร่วมกันได้เป็นการเดินไปบนเส้นทางสู่วิกฤตการณ์

จะยกตัวอย่างทรศนะและการกระทำแบบแยกส่วนมาให้ดู ๔ ประการดังนี้

- (๑) อาชีพเฉพาะทางและระบบเศรษฐกิจแบบแยกส่วน
- (๒) อำนาจที่ทำลายดุลยภาพของสังคม
- (๓) บั๊จเจกชนนิยมทรศนะ
- (๔) การศึกษาแบบแยกส่วน

ซึ่งขยายความพอเป็นสังเขป ดังนี้

(๑) อาชีพเฉพาะทางและระบบเศรษฐกิจแบบแยกส่วน เดิมมนุษย์ทุกคนต้องหาอาหารกินกันทุกวันไม่มีเวลาไปทำอย่างอื่น ทุกคนก็คล้ายๆ กัน ต่อมาการค้าค้นพบและพัฒนาเทคโนโลยีทางเกษตรกรรมทำให้ผลิตอาหารได้เกินกว่าที่จะต้องไปผลิตอาหารทุกคน ทำให้คนจำนวนหนึ่งไปคิดทำอย่างอื่น ทำให้เกิดอาชีพและบทบาทต่างๆ กันขึ้น เช่น บางคนเป็นพ่อค้า บางคนเป็นนักบวช บางคนตั้งตัวเป็นหัวหน้าหรือผู้ปกครอง ทำให้เกิดชั้นวรรณะขึ้น

ในพระไตรปิฎกมีความตอนหนึ่งว่า “สัตว์บางจำพวกประกอบการทำงานเป็นแผนกๆ” ทำให้เกิดวรรณะแพศย์ขึ้น เมื่อมนุษย์ประกอบการทำงานเป็นแผนกๆ (เฉพาะ) ก็ต้องนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนกัน สถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าก็กลายเป็นเมืองและเกิดอาชีพใหม่ขึ้น คือพ่อค้า เมืองในครั้งโบราณโตมากไม่ได้ เพราะเมืองต้องอาศัยอาหารจากชนบท ในขณะที่เทคโนโลยีการขนส่งอาหารยังเป็นการหาหรือใช้เกวียน ปริมาณอาหารที่สามารถส่งไปเลี้ยงเมืองเป็นข้อจำกัดไม่ให้เมืองเติบโต แต่เมื่อเมืองมีอำนาจมากขึ้นและเทคโนโลยีการขนส่งอาหารสามารถทำได้ด้วยปริมาณมากโดยรถไฟ เรือกลไฟ และอื่นๆ เมืองก็โตมากขึ้นเป็นมหานครที่มีคนเป็นล้านๆ หรือสิบล้านคน

อาชีพที่หลากหลาย และการค้นพบเรื่องเงินกับธนาคารทำให้ชีวิตคนในเมืองต่างคนต่างอยู่ ตัวใครตัวมัน การที่จะเรียนรู้ในการดำรงชีวิตร่วมกันเกือบไม่มี คนในเมืองไม่เข้าใจธรรมชาติแวดล้อม ไม่เข้าใจเรื่องชุมชน และวิถีการดำรงชีวิตที่มีการใช้พลังงานสูงนำเมืองไปขัดแย้งชนบท ระบบเศรษฐกิจการเงินก็เป็นระบบแยกส่วนที่คิดแต่ผลประโยชน์ที่เป็นเงิน

และเป็นผลประโยชน์แยกส่วนว่าเป็นผลประโยชน์ของเรา ของบริษัทของเรา ของธนาคารของเรา หรือแม้แต่วัดของเรา หรือประเทศของเรา แต่ไม่ใช่ของเพื่อนมนุษย์ทั้งหมดโดยคำนึงถึงจิตใจ ครอบครั้ว ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

นี่คือกระแสใหญ่ที่กระแทกระบบการดำรงชีวิตร่วมกันให้แตกกระเด็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้นไม่ว่าคำสอนทางศาสนาจะละเอียดอ่อนและดีงามเพียงไรก็ไม่เพียงพอที่จะต้านกระแสที่มาระเบิดระบบการดำรงชีวิตร่วมกัน ถ้าศาสนาไม่นำไปสู่ปัญญาที่เห็นเหตุปัจจัยเชิงระบบ

(๒) **อำนาจที่ทำลายดุลยภาพของสังคม** มีอำนาจที่ก่อตัวขึ้นแล้วมีผลกระทบต่อดุลยภาพของสังคมเป็นอเนกประการ เช่น หัวหน้าเผ่าที่ไม่เป็นธรรม นักเลงโตท้องถิ่น ระบบราชการที่รวมศูนย์อำนาจ ผู้ปกครองที่เป็นทรวราช ระบบการเมืองที่ไม่ถูกต้อง อำนาจเหล่านี้มีผลกระทบรุนแรงต่อดุลยภาพของสังคมเป็นอำนาจที่มีฐานอยู่ในกฎหมายทางการเงินและอำนาจในการใช้พลังกำลังติดอาวุธในการบังคับ อำนาจเหล่านี้จึงเป็นอำนาจที่รุนแรงยิ่ง เป็นอำนาจเชิงระบบหรืออำนาจเชิงโครงสร้างที่มีผลกระทบอย่างทั่วถึง เกินกว่าที่คำสอนทางจริยธรรมเชิงปัจเจกบุคคลจะมีกำลังเพียงพอที่จะรักษาปกติภาพหรือศีลธรรมของสังคม ชาวพุทธส่วนใหญ่หรือคนส่วนใหญ่ขาดความคิดเชิงระบบ จะไม่เข้าใจสภาพความตกต่ำทางศีลธรรมที่เกิดเพราะโครงสร้างอำนาจในสังคม คงมองอะไรๆ เฉพาะเรื่องปัจเจกบุคคลโดยไม่เชื่อมต่อกับระบบหรือโครงสร้าง ทำให้ความพยายามฟื้นฟูบูรณะทางจริยธรรมไม่สำเร็จ เนื่องจากเรื่องนี้เข้าใจยากจึงจะขอยกตัวอย่างสัก ๓ ประการคือ

หนึ่งในครั้งโบราณชุมชนดูแลจัดการทรัพยากร เช่น ดิน น้ำ ป่า ในชุมชนเองทั้งเรื่องการใช้และการอนุรักษ์ ทำให้เกิดดุลยภาพระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ต่อมาอำนาจรัฐไปยึดที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ว่าเป็นของรัฐ และจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม ขึ้นดูแล เช่น กรมที่ดิน กรมชลประทาน กรมป่าไม้ ฯลฯ อำนาจที่รวมศูนย์ยากที่จะจัดการให้ถูกต้องเป็นธรรม มีการใช้อำนาจเข้าไปจัดการโดยไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดการทำลาย การแย่งชิง ทรัพยากร และความเดือดร้อนแก่ราษฎรขนาดหนัก ดังที่ป่าไม้และป่าชายเลนถูกทำลายอย่างรุนแรง ประชาชนถูกขับไล่ออกจากที่ที่เคยอยู่และทำมาหากินเพราะ “ผิดกฎหมาย” ความถูกกฎหมายกับความถูกต้อง กลายเป็นคนละเรื่องกันไป

ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยห่างกันมากขึ้น ดังที่ว่า คนรวยๆ ขึ้น คนจนๆ ลง อันก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมขนาดหนัก ชาวพุทธเพียงแต่เข้าใจว่าเป็นกรรมเก่าหรือเป็นเพราะคนจนขี้เกียจโดยไม่เข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้เกิดจากโครงสร้างทางอำนาจซึ่งรวมนโยบายของรัฐ กฎ ระเบียบ และพฤติกรรมของระบบราชการ และของธนาคาร เป็นต้น ชาวพุทธจึงไม่มีคำตอบทางศีลธรรม

สอง ระบบความยุติธรรมเดิมอยู่ในชุมชน ซึ่งอาศัยความเป็นญาติพี่น้อง อาศัยความเชื่อ เช่น เชื่อผีบรรพบุรุษร่วมกัน หรือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง อาศัยกฎ กติกา ประเพณี อาศัยพระ อาศัยผู้เฒ่าผู้แก่ที่เขานับถือ อันเป็นระบบที่เชื่อมโยงเป็นบูรณาการ เมื่อรัฐมายึดอำนาจในการจัดการเรื่องความยุติธรรมจากชุมชนเป็นของรัฐโดยใช้ระบบราชการ เข้ามาจัดการอันประกอบด้วยอำเภอ ตำรวจ อัยการ ผู้พิพากษา ในขณะที่ระบบราชการเป็นระบบที่บกพร่อง เพราะขาดการคานอำนาจ

และการตรวจสอบที่เข้มงวด การใช้อำนาจก็เกินเลย มีเรื่องส่วย เรื่องสินบน มีเรื่องการหาเลี้ยงนาย ระบบความยุติธรรมที่ขาดความเป็นธรรมย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ยากเหลือคณานับ มีคนไม่กี่คนที่จะเข้าใจวิธีแก้ไขความบกพร่องของระบบความยุติธรรม เพราะเราขาดการศึกษาเชิงระบบ

สาม การบริหารกิจการคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงสร้างพระสงฆ์ให้มีความสัมพันธ์กับชุมชน คือ สมานี ปัญญา อันรงดงามของสงฆ์ และปฏิสัมพันธ์ของสงฆ์กับชุมชนเป็นไปเพื่อคุณภาพของสังคมโดยแท้ แต่เมื่อระบบบริหารของสงฆ์ใช้ระบบราชการ ซึ่งเป็นระบบรวมศูนย์ ระบบนี้ก็ดึงพระสงฆ์จากความสัมพันธ์ทางราบ (horizontal relationship) เข้าไปสัมพันธ์ทางตั้ง (vertical relationship) ความสัมพันธ์ทางตั้ง หมายถึง ความสัมพันธ์ของบุคคลกับผู้มีอำนาจสูงกว่า เช่น ระบบอุปถัมภ์ ระบบเผด็จการทุกชนิด หรือแม้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนความสัมพันธ์ทางราบ หมายถึงความสัมพันธ์กันเองในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ทางราบและทางตั้งในสังคมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง สังคมที่มีความสัมพันธ์ทางตั้งมากทางราบน้อย จะมีความเสื่อมเสียทางศีลธรรมขนาดหนัก พัฒนาเศรษฐกิจ และประชาธิปไตยได้ยาก

ในความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ถ้ามองศาสนาแบบแยกส่วน ศาสนาจะกลายเป็นเทคนิค ไม่ใช่ปัญญาที่จะแล่นไปเข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เชื่อมโยงกันอย่างละเอียดและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ฉะนั้น แม้ศาสนาซึ่งมีหลักการเชื่อมโยง ถ้าไม่เข้าใจก็จะถูกนำมาคิดและกระทำแบบแยกส่วนได้ และไม่เป็นที่ปรารถนาเพื่อการรักษาคุณภาพของสังคม

ที่ยกตัวอย่างมาคงพอเห็นความสำคัญของอำนาจในสังคมที่มีผลกระทบอย่างรุนแรงที่สุด เกินกว่าที่การพัฒนาปัจเจกบุคคลเท่านั้น

จะด้านทานและคุ้มกันสังคมให้อยู่ในดุลยภาพได้ ในการที่จะพัฒนาอย่างสมดุลจึงต้องเข้าใจเรื่องระบบอำนาจในสังคมด้วย

(๓) **ปัจเจกชนนิยมทรศนะ** ความสำนึกในตัวตนและการที่ชีวิตของคนสัมพันธ์กับเงินมากขึ้น ก่อให้เกิดลัทธิปัจเจกชนนิยมหรือลัทธิเสรีภาพส่วนบุคคล และส่งเสริมยกย่องกันว่าเป็นของที่มีคุณค่า โดยเฉพาะในทางตะวันตก ความจริงมนุษย์มีทั้งส่วนที่เป็นตัวของตัวเองกับส่วนที่เชื่อมสัมพันธ์กับคนอื่น สิ่งแวดล้อมเป็นระบบดังที่กล่าวข้างต้น การเน้นเสรีภาพส่วนบุคคลโดยขาดทรศนะและทักษะของระบบการดำรงชีวิตร่วมกันย่อมเป็นการมองแบบแยกส่วน นำไปสู่การขัดแย้ง ความรุนแรง และการเสียดุลยภาพของสังคม ความเป็นปัจเจกบุคคลและความเป็นระบบดำรงอยู่ร่วมกัน มิใช่เป็นอันหนึ่งแต่ปฏิเสธอีกอันหนึ่ง เรื่องนี้เกี่ยวกับวิธีคิด ดังจะได้กล่าวต่อไป

(๔) **การศึกษาแบบแยกส่วน** การศึกษาเชิงวัฒนธรรมนั้นคือการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตร่วมกันของชุมชน ลึกซึ้งหรือศึกษาในทางพระพุทธศาสนานั้นหมายถึงวิธีการดำรงชีวิตที่ดี ไม่ได้แยกการศึกษาออกจากชีวิตและสังคม แต่การศึกษาทุกวันนี้ แยกตัวออกจากการดำรงชีวิตมาเอาวิชาเป็นตัวตั้ง และก็เป็นวิชาที่แยกย่อยไป กลายเป็นวิชาเพื่อวิชา ไม่สามารถโยงกลับหรือบูรณาการกับองค์รวมได้ องค์รวมคือการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีดุลยภาพ เรียนไปเรียนมากกลายเป็นได้เทคนิคกันคนละอย่างๆ เช่น เทคนิคทางกฎหมาย ทางแพทย์ ทางนิเทศศาสตร์ ฯลฯ แต่ไม่ใช่ปัญญาที่เล่นทั่วตลอด ทั้งปัญญาที่เข้าใจตนเอง และปัญญาที่เข้าใจระบบ อันหมายถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษาปัจจุบันจึงผลิตคนที่คับแคบ มีแต่เทคนิค เมื่อมีเทคนิคโดยปราศจาก

พื้นฐานความเข้าใจตนเองและเข้าใจสังคม อันเป็นรากฐานของจริยธรรมแล้ว ก็ไม่สามารถสร้างศีลธรรมในสังคมได้ ดังที่เห็นว่ามนุษย์อันเป็นผลผลิตของการศึกษาปัจจุบันทำอะไรเพื่อตัวเองมากยิ่งขึ้น แทนที่จะคำนึงถึงระบบการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีคุณภาพ

ทั้งหมดจะเห็นได้ว่าพัฒนาการของมนุษย์ได้นำไปสู่โลกทรรศน์แบบแยกส่วน การคิดแบบแยกส่วนและการกระทำแบบแยกส่วน ในการคิดและทำแบบนี้ไม่ว่ามนุษย์จะสร้างความรู้อย่างวิเศษเพียงใด ถ้าการคิดและการกระทำยังเป็นการแยกส่วนอยู่แล้วไซ้ร้ก็ไม่สามารถนำไปสู่คุณภาพได้ ตรงข้ามกับเข้าไปสู่ปัญหาและเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น ดังจะยกตัวอย่างประกอบ ๒ ตัวอย่าง ตัวอย่างหนึ่งเข้าใจได้ไม่ยาก อีกตัวอย่างหนึ่งค่อนข้างเข้าใจยากคือ

หนึ่ง เรื่องข้าวพันธุ์ดี ครึ่งหนึ่งมีการค้นพบพันธุ์ข้าวที่ให้เมล็ดโตกว่าและสุกเร็วกว่าข้าวทั่วๆ ไปหนึ่งเดือน นี่ก็น่าจะเป็นการค้นพบความรู้ที่มีประโยชน์ มีผู้เอาไปทดลองให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนึ่งปลูก ผลปรากฏว่า เกษตรกรที่ทดลองปลูกนั้นได้รับความเสียหายจนเกือบจะไปไล่หานักวิชาการที่นำพันธุ์ข้าวนี้มาให้ปลูก เพราะเกิดปรากฏการณ์ ดังนี้ เมื่อข้าวของหมู่บ้านนี้สุกเร็วกว่าที่อื่นๆ บรรดานกและหนูทั้งหลายก็มาลงกินข้าวในนาของหมู่บ้านนี้หมด ตามปกติเมื่อข้าวทุกนาสุกพร้อมๆ กัน นกและหนูก็จะกระจายกันไปกินข้าวในนาทุกๆ นา ไม่ถึงกับทำให้เสียคุณภาพจนนั้นคุณภาพระหว่างเพื่อนบ้าน นก หนู จึงมีความสำคัญ การใช้ความรู้ใหม่โดยไม่เข้าใจถึงคุณภาพเหล่านี้จึงเกิดผลเสีย

สอง เรื่องสุขภาพแบบแยกส่วน การแพทย์แผนปัจจุบันได้นำเอาเทคโนโลยีอันวิเศษต่างๆ มาใช้ในการรักษาโรค ผลส่วนหนึ่ง

ได้ช่วยชีวิตคนไว้ได้จำนวนมาก แต่อีกส่วนหนึ่งที่ควบคู่กันมาคือประชาชนคิดมาพึ่งพิงการแพทย์แผนปัจจุบันมากเกินไปและค่าใช้จ่ายในด้านสุขภาพสูงขึ้นมาก ในสหรัฐอเมริกาค่าใช้จ่ายทางสุขภาพคิดเป็น ๑๒ เปอร์เซ็นต์ของรายได้ประชาชาติ ซึ่งสูงมาก แต่คนอเมริกัน ๓๗ ล้านคนไม่มีประกันสุขภาพชนิดใดๆ เพราะค่าประกันสูงมาก ทำให้เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่กล้าไปโรงพยาบาลเพราะค่าบริการแพง ค่าบริการทางการแพทย์ที่แพงเข้าไปเพิ่มต้นทุนการผลิตสินค้า ทำให้ความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจลดลง การไม่มีงานทำเพิ่มขึ้น เกิดปัญหาสังคมต่อไป เช่น ปัญหาคนจน ปัญหาอาชญากรรม ความรุนแรงและยาเสพติด จะเห็นได้ว่าเรื่องสุขภาพไม่ได้แยกตัวอยู่โดดๆ แต่เชื่อมโยงกับเรื่องเศรษฐกิจสังคม เป็นปัญหาเรื้อรังของอเมริกันที่ยังไม่มีทางแก้ แม้ประธานาธิบดีคลินตันและภริยาพยายามผลักดันเรื่องการปฏิรูประบบดูแลสุขภาพก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะระบบถูกตรึงอยู่ในโครงสร้างผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ เสียแล้ว ระบบสุขภาพในประเทศไทยก็กำลังเดินตามเข้าไปสู่วิกฤตการณ์เช่นเดียวกับในสหรัฐอเมริกา

จะเห็นได้ว่าในเรื่องการแพทย์แม้จะมีผู้เจตนาดีมากมาย ทั้งผู้ปฏิบัติและผู้มีน้ำใจบริจาค แต่ถ้าทิสึและตัวต้งผิด ระบบทั้งหมดจะเสียสมดุลและวิ่งเข้าไปสู่สภาวะวิกฤต ทิสึและตัวต้งที่ว่าผิดนั้นก็คือความคิดแบบแยกส่วน ว่าสุขภาพขึ้นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เมื่อนึกถึงสุขภาพก็นึกถึงโรงพยาบาล เทคโนโลยีสมัยใหม่และโรงพยาบาลเป็นส่วนหนึ่งเท่านั้นไม่ใช่ตัวต้ง สุขภาพต้องอยู่นอกโรงพยาบาล ตัวต้งอยู่ที่วิถีการดำรงชีวิตร่วมกันที่ได้ดูสุขภาพ ดูสุขภาพคือความเป็นปกติหรือสุขภาพ ตัวต้งของสุขภาพจึงควรจะอยู่ในพื้นฐานการดำรงชีวิต คือ การกิน การอยู่ การออกกำลังกาย การบริหารจัดการ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสะอาด

สิ่งแวดล้อมดี การศึกษาที่ถูกต้อง การใช้ธรรมชาติบำบัด ซึ่งรวมสมุนไพร การนวด โภชนบำบัด ธรรมโอสธ ทั้งหมดนี้เป็นพื้นฐานของสุขภาพ ซึ่งจะดูแลรักษาสุขภาพได้เป็นส่วนใหญ่ ราคาไม่แพง

สุขภาพในพื้นฐานการดำรงชีวิตดังกล่าวเรียกว่า สุขภาพองค์รวม (holistic health) บ้าง สุขภาพเชิงวัฒนธรรมบ้าง เพราะวัฒนธรรมคือวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จึงมีความสำคัญยิ่งนักต่อความสมดุลของระบบสุขภาพทั้งหมด ซึ่งเชื่อมโยงกับเรื่องเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวข้างต้น แต่สุขภาพเชิงวัฒนธรรมก็ไม่ควรปฏิเสธการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งมีประโยชน์ในส่วนที่เกินเลยนอกเหนือออกไป เช่น ในปัญหาปัจจุบันทันด่วน และปัญหาที่ต้องการเทคโนโลยีสมัยใหม่ การปฏิเสธข้างใดข้างหนึ่ง ก็เป็นการคิดแบบสุดโต่ง แยกส่วนไม่เป็นองค์รวมหรือนบูรณาการ

๔. วัฒนธรรม ๘ แห่งยุคโลกาภิวัตน์

ที่กล่าวมาทั้งหมดตอนต้นเป็นการวิเคราะห์วิกฤตการณ์ของมนุษยชาติ และสาเหตุของปัญหา เมื่อเข้าใจเรื่องทั้งหมด ประกอบกับความเป็นโลกาภิวัตน์ ในปัจจุบัน มีความเป็นไปได้ที่จะสังเคราะห์ความรู้เป็นส่วนๆ ขึ้นมาเป็นปัญญาใหญ่หรือปัญญาบูรณาการ อันจะทำให้มนุษยชาติหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ สามารถสร้างสรรค์สันติภาพได้จริง

หลักการใหญ่ของเรื่องนี้คือ

มหาบูรณาการ (Great Integration) อันได้แก่การเชื่อมโยงหรือถักทอสรรพสิ่งเข้าด้วยกันเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงอย่างได้ดุลยภาพ

การดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพ หมายถึงการบูรณาการเรื่องทั้งหมดของคนทั้งหมดเข้ามาเป็นเรื่องเดียวกัน อันได้แก่เรื่องของบุคคล อันประกอบด้วย กาย ใจ และจิตวิญญาณ ครอบครั้ว ชุมชน เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การศึกษา การวิจัย การบริหารราชการแผ่นดิน กิจกรรมระหว่างประเทศ ทั้งหมดเป็นไปเพื่อหรืออยู่ในกรอบของการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติอย่างได้ดุลยภาพหรือคติอันสูงสุดของมนุษยชาติ

ทั้งนี้โดยดำเนินการตามวัฒนธรรม ๘ แห่งยุคโลกาภิวัตน์ แต่ละองค์ของมรรค ๘ นี้ สามารถพิจารณาขยายความได้โดยละเอียด แต่ในที่นี้จักกล่าวพอเป็นสังเขป ดังนี้

มรรคองค์ที่ ๑ สัมมาทรรศนะ

การเกิดญาณทรรศนะใหม่เข้าใจธรรมชาติทั้งหมด ปรับเปลี่ยนจิตใจเป็นจิตใหญ่ บรรลุบรมอัสสคติ หรือคติอันสูงสุดของมนุษยชาติ

กรอบใหญ่หรือคติอันสูงสุดของมนุษยชาติคือ “การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงอย่างได้ดุลยภาพ”

หาใช่ เสรีภาพส่วนบุคคลโดยเอกเทศ

ความจำเริญทางเศรษฐกิจโดยเอกเทศ

ความจำเริญทางวิชาการโดยเอกเทศ

ความจำเริญทางเทคโนโลยีโดยเอกเทศ

ความจำเริญทางศาสนาของเราโดยเอกเทศ

การบรรลุธรรมโดยเอกเทศ

ความจำเริญของหมู่พวกเราโดยเอกเทศ

ฯลฯ

แต่ เสรีภาพส่วนบุคคลก็ดี
ความจำเป็นทางเศรษฐกิจก็ดี
ความจำเป็นทางวิชาการก็ดี
ความจำเป็นทางศาสนาของเราก็ดี
ความจำเป็นทางเทคโนโลยีก็ดี
การบรรลุมรรณก็ดี
ความจำเป็นของหมู่พวกเราที่ดี
ฯลฯ

บูรณาการอยู่กับ เป็นไปเพื่อ และถูกกำกับโดย กรอบใหญ่ของ
วัตถุประสงค์สูงสุดหรืออุดมธรรมแห่งระบบการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์
ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงอย่างได้ดุลยภาพ

นี่คือการสร้างจิตใหญ่เพื่ออุดมธรรมใหม่ของมนุษยชาติ เป็นการ
อภิวัดน์จากจิตเล็กและวัตถุประสงค์แยกย่อยเพื่อตัวเองมาเป็นจิตใหญ่
เพื่ออุดมธรรมใหม่ของมนุษย์ร่วมกันหมดทั้งโลก ที่จริงจิตของมนุษย์มี
ศักยภาพมากที่จะบรรลุความเป็นจิตใหญ่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ถูกครอบงำด้วย
อวิชชา บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะต้องปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระภาพ
และใช้ศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ที่จะเปลี่ยนจากจิตเล็กให้เป็นจิตใหญ่
เปลี่ยนจากวัตถุประสงค์เล็กเป็นวัตถุประสงค์ใหญ่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมด
หรืออุดมธรรมใหม่ นี่คือการตั้งสัมมาทิฐิหรือสัมมาทรรศนะของโลก
สัมมาทิฐิหรือสัมมาทรรศนะจะเป็นตัวตั้งที่ไปกำหนดให้เกิดสัมมาปฏิบัติ

ควรจะมีความพยายามทุกวิถีทางที่จะขยายความเข้าใจในเรื่องนี้
ไปสู่มนุษยชาติทั่วโลก จนเกิดอุดมธรรมใหม่ร่วมกัน

มรรคองค์ที่ ๒ จัดตั้งสำนักศึกษาวิจัยเรื่องญาณตรศนะใหม่ สำหรับยุคโลกาภิวัตน์เพื่อส่งเสริมสัมมาทรศนะ

เพื่อให้เกิดพลังทางปัญญา ควรมีการจัดตั้งสำนักหรือสถาบัน
ที่ทำการศึกษาวิจัยให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องญาณตรศนะใหม่สำหรับยุค
โลกาภิวัตน์ เพื่อการบังเกิดขึ้นของอุดมธรรมใหม่ของมนุษยชาติ ทั้งใน
มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ องค์กรเอกชน ทั้งในประเทศและระหว่าง
ประเทศ มูลนิธิหรือภาคธุรกิจเอกชนที่มีกำลังและต้องการทำงานใหญ่
เพื่อมนุษยชาติ ควรสนับสนุนการจัดตั้งและดำเนินงานของสำนักศึกษา
วิจัยเช่นนี้

มรรคองค์ที่ ๓ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ในบริบท สังคมสมัยใหม่

ความเป็นชุมชนมีความสำคัญยิ่งและเป็นอนาคตของมนุษยชาติ
ความเข้มแข็ง ของชุมชนเป็นเครื่องมือส่งเสริมการดำรงอยู่ร่วมกันอย่าง
ได้ดุลยภาพ สามารถแก้ปัญหา เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ
การเมืองพร้อมกันไป ความเป็นชุมชนเป็นวัฒนธรรมของการดำรงชีวิต
และการเรียนรู้ร่วมกันโดยใส่ใจต่อทุกๆ มิติของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม
มีการพัฒนาทั้งมิติทางจิตวิญญาณจนถึงการจัดการความเป็นชุมชนจึง
ให้ศักยภาพแก่มนุษย์อย่างไม่มีที่จำกัด สามารถเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง
และพัฒนาให้เกิดสันติสุขได้ ควรมีการส่งเสริมการสร้างความเป็นชุมชน
ในรูปแบบต่างๆ ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ทั้งชุมชนที่สัมพันธ์กับพื้นที่รวมถึง
ความเป็นชุมชนในครอบครัว ในวัดวาอาราม ในบริษัทหรือที่ทำงานทุกชนิด
และชุมชนวิชาการในมหาวิทยาลัย

ควรมีการส่งเสริมสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนโดยทางนโยบาย โดยทางการวิจัย โดยทางการศึกษา โดยทุน โดยระบบข้อมูลข่าวสาร โดยการเชื่อมโยงกับธุรกิจอุตสาหกรรม โดยทางกฎหมาย และโดยทางสังคม โดยที่เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก จึงควรศึกษาเพิ่มเติมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ในอนาคตความเป็นชุมชนจะเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายทั่วโลก เป็นโลกแห่งความเป็นชุมชน

มรรคองค์ที่ ๔ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจอย่างบูรณาการ (สัมมาอาชีวะ)

ระบบเศรษฐกิจอย่างบูรณาการหมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการดำรงอยู่ร่วมกันของคนทั้งหมดและสิ่งแวดล้อมอย่างได้ดุลยภาพ ประเทศทุกประเทศเท่าที่จะเป็นไปได้ควรส่งเสริมเกษตรกรรมที่ร่วมกับการจัดการสมัยใหม่ ธุรกิจมหาชน และอุตสาหกรรมชุมชนให้มากที่สุด รัฐบาลควรมีมาตรการทางการเงิน การคลัง และภาษี เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การลดภาษีให้ธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เข้าไปส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน การประกอบอาชีพกับการศึกษา ควรจะบูรณาการกันเพื่อป้องกันการว่างงาน การมีงานทำและการมีรายได้ของคนทุกคนเป็นประเด็นหลักอย่างหนึ่งของระบบเศรษฐกิจอย่างบูรณาการ

มรรคองค์ที่ ๕ สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างบูรณาการ

สื่อทุกรูปแบบ ทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ เช่น หนังสือ การ์ตูน ภาพวาด ประติมากรรม ศิลปะการแสดง วิดีโอ คอมพิวเตอร์ วิทยุ โทรทัศน์ มัลติมีเดีย อินเทอร์เน็ต ดาวเทียม ระบบใยแก้วนำแสง ควรนำมาใช้เพื่อสื่อมรรคอีกทั้ง ๗ องค์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ทั้งโลก

ในการสอนนอกจากเครื่องมือแล้วต้องคำนึงถึงสารที่ต้องการสื่อและตัวผู้สื่อด้วย สารที่ต้องการสื่อ นอกจากความถูกต้องแล้ว ต้องคำนึงถึงความน่าดูน่าชม ผู้สื่อนั้นควรจะรวมถึงดีใจ ศิลปิน ดารา นักกีฬาที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง บุคคลเหล่านี้เป็นครูสมัยใหม่ทางสื่อมวลชนและเป็นจริยธรรมของเขาอยู่แล้วในฐานะเป็นบุคคลทางสังคมที่จะต้องทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ควรมีการตั้งสถาบันสื่อเพื่อการศึกษาที่มีลักษณะคล่องตัวที่สามารถรวบรวมบุคคลที่มีความสามารถสูงสุด มาช่วยกันผลิตสื่อเพื่อการศึกษาและการพัฒนาอย่างบูรณาการ คนมีเงินน่าจะเข้ามาทำในจุดนี้จะเกิดผลกระทบในทุกๆ ด้านอย่างรวดเร็ว

มรรคองค์ที่ ๖ ปฏิรูปการศึกษาและสร้างความเข้มแข็งในการวิจัย

ควรมีการปฏิรูปการศึกษาและส่งเสริมการวิจัยให้สร้างความเข้มแข็งทางปัญญาของสังคมทั้งหมด

การศึกษาซึ่งรวมถึงการวิจัยด้วย เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน คนเป็นสัตว์ที่มีศักยภาพสูงยิ่งในการเรียนรู้ ทุกคนควรมีโอกาสในการพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การศึกษา ควรจะเป็นวิถีของชีวิต การศึกษาในโรงเรียนเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่ในการดำรงชีวิตทั้งหมดต้องเป็นการเรียนรู้ สังคมทั้งหมดต้องเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ คนทุกคนต้องเป็นบุคคลเรียนรู้ มีวิธีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในทุกสถานการณ์ และมีวิธีการเรียนรู้อย่างถูกต้องเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพในการที่จะดำรงชีวิตร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพนั้นต้องการคุณสมบัติดังนี้

(๑) มีความรักความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ สามารถพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

(๒) มีปัญญาและทักษะในความสัมพันธ์ (associational skill) มีพฤติกรรมองค์กร คือความสามารถในการติดต่อสื่อสาร การดำรงชีวิต และการทำงานในองค์กร เช่น ในครอบครัว ในหน่วยงาน สร้างความเป็นชุมชน มีความเข้าใจในเรื่องระบบ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (interactive learning through action) มีความสามารถในการจัดการ มีความสามารถในการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี สามารถสร้างประชาสังคม (civil society)

(๓) สามารถประกอบสัมมาชีพ อันเป็นอาชีพที่เลี้ยงตัวเองได้ โดยคำนึงถึงการดำรงอยู่ของเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อมอย่างได้คุณภาพ

(๔) มีโลกทัศน์และวิธีคิดที่ถูกต้อง

(๕) มีฉันทะและความสามารถในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในทุกสถานการณ์เพื่อเพิ่มพูนคุณสมบัติทั้ง ๔ ข้อข้างต้นให้ดียิ่งๆ ขึ้น และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงตามสถานที่และกาลเวลา ซึ่งรวมถึงการวิจัยหรือการสร้างความรู้ใหม่ที่จำเป็น การวิจัยควรเป็นวิถีชีวิตของทุกคน

การที่จะเข้าใจความหมายและความสำคัญของคุณสมบัติทั้ง ๕ ข้อ ที่กล่าวโดยย่อเช่นนี้ ควรย้อนกลับไปศึกษาพื้นฐานของเรื่องทีละข้อในตอนต้นๆ ทั้งหมด

ควรมีการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งรวมถึงการปฏิรูประบบการศึกษา ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ และปฏิรูปการจัดการการศึกษา มีการสร้างกลไก

ในการสนับสนุน การวิจัยที่มีพลัง เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางปัญญา ให้แก่สังคมทั้งหมด เพื่อให้สามารถจัดระบบชีวิตและสังคมให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ภาคธุรกิจเอกชนควรเข้ามามีบทบาทส่งเสริม การปฏิรูปการศึกษา และการส่งเสริมความเข้มแข็งทางการวิจัยให้มาก การปฏิรูปการศึกษานี้กินความถึงการปฏิรูปการศึกษาของพระสงฆ์ด้วย ความเข้มแข็งทางปัญญาของสถาบันศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนา อย่างยั่งยืน

มรรคองค์ที่ ๗ ปฏิรูปการบริหารจัดการประเทศ

การพัฒนาค้น สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่กล่าวมาทั้งหมดและระบบ ศีลธรรมของประเทศจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าระบบการบริหารจัดการประเทศ ไม่ถูกต้อง ควรมีการจัดระบบบริการจัดการประเทศในทุกเรื่องและทุกระดับให้โปร่งใส ยุติธรรม และมีประสิทธิภาพ มีการกระจายอำนาจไปสู่ ชุมชน ท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ โดยมีระบบส่งเสริม และตรวจสอบที่ดี มีการปรับปรุงระบบและกระบวนการยุติธรรม มีการ ปรับปรุงระบบการพระศาสนา มีการปฏิรูปการเมืองให้การเมืองมีความ บริสุทธิ์และประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อประชาชน

มรรคองค์ที่ ๘ การสร้างประชาคมบนเส้นทางสู่ประชาสังคม

เรื่องทั้ง ๗ ข้อข้างต้น จะขอให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำหาสำเร็จไม่ ทุกฝ่ายในสังคม เช่น ผู้นำชุมชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ ภาครัฐ สื่อมวลชน ฯลฯ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมกันในทุกๆ ระดับ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระหว่างชาติ ความร่วมมือกันอย่างนี้

เรียกว่าประชาคม การร่วมมือกันทำงานต้องอาศัยความรัก การเรียนรู้ร่วมกัน และความสามัคคี ความเป็นประชาคมจึงต้องใช้ธรรมะทุกข้อ และเป็นการปฏิบัติธรรมที่ยิ่งใหญ่ สังคมที่ประชาชนมีการรวมตัวกันทำงานในรูปแบบต่างๆ ให้มาก เช่น กลุ่ม ชุมชน สหกรณ์ มูลนิธิ ชุมชน เรียกว่า ประชาสังคม (civil society) ประชาสังคมที่เชื่อมโยงทั่วโลกคือ กฎแห่งการนำไปสู่วัตถุประสงค์ใหญ่ของมนุษยชาติ คือการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงอย่างได้ดุลยภาพ สันติ และยั่งยืน ควรศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นชุมชน ความเป็นประชาคม และประชาสังคมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง หากกลไกส่งเสริมให้เกิดขึ้น ซึ่งอาจรวมถึงการตั้งสถาบันส่งเสริมประชาคม เพราะนี่คือกุญแจสำหรับสานติสุขของมนุษยชาติ

วัฒนธรรมทั้ง ๘ องค์นี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นปวงรวม เริ่มต้นที่องค์ไหนก็ควรเล่นไปเชื่อมโยงกับอีก ๗ องค์ที่เหลือให้เป็นมรรค สมังคีหรือการร่วมกัน ของมรรคทั้ง ๘ การดำเนินการตามมรรคทั้ง ๘ นี้ มีฐานความคิดอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทาเป็นทางออกจากทวิขันธ์และโครงสร้างของมิจฉาปฏิบัติอันแน่นหนาโดยสันติวิธี ทำได้ไม่ยากนักและทำได้ด้วย มิตรภาพและน้ำใจไมตรี โดยมีปัญญาเป็นประทีป

๕. วัฒนธรรมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาคำว่าวัฒนธรรมในความหมายที่ใหญ่ที่สุด คือหมายถึง การดำรงอยู่ร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพ ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และ มนุษย์กับธรรมชาติหรือการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการดำรงอยู่อย่างได้ดุลยภาพ วัฒนธรรมคือปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน การเรียนรู้เชิง

วัฒนธรรม นั้นเป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิต โดยมีการดำรงชีวิตร่วมกันเป็น
ตัวตั้ง ซึ่งต่างจากการเรียนในโรงเรียนที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง การเรียนรู้ใน
การดำรงชีวิตร่วมกันนั้นต้องเรียนหลายอย่างพร้อมกันไปอย่างบูรณาการ
เช่น การทำมาหากิน กฎระเบียบ ประเพณีของการอยู่ร่วมกัน ศาสนา
การรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ในสมัยโบราณมนุษย์แยกตัวกันอยู่เป็นกระจุกตามวัฒนธรรม
วัฒนธรรมในสมัยเช่นนั้นเป็นวัฒนธรรมชุมชน หรือวัฒนธรรมเล็ก ในสมัย
ปัจจุบันคนจำนวนมากจากหลายๆ วัฒนธรรมเล็กเข้ามามีชีวิตที่สัมพันธ์
กันเป็นสังคมใหญ่ทั้งในประเทศเดียวกันและที่เป็นโลกาภิวัตน์ มนุษย์
จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมใหม่อันเป็นวัฒนธรรมใหญ่ การที่จะมีวัฒนธรรมใหญ่
ได้มนุษย์ต้องการจิตสำนึกใหม่ การจะมีจิตสำนึกใหม่ต้องมีโลกทรรศน์ใหม่
และวิถีคิดใหม่ มนุษย์ควรขยายโลกทรรศน์ให้เห็นโลกทั้งหมดเป็นหนึ่ง
เดียวกัน ทั้งมนุษย์ทั้งหมดและสรรพธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวง ถ้ามนุษย์
เกิดญาณทรรศนะใหม่ในความเป็นหนึ่งเดียวทั้งโลกจะประสบความงาม
อันยิ่งใหญ่ เพราะความงามเกิดจากทั้งหมด มิใช่จากการชำแหละออกเป็น
ส่วนๆ จะเกิดความรักอันไพศาล และเกิดความสุขอันประณีตลึกซึ้ง
เพราะเป็นความสุขทางจิตวิญญาณ

ญาณทรรศนะใหม่อันเข้าถึงความจริงของธรรมชาติอันยิ่งใหญ่
การรับรู้ความงาม ความรักอันไพศาล และความสุขทางจิตวิญญาณที่
เกิดขึ้นจากการรับรู้ใหม่ จะขยายจิตของมนุษย์จากจิตเล็กให้เป็นจิตใหญ่
มนุษย์มีศักยภาพที่จะมีจิตใหญ่ ที่แล้วมาจิตมนุษย์อยู่ในกรอบเล็กๆ
เพราะชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนเล็ก การรับรู้แคบและการเรียนที่เน้นเฉพาะ
เทคนิควิธี บัดนี้ความรู้และเครื่องมือมีพร้อมแล้วที่มนุษย์จะอภิวัฒน์จิต
จากจิตเล็กให้เป็นจิตใหญ่

เมื่อมีจิตใหญ่มนุษยชาติก็จะมีกรอบหรือวัตถุประสงค์ใหญ่ นั่นคือ การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายอย่างได้ ดุลยภาพ เมื่อมนุษย์สามารถสร้างตัวตั้งอันเป็นกรอบใหญ่ได้ก็สามารถ จะดึงทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามาอยู่ในกรอบใหญ่นี้ไม่ว่าเป็นปรัชญา ศาสนา วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การวิจัย หรือเรื่องอันใด การพัฒนาทั้งหมด ก็จะลงในกรอบวัฒนธรรมใหญ่

วัฒนธรรม ๘ ประการ เป็นไปเพื่อเคลื่อนมนุษยชาติออกจาก สภาวะวิกฤตบนเส้นทางแห่งสันติวิธีหรือมัชฌิมาปฏิปทา ไปสู่วัฒนธรรมใหญ่ แห่งการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายอย่าง สันติ

วัฒนธรรม ๘ ประการ ประกอบด้วย

๑. สัมมาทรรศนะ อันได้แก่การเกิดญาณทรรศนะใหม่ของธรรมชาติ ทั้งหมด และการขยายตัวของจิตปริมณฑลจากจิตเล็กเป็นจิตใหญ่ และการบังเกิดขึ้นของกรอบใหญ่ทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์

๒. การตั้งสำนักศึกษาวิจัยเรื่องญาณทรรศนะใหม่สำหรับยุค โลกาภิวัตน์ เพื่อส่งเสริมสัมมาทรรศนะ

๓. ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เพราะชุมชนคือวิถีชีวิต ร่วมกัน อันจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง อย่างบูรณาการ

๔. ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจอย่างบูรณาการหรือสัมมาอาชีวะ อันหมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงคนทุกคน ครอบครัว ชุมชน สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

๕. ส่งเสริมสื่อเพื่อการพัฒนาอย่างบูรณาการ

๖. ปฏิรูปการศึกษาและส่งเสริมความเข้มแข็งของการวิจัย เพื่อความเข้มแข็งทางสติปัญญาของคนทั้งหมดและการสร้างความรู้ใหม่ที่จำเป็นสำหรับสถานการณ์ใหม่

๗. การปฏิรูประบบบริหารจัดการประเทศ เพื่อให้เกิดความถูกต้องอันจะเอื้ออำนวยให้วัฒนธรรมรดดำเนินไปได้

๘. การสร้างประชาคมบนเส้นทางสู่ประชาชนสังคม อันได้แก่ การรวมตัวของทุกฝ่ายในสังคม เพื่อก่อให้เกิดการปฏิบัติในมรรคทั้ง ๗ ข้างต้น

วัฒนธรรมทั้ง ๘ นี้ เป็นปัวรรตกัน กล่าวคือหมุนรอบเข้าไปสู่กัน และกัน เริ่มจากมรรคหนึ่งก็หมุนเข้าไปสู่มรรคอื่นอีกเจ็ด เป็นมรรคสมังคี เพื่อเคลื่อนสังคมออกจากสภาวะวิกฤตเข้าไปสู่การเป็นสันติสังคม อันเป็น วัฒนธรรมใหญ่ของการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายอย่างได้ดุลยภาพ สันติ และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ประเวศ วะสี. (๒๕๓๙). **ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม.**

กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ประเวศ วะสี. (๒๕๕๐). **วิถีมุขยในศตวรรษที่ ๒๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพฯ: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา.

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

คำประกาศเกียรติคุณ
ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๓ ณ จังหวัดระนอง สำเร็จการศึกษาระดับอักษรศาสตรบัณฑิตและครุศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหบัณฑิตทางด้านการประถมศึกษา จากมหาวิทยาลัยโคโลราโด ดุษฎีบัณฑิตด้านการศึกษาจากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา และวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๑๙

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นผู้ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงในศีลธรรม มีชีวิตสมถะเรียบง่าย รักการศึกษาและเรียนรู้ ปฏิบัติหน้าที่ราชการในกระทรวงศึกษาธิการ จนปรากฏผลงานเป็นที่ยอมรับ และได้รับการยกย่องโดยทั่วไป

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นปัญญาชนที่สามารถประสานปรัชญาตะวันตกกับปรัชญาตะวันออก โดยยึดรากฐานในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยอย่างแนบแน่น เป็นผู้ทุ่มเททั้งกำลังใจ กำลังกาย และกำลังสติปัญญา ในด้านการศึกษาควบคู่กับด้านศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยที่มีการเชื่อมโยงประสาน พัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องกับสังคมโลก ควรแก่การเชิดชูเกียรติในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถलग

ชีวิต แนวคิด และงาน
ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ชาติกำเนิด

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๓ ที่บ้านเขาน้อย อำเภอเมือง จังหวัดระนอง เป็นบุตรของพระยาอมรฤทธิธำรง (พร้อม ณ ถลาง) และคุณหญิงอมรฤทธิธำรง (ตริ ณ ถลาง)

การศึกษาและฝึกอบรม

ดร.เอกวิทย์ได้รับการศึกษาจากครอบครัวและในโรงเรียน เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ กล่าวคือ

เมื่ออายุ ๔ ขวบ ได้ไปอยู่กับคุณยายที่นครศรีธรรมราชเติบโตขึ้นท่ามกลาง บรรยากาศของการเลี้ยงดูและการอบรมบ่มนิสัยจากครอบครัวไทยแท้ๆ และได้เริ่มเรียนระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดเสมาเมืองได้หนึ่งปีก็ย้ายไปเรียนศึกษากุมาริ แล้วย้ายไปเรียนที่โรงเรียนนครศรีธรรมราชศึกษา จังหวัดนครศรีธรรมราช

หลังจากนั้นได้ย้ายติดตามบิดา ซึ่งรับราชการกระทรวงมหาดไทย ไปอยู่จังหวัดเชียงใหม่ ได้เข้าเรียนในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียน ปรินทรอภัยวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่ ได้เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ของชาวล้านนาในขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้การปฏิบัติตนแบบ “ฝรั่ง” ด้วย

หลังจากบิดาได้ลาออกจากราชการแล้ว ได้กลับไปอยู่กับคุณยายที่ นครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่งแล้วไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนนครศรีธรรมราชวิทยา

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง ได้เข้ามาเรียนต่อที่โรงเรียน กรุงเทพมหานคร และอีก ๒ ปีต่อมา สอบเข้าเรียนในโรงเรียนเตรียม อุดมศึกษา

ได้เข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนได้รับปริญญา อักษรศาสตรบัณฑิตจากคณะอักษรศาสตร์ และปริญญาครุศาสตร บัณฑิตจากคณะครุศาสตร์

ได้ทุนรัฐบาลไทยไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกาจนจบปริญญา มหาบัณฑิตทางการประถมศึกษาจากมหาวิทยาลัยนอร์ทเทิร์น สเตท โคโลราโด และจบปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางการพัฒนาหลักสูตร จากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สิ่งที่มีคุณค่าสูงยิ่งคือการได้เห็นระบบการจัดตั้ง และระบบการจำแนกความรู้ให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าตำรา ตำรา ตลอดจนวารสารทางวิชาการที่มีความรู้ ความคิด ข้อวิจารณ์แตกฉาน หลากหลาย ได้เรียนรู้การเชื่อมโยงความคิดระหว่างศาสตร์แขนงต่างๆ กับการศึกษาในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการมากทำให้ ดร.เอกวิทย์มี ความเชื่อว่า การศึกษาไม่ใช่ระบบที่แยกตัวเป็นอิสระตามลำพังแต่เป็น ระบบที่ต้องพึ่งพาศาสตร์แขนงต่างๆ อย่างมากและต้องเป็นไปตามบริบท ทางสังคมวัฒนธรรม และความเปลี่ยนแปลงทางวิทยาการอย่างยิ่งด้วย

เมื่อกลับมารับราชการได้ระยะหนึ่ง ได้บวชที่สวนโมกขนิพยุรา ๒๕๐๕ โดยได้แรงบันดาลใจทั้งจากคุณพ่อและจากผู้บังคับบัญชาชั้นต้น “โดยส่วนตัวผมเอง ก็เกิดสำนึกอยู่แล้วว่า เราไม่ควรหลงตัวเอง อวดดีว่า รู้อะไรมามาก สิ่งที่เรายังขาดอย่างยิ่งคือความรู้ในทางธรรมยังไม่มี ชีวิตเรายังไม่สมดุล ถ้าไปบวชคงจะได้อะไรดีๆ”

ดร.เอกวิทย์ได้รับปริญญาจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๑๙ (๒๕๑๙ - ๒๕๒๐) โดยเสนอเอกสารวิจัยส่วนบุคคลเรื่อง “เอกลักษณ์ไทย ที่มีผลต่อการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ”

การทำงาน

เมื่อเรียนจบปริญญาเอกแล้ว ได้กลับมารับราชการที่กระทรวงศึกษาธิการ โดยทำงานสำรวจและวิจัยปัญหาประถมศึกษาในชนบทต่อเนื่องอยู่หลายปีแล้วจึงเปลี่ยนมาทำงานทางด้านมัธยมศึกษา งานด้านหลักสูตรและงานด้านวัฒนธรรมในเวลาต่อมา กล่าวคือ :

๒๕๐๓ - เริ่มรับราชการเป็นเจ้าหน้าที่กองการประถมศึกษา กรมสามัญศึกษา โดยรับผิดชอบงานสำรวจและวิจัยปัญหาการประถมศึกษาในชนบทอย่างต่อเนื่อง

๒๕๐๔ - ได้ริเริ่มจัดสัมมนาเรื่อง “การจัดการศึกษาไทยในรอบ ๑๐๐ ปี ที่ผ่านมา” ซึ่งเป็นที่กล่าวถึงกันมาก สืบเนื่องจากนั้นได้วิเคราะห์หลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาพร้อมทั้งแนวทางแก้ไขและได้วิจัยเกี่ยวกับคุณภาพการประถมศึกษาด้วย

๒๕๑๓ - เป็นผู้อำนวยการกองการประถมศึกษา กรมสามัญศึกษา

๒๕๑๖ - ได้เป็นรองประธานกรรมการปฏิรูปการศึกษา (มี ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต เป็นประธาน) สำคัญของการปฏิรูปการศึกษา คือ การปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนให้ราชการไปเป็น “การศึกษาเพื่อพัฒนาคน” ใช้แนวทาง “การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม” ซึ่งเป็นที่มาของการพัฒนาสู่แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐

๒๕๑๘ - เป็นรองอธิบดีกรมสามัญศึกษา

๒๕๒๑ - เป็นอธิบดีกรมวิชาการ

๒๕๒๕ - เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา ได้ส่งเสริมให้โรงเรียนมัธยมเปิดหลักสูตร ที่มีวิชาหลากหลาย โดยเฉพาะวิชาชีพเพิ่มมากขึ้นโดยมีหลักความเชื่อให้เด็ก “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” และการให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง หลักการนี้เป็นที่ยอมรับโดยกว้างขวาง

๒๕๒๙ - เป็นรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

๒๕๓๑ - เป็นเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในช่วงนี้ ดร. เอกวิทย์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ผมได้ทำงานวัฒนธรรมอยู่ ๓ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔) เป็น ๓ ปี ที่ไม่เสียใจเลย กลับรู้ดีว่าเป็นเรื่องน่าตื่นเต้น เป็นเรื่องที่ทั้งลึกซึ้งและกว้างขวาง”

ความคิดและการชี้นำสังคม

ตลอดระยะเวลากว่า ๕๐ ปี ดร.เอกวิทย์ได้เป็นผู้นำทางความคิด และการกระทำที่สร้างสรรค์ผลงานอันมีผลต่อการพัฒนาวิถีชีวิตและสังคมไทยโดยรวม ซึ่งผลงานเหล่านั้นแสดงออกถึงความเป็น “ผู้นำ” ของสังคมมาโดยตลอด กล่าวคือ

๑. การวิเคราะห์และเสนอพลวัตของสังคมไทย

ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์สังคมไทยว่า ถึงแม้ว่าจะมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่จากการมีถิ่นฐานร่วมกันในพื้นที่ตั้งที่เอื้ออำนวยต่อการกลืนรวม ทำให้คนไทยส่วนใหญ่มี “วัฒนธรรมปลูกข้าว” ที่ส่งผลให้คนไทยมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ความสำนึกในอิทธิพลของธรรมชาติ ประกอบกับธรรมะจากพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมจิตใจผู้คนมาช้านาน ทำให้คนไทยเข้าใจถึงกฎของธรรมชาติและส่งผลให้ “วัฒนธรรมปลูกข้าว” มีลักษณะเป็น “วัฒนธรรมพุทธเกษตร” ที่มี “ดุลยภาพระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม” ที่มีลักษณะสำคัญทำให้เกิดการ “พึ่งพาตนเองและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน” มีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นแหล่งศึกษาอบรม คนส่วนใหญ่จึงมี “ชีวิตศนโลกทัศน์” ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อใน “กฎไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม และการปฏิบัติตามไตรสิกขา” เข้าใจและเคารพใน “ธรรมชาติรอบตัว” และ “ในตัว” รู้จักดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง จึงเป็นสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ความพอดี” กระบวนการเรียนรู้เป็นไปตามธรรมชาติ จากประสบการณ์ และการปรับตัวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทำให้เกิด “ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาและดำรงชีวิต” ที่สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา ความสัมพันธ์ในชุมชนจึงเน้นการเคารพนับถือผู้อาวุโสทั้ง “ทางโลกและทางธรรม”

ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่า แม้สังคมไทยจะมีลักษณะเฉพาะดังที่กล่าวข้างต้น แต่มิใช่เป็นสังคมที่ปราศจากอิทธิพลจากภายนอก สังคมไทยได้เรียนรู้จากอารยธรรมภายนอกมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอินเดีย และจีนทั้งทางด้านพุทธศาสนา ภาษา และคติความเชื่อต่างๆ แต่ได้ผลอย่างค่อยเป็นค่อยไป สังคมมีโอกาที่จะกลั่นกรอง เลือกรับ และประยุกต์ใช้ให้เข้ากับพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ จนกระทั่ง ถึงยุคการแสวงหาอาณานิคมจาก

ประเทศในโลกตะวันตก แม้ประเทศไทยจะรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้น แต่ได้ถูกอิทธิพลจากตะวันตกครอบงำ จนเกิดการพลิกผันโฉมหน้าของสังคมไทยในศตวรรษต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาในโลกตะวันตก มีพื้นฐานจากความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะสร้างสรรค์ “อารยธรรม” ขึ้นใหม่ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ สรรพสิ่งอื่นใด ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นเพียงปัจจัยที่จะสนองความต้องการของมนุษย์ เพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์เป็นสำคัญ ซึ่งแนวความคิดนี้ได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ จากความสำนึกว่ามนุษย์เป็น “ส่วนหนึ่งของธรรมชาติ” สู่ความเชื่อว่ามนุษย์เป็น “นายธรรมชาติ”

ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่า ความมั่งคั่งสมบูรณ์พูนสุขที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ได้สะท้อนภาพที่ดูประหนึ่งว่าชีวิตจะมีความสุขสบาย และมีคุณภาพดีขึ้น จึงทำให้เกิดความชื่นชมและยอมรับทั้งในกระบวนทัศน์แม่บทและวิทยาการสำเร็จรูปจากโลกตะวันตก โดยขาดความตระหนักและความเข้าใจที่ถ่องแท้ว่า การยอมรับในแนวทางการพัฒนาตามกระแสทุนนิยม จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนทั้งโลก ส่งผลให้เกิด “การทำลายทรัพยากร ระบบนิเวศ คุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาขีดความสามารถในการประทัดประหารทำลายโลกในพริบตา” ความลุ่มหลงศรัทธาใน “อานุภาพของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี” ว่าเป็นของวิเศษที่จะแก้ปัญหาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ได้เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้สังคมไทยและสังคมโลกเดินไปสู่ความหายนะ เพราะความลุ่มหลงนั้นขาดความรู้ความเข้าใจในข้อจำกัดและโทษที่อาจจะเกิดจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

แท้จริงแล้ว ดร.เอกวิทย์เป็นผู้หนึ่งที่ยอมรับในคุณประโยชน์ของการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์มาโดยตลอด แต่ได้ย้ำเน้นถึงโทษที่อาจจะเกิดขึ้นในกระแสค่านิยมของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเลื่อมใสในวิทยาศาสตร์ที่ได้ส่งผลให้คนไทยละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิม จนขาดความเข้าใจในรากเหง้าของตนเอง ขาดความเข้าใจในพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ ที่เป็นปรีชาญาณที่ช่วยจรรโลงสังคมมาช้านาน ในขณะที่เดียวกันก็ขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในข้อจำกัดและโทษมหันต์ของวิทยาศาสตร์

ดร.เอกวิทย์มองว่าสังคมไทยได้เดินมาถึงทางสองแพร่งที่จะต้องเลือกระหว่าง “การก้าวไปข้างหน้าตามความทันสมัย หรือการหยุดนิ่งไล่กวดและแสวงหาความสุขที่แท้จริง” โดยในบทความเรื่อง “ความทันสมัยในกระแสการพัฒนา : วิวัฒน์หรือวิบัติ” ดร.เอกวิทย์ได้ตั้งคำถามเพื่อเตือนสติ และเชิญชวนให้ทุกฝ่ายช่วยกันคิดว่า สังคมทันสมัยที่มักจะเข้าใจกันว่าเป็นสังคมที่พร้อมไปด้วยวัตถุและเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย ซึ่งดูจะเป็นยอดปรารถนาของคนทั้งหลายจะทำให้คนเป็นสุขได้จริงหรือไม่ หรือจะต้อง “วิ่งไล่ตามความทันสมัย” อย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อสนองตัณหาความต้องการที่ถูกกระพือโหมด้วยกระแสทุนนิยมและแรงโฆษณาอย่างไม่รู้จักจบสิ้น ดังพุทธวจนะที่ ดร.เอกวิทย์ได้ยกขึ้นเปรียบเปรยว่า “แม่น้ำเสมอด้วยต้นหามมนุษย์หามีไม่”

สังคมทันสมัยจึงเป็นสังคมที่ผู้คนมี “ทุกข์ทางใจ” เพราะต้องเหน็ดเหนื่อย ทุกข์ทรมานกับการปรับตัวปรับใจ ปรับวิถีชีวิตเข้าสู่คู่แข่งขั้นเพื่อไขว่คว้าไล่ตามกระแสความทันสมัย กระแสความโลภ ทั้งๆ ที่คนส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสมีชีวิตที่ทันสมัยตามมาตรฐานของโลกตะวันตกได้

และแม้ในกลุ่มคนส่วนน้อยที่มีโอกาส จะพบว่าความทันสมัยทางวัตถุที่
แสวงหา นั้นจะกลายเป็นความล้าสมัยในเวลาไม่ช้านาน การก้าวตาม
ความทันสมัยทางวัตถุที่เป็นกระแสของสังคมในปัจจุบัน จึงเป็นการก้าว
ไปสู่ “ความหายนะ” ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ว่าความทันสมัยที่พึงแสวงหาและ
ยกย่อง คือความทันสมัยที่วางอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมชาวพุทธ
ซึ่งได้แก่ “ความทันสมัยทางความคิด สติปัญญา ทันสมัยในการรู้เท่าทัน
ชีวิต รู้เท่าทันวิทยาการใหม่ๆ รู้เท่าทันกิเลสของตน และของคนอื่น”

ดร.เอกวิทย์จึงเสนออย่างมั่นใจว่าสังคมไทยมีทางรอดเหลืออยู่
ทางเดียวคือ “ความกล้าที่จะสละวิถีชีวิตและความเชื่อที่จะนำไปสู่ความ
หายนะ และหันกลับมาเคารพความจริงในธรรมชาติ และกลับคืนสู่ชีวิต
ที่เรียบง่าย เปลี่ยนวิถีและทิศทางการพัฒนา จากการมุ่งควบคุมและ
พิชิตธรรมชาติรอบตัวสู่การควบคุมและพิชิตธรรมชาติในตัวตนมนุษย์เอง”
ซึ่ง ดร.เอกวิทย์ได้เสนอว่าทางเลือกในอนาคตสำหรับคนไทยคือจะต้อง
“ฝึกคนให้มีสัมมาทิฐิใหม่ มีโลกทัศน์ใหม่ มีชีวิตทัศน์ใหม่” ทั้งยังจะต้อง
หันกลับมารู้จักตนเองและใช้พลังศักยภาพที่มีอยู่ในสังคมไทยให้เกิด
ประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพที่เกิดจาก “วัฒนธรรมชาวพุทธ
และปัญญาทางพุทธศาสนาวัฒนธรรมเครือญาติ ภูมิปัญญาชาวบ้าน
ระบบนิเวศที่ฟื้นฟูได้ และความสามารถในการเรียนรู้ และประสานประโยชน์
ของคนไทย” ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยประจำชาติที่เอื้อต่อการพัฒนา และจะ
ช่วยให้คนไทยสามารถเลือกสรรที่จะใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีด้วยความเข้าใจใน “คุณอนันต์และโทษมหันต์ของวิทยาศาสตร์”
ด้วยความตระหนักสำนึกใน “คุณค่าของปรีชาญาณ” ที่สังคมได้สั่งสมมา
ช้านาน และด้วยความเข้าใจใน “พุทธ - ธรรม” ที่ช่วยให้สามารถที่จะมอง

ลึกเข้าไปเกินกว่าข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือแนวคิดทางวิทยาศาสตร์จะช่วยให้เราเข้าใจได้

๒. การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงและวิกฤตการณ์ของวัฒนธรรมไทย

ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่า สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมมาโดยตลอด แม้จะได้รับอิทธิพลจากภายนอกที่แทรกซึมเข้ามาเป็นระยะๆ จากจีนและอินเดีย แต่ก็สามารถปรับรับมาบนพื้นฐานความเป็นไทย โดยมีพระพุทธศาสนาเป็น “แกนกลางแห่งเนื้อตัวทั้งหมดของความเป็นไทย”

เมื่อเกิดคลื่นลูกที่สองขึ้นในซีกโลกตะวันตก และเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม ไทยตกอยู่ในอันตรายของลัทธิจักรวรรดินิยม ที่มุ่งล่าอาณานิคมเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรป้อนวัตถุดิบสู่การผลิตและเป็นแหล่งระบายสินค้า แต่ไทยสามารถปรับตัวรับสถานการณ์และเอาตัวรอดรักษาเอกราชไว้ได้ เช่นเดียวกับการเผชิญวิกฤตการณ์ในสงครามโลกครั้งที่สอง ไทยสามารถปรับตัวจาก “สภาพพันธมิตรของญี่ปุ่นผู้แพ้สงครามมาเป็นโมฆียกรรม” ได้ และเมื่อโลกตะวันตกเคลื่อนไหวสู่สังคมข่าวสารข้อมูล และประเทศต้องเผชิญภัยจากการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ สังคมไทยก็สามารถแก้วิกฤตการณ์ได้เช่นกัน แม้จะสามารถเผชิญแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี แต่ดร.เอกวิทย์ได้ให้ข้อสังเกตว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่ชนรุ่นหลังเกิดความสับสนอยู่ไม่น้อย “ทั้งผู้ถ่ายทอด ผู้รับ เครื่องมือ และวิธีการถ่ายทอด”

ยิ่งเมื่ออิทธิพลจากตะวันตกทวีความรุนแรงขึ้นจน “ครอบงำวิถีชีวิตและบดบังภูมิปัญญาเดิมของไทย” จึงก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมที่ ดร.เอกวิทย์ ได้วิเคราะห์ไว้ ๖ ประเด็นหลัก คือ

๑) การสูญเสียความเข้าใจและความภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนไทยในชนบท ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่า เพื่อรักษาความเป็นเอกราชไทยได้ปฏิรูปการปกครองตามแบบตะวันตก มีการรวมศูนย์ในส่วนกลางและทำให้เกิด “วัฒนธรรมกรุงเทพหรือวัฒนธรรมส่วนกลางที่รับวัฒนธรรมสากล” มาเป็นหลักและได้แพร่ขยายไปทั่วประเทศ โดยมีกลไกของระบบราชการและการศึกษาเป็นเครื่องมือผลักดัน ส่งผลให้คนชนบท “หมดความภูมิใจในถิ่นกำเนิด และรกรากทางวัฒนธรรม” เกิดช่องว่างระหว่างคนในครอบครัว ในชุมชน ระหว่างรัฐและประชาชน ทั้งยังทำให้เกิดคนรุ่นใหม่ที่มี “ใจไร้แก่น” เพราะขาดความเข้าใจในพื้นฐานเดิมของตน และยังไม่สามารถก้าวไปสู่วัฒนธรรมสากลได้อย่างแท้จริง

๒) ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และทางสังคมจากสภาพสังคมดั้งเดิมที่มีดุลยภาพระหว่างมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่า ไทยได้รับคตินิยมทางเศรษฐศาสตร์จากตะวันตก จึงมองเห็นทรัพยากร เป็นสิ่งที่มนุษย์พึงจัดการเพื่อสนองความต้องการมนุษย์ และได้ก่อให้เกิดการพร่ามลาญอย่างไม่รู้ค่าเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนาน และทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อมีนโยบายส่งเสริมการส่งออกเป็นสัญญาณให้เห็นว่า “วัฒนธรรมพุทธเกษตรได้เสื่อมถอยและหลักทางให้กับอำนาจเงินตรา” สภาพการณ์เช่นนี้ทำให่วิถีชีวิตของคนโดยรวมเปลี่ยนแปลงไป ความอยู่เย็นเป็นสุขสูญหายไป มีความเหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้น เกิดการเอาเปรียบ เกิดภาวะหนี้สินและความยากไร้ จนถึงขั้นขายลูกเพื่อไปค้าประเวณี

๓) ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจและสังคม จนปรากฏสังคมหลายรูปแบบในสังคมไทย ในช่วงที่นักวิชาการไทยพากันตื่นเต้นกับข้อคิดของ Alvin Toffler ในหนังสือ คลื่นลูกที่สาม ดร.เอกวิทย์จะเป็นนักวิชาการคนแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยโดยรวมไม่ได้ผ่านคลื่นทั้งสามลูกในอัตราเดียวกัน แต่ในสังคมไทยนั้นจะได้พบผู้คนที่ยังอาศัยอยู่ในสังคมต่างลักษณะโดยสิ้นเชิง มีทั้งสังคมเกษตรกรรมเพื่อการดำรงชีพ สังคมเกษตรกรรมเพื่อธุรกิจ สังคมอุตสาหกรรม และสังคมข่าวสารข้อมูล บางคนในช่วงชีวิตเดียวจะผ่านทั้ง ๓ - ๔ สังคม

สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมทำให้เกิดความสับสน เกิดการเอารัดเอาเปรียบระหว่างกลุ่มคนทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงานมักจะตกเป็นเบี้ยล่าง ดร.เอกวิทย์จึงมีความหวังเมื่อพบว่ามียุคกลุ่มชาวบ้านที่เริ่มตระหนักในอันตรายของเส้นทางสายนี้ และได้หวนกลับมาสู่ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่นเดียวกับชาวนานักปราชญ์ชาวญี่ปุ่น มาซาโนบู ฟูกุโอกะ ที่ใช้วิถีการธรรมชาติในการทำเกษตรกรรม และได้ให้แรงบันดาลใจแก่ ดร.เอกวิทย์ในการผลักดันทางเลือกใหม่ ซึ่ง ดร.เอกวิทย์เชื่อว่าเป็นทางเลือกสู่ความรอดสายเดียวที่เหลืออยู่ และอาจเป็นการนำไปสู่ “รุ่งอรุณของคลื่นลูกที่สี่ นั่นคือ ยุคที่ศักยภาพทางเศรษฐกิจสามารถดำรงระบบนิเวศไว้ให้อยู่ได้”

๔) วิฤตการณ์ในระบบราชการ ดร.เอกวิทย์มีความหวังใยที่ระบบราชการซึ่งเคยเป็นหลักของบ้านเมืองด้อยประสิทธิภาพลงทุกที คนดีมีฝีมือออกจากระบบไปสู่ภาคเอกชน คนรุ่นใหม่ไม่นิยมเข้ารับราชการ ในขณะที่คนที่เหลืออยู่ก็แก่งแย่งชิงดี อาศัยนักการเมือง หรือตกเป็นเครื่องมือของนักการเมืองในการฉ้อฉลหาประโยชน์ใส่ตน

๕) คุณธรรมจริยธรรมบนฐานของพุทธเกษตรเริ่มสั่นคลอน ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่าความเรียบง่าย สันโดษ การดำเนินชีวิตบนเส้นทางสายกลาง ซึ่งเป็นลักษณะของคนไทยเริ่มหมดไป ด้วยอิทธิพลของกระแสทุนนิยมที่เน้นอำนาจของเงินและการบริโภค ในขณะเดียวกัน ดร.เอกวิทย์ได้แสดงความหนักใจที่สถาบันทางศาสนาก็อ่อนแอลง แม้จะมีพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างอยู่ไม่น้อย แต่มีพระสงฆ์ที่หย่อนยานในเรื่องธรรมวินัยและวัตรปฏิบัติ จนคนเสื่อมศรัทธา เน้นการประกอบพิธีกรรมมากกว่าการเผยแผ่แก่นแท้ของพุทธธรรม จึงไม่สามารถเป็นที่พึ่งทางใจให้กับประชาชนได้

๖) วิกฤตการณ์ทางการศึกษา ดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาไม่ได้ทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมด้วยการส่งเสริมให้คนเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้ ความคิด ประสบการณ์ที่ได้สร้างขึ้นมาในสังคมจนเกิดความเข้าใจ สามารถสืบทอด ปรับประยุกต์ได้ตามความเหมาะสม แต่การศึกษาเท่าที่จัดอยู่ กลับกลายเป็นเครื่องมือผลักดันคนให้ไปสู่ทิศทางใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตเดิม ไม่ได้ให้คุณค่าแก่วัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ได้พยายามที่จะหล่อหลอมคนให้เป็นคนในวัฒนธรรมของเขาเอง เน้นการเรียนเพื่อศึกษาต่อเพื่อปริญญาบัตร เน้นการศึกษาเฉพาะเรื่องเฉพาะอย่าง จึงไม่สามารถพัฒนาคนทางด้านค่านิยม จิตวิญญาณ คุณธรรมจริยธรรม หรือมีความเป็นบัณฑิตรอบรู้ จนทำให้แม้ผู้มีการศึกษายังไม่สามารถแสวงหาทางเลือกสำหรับตนเองและสังคมได้

ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์วิกฤตการณ์ของวัฒนธรรมไทยไว้หลายกรณี แต่ส่วนใหญ่จะมีสาระสำคัญสอดคล้องกันที่ความหวงใยในสภาพความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม สภาพทางสังคม ค่านิยมคุณธรรม

จริยธรรม ระบบราชการ ระบบการศึกษา ซึ่งทำให้ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบ มีความทุกข์ยากไร้ที่พึ่งและขาดทางเลือกในชีวิต

๓. การวิเคราะห์เอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย

ดร.เอกวิทย์ได้ศึกษาและประมวลทั้งจากท่านผู้รู้ เช่น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และงานเขียนของชาวต่างประเทศ จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี และที่สำคัญจากประสบการณ์ชีวิตของ ดร.เอกวิทย์เอง ซึ่งเป็นข้อคิดที่นำศึกษาและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการวิเคราะห์เอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยไว้อย่างชัดเจนมีมุมมองที่ทั้ง “กว้าง” และ “ลึก” โดยเสนอในผลงานที่สำคัญยิ่งคือ เอกสารผลงานวิจัยส่วนบุคคล เรื่อง เอกลักษณ์ไทย ที่มีผลต่อความมั่นคงของชาติ ที่เสนอต่อวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ในปี ๒๕๒๐ ต่อมาเมื่อได้ทำงานในตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อปี ๒๕๓๓ ได้ปรับปรุงและจัดพิมพ์เผยแพร่ในชื่อใหม่ว่า วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้สะท้อนวิธีคิดที่สำคัญ โดย ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ใน ๔ ประเด็นหลักคือ ๑) การมีสถาบันที่เป็นองค์คุณแห่งชาติ ๒) แบบอย่างวัฒนธรรมไทย ๓) ลักษณะนิสัยประจำชาติ และ ๔) ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน

๓.๑ สถาบันที่เป็นองค์คุณแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วย

๑) ความสำนึกในความเป็นชาติ ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าคนไทย มีสำนึกในความเป็นชาติที่ต่อเนื่องมาหลายศตวรรษ ไม่ว่าจะอยู่ในอาณาจักรใด ถิ่นฐานใด ล้วนเรียกตนเองว่า “คนไทย” หรือ

“คนไทย” ทั้งสิ้น ทั้งยังมีวัฒนธรรมและความสามารถที่จะปรับตัว และผสมกลมกลืนชาติอื่นให้เข้ามาเป็นไทย พื้นฐานเหล่านี้ประกอบกับแนวทางเร่งรัด วรรณคดีปลูกฝังในสำนึกแห่งความเป็นชาติในสมัยต่างๆ ทำให้คนไทยมีสำนึกในความเป็นชาติที่ฝังรากลึกมาช้านาน

๒) ศาสนา ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าพระพุทธศาสนาเป็นหลักที่คำจูนชีวิตคนไทยมาโดยตลอด และได้ก่อให้เกิดคุณประโยชน์นานับประการ พุทธศาสนา ได้เป็น “วิถีทางปัญญาที่ให้สังฆธรรมทำให้มนุษย์บรรลุนิสรภาพโดยสมบูรณ์ และได้วางกรอบทางจริยธรรมให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ละเว้นการประทุษร้าย ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส” นอกจากนี้ วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีความเรียบง่ายไม่สิ้นเปลืองยังเป็นการแสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างและช่วยเตือนสติได้ว่าการใช้ชีวิตตามอุดมการณ์ของพุทธศาสนาจะทำให้เกิดความสงบสุขได้จริง

ในขณะที่ ดร.เอกวิทย์ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมไทย และในขณะเดียวกันก็วิเคราะห์โดยการยอมรับว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยถึงภาวะวิกฤตจำเป็นต้องมีการแก้ไขเยียวยา ทั้งในส่วนของพระพุทธศาสนาเอง และพุทธศาสนิกชน โดยได้ให้ข้อสังเกตว่า คนไทยโดยทั่วไปอาจแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ ๑) คนส่วนน้อยที่มีความเข้าใจในหลักธรรม ๒) คนส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาแต่ไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนา และ ๓) คนที่ไม่มีความรู้หรือความสนใจในพุทธศาสนา และยังได้คาดการณ์ว่ากระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ทำให้คนไทยสับสนวุ่นวายจะทำให้คนไทยให้คุณค่าแก่นหลักธรรมของพระพุทธศาสนามากขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องแสวงหาทางที่จะช่วยให้คนไทย ได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของ

พุทธศาสนา และนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตปัจจุบันและพัฒนาต่อไปในอนาคต ซึ่งแนวความคิดนี้ได้สะท้อนต่อมาเป็นความพยายามของ ดร.เอกวิทย์ที่จะปรับเปลี่ยนแนวการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน

๓) **สถาบันพระมหากษัตริย์** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า ในเชิงระบบการปกครอง พระมหากษัตริย์ไทยดำรงตำแหน่งพระจอมทัพในยามสงคราม และพ่อเมืองในยามสันติ ดร.เอกวิทย์ได้นำเสนอตัวอย่างที่แสดงถึงพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ไทยที่ได้ทรงสถาปนาราชอาณาจักร นำประเทศพ้นฝ่ามรสุม และทำนุบำรุงให้เกิดความเจริญยากที่จะหาพระมหากษัตริย์ในประเทศใดเทียบเคียงได้ ที่สำคัญคือการหยิบยกพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภ์

ยอยกพระพุทธศาสนา

จะป้องกันขอบขันฑสีมา

รักษาประชาชนและมนตรี”

เพื่อเป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในสถานการณ์บ้านเมือง และภารกิจที่พระองค์ทรงตั้งพระราชปณิธานไว้ ซึ่งทรงดำเนินการได้สำเร็จในระยะต่อมา

ดร.เอกวิทย์ ยังได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงความรอบรู้ในด้านต่างๆ เช่น พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เตือนให้ระวัง “ฝรั่ง” มากกว่า พม่า เขมร และญวน “ให้คบหาสมาคมแต่อย่าตกเป็นเครื่องมือ หรือเอาเยี่ยงอย่างเขาจนเกินไป” หรือ กลวิธี “ฝรั่งจิ้มฝรั่ง” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คบหากับ

หลายประเทศ อาศัยเป็นที่ปรึกษา และมอบบรรดาศักดิ์เพื่อผูกพันให้เกิดความภูมิใจว่าเป็นคนของแผ่นดินไทย และที่ ดร.เอกวิทย์จะหยิบยกขึ้นเตือนสตินักศึกษาและนักพัฒนาอยู่เสมอ คือพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานว่า “เวลานิสิตนักศึกษาจะไปพัฒนาชนบทแล้วอย่าทำตัวเป็นผู้รู้ แต่ต้องไปด้วยใจที่พร้อมจะเรียนรู้จากชาวบ้าน” และบทสรุปของพระองค์ท่านที่ว่า “การพัฒนาประเทศต้องให้ประชาชนตัดสินใจ” และ “ต้องระเบิดจากภายใน”

ดร.เอกวิทย์ วิเคราะห์และสรุปว่า คนไทยมีโชควาสนาที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่พึ่ง เป็นที่ยึดเหนี่ยว และเป็นหลักชัยของชาติมาตั้งแต่โบราณกาล

๓.๒ แบบอย่างวัฒนธรรมไทย

๑) โครงสร้างทางสังคมและลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่า สังคมไทยมีลักษณะความสัมพันธ์ที่มีครอบครัวเป็นพื้นฐาน และขยายกว้างขึ้นจนถึงระดับชาติ แม้แต่การปกครองระหว่างพระเจ้าแผ่นดินและประชาชน จะมีลักษณะความสัมพันธ์ฉันบิดาและบุตรเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ แม้การปกครองจะเป็นลักษณะการรวมศูนย์ แต่ด้วยระยะทางและความยากลำบากในการเดินทาง หมู่บ้านจึงมีอิสระในการดำเนินชีวิตและสามารถพึ่งตนเองได้พอสมควร

ดร.เอกวิทย์ได้สรุปว่าสังคมไทยมีลักษณะเกาะเกี่ยวกันอย่างหลวมๆ มีความอ่อนหยุ่น ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวนัก ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงทำให้โครงสร้างทางสังคมและครอบครัวไทยเริ่ม “สั่นคลอน” แม้ในขณะที่วิเคราะห์ในช่วงปี ๒๕๒๐

ดร.เอกวิทย์ยังไม่คิดว่าจะถึงขั้นแตกสลาย แต่ได้ชี้ให้เห็นว่าเริ่มมีความ “แปลกแยก” ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและในสังคมไทยแล้ว

๒) ภาษาไทย ดร.เอกวิทย์ถือว่าภาษาไทยได้มีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ ทั้งๆ ที่มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย แต่ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ และทุกระดับชั้นสามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยร่วมกันเป็นช่องทางที่ช่วยลดช่องว่างระหว่างกลุ่มชนในชาติ

ดร.เอกวิทย์ยังได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า ภาษาไทยยังเป็นภาษาที่มีการผสมอักษร และหน่วยเสียงที่สามารถปรับประยุกต์ให้เข้ากับภาษาอื่นได้ค่อนข้างใกล้เคียง เชื้อต่อการนำเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่มาใช้ อีกทั้งมี “ความไพเราะและมั่งคั่ง” หากใช้อย่างสร้างสรรค์จะมีพลังในการสื่อสาร โนมน้าวจิตใจ และด้วยเหตุที่ภาษาไทยมีคำศัพท์ที่หลากหลายเมื่อรับความคิดใหม่มา จึงมักจะสามารถหาคำไทยมาใช้ได้ตรงความ

ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์และชี้ให้เห็นว่าภาษาไทยเป็นองค์ประกอบในเอกลักษณ์ของชาติประการสำคัญ ที่มีพลังและศักยภาพควรที่จะเร่งพัฒนาเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างเอกภาพภายในชาติ และช่วยให้ประเทศไทยได้เรียนรู้ ปรับประยุกต์ และสื่อสารแนวคิดในสังคมโลก

๓.๓ ลักษณะนิสัยประจำชาติ

ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าชาติไทยมีลักษณะที่ตีหลายประการกล่าวคือ

๑) รักอิสระ ดร.เอกวิทย์ได้หยิบยกปณิธานของสมเด็จพระยามหาราชานุภาพ ที่ทรงวินิจฉัยว่า คนไทยแต่โบราณกาลไม่ยากอยู่ได้อำนาจของชาติอื่น แม้ถูกยึดครองจะเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อปกป้องอิสรภาพ

๒) **ปราศจากวิหิงสา** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าในขณะที่คนไทยรักอิสระแต่ในขณะเดียวกัน คนไทยจะมีความเอื้ออารีต่อชนชาติอื่น ซึ่งเป็นนิสัยที่สืบทอดจนปัจจุบันและยังพบเห็นได้ในหมู่บ้านชนบท

๓) **รู้จักประสานประโยชน์** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าเป็นคุณลักษณะที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงตั้งข้อสังเกตและปราชญ์ไทยในสมัยต่อๆ มา เช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รวมทั้งนักวิชาการต่างประเทศ ต่างถือว่าเป็นลักษณะพิเศษของคนไทยที่สามารถที่จะชักจูงชนต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมให้มาเข้าอยู่ด้วยกัน ทั้งยังรู้จักที่จะเลือกรับสิ่งที่มีประโยชน์จากวัฒนธรรมภายนอก คุณลักษณะข้อนี้ ดร.เอกวิทย์ ถือว่าเป็นคุณแก่ประเทศ และได้ช่วยให้ประเทศผ่านวิกฤตการณ์มาหลายยุคหลายสมัย แม้แต่ในสมัย “ลัทธิจักรวรรดินิยม” ดร.เอกวิทย์ ได้หยิบยกคำชื่นชมของ เหลียง ซี-เฉา นักปฏิรูปของจีนที่กล่าวว่า “สยามตั้งอยู่ระหว่างพม่าและอันนัม ครอบงำตั้งพื้นผ้าไหม แต่สยามยังถูกปลุกเร้าให้ปรับตัว และยังคงยืนหยัดเป็นเอกราชได้อย่างเต็มภาคภูมิ”

๔) **ความสุภาพอ่อนโยน** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าการที่คนไทยมีความสุภาพอ่อนโยนคงจะเป็นเพราะพื้นฐานทางพุทธศาสนาที่อบรมให้รู้จักสำรวมทั้งกาย วาจา และใจ ทั้งยังเป็นสังคมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและมีระบบความสัมพันธ์ที่ลดหลั่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่จึงเป็นเรื่องสำคัญ อย่างไรก็ตาม ดร.เอกวิทย์ได้ให้ข้อสังเกตซึ่งสะท้อนสภาพสังคมหลังเหตุการณ์สิบสี่ตุลาคมน่าว่า คนเป็นจำนวนมากไม่นิยมมองว่า ความสุภาพเป็นผลพวงจากระบบศักดินาที่มีการกดขี่ จึงมุ่งแสดงพฤติกรรมที่ดูเข้มแข็ง แต่บ่อยครั้งกลายเป็นความหยาบกระด้าง ไม่รู้กาลเทศะ ในขณะเดียวกัน ดร.เอกวิทย์

ได้เตือนว่า ความสุภาพอ่อนโยนอาจจะทำให้ถูกเอาเปรียบได้ง่ายๆ

๕) **ความเกรงใจหรือความรู้สึกไม่อยากเป็นภาระ** หรือทำให้ผู้อื่นยากลำบากนั้น ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าวัฒนธรรมไทยถือว่าเป็นสมบัติผู้ดี แต่ในสภาพความเป็นจริง ในบางครั้งอาจเป็นอุปสรรคในการแก้ปัญหา และดำเนินงาน ให้ลุล่วงไปได้

๖) **ความขี้มุ่มมั่วแจ่มใส** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่า เป็นคุณสมบัติของคนไทยที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากพื้นฐานทางพุทธศาสนาที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น มองเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสิ่งไม่ยั่งยืน ทั้งยังเป็นค่านิยมของสังคมไทยที่ทำให้คุณค่าแก่คนที่มีอารมณ์มั่นคง สามารถควบคุมสติอารมณ์เมื่อเผชิญปัญหา แต่ได้ให้ข้อสังเกตว่าสภาพความยากไร้และขัดแย้งในสังคมจะทำให้ความขี้มุ่มมั่วแจ่มใสของคนไทยเลือนหายไป

๗) **ความใฝ่สันโดษ - รักสันติ** ลักษณะนิสัยนี้ ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่า มีพื้นฐานจากพุทธธรรมที่มีความเชื่อว่า คุณธรรมสูงสุดคือการระงับกิเลสและความอยาก คนไทยโดยพื้นฐานดั้งเดิมจึงเป็นผู้มักน้อย รักสันโดษ นิยมชีวิตที่เรียบง่าย แต่ด้วยกระแสวัตถุนิยมที่ได้รับ การโฆษณาชวนด้วยแรงโฆษณา ทำให้คนต่างไขว่คว้าหาทรัพย์สินและเครื่องอำนวยความสะดวก จนเกิดภาวะที่ดร.เอกวิทย์ได้ขนานนามว่า “แรงระเบิดของตัณหา” ซึ่งส่งผลให้เกิดการเอาเปรียบ การฉ้อฉลคดโกง ในขณะที่คนที่อยู่ในศีลธรรมกลับถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนโง่ไม่ทันโลก ดร.เอกวิทย์ได้เตือนว่า สภาพการณ์เช่นนี้หากปล่อยไว้จะกลายเป็น “เนื้อดินอันโอชะสำหรับหว่านพืชแห่งความเคียดแค้น ริษยา และทำลายกันด้วยวิธีรุนแรง”

๘) **ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่** ดร.เอกวิทย์ได้ถือเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของคนไทยในทุกพื้นที่ไม่ว่าจะยากดีมีจนเพียงไร ทั้งนี้เพราะคุณธรรมทางศาสนาได้หล่อเลี้ยงจิตใจของคนไทยมาช้านาน แม้ในปัจจุบันคนไทยจะมีความยากไร้ขัดสนมากขึ้น แต่ประชาชนในชนบทยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จนมักจะถูกบุคคลจากภายนอก โดยเฉพาะข้าราชการฉกฉวยโอกาสจากน้ำใจของชาวบ้าน กอบโกยผลประโยชน์อย่างน่าละอาย

๙) **ความประนีประนอม ผ่อนสั้นผ่อนยาว** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่า เป็นลักษณะนิสัยของคนไทยที่ไม่ชอบการตัดสินใจแบบแตกหัก แต่จะผ่อนปรน รอมชอมเข้าหากัน หรืออาศัยผู้มีอาวุโสมีประสบการณ์ช่วยไกลเกลี่ย ดร.เอกวิทย์วิเคราะห์ว่าเป็นแนวทางแก้ปัญหาที่ดีและสอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา ที่ถือว่าทุกอย่างเป็นอนิจจัง ไม่มีอะไรคงที่แต่ต้องเปลี่ยนแปลงไป จึงไม่มีประโยชน์ที่จะต่อสู้ให้แตกหัก ซึ่งดร.เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่า การปรองดองควรวางอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในปัญหาอย่างแท้จริง ด้วยปัญญาความรอบรู้และใจที่เป็นอนุเคราะห์

๑๐) **ความไม่ผูกพยาบาท** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าด้วยคตินิยมที่ว่า เกรย์อมระงับด้วยการไม่จองเวร คนไทยจึงมีลักษณะนิสัยไม่ผูกพยาบาท และมีประเพณีที่จะขอขมาในพฤติกรรมที่ได้ล่วงเกินไป แต่ ดร.เอกวิทย์ได้เตือนว่า การยกโทษไม่ควรกลายเป็นสภาพของ “การเจ็บแล้วไม่รู้จักจำ” จนต้องถูกเอาเปรียบ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

๑๑) **ความรักถิ่นที่อยู่** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าคนไทยมีความผูกพันกับบ้านเมืองไทย และถิ่นฐานที่อยู่ไม่ว่าจะย้ายไปทำงานที่ใดทั้งภายในและต่างประเทศ จะหวนกลับมาใช้ชีวิตในเมืองไทย หรือกลับไปที่บ้านเดิม

๑๒) ความเป็นชาตินักรบ ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าเป็นคุณสมบัติของคนไทยมาแต่โบราณกาล ซึ่งความเป็นนักรบของไทยในอดีตนั้น เป็นไปเพื่อรักษาอิสรภาพของชาติ มากกว่าจะก้าวร้าวข่มเหงรังแกผู้อื่นหรือทำลายกันเอง ดร.เอกวิทย์จึงแสดงความห่วงใยที่ในยุคสมัยหนึ่งคนไทยต้องจับอาวุธปราบปรามกันเอง และได้เสนอแนวทางไว้กว่า ๓๐ ปีมาแล้วว่า การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองไม่สามารถแก้ได้ด้วยความเป็นนักรบ แต่ต้องอาศัยคุณลักษณะที่มีคุณค่าของชาติไทย เช่น ความปราศจากวิหิงสา ความไม่ผูกพยาบาท และความรู้จักประนีประนอมผ่อนสั้นผ่อนยาว เป็นต้น

และ ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าชาติไทยมีลักษณะที่ไม่ดีหลายประการ เช่นกัน กล่าวคือ

๑) ความหย่อนระเบียบวินัย ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าคนไทยมีลักษณะนิสัยไม่เคร่งครัดระเบียบวินัย ทั้งที่เป็นกฎเกณฑ์ที่เพื่อถือปฏิบัติร่วมกัน และวินัยในตนเอง ทั้งยังถือเป็นความท้าทายที่จะได้ “เสียงบาส” ซึ่ง ดร.เอกวิทย์สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผลจากการอบรมเลี้ยงดูแต่เล็กที่พ่อแม่จะเอาใจ ไม่เข้มงวดกับลูกหลาน อีกทั้งความเป็นเอกราชไม่เคยเป็นเมืองขึ้น อาจทำให้คนไทยมีนิสัยตามใจตัวเอง เอาความสบายเป็นที่ตั้ง ลักษณะที่ไม่ดีนี้ ดร.เอกวิทย์ถือว่าเป็นช่องทางให้บ้านเมืองสับสน มีการประพฤติมิชอบและเบียดเบียนกัน

๒) ความเคารพเชื่อฟังผู้มีอำนาจ ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าด้วยลักษณะของสังคมที่มีความเคารพนับถือเป็นลำดับชั้นลดหลั่นลงมา ทำให้คนไทยมีความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส “โดยอัตโนมัติ” แต่ ดร.เอกวิทย์ยอมรับว่า บ่อยครั้งการแสดงความนับถือไม่ได้มาจากเนื้อแท้

ของจิตใจ ฉะนั้นนับหลังจากจะมีพฤติกรรมในทางตรงกันข้าม ความเคารพ
นับถือผู้ใหญ่ที่มากจนขาดเหตุผลยังอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เพราะ
บ่อยครั้งผู้น้อยจะไม่ให้ข้อมูลหรือความเห็นที่แย้งผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่เอง
จะนิยมผู้น้อยที่หัวอ่อนและเชื่อฟัง

๓) **ความขาดความมานะอดทน** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์
ว่าประเทศไทย เป็นประเทศที่ดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวยต่อการทำมาหากิน
คนไทยส่วนใหญ่จึงมีนิสัย สบายๆ ไม่ดิ้นรนต่อสู้ ความมานะอดทน
จึงมีน้อย แต่ปัจจุบัน สภาพความเป็นอยู่เริ่มขัดสน ความต้องการทาง
วัตถุเริ่มมีมากขึ้น เมื่อประชาชนยังขาดความมานะอดทน จึงทำให้เกิด
ความคับข้องใจและเกิดการแสวงหาช่องทางที่จะรวยทางลัด ซึ่งจะเป็น
อันตรายอย่างยิ่ง

๔) **ความขาดความสามารถในการทำงานเป็นคณะ**
ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าด้วยความเป็นตัวของตัวเอง คนไทยจึงมีปัญหา
ในการทำงานเป็นหมู่คณะ นอกจากจะมีเหตุคับขัน ชั่วครั้งชั่วคราว
การทำงานเป็นหมู่คณะ การประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงาน
จึงมักประสบปัญหาจากการทะเลาะเบาะแว้ง เกียจงาน อิจฉาริษา
เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ดร.เอกวิทย์ได้เสนอว่า
หากไม่เร่งแก้ไขและมองว่าเป็นเรื่องธรรมดา จะเป็นการบั่นทอนพลังใน
ประเทศชาติ และทำให้การทำงานไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม
ดร.เอกวิทย์ได้ให้ข้อสังเกตว่า ในชนบทที่ชีวิตยังต้องพึ่งพากันจะมีรูปแบบ
ของการทำงานเป็นหมู่คณะ เช่น การลงแขก การทำบุญ ที่ทุกคนจะมา
ร่วมโดยพร้อมเพรียงกัน และไม่มีการบังคับสั่งการ จึงเป็นแนวทางที่เรา
น่าจะเรียนรู้และนำมาใช้ประโยชน์

๕) **ความขาดความสามารถในการค้าธุรกิจ** ดร.เอกวิทย์ ได้หยิบยก คำกล่าวที่ว่า “สิบพ่อค้าไม่เท่ากับพระยาเลี้ยง” เพื่อสะท้อนให้เห็นค่านิยมดั้งเดิมของคนไทยที่ชอบรับราชการ จึงมักปล่อยให้ธุรกิจอยู่ในมือคนต่างชาติ ดร.เอกวิทย์ได้แสดงความห่วงใยว่านักธุรกิจเหล่านี้ อาจขาดสำนึกในประโยชน์ของชาติ และมักจะควบคุมให้การค้าตกอยู่ใน แวดวงของตน ทำให้คนไทยไม่สามารถพัฒนาตนเองและก้าวไปสู่ตำแหน่ง ที่สำคัญได้ ในบรรดาคนไทยที่เริ่มสนใจธุรกิจจะพบการแข่งขันจาก นักธุรกิจที่รวมกลุ่มกัน จนยากที่จะฟันฝ่าอุปสรรคไปได้ อีกทั้งคนไทย ยังมีนิสัยชอบความสุขสำราญ จึงมักไม่ประสบความสำเร็จ แต่กลับวน มาใช้ช่องโหว่ในวงราชการประพัตติมิชอบเพื่อหาประโยชน์ส่วนตนแทน

๖) **ความอ่อนแอเมื่อขาดผู้นำ** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ ว่าด้วยลักษณะเฉพาะของคนไทยดังที่วิเคราะห์ไว้ข้างต้น เช่น การขาดระเบียบวินัย ความไม่สามารถทำงานเป็นหมู่คณะ คนไทยจึงมีความอ่อนแอ เมื่อขาดผู้นำ และมักจะรอคอยอัศวินม้าขาว หรือพระสยามเทวาธิราช ซึ่ง ดร.เอกวิทย์ได้ตั้งโจทย์ไว้ว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถพัฒนาและ ฝึกกำลัง “คนไทยธรรมดาๆ” ให้มีความเข้มแข็ง เพื่อผลักดันการพัฒนา ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน

๗) **ความชอบเสี่ยงโชคการพนัน** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ ว่าด้วยความที่เป็นอยู่ที่สุขสบาย คนไทยจึงชอบการเสี่ยงโชค เล่นการพนัน เพื่อผ่อนคลาย แต่ปัจจุบันการเสี่ยงโชคการพนันได้กลายเป็นช่องทาง ของคนที่ขาดความหวัง จะแสวงหาความร่ำรวย และเพิ่มเติมรสชาติให้ กับชีวิต น่าสนใจที่ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์เพิ่มเติมว่าผลพวงจากนิสัย ชอบเสี่ยงโชค เล่นการพนัน ทำให้คนไทยมีนิสัยใจใหญ่ กล้าได้กล้าเสีย

กล้าเสี่ยงในการตัดสินใจ ซึ่งหากใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง

๘) **ความชอบสนุกทุกโอกาส** ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์ว่าด้วยความที่เป็นอยู่ที่สุขสบาย ทำให้คนไทยมีนิสัยรักสนุก สามารถสนุกได้ทุกโอกาส และร่วมสนุกได้ทุกวัฒนธรรม คนไทยจึงดูเหมือนมีสุขภาพจิตที่ดี แต่ ดร.เอกวิทย์ได้เตือนอย่างคร่าวๆว่าการสนุกโดยไม่มีขอบเขต จะทำให้กลายเป็นคนเจ้าสำราญ สิ้นเปลืองเวลา ทรัพย์สินเงินทอง มีหน้าซ้ำ จะถูกมองว่าเป็นคนไร้แก่นสารได้

๙) **ความเชื่อในไสยศาสตร์และโหราศาสตร์** ดร.เอกวิทย์ได้หยิบยกตัวอย่างในวิถีชีวิตของคนไทยมาแสดงให้เห็นว่า แม้จะมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และในยุคที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้แพร่กระจายไป แต่คนไทยส่วนใหญ่เชื่อก่อนในไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ ยิ่งคนไทยมีความรู้สึกท้อแท้ไร้ที่พึ่ง การหวังพึ่งอำนาจลี้ลับดูจะมีมากขึ้น

๓.๔ ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน

ในการวิเคราะห์สังคมไทย ดร.เอกวิทย์ได้กล่าวถึงความ เป็นอิสระของชุมชนที่จะพึ่งพาตนเอง และเรียนรู้ที่จะปรับให้มีชีวิตเกื้อกูลกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภูมิธรรม และสติปัญญาที่บรรพบุรุษไทยได้สั่งสมมา จึงเป็นเรื่องที่ ดร.เอกวิทย์ได้ให้ความสำคัญมาโดยตลอด โดยได้น้อมนำกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่รับสั่ง ไว้ว่า

“ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาก่อนอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษา”

เมื่อประกอบกับจากการวิเคราะห์พลวัตของสังคมไทยและ
ความเข้าใจเรื่อง “วัฒนธรรม” ดังกล่าวข้างต้น ดร. เอกวิทย์ได้ชี้ให้เห็นว่า
วัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องวิถีชีวิต เมื่อผนวกเข้ากับความคิดของนักวิชาการต่างๆ
แล้ว ทำให้ ดร. เอกวิทย์มั่นใจ และเชื่อมั่นใน “ศักยภาพ” และ “ภูมิปัญญา”
ของประชาชน โดย ดร. เอกวิทย์ได้กล่าวไว้ว่า

“แท้ที่จริง “ชาวบ้าน” ที่ผมได้เรียนรู้ด้วยนั้นเป็น “ครู”
ที่ยิ่งใหญ่.. คนเหล่านี้เป็นผลิตผลของการปรับตัวอันลึกซึ้ง ซับซ้อนและ
ยาวนานของชีวิตไทยที่ได้ผ่านกาลเวลาและมรสุม รู้ร้อนรู้เย็นประสบ
ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวมากจนเกิดปัญญาอย่างหลากหลาย”

“ได้พบอีกเช่นกันว่า ชาวบ้านไทยธรรมดาๆ มีศักยภาพใน
การเรียนรู้และปรับตัวสูงมากและนี่คือ พลังของสังคมไทยที่เป็นความหวัง
ในทัศนะของผม”

“ประชาชนเป็นเจ้าของชีวิตและเป็นเจ้าของวัฒนธรรม
ของเขาเอง เขารู้มามากในอดีต ประสบทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว
เขาได้สั่งสมความรู้นั้นไว้หลายชั่วคน คนเกิดทีหลังเรียนรู้จากคนเกิดก่อน
เรียนรู้ประสบการณ์และปรีชาญาณสั่งสม ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ต่อมา
เรียนรู้ความรู้สมัยใหม่จากโลกภายนอกรู้ความจริงหลายอย่างที่อยู่ภายใต้
โดยวิทยาศาสตร์ สรุปแล้วประชาชนไม่โง่ จริงอยู่อาจเจ็บและจน แต่ไม่โง่
ถ้าให้อิสระเขาคิดตัดสินใจในเรื่องของเขา เขามักจะตัดสินใจได้ดี”

จากข้อความดังกล่าวโดยสังเขปข้างต้น จะเห็นว่า ดร.เอกวิทย์
ได้ยกย่อง “ชาวบ้าน” ในฐานะที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในฐานะผู้ที่ได้
เรียนรู้โดยการลองผิดลองถูกและสะสมความรู้ความเฉลียวฉลาดไว้

ซึ่ง ดร.เอกวิทย์กล้าหาญมากที่จะทวนกระแสไปยอมรับนับถือสติปัญญา ความคิด ความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในขณะที่โลกกำลังคลั่งไคล้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์กันอยู่ โดยคิดว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นสิ่งที่สามารถนำมาซึ่งความสุขต่างๆ ได้ ซึ่ง ดร.เอกวิทย์ ได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมอีกว่า

“ความรู้นี้ มิได้จำกัดอยู่แค่ความรู้สมัยใหม่ทางวิทยาศาสตร์ แต่ปรีชาญาณดั้งเดิมที่มีอยู่ในจิตใจของคนบนแผ่นดินนี้ อันเกิดจากการ สังสมสืบสานประสบการณ์ ได้ถูกทดสอบความคิดของภูมิปัญญาเหล่านี้ มามาก ก็ถือเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าเช่นกัน”

ดร.เอกวิทย์ได้เสนอว่า ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน เป็นองค์ประกอบที่ล้ำค่าของวัฒนธรรมไทย และมีความห่วงใยที่อิทธิพล ตะวันตกได้ครอบงำวิถีชีวิตและแนวคิดของคนไทย จนละเลยภูมิปัญญา ดั้งเดิม หันมานิยมกระแสเมืองหลวง ซึ่งล้นแล้วแต่จะทำให้เกิดความต้องการ ที่ยากจะสนองได้ ดร.เอกวิทย์ จึงได้พยายามผลักดันให้เกิดความตระหนัก ในคุณค่าของปรีชาญาณที่ชุมชนไทยได้ส่งสมมา ซึ่งอาจารย์มั่นใจว่าจะ นำไปสู่การแก้ปัญหาวิกฤตของสังคมในอนาคตได้ ซึ่ง ดร.เอกวิทย์ได้สรุปว่า “ภูมิปัญญาไทย” จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ควรแก่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาใช้ให้สมประโยชน์ต่อไปบนหลักของความพอดี พองาม และ พอเพียง

หากจะประมวลสภาพของสังคมไทยจากข้อวิเคราะห์ของ ดร.เอกวิทย์ ในยุคสมัยต่างๆ คงพอสรุปได้ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ที่ได้แก่ “สถาบันที่เป็นองค์คุณแห่งชาติ การมีโครงสร้างสังคมแบบเครือญาติ

การมีภาษาประจำชาติ การมีลักษณะนิสัยประจำชาติ” บางประการร่วมกัน และความหลากหลายมั่งคั่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่วางอยู่บนพื้นฐานของ “ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน”

๔. การสร้างความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม

ผลงานที่โดดเด่นมากที่สุดของ ดร.เอกวิทย์ คือ การทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจและกำลังความคิดในเรื่องของ “วัฒนธรรม” และ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงสุดท้ายของการรับราชการซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๒ - ๒๕๓๔) หลังจากที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติแล้ว ดร.เอกวิทย์ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วงแรก พบปะ สนทนาและหารือร่วมกับนักคิดร่วมสมัย เช่น ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม และคนอื่นๆ เมื่อนำความคิดของนักคิดต่างๆ เหล่านี้มาผนวกเข้ากับสิ่งที่ได้ศึกษาอย่างจริงจังจากการอ่านหนังสือที่เป็นการเสนอความคิดของนักวิชาการจากทั้งโลกตะวันตกและตะวันออก เช่น Lester R. Brown Fritjof Capra Mosanobu Fukuoka อาร์โนลด์ ทอยน์บี ไอซาการะ อิเคดะ Alwin Toffler John Naisbitt ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านเจ้าคุณพระพรหม-คุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) ชูมาร์คเกอร์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นต้น ทำให้ดร.เอกวิทย์มั่นใจว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าและมีความหมายต่อมนุษยชาติมาก การดำเนินงาน “วัฒนธรรม” นั้น เป็นงานที่มีความหมายลึกซึ้งกว้างขวางมากและเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนในสังคมนั้นๆ อย่างแท้จริง โดยที่ทุกคนร่วมกันเป็นเจ้าของ

ในส่วนนี้ ดร. เอกวิทย์ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

“ผมได้มีโอกาสรู้จักกับปราชญ์ นักวิชาการ ผู้รู้ ผู้ชำนาญหลายสาขา ตลอดจนชาวบ้านดี ๆ เก่ง ๆ ที่ฉลาดรอบรู้เป็นอันมากทำให้เกิดทัศนะใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน ผมซาบซึ้งในวัฒนธรรมข้าว ซาบซึ้งในแก่นพระพุทธรธรรม และได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้านและศักยภาพของคนไทยที่เป็น “คนเล็กคนน้อย”

ดร.เอกวิทย์เป็นนักวิชาการคนหนึ่งที่เพียรพยายามสร้างความเข้าใจในความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” โดย ดร.เอกวิทย์มีความเห็นว่าเป็นส่วนใหญ่ยังสับสนและปะปนกันระหว่าง “ศิลปะ” และ “วัฒนธรรม” และยังมุ่งเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมเพียงบางแง่มุม ดร.เอกวิทย์จึงสรุปเสนอเพื่อให้เกิดความเข้าใจในวงกว้างว่า

“วัฒนธรรมในความหมายกว้าง คือประสบการณ์สั่งสมของมนุษย์ที่สืบทอด และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามเหตุ - ปัจจัย วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น อันเนื่องมาจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สัมพันธ์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และสัมพันธ์กับมนุษย์เอง วัฒนธรรมจึงมีความหลากหลายเกือบจะหาที่สุดมิได้ และยังเปลี่ยนแปลงต่อไปไม่หยุดยั้ง”

ซึ่งในส่วนนี้สะท้อนออกมาในความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดไว้ในกรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) โดยได้ให้ความหมายทางวัฒนธรรมไว้อย่างลึกซึ้งว่า

“วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ

วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิดวิธีการ โครงสร้าง ทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น”

ซึ่งในแวดวงนักวิชาการโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสังคมวิทยา และมานุษยวิทยาแล้วถือว่าการให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ที่แสดงถึงวิสัยทัศน์ (Vision) ของผู้บริหารระดับสูงที่เข้าใจความหมายและสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมเข้าใจความหมายของ “วัฒนธรรม” และ “งานวัฒนธรรม” ได้อย่างลึกซึ้งและกว้างขวางครอบคลุม “วิถีชีวิตของมนุษย์” ได้อย่างแท้จริง

นอกจากจะให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม สามารถทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย สามารถเข้าใจได้ อย่างเป็นรูปธรรมดังกล่าวแล้วนั้น ดร. เอกวิทย์ ยังชี้ให้เห็นว่า “วัฒนธรรม” นั้นไม่หยุดนิ่ง มีพลวัต (Dynamics) ตลอดเวลา ซึ่ง ดร. เอกวิทย์ ได้เสนอแนะวิธีการทำงานวัฒนธรรมไว้อย่างแยบยลว่า

“การดำเนินงานใดๆ เกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องเข้าใจบริบทและเงื่อนไขแวดล้อม ศักยภาพของมนุษย์ตลอดจนสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรนวิถีชีวิตให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดยั้ง”

๕. การนำเสนอคุณค่าและแนวการทำงานด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน

นอกจาก ดร.เอกวิทย์ จะได้สร้างความเข้าใจ เรื่อง วัฒนธรรม จนใช้เป็นหลักอ้างอิงในการทำงานด้านวัฒนธรรมของชาติแล้ว ดร.เอกวิทย์ ยังได้ทุ่มเท ทั้งกำลังกาย กำลังใจและกำลังความคิดในเรื่องของ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

จุดเปลี่ยนสำคัญในการเตือนสติให้เคารพและเรียนรู้จากชาวบ้านมากขึ้น คือการที่ ดร.เอกวิทย์ได้มาทำงานวัฒนธรรม และได้มีโอกาสรู้จัก “นักปราชญ์ นักวิชาการ ผู้รู้ผู้ชำนาญหลายสาขา ตลอดจนชาวบ้านดี ๆ เก่ง ๆ” ทั้งยังได้ออกสู่ชนบทในฐานะ “ผู้สนใจชีวิตและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง” ยิ่งทำให้ ดร.เอกวิทย์เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาและศักยภาพของประชาชน ว่า “เป็นมรดกที่สูงค่า ที่ยิ่งค้นยิ่งพบ ยิ่งมองยิ่งเห็น”

ในการนำเสนอผลงานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ตามโครงการกิตติเมธี ของมหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมวิราช ดร.เอกวิทย์ได้อธิบายว่า “พยายามที่จะไม่ให้คำนิยามของคำว่า ภูมิปัญญา เพราะเห็นว่าควรปล่อยให้มันเป็นสิ่งที่กำหนดร่วมกัน” แต่จะให้ความหมายกว้างๆ ที่ครอบคลุมสิ่งที่เป็นมรดกทางปัญญาที่ได้พัฒนาใช้ในพื้นแผ่นดิน”

ดร.เอกวิทย์ได้ใช้เวลาเกือบ ๑๐ ปี ศึกษาประสบการณ์จากชาวบ้านที่เป็น “คนไทยธรรมดา” เมื่อผ่านประสบการณ์ชีวิตที่มีทั้งความสำเร็จและล้มเหลว ได้แสดงความสามารถในการเรียนรู้และปรับตัวสูง ได้ประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ จนเกิดทางเลือกมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ช่วยให้เผชิญสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างมีศักดิ์ศรี และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ดร.เอกวิทย์ได้เดินทางไปพบปะสนทนาศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้ของจริงจากชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ จนกล่าวได้ว่า ดร.เอกวิทย์ เป็นผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ ไม่ก็คนนักที่เดินทางไปยังท้องไร่ ท้องนา เพื่อขอความรู้และให้กำลังใจแก่ชาวไร่ ชาวนา พระสงฆ์และผู้นำชาวบ้าน ภาพที่ดร.เอกวิทย์เดินทางไปกราบขอความรู้ ความคิดจากพ่อบาปรีชา พินทอง ที่อุบลราชธานี ลุยสวนเพื่อดูไร่

สวนผสมและนอนพักค้างคืนที่บ้านของลุงชาติ มาระแส ที่อุบลราชธานี
เดินตามและสอบถามความรู้ความคิดจากผู้ใหญ่ฝ่าย สร้อยสระกลาง
พ่อคำเดื่อง ภาษี มหาอยู่ สุนทรชัย พ่อจารย์บัวศรี ศรีสูง พ่อจารย์ทองดี
นันทะ ปะหรน หมดหลี กราบนมัสการหลวงพ่อนาน สุทธิสีโล พระมหาจันทร์
พระราชสีมารภรณ์ นอนพักค้างคืนและพูดคุยกับผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม
สนทนาซักถามกับพี่ตริวัธ พาระพัฒน์ ครูชบ ยอดแก้ว และผู้นำชาวบ้าน
อีกจำนวนมากทั่วประเทศ นอกจากนั้น ดร.เอกวิทย์ยังเดินทางพบปะพูดคุย
สอบถามและหาความรู้จากนักวิชาการที่ทำงานด้านวัฒนธรรมและ
ภูมิปัญญาชาวบ้านไปทั่วประเทศ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยได้
เดินทางไปพบกับ ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ รองศาสตราจารย์
อุดม หนูทอง ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์
ดร.อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์
ศาสตราจารย์นิจ นิธิธีระนันท์ อังคาร กัลยาณพงศ์ เนาวรัตน์
พงษ์ไพบูลย์ สุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นต้น นับว่าเป็นสิ่งที่แทบไม่เคยปรากฏ
มาก่อนในวัฒนธรรมของราชการไทยที่บุคคลระดับอธิบดี จบการศึกษา
ระดับสูงสุดจากโลกตะวันตก จะเดินเข้าหาชาวบ้านและนักวิชาการอย่าง
อ่อนน้อมถ่อมตน เพื่อขอความรู้และความคิดต่างๆ จึงนับได้ว่า ดร.เอกวิทย์
เป็นผู้ที่นำในการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่างว่าการทำงาน “วัฒนธรรม”
และ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้น จะต้องไป
“เรียนรู้” จากชาวบ้าน ข้าราชการจะทำตัวเป็น “ผู้รู้” แล้วไป “สั่ง” ให้
ชาวบ้านทำโน่นทำนี่อย่างที่เคยปฏิบัติมานั้นไม่ได้

จากการศึกษาอย่างจริงจังดังกล่าวข้างต้น ดร.เอกวิทย์ได้
ประมวลลักษณะร่วมกันบางประการที่ได้พบในการศึกษาชุมชนที่มี
ความหลากหลายว่า

“ชาวบ้านมีคุณธรรมและจริยธรรมภาคปฏิบัติที่เขาตกลงกันเอง ในหมู่บ้านมีผู้นำมีหลักแห่งความสามัคคีกันที่จะดูแลกันเอง ทนกันเอง ไม่ให้เป็นอุปสรรค

ชาวบ้านจะรู้จักฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ด้วยความรู้รัก คุณค่า เพื่อนำมาแก้ปัญหาได้ถูกจุด ถูกกาลเทศะ ในสภาพความเปลี่ยนแปลง ที่เขาเข้าใจความต้องการของเขาเอง เข้าใจภาวะการณ์แวดล้อม

ชาวบ้านที่มีปัญญาอาจมีความรู้ระดับอ่านออกเขียนได้ แต่จะ เข้าใจผลกระทบของระบบเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่ในส่วนที่กระทบ ถึงตัวเขาระดับหนึ่ง จนสามารถตีบทแตก สามารถหาทางเลือกซึ่งจะส่งผล ให้เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้า และศักดิ์ศรีของตนเอง”

จากการวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านในภูมิภาคของประเทศ ตาม โครงการกิตติเมธีของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ดร.เอกวิทย์ได้ ข้อสรุปซึ่งสามารถประมวลเป็น “กรอบความคิดเบื้องต้น” เกี่ยวกับภูมิปัญญา ชาวบ้านได้ในประเด็นหลัก ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาของชาวบ้านเกิดขึ้นจากการเรียนรู้และปรับตัว ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสภาพแวดล้อมในแต่ละภูมิภาค

๒) ภูมิปัญญาที่รับเข้ามาจากภายนอกจะได้รับการ “ทดสอบ เลือกเฟ้น และดัดแปลง” ให้สามารถแก้ปัญหา และตอบสนองต่อความ ต้องการในชุมชนนั้นๆ และยังเป็นพื้นฐานที่จะรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่ จะเข้ามาต่อไป

๓) ในสังคมไทย การปรับตัวของสังคมยังอาศัยรากฐานของ ภูมิปัญญาสั่งสมดั้งเดิม ทั้งโดย “จิตสำนึกและได้สำนึก” ไม่ใช่การ เปลี่ยนแปลงแบบ “ชุดรากถอนโคน”

๔) ภูมิปัญญาของคนไทยมีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และลักษณะสังคมที่แตกต่างกัน

๕) ภูมิปัญญาในระดับพื้นฐาน “เกิดจากการสะสมความรู้” และ “ประสบการณ์อันยาวนาน” โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างเป็น ธรรมชาติในสังคม

จากการศึกษาจนมั่นใจว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” เป็นสิ่งที่มี คุณค่าดังกล่าแล้ว ดร.เอกวิทย์ได้นำเสนอความคิดเรื่อง “ภูมิปัญญา ชาวบ้าน” อย่างจริงจังและต่อเนื่องนี้ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นผู้บริหาร ระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการคนแรกที่ได้เสนอความคิดนี้ ทั้งต่อ สาธารณชนและผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งในระดับ อธิบดี ปลัดกระทรวงและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้ง เสนอสู่การพิจารณาของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติแล้ว เสนอต่อ ไปยังคณะรัฐมนตรีจนสามารถกำหนดเป็นกรอบและทิศทางแผน วัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) ได้ นอกจากนั้นยังเป็นผู้ทำให้ ข้าราชการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ รู้ เข้าใจและ เห็นความสำคัญของ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้นในฐานะที่ดร.เอกวิทย์ เป็นอนุกรรมการในคณะ- อนุกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดร.เอกวิทย์ ได้ผลักดันให้นำความคิดเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) และได้ต่อเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อๆ มาจนถึงปัจจุบัน และยังเป็น บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยด้วย

จากที่กล่าวโดยสังเขปข้างต้นจะเห็นว่า ดร.เอกวิทย์ได้ให้ความสำคัญแก่เรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ก็ด้วยสำนึกว่า คนไทยเรามีมรดกทางปัญญาสั่งสมไว้มากหากแต่เหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองจากภายนอกหลายทศวรรษต่อเนื่องกันทำให้คนไทยค่อนข้างจะเพิกเฉยต่อมรดกทางปัญญาของเรา โดยละไว้ในฐานที่เข้าใจแล้วหักเหไปเรียนรู้ รับเอา และปรับตัวผิดๆ ถูกๆ ต่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่วโลก จนกลายเป็น “สากลนิยม” ในการรับรู้ของเรา ยิ่งในสภาวะอย่างปัจจุบันด้วยแล้ว สังคมไทยได้ถูกกระแสสากลนิยมยุค “โลกาภิวัตน์” ผลักดันให้ปรับเปลี่ยนความคิดระบบการผลิต และการบริโภค ท่าทีและความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต ในอัตราความเร็วที่มีอันตราย มีความเสี่ยงมากกว่าแต่ก่อนยิ่งนัก สำนึกร่วมเกี่ยวกับภูมิปัญญาของเราเองในแผ่นดินนี้จึงเป็นปรากฏการณ์ที่พิจารณาได้ว่าเป็นพลังตอบได้ความเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างชัดเจน เพื่อให้คนไทยได้สติหันมาทำความรู้จัก-ทำความเข้าใจภูมิหลังและรากเหง้าทางวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น หาใช่เพื่อจะทวนกระแสความเจริญหรือย้อนยุคหันกลับไปหลงใหลได้ปลื้มกับชีวิตในอดีตก็หาไม่ แต่เป็นปฏิกิริยาเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้คนไทย สังคมไทย ดำรงอยู่และก้าวหน้าต่อไปอย่างมีคุณภาพให้ทันโลก ขณะเดียวกันก็เป็นตัวของตัวเองอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเชื่อมั่นและความภูมิใจในวัฒนธรรมของเราเอง กล่าวให้เจาะจงลงไปอีกชั้นหนึ่ง การพัฒนาคนหรือการให้การศึกษาต่อคนของเราเพื่อก้าวไปในอนาคต ไม่เพียงแต่เราคนไทยจะต้องรอบรู้วิทยาการใหม่ๆ เท่านั้นเราจำเป็นต้องรู้จักตัวเอง เข้าใจภูมิปัญญาสั่งสมของเราเองในฐานะที่เรามีปัญญา มีรากพันพ้องทางวัฒนธรรมอันได้สั่งสมสืบสานกันมาช้านาน และบัดนี้ก็ยังงอกเงยอยู่มีวิวัฒนาการ เพื่ออะไร ก็เพื่อให้เราสามารถ

ปรับเปลี่ยนและพัฒนาอย่างมีศักดิ์ศรีบนแนวทางที่ผสมผสาน “ของดี”
ที่เรามีอยู่เป็นทุนกับ “ของใหม่” ที่เราเลือกดีแล้วว่าเหมาะแก่เรา

และดร.เอกวิทย์ ได้ชี้ให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรื่อง
“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ไว้ ดังนี้คือ

- เพื่อให้เข้าใจความหมาย - คุณค่า และคุณลักษณะของ
ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้มีพัฒนาการมายาวนาน เพื่อจะได้นำความเข้าใจ
นั้นไปแพร่กระจายให้คนทั่วไป โดยเฉพาะลูกหลานไทยของเราได้เข้าถึง
ความหมายและคุณค่านั้น

- เพื่อให้คนในแผ่นดินนี้สามารถชื่นชมและภูมิใจในมรดกทาง
ปัญญา มรดกวัฒนธรรมที่ได้สั่งสม สืบสานกันมาช้านาน แล้วช่วยกัน
สร้างสรรค์สิ่งใหม่ สืบต่อให้ติดบนฐานความรู้ความเข้าใจภูมิปัญญา
สั่งสมอย่างถูกต้อง

- เพื่อผดุงศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ความงามและความเย้ายวน
ของภูมิปัญญาปรีชาญาณที่ได้มีผู้สร้างสรรค์และสั่งสมไว้ พร้อมกันนั้น
ก็ให้ยอมรับความจริงว่าภูมิปัญญาบางอย่างหมดสิ้นยุคสมัยแล้ว หรือ
แปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่เคยหยุดนิ่ง

- เพื่อค้นหาศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ ที่มีพลวัตอยู่ในชีวิต
ของสังคมไทยแล้วนำเอาศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ที่รู้จักมาเป็นฐาน
แห่งการปรับเปลี่ยน - สร้างให้สืบต่อไปในการปรับตัวกับยุคสมัยในปัจจุบัน
และอนาคต

- เพื่อสร้างรอยต่อชุมชนช่วยแห่งการเรียนรู้ ตลอดจนสำนึกในสิ่งที่มีคุณค่าคู่แผ่นดิน แก่งการศึกษา วงการวัฒนธรรม วงการพัฒนา และสาธารณสุขในอันที่จะเป็นพลังเกื้อกูลให้เกิดคุณภาพของชีวิต และการดำรงอยู่ยั่งยืน โดยไม่ปิดกั้นการเรียนรู้ภูมิปัญญาใหม่ในสถานการณ์ใหม่ที่จะมีมาในอนาคต

๖. การเสนอทางเลือกที่จะนำไปสู่ความอยู่รอด

ดร.เอกวิทย์ได้ให้ความสนใจต่อปัญหาวิกฤตการณ์ในสังคม และได้นำเสนอทางออกสำหรับสังคมไทยในอนาคตที่วางบนพื้นฐานของพลังและศักยภาพในสังคมไทย โดยเน้นใน ๕ ประเด็นหลัก คือ

๑) **วัฒนธรรมเครือข่าย** ที่เป็นสายใยผูกพันคนให้มีความใจเกื้อกูลกัน แม้บรรยากาศดังกล่าวจะสูญหายไปจากสังคมเมือง แต่ ดร.เอกวิทย์ได้วิเคราะห์เสนอว่า ระบบดังกล่าวยังคงมีอยู่ในชนบท ดังตัวอย่างของชุมชนในภาคเหนือที่จัดการเรื่องเหมืองฝาย ซึ่งที่ ดร.เอกวิทย์มีความประทับใจและมักจะยกเป็นตัวอย่างอยู่เสมอ และมีความเชื่อมั่นว่า หากรัฐจะส่งเสริมให้ชุมชนได้รวมตัวกัน ได้ดูแลจัดการกับปัญหาของเขาเอง จะสามารถฟื้นฟูสายใยในชุมชน ให้เป็นพลังที่จะเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี การสร้างเครือข่ายที่จะพึ่งพากันนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะในชุมชนเท่านั้น ดร.เอกวิทย์มีความเชื่อมั่นว่า เมื่อผู้รู้ได้พึ่งพากันจะเกิดการรวมพลังของปัญญาชนที่จะช่วยให้สังคมได้รอดพ้นวิกฤตการณ์ต่างๆ จึงไม่น่าแปลกใจที่ ดร.เอกวิทย์จะเป็นแกนกระตุ้นให้เกิดเวทีที่เกิดการ “ปะทะสังสรรค์” ระหว่างแนวคิดต่างๆ เช่น การประชุมทางวิชาการ การจัดตั้งชมรมหมู่บ้านแพรวเพื่อเป็นกลไกที่จะสร้างมติมหาชน นำมาวิถีของการพัฒนา

๒) ระบบนิเวศที่ฟื้นฟูได้ แม้ระบบนิเวศจะถูกพร่าผลาญทำลายไปมากแล้ว แต่ ดร.เอกวิทย์ยังเชื่อมั่นในกฎธรรมชาติว่าสามารถฟื้นฟูให้คืนดีได้ ถ้าเราจะหยุดการทำลาย หันมาถนอมรักษา และปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศให้หันกลับมาสู่ “การอยู่พอดิ กินพอดิ” ดร.เอกวิทย์ได้เสนอว่า ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เราจะต้องมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงปัจจัยที่เชื่อมโยงต่อกันเป็นระบบนิเวศ จะต้องสร้างมติมหาชนที่จะผลักดันให้เกิดความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมว่ามีความสำคัญสูงสุด รัฐและประชาชนจะต้องมีบทบาทที่เกื้อกูลกัน ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม รัฐต้องไม่มองว่าสิ่งแวดล้อมเป็นทรัพยากรของรัฐที่จะนำมาใช้ประโยชน์เพื่อเศรษฐกิจ แต่จะต้องปรับบทบาท และแนวคิดให้มุ่งไปสู่การบำรุงรักษา เพื่อให้มนุษย์ได้พึ่งพา ยังชีพ ทั้งยังต้องยอมรับว่า ประชาชนที่อยู่กับป่า พึ่งพาป่า จะรู้จักป่าดี และสามารถกำหนดเงื่อนไขให้อยู่กับป่าและช่วยดูแลป่าโดยไม่ตกเป็นเครื่องมือของคนที่ฉกฉวยประโยชน์จากป่า ที่สำคัญยิ่งคือการฟื้นฟูระบบนิเวศจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีการเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน ให้หยุดพร่าผลาญธรรมชาติเพื่อบำรุงบำเรอตนไปสู่ชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัด และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

๓) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ดร.เอกวิทย์เชื่อมั่นว่าประชาชนเป็นเจ้าของชีวิต และเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ได้เรียนรู้จากความสำเร็จและความล้มเหลว ด้วยความทุกข์ยากที่สั่งสมมาหลายชั่วคน ชาวบ้านจึงเกิดปัญญาที่จะแก้ปัญหา และพัฒนา จากตัวอย่างต่างๆ ที่ ดร.เอกวิทย์ได้เดินทางไปศึกษาและเรียนรู้ จนมีความมั่นใจในศักยภาพ ภูมิปัญญา และความมุ่งมั่นของชาวบ้านที่จะแก้ปัญหา พัฒนาความเป็นอยู่ ตลอดจนบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม

ดร.เอกวิทย์ได้เสนออย่างจริงจังว่า รัฐควรจะปล่อยให้ชาวบ้าน
คิดเองทำเองในบริบทของเขา ไม่ครอบงำหรือแทรกแซง ข้าราชการ
นักวิชาการควรเข้าถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน เปลี่ยนบทบาทจากผู้สั่งการ
เป็นผู้ส่งเสริมระดับประคอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมในเรื่อง
“ท้องถิ่นศึกษา หรือการแสวงหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม
ท้องถิ่น อันได้แก่ วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ปรัชญาณ เฉพาะเรื่อง ภาษา -
วรรณกรรม ศิลปะ ประติมากรรม จารีต ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม
ชีวทัศน์-โลกทัศน์ การทำมาหากิน ตลอดจนวัตถุธรรมทั้งหลายทั้งปวง
ล้วนเป็นผลงาน ความคิด และความสามารถในการปรับตัวระหว่างคน
กับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ”

ดร.เอกวิทย์มีความเชื่อมั่นว่าการศึกษาถึงภูมิปัญญาของ
ชาวบ้าน และยอมรับในศักยภาพของชุมชนจะทำให้คนไทยได้รู้จักรากเหง้า
ของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางปัญญา สามารถปรับปรุง
และสร้างสรรค์ใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพที่เปลี่ยนไป ทั้งยังเป็นการสร้าง
“เครือข่าย” ในการเรียนรู้ที่จะส่งเสริมให้เกิดภูมิปัญญาใหม่ๆ ในอนาคต
และจะสามารถมองเห็นทางเลือกที่หลากหลายในการพัฒนา ที่เกิดจาก
พื้นฐานและปรัชญาของคนไทยอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี จำเป็นต้องทำความเข้าใจว่า แม้ ดร.เอกวิทย์
จะเน้นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่อาจารย์ไม่ได้ละเลย
ภูมิปัญญาสากลและภูมิปัญญาไทย และย้ำว่าควรมีการศึกษาทำ
ความเข้าใจกับภูมิปัญญาทั้งสามประเภท เพื่อเลือกสรรมาประยุกต์เข้า
กับพื้นฐานเดิมให้เกิดประโยชน์ตามหลัก “ผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม”

๔) วัฒนธรรมชาวพุทธ และปัญญาทางพุทธศาสนา ดร.เอกวิทย์ ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่คนไทยได้รับพุทธศาสนามาเป็นแกนหลักของชีวิต ได้ก่อให้เกิดคุณประโยชน์นานับการ พุทธศาสนาได้เป็น “วิถีทางปัญญา ที่ให้สังฆธรรมทำให้มนุษย์บรรลุอิสรภาพที่สมบูรณ์” และได้วาง “กรอบทาง จริยธรรมและวัตรปฏิบัติให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง” ละเว้นการประพฤติดชั่ว ทำความดี และทำใจให้ผ่องใส นอกจากนี้วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีความเรียบง่ายไม่สันโดษ ยังเป็นการแสดงให้เห็นเป็นแบบอย่าง และช่วยเตือนสติได้ว่า จะสามารถใช้ชีวิตตามอุดมการณ์ของพุทธศาสนา ให้เกิดความสงบสุขได้จริง ดร.เอกวิทย์ให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อแนวคิด เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ และจริยธรรมชาวพุทธ ว่ามีคุณค่าต่อการแก้ปัญหา ในอนาคตที่สอนให้ไม่ยึดมั่นในวัตถุและให้เจือจางไปสู่ผู้ยากไร้ โดยมี หลักการที่สำคัญ ๕ ข้อ คือ

(๑) ความสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุ แต่ขึ้นอยู่กับความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

(๒) การบริโภคต้องดูแลให้อยู่ในเส้นทางสายกลางคือ ความพอดี

(๓) หากควบคุมได้ จะมีทรัพยากรที่พอเพียงที่จะกระจายไปอย่างทั่วถึง ทำให้ไม่เกิดการแข่งขัน สังคมมีความสุข

(๔) เมื่อมีการบริโภคเรียบง่าย การผลิตไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีระดับสูง แต่อาจผลิตในระดับท้องถิ่นด้วยฝีมือคนท้องถิ่น

(๕) ในสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ต้องมีธุรกิจที่ใหญ่โต ซับซ้อน ที่จะแข่งขันกัน แต่จะอาศัยผู้ผลิตรายย่อย ชาวไร่ และส่งเสริมการใช้ ทรัพยากรท้องถิ่น

เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธจึงวางอยู่บนหลักการของความเสมอภาค ทุกคนจะได้รับปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ ไม่มีการสะสม แต่ส่วนเกินถือเป็นของสังคม มีความรับผิดชอบที่จะสงวนรักษาทรัพยากรไว้สำหรับชนรุ่นหลัง โดยสรุปจึงเป็น “การสร้างเงื่อนไขให้ปัจเจกชนทุกคนได้พัฒนาตนเองอย่างอิสระท่ามกลางสังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการของเสรีภาพ ความเสมอภาค การพึ่งพาตนเอง และคุณภาพของระบบนิเวศ”

ดร.เอกวิทย์มีความเชื่อมั่นว่า เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธเป็นทางเลือกสำหรับคนไทย และเป็นทางเลือกที่ชาวชนบทรับได้ แต่ด้วยเหตุที่เป็นทางเลือกที่สวนกระแสกับระบบทุนนิยม และบริโภคนิยม จึงทำให้เกิดข้อกังขาว่า จะขยายได้กว้างขวางเพียงไร ดร.เอกวิทย์มีความมุ่งมั่นที่จะเห็นแนวคิดที่มาจากพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ และจริยธรรมชาวพุทธขยายกว้างขึ้นในสังคมไทย ทั้งยังมีความหวังว่า ระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมถึงจุดวิกฤตจะโน้มนำให้โลกตะวันตกหวนมามองทางออกตามวิถีพุทธศาสนาของสังคมไทย

๕) ความสามารถในการเรียนรู้และประสานประโยชน์ ในบรรดาลักษณะนิสัยของคนไทยที่ ดร.เอกวิทย์กล่าวไว้อย่างกว้างขวางดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น ดร.เอกวิทย์ให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อความสามารถของคนไทยในการปรับตัว และให้หยิบยกคำเปรียบเปรยของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มาอธิบายว่า ทำให้คนไทยมีคุณสมบัติเหมือนน้ำ ที่อยู่ในภาชนะใดจะเป็นเช่นนั้น สามารถไหลไปที่ใดก็ได้ มีพลังที่ยิ่งใหญ่ที่จะพัดพาสิ่งที่ขวางหน้า ทั้งยังช่วยเหลือเลี้ยงชีวิต คุณสมบัตินี้ได้ช่วยให้ชาติไทยผ่านวิกฤตการณ์ และอยู่รอดมาหลายยุคหลายสมัย แต่ในอนาคตที่มีความเปลี่ยนแปลงสูง มีความสลับซับซ้อนของข้อมูล ดร.เอกวิทย์

ได้เสนอว่า ศัตรูของสังคมไทยคือ ตัวเราเอง ประเทศไทยจะอยู่รอดพ้นคนไทยจึงต้องใช้คุณสมบัติที่มีอยู่เรียนรู้ที่จะรู้จักตนเอง และรู้จักโลกเอาชนะตนเอง ปรับตนเองให้รู้จักพอ มีชีวิตที่เรียบง่าย รู้จักประสานประโยชน์ และมีชีวิตที่มีศักดิ์ศรี

ด้วยความตระหนักในพลังและศักยภาพที่เกิดจากวัฒนธรรมไทย ดร.เอกวิทย์จึงถือเป็นภารกิจที่รัฐและเอกชนจะต้องร่วมมือกันส่งเสริมดูแลวัฒนธรรมไทย ให้เกิดการ “สืบทอด และปรับปรนให้สมัย” ด้วยการเริ่มที่ “การพัฒนาสัมมาทิฐิ” ให้คนมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการพัฒนาที่วางอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม และพื้นฐานทางวัฒนธรรม “ปลูกฝังความตระหนักในแก่นสารของความเป็นไทย” การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมไทยให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมสากล รวมทั้งผลกระทบที่เกิดจากภายนอก “ยกย่องเผยแพร่ส่วนที่ดีงาม” เพื่อให้เกิดการสืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง “ปรับปรุงส่วนที่ไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย เผื่อระวังความวิปริตทางวัฒนธรรม” ที่อาจเกิดขึ้นได้เพื่อแก้ไขให้ทันทั่วทั้งที่ เน้นการ “ฟื้นฟูสถาบันทางศาสนา” ให้แข็งแรงรอบรู้ และเข้าถึงปัญหาของประชาชน “ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่สื่อมวลชน” ในการลดการโฆษณาในเชิงวัตถุนิยม และมุ่งปลูกฝังวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและสมดุลกับธรรมชาติ “การพัฒนาการศึกษาให้มีความสมดุล” ระหว่างการแสวงหาความรู้สมัยใหม่ และการเข้าถึงรากฐานทางวัฒนธรรมของประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศ ซึ่งจะต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่จะเป็นสติเหนี่ยวรั้ง และสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ดร.เอกวิทย์เชื่อว่าจะต้องอาศัย “การรวมตัวของประชาชนในระดับพื้นฐาน” และ “พลังจากมติมหาชน” โดยมีหน่วยราชการช่วยส่งเสริม และประคับประคอง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ดร.เอกวิทย์ได้ใช้ประสบการณ์ ความรู้ ความคิด และสติปัญญา ขบคิดปัญหาและทางออกทางสังคมไทยอยู่ตลอดเวลา ในการวิเคราะห์ปัญหาของสังคมไทยนั้น ดร.เอกวิทย์จะไม่แต่เพียงเสนอประเด็นปัญหาเท่านั้น แต่จะเสนอแนะและชี้แนะทิศทางการพัฒนาและการแก้ปัญหาสังคม เพื่อเสนอ “ทางออก” ให้กับสังคมเสมอ ซึ่งสิ่งที่ปรากฏในผลงานการชี้้นำการพัฒนาและการเสนอทางออกในการแก้ปัญหาสังคมของ ดร.เอกวิทย์ มักจะประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนเสมอกล่าวคือ

ส่วนที่ ๑ การชี้ให้เห็นสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า ดร.เอกวิทย์เป็นผู้ที่กล้าหาญเพียงพอที่จะชี้ให้เห็นความเป็นจริงและสภาพของปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจนเสมอ เพื่อเป็นการตั้งสัมมาทิฐิให้ถูกต้องก่อน เช่น ดร.เอกวิทย์ได้เสนอสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยในปัจจุบันไว้อย่างชัดเจน ว่า

“...กรณีแวดล้อมและข้อมูลมากเพียงพอที่จะกล่าวได้ว่ามนุษย์เก่งกล้าสามารถใช้วิชาความรู้พิชิตธรรมชาติรอบตัว แต่มนุษย์เอาใจใส่ที่จะศึกษาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของตัวมนุษย์เองน้อยเกินไป นอกจากจะน้อยแล้ว ก็ยังไม่สามารถควบคุม ความคิดและพฤติกรรมของตนให้อยู่ในความพอดี ให้สมดุลกับธรรมชาติรอบตัวมนุษย์เสียอีก ดังจะเห็นได้ว่า ศีลธรรม จริยธรรมเสื่อมทรามลง สวนทางกับวิทยาการและเศรษฐกิจที่เจริญขึ้น ความโลภ ความโกรธ และความหลงของมนุษย์เพิ่มขึ้น ความรู้ความสามารถมีเงินทองและอำนาจที่ค้ำอยู่บนฐานของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือที่จะสนองตัณหาของมนุษย์ได้มากขึ้นไปอีก ดังนั้น การสวนทางกันระหว่างความรู้ความสามารถในการควบคุมและพิชิตธรรมชาติ กับความรู้ความสามารถที่จะควบคุมและพิชิต

ธรรมชาติในตัวมนุษย์เอง ในความเห็นของผู้เขียนเห็นว่า เป็นจุดวิกฤตที่มีอันตรายยิ่งนัก ถ้าจะกล่าวว่า “ระวังโลกจะแตก” ระวังจะเกิดมิดิบุญญะ ระวังคนไทยจะเข่นฆ่ากันเองเป็นเป้า...”

จะเห็นว่าการเสนอสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยตามสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่อย่างอย่างแท้จริงนี้ ดร.เอกวิทย์ ได้พยายามชี้ให้เห็นอย่างจริงจัง มิได้เสนออย่างเลื่อนลอย หรือด้วยสำนวนโวหารซึ่งเป็นผลทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เกิดสติได้ในทันที

ส่วนที่ ๒ การชี้ให้เห็นเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิต
ซึ่ง ดร.เอกวิทย์จะเสนอแนะและชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ดังตัวอย่างที่ ดร.เอกวิทย์ ชี้แนะเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไว้ว่า

“...ให้ชีวิตในแนวทางเรียบง่าย พอดีๆ อย่างที่บรรพบุรุษของเราเคยเป็นมา ใช้การศึกษาให้เป็นประโยชน์ในการปลูกฝังคุณค่า ความเรียบง่าย ประหยัด ก็จะเป็นการกลับไปสู่ความสงบสุขที่เคยได้รับมา”

ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การชี้แนะและแนะเป้าหมายของการดำเนินชีวิตนี้ เป็นการชี้แนะและเสนอทางออกที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะเป็นการชี้แนะและเสนอแนะที่อยู่บนพื้นฐานของความจริงที่เป็นไปได้ คือ อยู่บนพื้นฐาน ที่สอดคล้องกับศักยภาพและภูมิปัญญาของสังคมไทย

ส่วนที่ ๓ การชี้ให้เห็นถึงแนวทางของการดำเนินการไปสู่
เป้าหมายของการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหานั้นๆ ซึ่ง ดร.เอกวิทย์จะชี้แนะและเสนอแนวทางต่างๆ ไว้เสมอ กล่าวคือ

ดร.เอกวิทย์ ได้ชี้ให้เห็นว่า “ทางออกสำหรับการอยู่รอดของสังคมวัฒนธรรมไทย” ในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง โดยดร.เอกวิทย์ ได้เสนอทางออก “ที่สอดคล้องกับศักยภาพและภูมิปัญญาของสังคมไทย” ไว้ ๓ ประการคือ

- ๑) การแก้ไขความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ
- ๒) การประยุกต์ใช้พุทธธรรม
- ๓) การเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของประชาชน

นอกจากนั้น ดร.เอกวิทย์ยังได้เสนอแนะถึงทางออกในการแก้ปัญหาไว้ในลักษณะต่างๆ อีกมาก เช่น

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้ที่ชาวบ้านมีพื้นฐานความเข้าใจ เป็นปกติอยู่แล้ว ถ้าได้รับการฟื้นฟู เลือักเฟ้น และนำมาใช้ให้เหมาะสมแก่บริบท ปัจจุบัน และอนาคต ก็น่าจะยังมีคุณค่าในการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติเขตร้อนได้อย่างดี การศึกษาค้นคว้าทั้งความรู้สมัยใหม่ และภูมิปัญญาสิ่งสมจึงเป็นของจำเป็น”

“การวางแผนเศรษฐกิจสังคมของประเทศ ต้องไม่หลอกลวงกัน โดยเห็นความสำคัญเรื่องนี้แค่ “พอสมควร” มุ่งแต่จะทุ่มเทให้เศรษฐกิจนิสต์ ตามกระแสการเรียกร้องของคนโลกที่เสียดังเงินหนักอำนามาจาดังที่เป็นอยู่”

ซึ่งจะเห็นว่าแนวทางที่ ดร.เอกวิทย์ได้ชี้แนะและเสนอแนะสำหรับเป็นทางออกในการแก้ปัญหาของสังคมไทยนี้ล้วนเป็นแนวทางที่เป็นปกติสามัญ สามารถทำได้โดยไม่ยากนัก ทุกคนสามารถทำตามได้อย่างไม่ยากเย็น และถ้าดำเนินการตามนี้ก็จะทำให้สังคมไทยพบทางออกได้อย่างดีนั่นเอง

นอกจากนั้น ดร.เอกวิทย์ยังมักจะชี้แนะ และเสนอแนะทางออก
ในลักษณะของการท้าทายความสามารถของคนในสังคมด้วย เช่น

“ทั้งนี้ทั้งนั้น จะประสบความสำเร็จหรือประสบความสำเร็จล้มเหลว
อันหมายถึง หายนะใหญ่หลวง ก็ขึ้นอยู่กับยุทธศาสตร์สำคัญว่า เราจะปล่อยให้
สังคมวัฒนธรรมเลื่อนไหลตามโลกเขาไปอย่างเชื่องๆ (ด้วยความโลก)
ทั้งๆ ที่ผู้รู้ทั้งโลกรู้แล้วว่า ทิศทางที่ไปนั้นผิดพลาดและถึงทางตัน หรือเรา
จะมีความกล้าหาญเพียงพอที่จะคุมสติกลับมาหาจุดเปลี่ยน และตั้งหลัก
บนพื้นฐานความรู้ความเข้าใจโลก เข้าใจชีวิตเข้าใจเหตุปัจจัย และความ
เป็นมาในกระแสความเปลี่ยนแปลงรวมถึงเข้าใจแก่นของสังคม-วัฒนธรรมไทย
ของเรา แล้วแสวงหาทางออกทางเลือกของเราเอง โดยไม่ต้องหวั่นเกรง
หรืออับอายสังคมอื่นที่ส่วนใหญ่กำลังเดินไปสู่หายนะทั้งสิ้น”

และ

“ถ้าจริยธรรมชาวพุทธ เป็นสิ่งพัฒนาขึ้นมาจากรากฐาน และ
กระบวนทัศน์ที่เราเคยมีอยู่แล้วเป็นทุนเดิม เราก็น่าจะเดินหน้าต่อไปได้อย่าง
ภาคภูมิใจ ดีไม่ดีเราอาจจะกลายเป็นผู้นำทางความคิดและแนวทางนี้เป็นได้
หรือเราจะรอให้พระอาทิตย์ขึ้นทางตะวันตกเพราะเราขาดความเชื่อมั่นใน
กระบวนทัศน์ของเราและขาดความสามารถ ที่จะขยายผลความคิดดีๆ
เหล่านี้ในส่วนของเรา”

ซึ่งการชี้แนะและให้ข้อเสนอแนะทิศทางการพัฒนาและการแก้ปัญหา
ของสังคม ในลักษณะการท้าทายนี้มักจะเป็นการสร้างกำลังใจและทำให้
เกิดการตอบสนองที่ดี นับว่า ดร.เอกวิทย์ เข้าใจนิสัยของคนไทยและ
ได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมกับความเป็นคนไทยด้วย

จากการที่ดร.เอกวิทย์ มักจะวิเคราะห์ปัญหาของสังคมไทย โดยชี้ให้เห็นทั้ง ๓ ส่วนสำคัญนี้ ทำให้ผลงานซึ่งเป็นบทวิเคราะห์ข้อชี้แนะและข้อเสนอแนะในการพัฒนา และการแก้ไขปัญหาของ ดร.เอกวิทย์ได้รับความสนใจและท้าทายศักยภาพและภูมิปัญญาของคนไทยตลอดเวลา โดย ดร.เอกวิทย์ได้แสดงให้เห็นถึงความรู้ และประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกฉานในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา การมองและวิเคราะห์ปัญหาอย่างลึกซึ้ง รอบคอบ และรอบด้าน (holistic) รวมทั้งการเชื่อมั่นและมั่นใจในศักยภาพและภูมิปัญญาของคนไทย และการเข้าใจความเป็นคนไทย และหลักจิตวิทยา ทำให้ข้อเสนอแนะและข้อชี้แนะในการพัฒนาและการแก้ปัญหาของ ดร.เอกวิทย์ อยู่บนพื้นฐานของความเป็นไปได้ที่ทุกคนสามารถปฏิบัติเพื่อการพัฒนาหรือนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริงไม่เลือนลอย ความสำคัญอยู่ที่ “ทราบแล้วเปลี่ยน” เปลี่ยนอะไร เปลี่ยนใจ เปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนระบบการผลิตและการบริโภค เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ และเปลี่ยนพฤติกรรมประจำวันด้วยสำนึกร่วม ดังกล่าวต้นและเปลี่ยนให้ทันการณ์

เกียรติประวัติ

ตลอดระยะเวลา ๗๙ ปี ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า

๑. เป็นผู้ที่ได้ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย สมถะ ดำรงตนอยู่ในกรอบศีลธรรมอันดี และเป็นผู้ที่ต่อสู้กับความยุติธรรมและการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ ได้รักษาผลประโยชน์ของทางราชการและเงินภาษีของประชาชนจนเป็นที่กล่าวขวัญถึงอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะตัวอย่าง

ของการจัดซื้อเครื่องกลึงของกรมสามัญศึกษาในขณะที่ยังดำรงตำแหน่ง
อธิบดีกรมสามัญศึกษา เป็นต้น

๒. เป็นผู้ที่ได้อุทิศกำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิดและสติปัญญา
อย่างเสียสละและทุ่มเทเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
ด้านการศึกษาและการวัฒนธรรมโดยส่วนรวมจนมีผลงานดีเด่นเป็นที่
ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในและต่างประเทศ

๓. เป็นผู้นำทางความคิดและการกระทำที่สร้างสรรค์ผลงานอันมีผล
ต่อการพัฒนาวิถีชีวิตและสังคมโดยรวม ซึ่งผลงานเหล่านั้นแสดงออกถึง
ความเป็น “ผู้นำ” ของสังคมมาโดยตลอด

๔. เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและอ้างอิงเป็นตัวอย่างในคุณความดี
อยู่เสมอ กล่าวคือ ได้รับการยกย่องเป็นศิษย์เก่าดีเด่นในการฉลอง ๑๐๐ ปี
ของมหาวิทยาลัยนอร์ทเทิร์น สเตท โคโลราโด ได้รับการยกย่องเป็นศิษย์เก่า
ดีเด่นของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับการยกย่องเป็น
ข้าราชการพลเรือนดีเด่น (พ.ศ. ๒๕๓๒) ของสมาคมข้าราชการพลเรือน
เป็นต้น ซึ่งการได้รับการยกย่องดังกล่าวเป็นผลให้ ดร.เอกวิทย์สามารถเป็น
แบบอย่างที่มีผู้นิยมนับถือ มีผู้อ้างอิง และยกตัวอย่างในทางที่ดีอยู่เสมอ

๕. เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถืออย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการ
และการบริหาร กล่าวคือ ดร.เอกวิทย์เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือใน
แวดวงวิชาการ และการบริหารอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ซึ่งปรากฏ
ออกมาในหลายลักษณะ กล่าวคือ การได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (๒๕๑๗ - ๒๕๑๘) เป็นกรรมการ
ผู้ทรงคุณวุฒิ ใน ก.พ. (๒๕๒๑ - ๒๕๒๕) เป็นกรรมการสภาจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย (๒๕๒๒ - ๒๕๒๖) เป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) (๒๕๒๓ - ๒๕๒๙) และอื่นๆ อีกมาก และที่ดำรงตำแหน่ง อยู่ในปัจจุบัน เช่น กรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กรรมการสภามหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ กรรมการสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรรมการ การศึกษาแห่งชาติ กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และอื่นๆ อีกมาก ตำแหน่งทั้งในอดีตและปัจจุบันเหล่านี้ ล้วนเป็นเครื่องยืนยันถึงความรู้ ความสามารถอันโดดเด่น จนเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างยิ่ง และกล่าวขวัญกัน อย่างกว้างขวาง ทั้งในแวดวงวิชาการ และการบริหาร

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง. **วัฒนธรรมเสวนา ณ วัดญาณเวศกวัน**. กรุงเทพฯ : กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง. **วัฒนธรรมของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง. **หนทางฝ่าวิกฤตชาติ และทางรอดของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี เอกวิทย์ ณ ถลาง และศรีศักร วัลลิโภดม. **การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

วัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการ. **กรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

สุเมธ ตันติเวชกุล. “พระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท” ใน **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “การสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรมให้สมัยนิยม” ใน **เพื่อความเข้าใจวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “ภูมิปัญญาและศักยภาพชุมชน” ใน **เพื่อความ
เข้าใจวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ, ๒๕๓๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “ยุทธศาสตร์เร่งรัดในการพัฒนาคุณภาพงานศิลป
วัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษา” ใน **เพื่อความเข้าใจวัฒนธรรม**.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “วัฒนธรรมกับการส่งเสริมสังคมไทย” ใน **เพื่อ
ความเข้าใจวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทย” ใน **เพื่อ
ความเข้าใจวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “ข้อมูลกระแสความคิดและประเด็นใหม่ๆ บางเรื่อง
นำเสนอต่อชมรมหญ้าแพรกเพื่อประกอบการพิจารณา” **มูลนิธิ
ภูมิปัญญา**. ๓ - ๔ เมษายน ๒๕๓๕. หน้า ๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **อนาคตการศึกษาไทยในบริบททางวัฒนธรรม
และสิ่งแวดล้อม**. ปาฐกถา ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “วิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรม” ปาฐกถาพิเศษวัน
วิทยาศาสตร์แห่งชาติ ณ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ใน ๓๐ ปี **สุวิทย์ศาสตร์ที่ยั่งยืน**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “สัจจะในเครือข่ายเครือข่ายวิวัฒนาการวัฒนธรรมบนรากเหง้า
ธรรมชาติของคนไทย” ใน **ภูมิปัญญา และภูมิธรรม : คนดีศรี
สังคมแห่งชนบทไทย**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,
๒๕๓๗.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “จากพื้นบ้านพื้นเมืองสู่โลกาภิวัตน์ ความเปลี่ยนแปลง
ของสังคมไทย จากประวัติศาสตร์บอกเล่าของ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง”
การวิจัยเชิงคุณภาพ. ๘(๑ - ๒) : ๔ - ๘ ; มกราคม - มิถุนายน
๒๕๓๗.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “พลวัตของสังคม - วัฒนธรรมไทย : ความอยู่รอดหรือ
หายนะ” ใน **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยน
ทิศทางสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, มปป.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “วัฒนธรรมกับการศึกษา : ปัญหาที่รอการยกเครื่อง”
ใน **ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม**. หน้า ๑๙๑ - ๒๑๘.
กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
๒๕๓๙.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “ความนำ” ใน **สู่ดุลยภาพ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สารคดี, ๒๕๓๘.

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ. **ภูมิปัญญา และกระบวนการเรียนรู้ของ
ชาวบ้านไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการกิตติเมธี มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

เศรษฐกิจพอเพียง : ทางรอดจากหายนะ

โดย
เอกวิทย์ ณ ถลาง

ทางรอดของเรา คือ เศรษฐกิจพอเพียง ตามนัยของความรู้จัก
ประมาณ ความพอดี ความพอเพียง ความสมดุล แล้วเดินสายกลาง
ตามหลักพุทธธรรม มีจินตนาการและเลือกทำในสิ่งที่ประเทศของเรามีทุน
ทางสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร วัฒนธรรม และความเชื่อพื้นฐานเกื้อกูลให้
เป็นไปได้ โดยอาศัยพลัง ศักยภาพ และทรัพยากรที่เราสั่งสมมาช้านาน
เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งฐานคิดและยุทธศาสตร์ที่เชื่อว่าจะเป็นทางรอด
ของเรา ทั้งนี้ เพราะ

๑. ประเทศไทยโดยรวมมีภูมิอากาศ ขนาดความกว้างใหญ่ของ
พื้นที่ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ
ความสมดุลของฤดูกาล แหล่งน้ำหล่อเลี้ยงพื้นที่ ทรัพยากรในดินสินในน้ำ
มากเพียงพอและดีเพียงพอที่จะเลี้ยงประชากรได้จำนวนมาก ถึงแม้พื้นที่
ทำกินจะถูกน้ำทะเลท่วมบางส่วน ภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไปบางส่วน
ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีก็ลดลง
แต่เชื่อว่าพออยู่กันได้ ถ้าเราสามารถเปลี่ยนแปลงการผลิตและการบริโภค
ให้เกิดความเป็นธรรมกับคนส่วนใหญ่มากกว่าที่เป็นอยู่ พร้อมๆ กับ
เปลี่ยนวิถีชีวิตให้รับกับความต้องการพื้นฐาน คือ เรียบง่ายกว่าทุกวันนี้

๒. เรามีหลักธรรมของพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาจิตวิญญาณมาก
กว่าความมั่งคั่งทางวัตถุต่อกันมาหลายชั่วคน เราพึงจะใจแตกอย่าง
โลกตะวันตกและต้องการจะกินดีอยู่ดีอย่างที่เขาเป็นผู้ครอบงำให้เราเดินตาม
และคอยประเมินระดับการพัฒนาของเราโดยเอามาตรวัดของเขาเป็นเกณฑ์
ถ้าเราไม่อายุที่จะกลับมากินอยู่เรียบง่าย แต่พอเพียงอย่างที่ปู่ย่าตายาย
เราอยู่มา คือ มีความเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน ไม่โลภมาก เชื้อเพื่อเกื้อกูล
กันด้วยน้ำใจไมตรี ไม่รวยแต่ไม่จน จุดมุ่งสูงสุดของชีวิต คือ อยู่อย่าง

ไม่ทุกข์ หรือถึงแม้จะทุกข์ตามธรรมดาของชีวิต ก็รู้เหตุรู้ผลและปรับสภาพจิตใจให้อยู่ได้ ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุเคยบอกไว้ว่า “อยู่อย่างชาวพุทธ คือ อยู่เรียบง่ายและคิดสูง ใจสูง (plain living, high thinking)” ถ้าเราทำได้ ท่านอาจารย์ถึงกับเสนอว่า อย่าว่าแต่ ๖๐ กว่าล้านคนเลย ร้อยล้านเราก็อยู่เลี้ยงดูกันได้ถ้าอยู่แบบชาวพุทธ

๓. ผลพลอยได้ที่สำคัญยิ่งของการมีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ เราจะสามารถถนอมรักษัธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่าที่เป็นอยู่ เพราะวิถีของเราไม่ผลาญทรัพยากร เราไม่โลภตามกระแสทุนนิยมโลกเมื่อทำได้ ความสมดุลในธรรมชาติก็จะเป็นปกติและเกื้อกูลให้เรามีกินมีใช้ไม่รู้จักหมด ถึงแม้จะมีผลกระทบจากภาวะโลกร้อน แต่พื้นที่ประเทศไทยโดยรวมก็ยังพออยู่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าอยู่โดยเปลี่ยนระบบการผลิตและการบริโภคให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมิให้ และอยู่อย่างมีธรรมาภิบาล มีความเมตตากรุณาเกื้อกูลกัน ซึ่งคุณสมบัติข้อนี้มีอยู่แล้ว ในวัฒนธรรมไทยทุกภูมิภาค

๔. พี่น้องของเราในชนบทได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วเมื่อครั้งเรามี “วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง” เมื่อสิบกว่าปีที่แล้ว ลูกหลานของเราที่มาทำงานในกรุงเทพฯ และย่านอุตสาหกรรมตงกันเป็นแสนเป็นล้านคน ก็พากันกลับบ้าน กลับไปสู่อ้อมกอดของพ่อแม่พี่น้องที่อยู่บ้านนอก มีข้าวกิน มีบ้านอยู่ และมีความสุขตามอัตภาพ เอาชีวิตรอดมาได้ ได้รับความรัก ความอบอุ่นและการอุ้มชูจากครอบครัว สายใยความรักความผูกพันและเมตตาจิตเช่นนี้ยังมีอยู่ครบในหัวใจของคนไทยทั่วไป ไม่ได้หายไปไหน เรื่องนี้บอกเราว่า “เงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาเป็นของจริง” ถึงจะ

ยากจนเงินทอง แต่เราก็มียังมีน้ำใจต่อกันอยู่ ทุกคนยังมีหลังพิง และสามารถกลับมาใช้ชีวิตได้อีกเมื่อเหตุการณ์ผ่านไปถามต่ออีกว่าพ่อแม่พี่น้องในชนบทดังอ้างถึงนี้ เขาเก่งอย่างไร ด้อยอย่างไรจึงสามารถเป็นที่พึ่งได้ในยามยาก ตอบว่า ก็ไม่เก่งไม่ดีเท่าไรดอก เพียงแต่เขารู้จักอยู่อย่างพอเพียง และพึ่งพาตนเองได้ในระดับพื้นฐาน เขามีธรรมะอยู่ในใจ มีความรัก มีความเมตตากรุณาอยู่เสมอมีเลื่อมคลาย ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ยังมีอยู่พร้อมในจิตใจของคนไทย ถ้าเกิดวิกฤตการณ์อีก น้ำใจดังกล่าวนี้ก็จะช่วยให้เห็นอีกอย่างแน่นอน นี่คือทุนทางวัฒนธรรม นี่คือพัฒนาการทางจิตที่เรามีอยู่ เป็นพลัง เป็นศักยภาพที่ไม่ต้องคอยไม้ไผ่ทอด แต่พึ่งได้เมื่อภัยมา

๕. โครงสร้างพื้นฐานในชนบทไทย ทั้งที่มีมาแต่เดิมและที่พัฒนาเพิ่มขึ้นตามแนวพระราชดำริ ตามโครงสร้างการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ และตามศักยภาพและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ล้วนมีส่วนช่วยบำรุงรักษาสภาพแวดล้อม และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่เกษตร พื้นที่ชุมชน และพื้นที่เมืองในทุกภูมิภาค อีกทั้งเพิ่มความมั่นคงในการดำรงชีพได้มากยิ่งขึ้น โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้มีมากมายหลากหลาย เช่น ระบบเหมืองฝายของภาคเหนือ อันเป็นการชลประทานโดยความร่วมมือร่วมใจและแบ่งปันน้ำกันใช้โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน ถนนหนทางที่เชื่อมโยงชุมชนน้อยใหญ่ให้ไปมาหาสู่ถึงกันและขนส่งผลผลิต/สินค้าได้สะดวก โรงเรียนสถานีนามัย องค์การบริหารส่วนตำบล เขื่อนชลประทานและอ่างเก็บน้ำใหญ่่น้อย ป่าชุมชนที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ป่าไม้ที่ประชาชนและรัฐปลูกทดแทนป่าที่ถูกทำลาย ทั้งในพื้นที่เชิงเขาและป่าชายเลนก็เป็นการทดแทนส่วนที่ขาดหายไปได้ระดับหนึ่ง กลุ่มสัจจะออมทรัพย์และสหกรณ์ออมทรัพย์ที่ชาวบ้านจัดการกันเอง การปลูกพืชผัก

ผลไม้แบบผสมผสานแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ วิสาหกิจชุมชน ผลผลิตสินค้าต่างๆ ในชุมชนเอง การปลูกหญ้าแฝกกันดินถล่มในพื้นที่ลาดชัน การปลูกพืชผักผลไม้ ดอกไม้เมืองหนาวในพื้นที่ภาคเหนือ และภาคอีสานบางแห่ง เป็นต้น โครงสร้างพื้นฐานและโครงการพัฒนาต่างๆ เหล่านี้ แม้ยังจะต้องทำต่อเนื่องอีกมาก แต่ในระดับที่ทำมาแล้วก็ได้เพิ่มความมั่นคงในชีวิตให้แก่ผู้คนจำนวนมาก ที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ

๖. การจัดการดัดแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตเพื่อความเป็นอยู่ระดับพื้นฐานให้ประหยัด สะดวก เรียบง่าย คนไทยในชนบททุกภูมิภาคใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและความริเริ่มใหม่ๆ ในการจัดตลาดสด จัดตลาดนัด จัดรถขายของสดที่เรียกว่า “รถพุ่มพวง” สัญจรไปขายตามหมู่บ้าน ชานเมืองและชุมชนใหญ่น้อยทั่วไป จัดรถไม้กวาด รถเครื่องจักสานและของใช้ประจำบ้านไปบริการชุมชนชานเมืองใหญ่ จัดสถานดูแลเด็กเล็ก และคนชราตามชุมชนหมู่บ้าน ผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับการแพทย์พื้นบ้าน ดำรงรักษาไว้ได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนเพื่อการทำบุญและทำการกุศลต่างๆ เป็นต้น ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ จัดทำโดยชาวบ้านเอง เพื่อให้ชีวิตประจำวันของประชาชนอยู่ดีมีสุขตามปกติ เป็นการร่วมมือกันทำงานโดยชาวบ้านและเพื่อชาวบ้านโดยแท้ และนี่คือประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานที่นับได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับชาวบ้าน

๗. เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำเอาหลักการ วิธีการมาปรับใช้กับคนหลายอาชีพหลายระดับฐานะได้ กล่าวคือ

สำหรับเกษตรกร ถ้าจัดให้มีแหล่งน้ำปลูกพืชไร่นาสวนผสมผลไม้ ไม้ยืนต้นและสมุนไพร เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู เลี้ยงกิ้ง ปลาในสระ ก็

มีกินมีใช้ ดีกว่าที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ซึ่งทราบกันดีอยู่แล้วว่า
ต้นทุนสูง เป็นหนี้เป็นสิน

สำหรับข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และผู้ยังชีพด้วยเงิน
เดือนเป็นหลัก เศรษฐกิจพอเพียง คือ การรู้จักประมาณ การกินอยู่ให้พอ
เหมาะกับรายได้เพื่อให้อยู่ได้ โดยนัยนี้ อาหารประจำวันแบบไทยๆ ล้วนมี
คุณประโยชน์ทางโภชนาการ และมีโอเอสเอสและสมุนไพรต่างๆ ที่มีคุณ
ต่อสุขภาพ ส่วนเสื้อผ้าและของใช้ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การซื้อหา
เท่าที่จำเป็นและเหมาะสม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

สำหรับผู้มีอันจะกิน การใช้ของแพง กินอาหารแพง เสื้อผ้า
เครื่องประดับราคาแพง เทียบเต๋วไปต่างประเทศบ่อยๆ ก็เชื่อว่าจะทำให้
เขาเป็นสุขโดยแท้จริง ส่วนมากก็เป็นการชดเชยกับการทำงานหนัก
ความวิตกกังวล ความเครียดที่เกิดจากการงานและการต่อสู้ในวังวนของ
การแข่งขัน ช่างชิง แสวงหาอำนาจและความมั่งคั่ง ผู้มีอันจะกินจะเคย
นึกเฉลียวใจบ้างไหมว่า การกินอยู่และพักผ่อนเรียบง่ายแบบคนสามัญ
ธรรมดา เปรียบเป็นรูปธรรมก็เหมือนการได้ดื่มน้ำสะอาดเย็นฉ่ำในยาม
หิวกระหาย หรือเปรียบได้กับการได้นั่งใต้ร่มเงาของต้นไม้เขียวชอุ่ม รับลม
ยามเย็นริมทุ่ง ริมบึง มีญาติมิตรหรือลูกหลานพูดคุยกันอย่างผ่อนคลาย
นับเป็นการพักผ่อนที่ดีมากๆ นี่ก็คือแบบอย่างของเศรษฐกิจพอเพียง
อีกด้านหนึ่งที่ไม่ว่ายากดีมีจนอย่างไร คนในบ้านเมืองนี้ย่อมแสวงหาได้
ถ้าเข้าใจและเข้าถึงความเป็นธรรมดาและธรรมชาติ เดิมแท้ของชีวิต

สำหรับผู้มีชื่อเสียง มีอำนาจอิทธิพล ทั้งในวงราชการ วงการ
ธุรกิจเอกชนหรือแม้แต่ในบริษัทักษ์ใหญ่ข้ามชาติ ถ้าเขาเหล่านั้นไม่มอง

คนว่าเป็นแค่ลูกค้า เป็นแค่ผู้บริโภคนผลผลิตที่เขาผลิตขาย หรือเป็นฝูงชนที่ควรจะล่อหลอกด้วยอุบายร้อยแปด ให้เคลิบเคลิ้มไปกับการโฆษณาผลผลิตและการบริการที่บริษัทและหน่วยงานของเขามีให้ ถ้าเขาหัดเปลี่ยนใจมาเป็นมนุษยธรรมดาสามัญเยี่ยงคนเล็กคนน้อยทั่วไป บางทีเขาจะเข้าใจความเป็นมนุษย์ของคนอื่นที่เคยเป็นลูกค้าหรือผู้บริโภค และเขาอาจจะแหวกม่านเงิน/อำนาจออกมาสัมผัสความเรียบง่ายของคนธรรมดาในเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้ เพราะเมื่อถอดหัวโขนออก ในเบื้องลึก เขาก็คือคนธรรมดาสามัญเหมือนคนทั้งหลายนั่นเอง

๘. ความรู้วิชาการทุกสาขาและประยุกต์วิทยาหรือเทคโนโลยี ตลอดจนนวัตกรรมต่างๆ ได้เจริญก้าวหน้ามาก เพิ่มความสะดวกสบายให้แก่ชีวิตเป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง เราทั้งหลายก็เห็นประจักษ์ร่วมกันว่า ความรู้และเทคโนโลยีก็เพิ่มปัญหาเพิ่มความลำบากยุ่งยากให้แก่มนุษย์ตามมาด้วย เข้าตำราว่า “สิ่งใดก็ตามเมื่อมีคุณอนันต์ ก็ย่อมมีโทษมหันต์คู่กัน” สำคัญอยู่ที่มนุษย์มีสติปัญญา รู้เท่าทัน และรู้จักควบคุมการใช้ความรู้และเทคโนโลยีเหล่านั้นได้ ในเบื้องลึก มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเคยชินกับความเรียบง่ายในธรรมชาติ และเคยชินต่อการปรับตัว พอเหมาะพอดีกับธรรมชาติ อะไรก็ตามที่ทำให้มนุษย์ต้องห่างไกลจากความเป็นธรรมชาติหรือฝืนธรรมชาติมากเกินไป ก็จะทำให้เกิดปัญหาที่คาดไม่ถึงตามมา ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนก็คือ เมื่อความรู้และเทคโนโลยีก้าวหน้ามาก การแพทย์และการสาธารณสุขก้าวหน้ามาก มนุษย์บนโลกนี้ก็เพิ่มมากขึ้น ทำให้ความต้องการปัจจัยสี่ พลังงาน และทรัพยากรต่างๆ เพื่อการยังชีพก็เพิ่มขึ้นรุนแรงตามมา มนุษย์ก็แย่งชิงกันรุนแรงขึ้น การฉ้อฉลเอารัดเอาเปรียบกันก็มีมากขึ้น

โดยสรุป ชีวิตคนก็ไม่ต่างจากชีวิตสัตว์ป่า ที่มีทั้งผู้ล่าและผู้ถูกล่าด้วยกลอุบายที่ก้าวหน้าซับซ้อนจนกฎหมายตามไม่ทัน ยิ่งเป็นเช่นนี้มากขึ้นเท่าไร มนุษย์ก็ยิ่งดิ้นรนต่อสู้ไม่สิ้นสุด โดยลืมเสียลึ้นว่า การอยู่อย่างเรียบง่าย ผลิตและบริโภคอย่างพอดีพองาม หากแต่มีพัฒนาการทางจิตวิญญาณที่ทำให้เห็นแก่ตัวน้อยลง มีเมตตากรุณาต่อกันมากขึ้น เป็นเรื่องที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์อยู่เดิมแล้ว การอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกัน เช่นนี้มีอะไรอื่น แต่คือการอยู่ตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง บนพื้นฐานของพัฒนาการทางจิตที่ขัดเกลายกระดับได้แล้ว

๙. วิถีชีวิตเรียบง่ายแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ได้วิเคราะห์ข้างต้นนี้ เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าจะนำความสุขมาให้ชีวิตยิ่งกว่าเศรษฐกิจก้าวหน้าที่เราคุ้นเคยอยู่ในปัจจุบัน เรื่องนี้ควรตั้งเป็นคำถามหลักได้เลย และปุจฉาวิสัชนากันให้มากๆ ก็จะมีมากขึ้นว่า จะนำความสุขมาให้ได้จริงหรือไม่ ทางลัดทางหนึ่งในการหาคำตอบ เรื่องนี้ก็คือ การใช้มาตรวัดความสุขก้าวหน้าที่จะต้องเปลี่ยน คือ เปลี่ยนจากการวัดผลผลิตและรายได้มวลรวมของชาติ (GNP - Gross National Product) มาเป็นการวัดความสุขมวลรวมของชาติ (GNH - Gross National Happiness)

โดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักความเชื่อของชีวิตที่เราสามารถเข้าถึงได้ ข้อสำคัญคือ จะต้องเริ่มที่ใจ เพื่อเข้าใจและเข้าถึงแล้วจึงพิจารณาความเป็นไปได้ ความพอเหมาะพอควรแก่ชีวิตของเราทั้งหมด จุดเปลี่ยนสำคัญที่สุดอยู่ที่พัฒนาการทางจิตวิญญาณของเรา ถ้าเราใจถึง เราต้องใจกล้าพอที่จะผละออกมาจากเศรษฐกิจการเมืองกระแสหลักที่มีแต่นำไปสู่หายนะ เราต้องมั่นใจและไม่รู้สึกโดดเดี่ยวที่จะกลับมาสู่เส้นทางที่รู้จักคุ้นเคย คือ ความเป็นอยู่เรียบง่ายที่ถนอมรักษารักรักษา อยู่กับธรรมชาติเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณให้ดีที่สุด

เอกสารอ้างอิง (ตัดตอนบางส่วนจาก)

เอกวิทย์ ณ ถลาง. “เศรษฐกิจพอเพียง : ทางรอดจากหายนะ” ใน **อุ่นใจ
ในความมั่นคงชูธงเศรษฐกิจพอเพียง**. หน้า ๗๙ - ๘๙. กรุงเทพฯ :
สถาบันวิถืธรรมศน์, ๒๕๕๑.

ກາດຜນວກ

๗๐ วัดญาณเวศกวัน หลังพุทธมณฑล

ต.บางกระพิก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์บทความในหนังสือ
เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตราภา กุณฑบุตร
อ้างอิง หนังสือลงวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๕๓

ตามหนังสือที่อ้างถึง แจ้งขออนุญาตนำเนื้อหาในหนังสือ **กรรมของคนไทย
ทำกันไว้เอง (ถึงเวลา มาแก้กรรมกันเสียที)** ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในเดือน
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ลงพิมพ์ในหนังสือเผยแพร่ประวัติ แนวคิด และผลงานของ
ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ในโครงการผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม ของสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อประโยชน์ในการให้แก่วิชาการผู้รับผิดชอบ
ประเทศชาติ ตลอดจนประชาชนทั่วไป ดังความแจ้งแล้วนั้น

อาตมาขออนุโมทนาบุญเจตนาของอาจารย์ ที่มุ่งหมายจะส่งเสริมความเจริญ
งอกงามทางธรรมทางปัญญา ด้วยความปรารถนาดีต่อสังคมประเทศชาติ และยินดี
อนุญาตด้วยความเต็มใจ

ขอร่วมใจหวังให้งานกุศลข้างต้น บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ เพื่อให้
สังคมมั่นคงพัฒนา และให้ประชาชนมีความสุขเกษมสันต์ ยั่งยืนนานสืบไป

ขอเจริญพร

(พระพรหมคุณาภรณ์)

ทำเนียบนามผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

วัดญาณเวศกวัน

ตำบลบางกระทึก อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี

โรงพยาบาลศิริราช

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

๒๒/๓๖ หมู่บ้านภัทรนิเวศน์ลาภูน ซอยเทศบาล ๒

ตำบลพิมลราช อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

นายสมชาย เสี่ยงหลาย	เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
นางสาวนันทยา สว่างวุฒิธรรม	รองเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
นางสาวจันทร์สุดา รักษ์พลเมือง	รองเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กองบรรณาธิการ

นางสาวทศชล เทพกำปนาท	ผู้อำนวยการกองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
นางมนต์จิต เทียมสิงห์ โสภา	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ
นางอัมพร ไปชีว	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นางอุ๋น อัมพวัน	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นางอุมาพร ดิษกร	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นางสาวธิดำพร อดทน	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
นางสาวหัสดี นະເຂັມ	เจ้าพนักงานวัฒนธรรมชำนาญงาน

รวบรวม/ประสานการพิมพ์

นางสาวธิดำพร อดทน	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
-------------------	----------------------------

ภาพประกอบ

นางสาวกิ่งทอง มหาพรไพศาล	นายช่างภาพชำนาญงาน
--------------------------	--------------------

ศิลปกรรม

นายสมโชค อุภัยกุล	นายช่างศิลป์ชำนาญงาน
นางสาวปิยมาศ กล่ำพินิจ	นายช่างศิลป์

ผู้เรียบเรียงประวัติชีวิต แนวคิด และผลงาน ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ประวัติชีวิต แนวคิด และผลงานของ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์จิตราภา กุณฑลบุตร
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ประวัติชีวิต แนวคิด และผลงานของ
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ตรีศิลป์ บุญขจร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติชีวิต แนวคิด และผลงานของ
ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง
โดย ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

เว็บไซต์แนะนำ

www.watnyanaves.net

(เว็บไซต์วัดญาณเวศกวัน)

www.prawase.com

(เว็บไซต์ประเวศดอทคอม)

www.culture.go.th

(เว็บไซต์สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ)

เอกสารลำดับที่ ๘ / ๒๕๕๓

กองกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงวัฒนธรรม

ชื่อหนังสือ ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๓

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-616-543-050-0

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว

ลิขสิทธิ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์เผยแพร่ ห้ามจำหน่าย

ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม